

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

POLSKI UNIwersYTET NA OBCZYŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10

ROZPRAWY

ARTYKUŁY

RECENZJE

LONDYN 2022

RADA NAUKOWA

prof. dr hab. Paweł Boski (Polska)
prof. dr Grażyna Czubińska (Wielka Brytania)
prof. dr hab. Eugeniusz S. Kruszewski (Dania)
dr hab. Aleksandra Łukaszewicz-Alcaraz (Polska)
prof. dr Włodzimierz Mier-Jędrzejowicz (Wielka Brytania)

REDAKCJA

prof. dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (redaktor naczelna)
dr Żaneta Steffek (sekretarz redakcji)
dr Magdalena Zegarlińska (redakcja tekstów w języku angielskim)
dr Andrzej Chludziński (redakcja stylistyczno-językowa)

RECENZJE

dr hab. Ewa Lidia Danowska, Polska Akademia Umiejętności w Krakowie

KOREKTA

Weronika Malik

PROJEKT OKŁADKI

Bogdan Władysław Kowalczyk, Cyryl Kowalczyk

OPRACOWANIE GRAFICZNE

Joanna Bianga

KOREKTA, SKŁAD, PRZYGOTOWANIE DO DRUKU

ul. Nad Radunią 27, 83-000 Pruszcz Gdański, Polska
+48 58 301 72 57, +48 606 44 39 28

biuro@wydawnictwo-jasne.pl

www.wydawnictwo-jasne.pl

WYDAWCA

Polski Uniwersytet na Obczyźnie – PUNO
Polish University Abroad – PUNO
238-246 King Street
London W6 0RF
Wielka Brytania
<https://puno.ac.uk>

© Copyright by PUNO London and Authors, 2022

© Copyright for publishing by Wydawnictwo JASNE, 2022

Nakład: 100 egzemplarzy

ISSN: 2052-319X

SPIS TREŚCI

OD REDAKCJI 9

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

ARTICLES AND ESSAYS

JOANNA OGORZAŁEK

IGNACY JAN PADEREWSKI – APOSTOŁ POLSKIEJ NIEPODLEGŁOŚCI,
UOSOBNIENIE NIEPOSPOLITEJ INTELIGENCJI, MISTRZ Z RIOND-BOSSON 13

IGNACY JAN PADEREWSKI – AN APOSTLE OF POLISH INDEPENDENCE,
PERSONIFICATION OF UNCOMMON INTELLIGENCE, LEGENDARY PIANO
VIRTUOSO FROM RIOND-BOSSON

STEFAN SZEWCZUK

VICTIMS OF RUSSIAN AGGRESSION – PRELIMINARY FINDINGS
ON A HISTORY OF THE POLISH CHILDREN OF OUDTSHOORN, SOUTH AFRICA. . . . 29

OFIARY ROSYJSKIEJ AGRESJI – WSTĘPNE USTALENIA DOTYCZĄCE HISTORII
POLSKICH DZIECI Z OUDTSHOORN W REPUBLICIE POŁUDNIOWEJ AFRYKI

JANUSZ ZUZIAK

POLISH INDEPENDENT CARPATHIAN RIFLE BRIGADE
IN THE SIEGE OF TOBRUK 45

POLSKA SAMODZIELNA BRYGADA STRZELCÓW KARPACKICH
PODCZAS OBLĘŻENIA TOBRUKU

MONIKA OLĘDZKA

MULTIMODALNE TECHNIKI NAUCZANIA JĘZYKA I KULTURY
Z WYKORZYSTANIEM GIER EDUKACYJNYCH W PROJEKCIE
DLA MŁODZIEŻY POLSKIEJ I POLONII KANADYJSKIEJ 61

MULTIMODAL TECHNIQUES FOR TEACHING LANGUAGE AND CULTURE
WITH THE USE OF EDUCATIONAL GAMES IN A PROJECT
FOR POLISH STUDENTS AND CANADIAN POLISH COMMUNITY

KAMIL WRZESZCZ

EVERY REVOLUTION NEEDS FEMALE ARTISTS
– ABOUT THE DANCE DURING POLISH WOMEN'S STRIKE IN 2020 71

KAŻDA REWOLUCJA POTRZEBUJE ARTYSTEK
– O TAŃCU PODCZAS OGÓLNOPOLSKIEGO STRAJKU KOBIET W 2020 ROKU

EUGENIUSZ S. KRUSZEWSKI

HARALD HØFFDING I JEGO POLSCY KORESPONDENCI 81

HARALD HØFFDING AND HIS POLISH CORRESPONDENTS

TERESA FOLGA-NAIDOO, ERIC TACKIE TAWIAH ANKRAH	
THE IMPACT OF TOURISM ON CULTURE AND ENVIRONMENT. GHANA'S CASE STUDY.....	101
WPŁYW TURYSTYKI NA KULTURĘ I ŚRODOWISKO. STUDIUM PRZYPADKU GHANY	

BLOK KONFERENCYJNY

CONFERENCE SESSION

IV MIĘDZYNARODOWA INTERDYSCYPLINARNA KONFERENCJA NAUKOWA „CZŁOWIEK WOBEC WYZWAŃ WSPÓŁCZESNOŚCI” / IV INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY ACADEMIC CONFERENCE „HUMAN BEINGS AND THE CHALLENGES OF THE CONTEMPORARY WORLD”, PUNO, LONDYN / LONDON, 11–12 CZERWCA / JUNE 2022, PROGRAM.....	121
--	-----

DORCAS CHEBET JUMA

FILM AND AFRICAN WOMEN'S RELIGIOUS FUTURISM. AN AFRO-FEMINIST LENS TO MARK 15:1-40 FROM THE CONTEXT OF THE SONG OF SONGS 5:1-8.....	131
--	-----

FUTURYZM RELIGIJNY KOBIET AFRYKAŃSKICH I FILMOWYCH.
AFRO-FEMINISTYCZNE SPOJRZENIE NA EWANGELIĘ ŚW. MARKA 15:1-40
W KONTEKŚCIE PIEŚNI NAD PIEŚNIAMI 5:1-8

EWA BARBARA KAPTUR

THE ARTIST AS A CONTEMPORARY CONTESTANT IN LITERARY ESSAYS OF LECH MAJEWSKI	149
--	-----

ARTYSTA JAKO WSPÓŁCZESNY KONTESTATOR
W ESEJACH LITERACKICH LECHA MAJEWSKIEGO

FEDERICA MATERA, JENNIFER SERRANO GARCÍA

UNACCOMPANIED FOREIGN MINORS AND THE PERCEPTIONS OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION. A STUDY ON THE INFLUENCE OF THE MEDIA.....	159
---	-----

MAŁOLETNI CUDZOZIEMCY BEZ OPIEKI I PERCEPCJA STUDENTÓW
STUDIÓW LICENCJACKICH NA KIERUNKU EDUKACJA PODSTAWOWA.
BADANIE WPŁYWU MEDIÓW

MONIKA OŁĘDZKA

WIELOKULTUROWOŚĆ W OBLICZU WOJNY WYZWANIEM DLA PROCESU NAUCZANIA W EUROPIE ŚRODKOWEJ W XX I XXI WIEKU. DOŚWIADCZENIA KAZIMIERY IŁĄKOWICZÓWNY A WSPÓŁCZESNA EDUKACJA. . .	175
--	-----

MULTICULTURALISM IN THE PRESENCE OF WAR A CHALLENGE
FOR THE EDUCATIONAL PROCESS IN CENTRAL EUROPE
IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES. KAZIMIERA IŁĄKOWICZÓWNA'S
EXPERIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION

JOANNA OGORZALEK, KATARZYNA KARITA

EDUKACJA PROWSPÓLNOTOWA – INICJATYWY POLSKICH SZKÓŁ
SOBOTNICH W WIELKIEJ BRYTANII NA RZECZ UCHODźCÓW Z UKRAINY..... 189

PROCOMMUNITY EDUCATION – INITIATIVES OF THE POLISH SATURDAY
SCHOOLS COMMUNITIES IN GREAT BRITAIN FOR THE REFUGEES FROM UKRAINE

OLEKSANDR VERETILNYK

INTERNATIONAL SANCTIONS AGAINST THE ISLAMIC EMIRATE
OF AFGHANISTAN AND THEIR IMPACT ON THE NATIONAL
SECURITY OF THE AFGHAN STATE..... 203

MIĘDZYNARODOWE SANKCJE WOBEC ISLAMSKIEGO EMIRATU AFGANISTANU
I ICH WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE PAŃSTWA AFGAŃSKIEGO

RECENZJE

REVIEWS

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

DUŃSKA POEZJA I PROZA ORAZ POLSKA.
PRZEKŁAD POEZJI I PROZY NA POLSKI ORAZ KOMENTARZ E. S. KRUSZEWSKI 217

POLEN I DANSK LYRIK, UDVALG OG KOMMENTAR VED E. S. KRUSZEWSKI 217

EUGENIUSZ S. KRUSZEWSKI,
SYLWETKI Z ALEI PRZYJACIÓŁ W „POLSCIE POZA POLSKĄ” 223

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

KATARZYNA BZOWSKA-BUDD,
BREXITANIA. CZYLI CORAZ MNIEJ ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO 227

SPRAWOZDANIA

REPORTS

GRAŻYNA CZUBIŃSKA

UŁAMEK ISTNIENIA – PAMIĘCI PROF. HALINY TABORSKIEJ 235

TERESA FOLGA-NAIDOO

REPORT ON THE 12TH INTERNATIONAL ANNUAL APRIL CONFERENCE
TITLED „THROUGH THE CENTURIES. CHRONICLES OF POLISH PRESENCE
ON THE AFRICAN CONTINENT. SPATIO-TEMPORAL CHARACTERISTIC
OF POLISH DIASPORA IN AFRICA” 243

ROMAN MAZUR

AFRICA STUDIES UNIT INVITED TO AN INTERNATIONAL SYMPOSIUM
„SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS CHALLENGES IN AFRICA
– EIGHT YEARS BEFORE 2030” ON 2 JANUARY 2022 255

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

OD REDAKCJI

Spotykamy się z naszymi Czytelnikami po raz dziesiąty. Mamy trudny, przysięgnębiający czas trwającej wojny w Ukrainie, światowego kryzysu ekonomicznego, galopującej inflacji i napięć politycznych w różnych krajach. Mimo tego staramy się funkcjonować w obszarze nauki. Nie wszystko nam się udaje. W zamyśle redakcji był numer poświęcony Ukrainie, ale nie zdołaliśmy zgromadzić stosownego materiału. Skupiamy się zatem na bieżącej pracy badawczej naszych uczonych, współpracowników i sympatyków. Oferujemy Państwu różnorodną tematykę, którą otwiera artykuł Joanny Ogorzałek o patronie naszej Uczelni, kompozytorze i pianiście, wyjątkowym interpretatorze muzyki Chopina – Ignacym Janie Paderewskim, lobbującym w czasie II wojny światowej podczas licznych podróży i koncertów na rzecz Polski. Autorka przedstawiła jego szwajcarską siedzibę w Riond-Bosson, która stała się nie tylko ważnym ośrodkiem prężnie działającej polskiej emigracji politycznej, ale też kuźnią narodowej żywej sztuki.

Nie opuszczają nas wątki II wojny światowej, które przybliżają tułaczkę i losy Polaków. Stefan Szewczuk zbadał ślady pobytu polskich dzieci w Południowej Afryce. Janusz Zuziak zaprezentował Samodzielną Brygadę Strzelców Karpaczkich gen. Stanisława Kopańskiego – jednostki sformowanej wiosną 1940 roku w Syrii na mocy francusko-polskiej umowy, obrońców alianckiej twierdzy w Tobruku w 1941 roku.

Czytelnicy dzięki Monice Olędzkiej wkraczają w świat nowych mediów – czyli gier komputerowych i możliwości ich wykorzystania w projektach edukacyjnych w Polsce i Kanadzie. Teresa Folga-Naidoo i Eric Tackie Tawiah Ankrah przenoszą nas na kontynent afrykański do Ghany, analizując relacje pomiędzy turystami a społecznościami i kulturą, w ramach domeny turystyki w tym kraju,

jak również wpływu turystyki na społeczeństwo, kulturę i środowisko. Analiza ta ma służyć władzom lokalnym i rządowym, które pracują nad tym, aby turystyka kulturowa stała się priorytetem, tym samym przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju społeczno-kulturowego i środowiskowego. Kamil Wrzeszcz podjął wątek opresyjnego państwa polskiego wobec kobiet, wyrażonego przez ustawę antyaborcyjną oraz akcji Ogólnopolskiego Strajku Kobiet 9 listopada 2020 roku, protestujących wobec nieludzkiego prawa, odbierającego kobietom podmiotowość.

Profesor Eugeniusz Stanisław Kruszewski daje kolejną odsłonę kontaktów polsko-duńskich, tym razem w postaci korespondencji naszych rodaków – m.in. Henryka Sienkiewicza, Feliksa Daszyńskiego, Bronisława Gałczyńskiego, Wincentego Lutosławskiego, Ignacego Chrzanowskiego, Czesława Gabriela Stanisława Znamierowskiego, Adama Mahrburga z duńskim filozofem, psychologiem, uczonym, pisarzem Haraldem Høffdingiem.

Osobną część stanowi sześć referatów z IV Międzynarodowej Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej pod hasłem „Człowiek wobec wyzwań współczesności”, która odbyła się w dniach 11–12 czerwca 2022 roku.

Kolejne strony naszego rocznika wypełniają: recenzje książek, sprawozdania i raporty z międzynarodowych konferencji i sympozjów naukowych zorganizowanych *on-line* lub hybrydowo przez PUNO w Londynie, uzupełnionych programami.

Zapraszam do lektury!

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK
REDAKTOR NACZELNA

ARTYKUŁY I ROZPRAWY
ARTICLES AND ESSAYS

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

JOANNA OGORZAŁEK

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN
ORCID 0000-0002-4626-4963

IGNACY JAN PADEREWSKI – APOSTOŁ POLSKIEJ NIEPODLEGŁOŚCI, UOSOBNIENIE NIEPOSPOLITEJ INTELIGENCJI, MISTRZ Z RIOND-BOSSON

*Aby zrozumieć dzieło sztuki, artystę, grupę artystów,
trzeba sobie przedstawić dokładnie stan ogólny ducha
i obyczajów czasu, do jakiego należą.*

Kossak, 1973, s. 270

WYMARZONY DOM

Ignacy Jan Paderewski przez wiele lat marzył o znalezieniu domu, oazy spokoju, do którego mógłby wracać po długich i wyczerpujących *tournée*. Wszystkie jego początkowe inwestycje w nieruchomości okazywały się chybione. Wreszcie pod koniec lat 90. XIX wieku muzyk znalazł miejsce – jak sam określił – spełniające wszystkie jego marzenia. Za sumę 375 000 franków został właścicielem nieruchomości w szwajcarskim kantonie Vaud. Była to malownicza posiadłość Riond-Bosson, znajdująca się niedaleko starej i urokliwej miejscowości Morges w Szwajcarii (MNW, 1992).

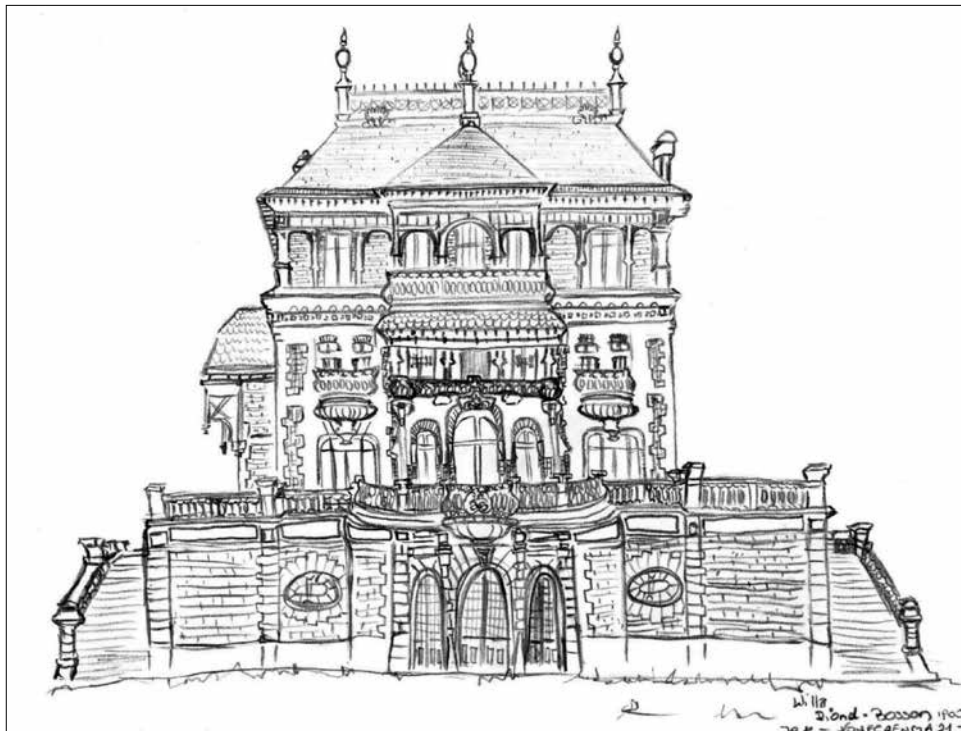
Złośliwi opisywali tę szwajcarską willę w gminie Tolochenaz jako *połączenie wiejskiej chaty z pałacem dożów* (Wroński, 2018), *szalet w pobliżu Morges* (Dąbrowski, 2021) czy okazałą, *odwróconą do góry nogami komodę w gąszczu zieleni*, tak typowej dla tego kraju (Narkowicz, 2000). Ta siedziba, z racji pompatycznej, kiczowatej formy, z rozległym inwentarzem (Kędziora, 2010), gdzie przepych z całą naturalnością sąsiadował z wiejską prostotą, jest nierozzerwalnie związana z mitem Paderewskiego (Musée Paderewski, 2016). Willę otaczał rozległy park i ogród, a z olbrzymiego tarasu rozciągał się widok na Jezioro Genewskie oraz majestatyczny Mont Blanc. Położenie domu było zachwycające (New York Times, 1941). Urzeczony atmosferą i górskim krajobrazem, muzyk bezzwłocznie nabył posiadłość, gdy wystawiono ją na sprzedaż. Siedząc na tarasie swojego czteropiętrowego zamku z drewnianym dachem, przyglądał się sosnom, lipom i cedrom, czerpiąc także przyjemność z uprawy latorośli winnej oraz brzoskwiń, jabłoni i gruszy (Time, 1929).

Paderewskiego bardzo zajmują trawniki, ogrody i sady. Jedno z jego ulubionych zajęć domowych jest koszenie trawy. Chętnie wykonuje on prace rolne. Przebiera się w roboczy strój i wychodzi z pracownikami na pole. W jego sadzie miejsce honorowe zajmują wiśnie rodem z Polski, których jest w sumie 4 tysiące. Paderewski robił z nich kirsch cieszący się wielkim powodzeniem na rynku i ceniony za swój smak (Teatr Wielki, 2018).

Na rozległym majątku ziemskim poza ogrodami warzywnym i owocowym, dwoma sadami, winnicą, polami uprawnymi (Kledzik, 2020) czy równie imponującą hodowlą drobiu ozdobnego i wielu rzadkich gatunków ptaków, pasło się stado szkockich rasowych baranów – osobliwy podarunek od króla Anglii (Wroński, 2018).

Paderewski kupił posiadłość po rocznej dzierżawie z myślą o chorym synu. Willa ta z 1883 roku była zbudowana w stylu śródziemnomorskim. Część piwniczna obejmowała kuchnię oraz oranżerię przykrytą tarasem, parter – hall z drewnianą galerią, salon w stylu Ludwika XVI z okazałą biblioteką i fortepian Érarda, jadalnię w stylu Ludwika XVI i gabinet pianisty. Na pierwszym piętrze znajdowały się pokoje gościnne z toaletami, na drugim – siedem pokoi używanych przez Paderewskiego, jego syna Alfreda i siostrę Antoninę Paderewską-Wilkońską, później także przez żonę, najważniejszą kobietę w jego życiu, na trzecim – pomieszczenia dla służby (Kędziora, 2010, s. 207).

W 1921 roku Paderewski zrezygnował ze wszystkich oficjalnych stanowisk. Ze względu na piękność miejsca i wyborny klimat rezydencja Riond-Bosson

1. Joanna Ogorzałek, grafika „Willa Riond-Bosson w Szwajcarii w 1900 r.”

stała się upragnionym domem, gdzie artysta mógł odpocząć i zaznać rodzinnego ciepła. Mistrz powrócił do fortepianu i zaczął ćwiczyć po kilka godzin dziennie. *Mam dom tak piękny, że nie mogę skupić się na pracy. Chcąc pracować, muszę z niego wyjeżdżać, gdyż miejsce to stworzono dla przyjemności i nie do niczego innego* (Lorkowska, 2020, s. 6). Bardzo do gustu Paderewskiemu przypadło kino, zwłaszcza westerny i komedie z Charlie Chaplinem (Sadurska, 2020). Ponownie zaczął koncertować w 1923 roku (Olczak, 2018a).

GŁÓWNY LOKATOR I GOŚCIE

Wmniej więcej tym samym czasie rozwój faszyzmu we Włoszech i nazizmu w Niemczech sprowadził Paderewskiego z powrotem na polityczną arenę. Jego nowoczesny pałac stał się kuźnią politycznej myśli (Konecka, 2018) i miejscem dyskusji polskich polityków, którzy znaleźli się na emigracji.

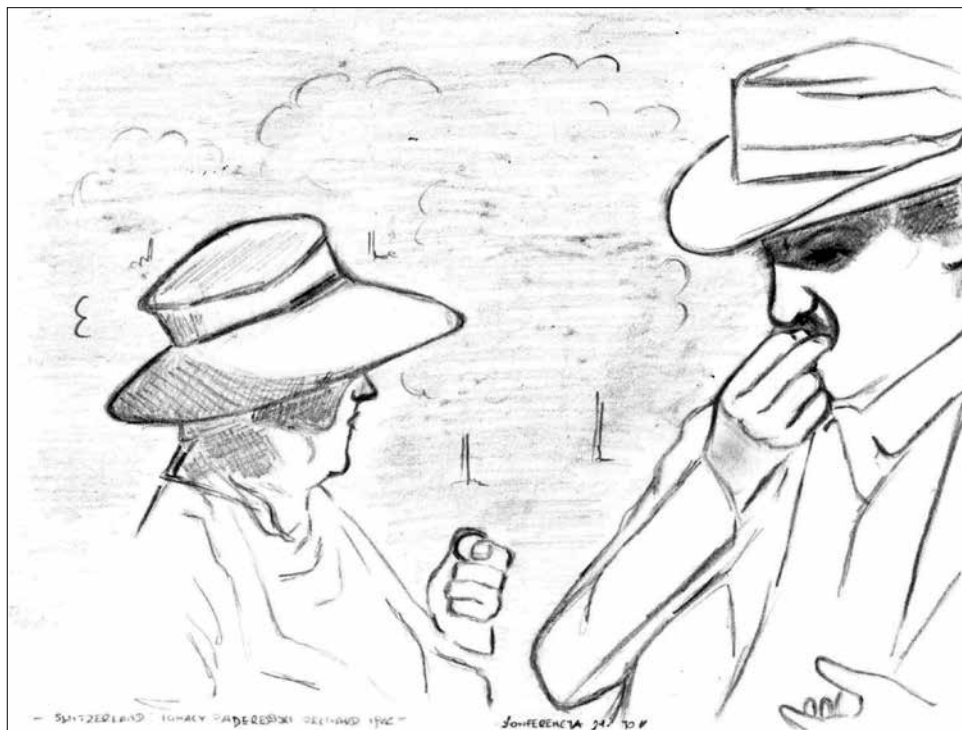
Genialny muzyk przyjmował u siebie nie tylko ludzi polityki. Dla Paderewskiego fortepian jest wszystkim – *okiem, uchem, sercem i ustami; śpiewa w tonach fortepianu, on nim żyje i przez niego obcuje ze światem* (Nizińska, 2019,

s. 3). Niezwykle ważna była też dla kompozytora edukacja młodych polskich artystów, aby przekazać im doświadczenie i umiejętności. Dziś niewiele wiadomo o jego regularnej pracy pedagogicznej i metodach nauczania chociażby ze względu na długotrwałe *tournée* koncertowe. Jednakże do sprawy edukacji młodzieży przejawiającej zdolności muzyczno-artystyczne artysta przywiązywał wiele wagi. Przez cztery kolejne lata 1828–1932 w swojej szwajcarskiej posiadłości przyjmował i uczył młodych pianistów oraz kompozytorów (Błaszczyk, 2014; PSM, 2021) ze Stowarzyszenia Młodych Muzyków Polaków w Paryżu, którym ufundował stypendia (Orzechowski, 2019a) i zorganizował trzymiesięczny pobyt z warunkami do pracy kształcąco-twórczej (Narkowicz, 2000). Głośno wyraża myśl, iż dla artysty nie istnieją żadne konwencjonalne prawidła i zasady: *Niedziela trwa dni siedem albo nie ma jej wcale* (Eustachiewicz, 1982, s. 340). Według Baranowskiego (2005), autorytet mistrza przekazującego swoim podopiecznym wartości uniwersalne i ponadczasowe, jest przede wszystkim pokorą wobec prawdziwej sztuki i obyczajów czasu, do jakiego należał (Kossak, 1973, s. 270).

Tak opisuje swoją artystyczną wizytę z wielkim człowiekiem młody Artur Rubinstein:

Na końcu rozległego ogrodu stał dom z drewna i cegły, architektonicznie nieciekawo: ni to willa, ni to zamek, przypominał raczej wygodny pension de famille w miejscowości lotniskowej. Drzwi otworzył uprzejmie uśmiechnięty kamerdyner, który zaprowadził mnie do ogromnego kwadratowego, dwukondygnacyjnego hallu, otoczonego krużgankiem, skąd drzwi prowadziły do pokoi położonych na piętrze. W środku hallu stał duży stół bilardowy. Kamerdyner odebrał ode mnie płaszcz i kapelusz i poprosił, abym na mistrza zaczekał w salonie, do którego otworzył mi drzwi na wprost wejścia. [...]

Z admiracją i wdzięcznością wszedłem do imponującego salonu. Przede wszystkim uderzył mnie widok dwóch fortepianów, ustawionych wzdłuż wykuszowych okien i zwróconych klawiaturami do siebie. Do prowadzących na przestronną werandę, usytuowanych centralnie podwójnych szklanych drzwi dojść można było wąskim przejściem między fortepianami. Na ścianach wisiały trzy portrety mistrza. [...] Środkowe drzwi rozwarły się na oścież i pojawiło się Słońce, tak, Słońce. Był to Paderewski, wciąż jeszcze młody. Z grzywą złotych włosów, tego samego koloru wąsami i kępką włosów między ustami a podbródkiem przypominał lwa. [...] Paderewski był świetnym causeurem, mówił głosem wysokim, przypominającym głos recytującego tenora, lekko sepleniąc przy wymawianiu litery „s”, tak, że słyszało się „sz” lub „ś” z lekkim poświstem. Efekt był urzekający (Rubinstein, 1986, s. 91–95).

2. Joanna Ogorzałek, grafika „Helena i Ignacy Paderewscy”

W Riond-Bosson odbywały się elitarne kursy mistrzowskie dla utalentowanych polskich pianistów przygotowujących się do udziału w Konkursach Chopinowskich w Warszawie. Byli wśród nich m.in.: Stanisław Szpinalski, Henryk Sztompka i Władysław Kędra, którzy w przyszłości zdobyli tytuł laureata (Popis, 2020), a także Zygmunt Dygat, Albert Tadlewski, Aleksander Brachoczek (PSM, 2021), którzy doskonalili swój kunszt wykonawczy i osobowość artystyczną. Z czasem do grona dołączył Karol Małcużyński (Sadurska, 2020). W 1937 roku we współpracy z Ludwikiem Bronarskim i Józefem Turczyńskim, delegatami Towarzystwa im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Paderewski rozpoczął pracę nad wydaniem *Dzieł wszystkich Fryderyka Chopina*, które opublikowane po wojnie, obecnie uzyskały najwyższy, bo kilkumilionowy nakład (Popis, 2020).

Obyty w świecie i podziwiany, zawsze uważał, że tylko nieustanna praca nad sobą i niekończące się ćwiczenia są w stanie rozwinąć posiadany talent. Podobno w podróż brał ze sobą klawiaturę, która służyła mu do ćwiczeń „na sucho” (Powstanie Wielkopolskie, 2019):

Każdy człowiek powinien zdawać sobie sprawę z faktu, że dobre i trwałe wyniki osiągnąć można jedynie drogą krótkich, lecz ciągłych, codziennych wysiłków. Jednorazowy wysiłek jest kompletnie jałowy. Prawdziwą umiejętność zarówno w nauce i w sztuce, jak i w każdym innych zajęciach, zdobyć można tylko codzienną pracą i codziennym wysiłkiem. I to jest bezwzględnie pewne (ORPEG, 2021).

Władysław Kędra, jeden z jego uczniów, tak wspominał grę swego nauczyciela: *Dojrzałość i głębia jego interpretacji, romantyzm gry wprost do serca płynący i czar uwodzenia słuchaczy stawiały go na osobnym piedestale* (Sadurska, 2020).

Zwykle pod koniec czerwca zjeżdżaliśmy do Morges (Kurier Poznański, 1914). *Pierwsze kilka dni spędziliśmy na poszukiwaniu kwater i wynajmowaniu fortepianów, które trzeba było sprowadzić z Lozanny* (Dygat, Piłatowicz, 1935). *Cała klasa spotykała się w pracowni mistrza raz w tygodniu, w sobotę. Lekcje rozpoczynały się o trzeciej po południu i trwały, z krótką przerwą na podwieczorek, do późnego wieczora. Wszyscy uczniowie byli przez cały czas obecni, siedząc tak, aby mogli widzieć ręce grającego kolegi oraz ręce mistrza, gdy przegrywał on na drugim instrumencie poszczególne fragmenty. Największy nacisk kładł Paderewski u swych uczniów na uderzenie, barwę dźwięku, przejrzystość gry i doskonałą pedalizację, jak również na unikanie niepotrzebnych ruchów, właściwy układ ręki i ładną postawę przy fortepianie* (Baranowski, 2005).

Nie było takiego pianisty jak Paderewski w naszych czasach ani żadnych innych. Historia zapewne przydzieli mu miejsce trzeciego w dynastii największych mistrzów klawiatury, którymi byli kolejno: Franciszek Liszt, Anton Rubinstejn i Ignacy Jan Paderewski (Teatr Wielki, 2018).

Leopold Stanisław Szpinalski bezpośrednio po zakończeniu serii letnich kursów w Riond-Bosson powiedział w jednym z wywiadów:

Paderewski nie uczył nas bynajmniej kopiowania swej własnej gry, on uczył nas sztuki bezwzględnej, którą sami zabarwiamy cechami indywidualnymi. Sądzę, że ta wierność wobec tekstu jest dwustronną gwarancją: przed manierą własną i przed imitowaniem mistrza (Dybowski, 1955).

Dla Ignacego Paderewskiego fortepian był jak drugi język ojczysty. Powszechnie uważano go za duchownego spadkobiercę Fryderyka Chopina. Koledzy muzycy, np. kompozytor Zygmunt Noskowski, krzywili się na nadchodzącego z zagranicy zachwyty, mówiąc, że *Paderewski zawsze był i będzie przeciętny* (Orzechowski, 2019b), a *przesadne dowolności w tempach i w ekspresjach nie przekonywały* (Rubinstejn, 1986, s. 106). I tak było w Polsce zawsze. W przeko-

naniu Orzechowskiego, zazdrość środowiska muzycznego była tak wielka, że geniusza pomniejszono i zapomniano (Orzechowski, 2019b).

Twórczość kompozytorska Paderewskiego wyrosła z polskiej szkoły narodowej – po Chopinie i Moniuszce. Recitale, które przedkładał nad koncerty symfoniczne – zwykle otwierał jedną z ulubionych sonat Beethovena: *Appassionatą* f-moll, op. 57 lub *Księżycową* cis-moll, op. 27. Był reprezentantem pianistycznej szkoły Teodora Leszetyckiego, ale indywidualnie traktował tempo *rubato*. W stylu Paderewskiego niemną rolę odgrywały walory jego prezencji (Narkowicz, 2000). Symfonia h-moll *Polonia* promieniowała różnorodnością brzmień myśli muzycznych i poetycką naturą mistrza z sercem skierowanym ku Polsce. Skłaniając się ku symbolom państwowym, w tej symfonii możemy usłyszeć fragment z hymnu narodowego. Kompozytor w *Fantazji polskiej* powiązał efektowne wirtuozostwo pianistyczne z polskim charakterem tematyki krakowiaka, kujawiaka, mazura (Hanuszewska, 1965, s. 108). W operze *Manru* elementy muzyki góralskiej były dla stałego bywalca i miłośnika Tatr źródłem klawiszowych natchnień (Kossak, 1973, s. 388). Cykl utworów stylizowanych na fortepian na cztery ręce pt. *Album tatrzańskie* powstał dzięki kawalerskim wędrowkom po góralskich wsiach z przyjacielem Tytusem Chałubińskim (Bieńkowska, 1970, s. 303).

Dom państwa Paderewskich zawsze cieszył się szczęściem rodzinnym i był pełen gości. Po 20-letniej przerwie w kontaktach swoją obecnością zaszczyliła go Helena Modrzejewska z małżonkiem Karolem Chłapowskim. Wybitna aktorka teatralna swoje pierwsze spotkanie opisuje tak:

Przy fortepianie głowa Paderewskiego w aureoli gęstych, złotych włosów i delikatne kobiece niemal rysy sprawiły na jakiegoś anioła Botticelliiego albo Fra Angelica. Grając, tak był pochłonięty muzyką, że ta intensywność przeżycia miała działanie aż hipnotyczne. Frazował z taką wyrazistością i zrozumieniem sensu utworu (Bieńkowska, 1970, s. 296; Olczak, 2018a).

Tę wybitną indywidualność, która sama o sobie zwykła mawiać: *Nie wiem, czy umiem grać, natomiast wiem, że umiem mówić* (Nowakowski, 1941), ludzie bardzo pokochali. Mistrz tonów zachwycał, porywał, fascynował. Był inspiracją dla artystów i natchnieniem dla poetów: *Jest bowiem w twojej urodzie jakiś słodki powab [...] I jest w twojej duszy cały wielki, pierwotny smutek naszej ziemi* (Gailiun, 2008, s. 20). Paderewski osiągnął większą sławę i potężniejszy wywarł wpływ na słuchaczy niż wszyscy ówczesni tytani fortepianu. Ponadto kosmyk jego płomiennych rudych włosów był relikwią ówczesnej „popkultury” (MKiDN, 2020).

W monodramie *Gra w pchełki* Jerzy Kuncewicz opisuje swój pobyt u genialnego muzyka tymi słowami:

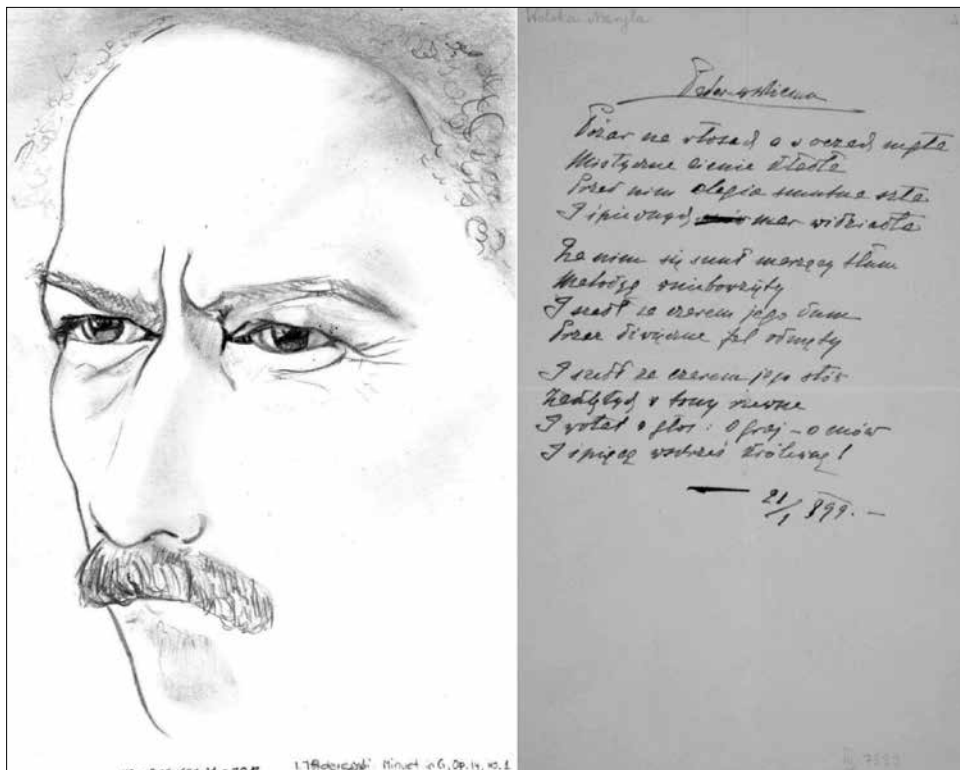
Mój podwieczorek w Morges, na który zaprosił mnie Mistrz, a zwłaszcza „lemańskie” ciasteczka i ich niepowtarzalny smak, przenoszą mnie nieustannie do szwajcarskiej rezydencji jednego z najwybitniejszych Polaków. Dla swojego narodu zrobił tak wiele dzięki talentowi dyplomatycznemu i muzycznemu. Słyszę często jego słowa, w których wspominał pewną skrzypaczkę. Czas odsłonić w tym miejscu powód drugi, dla którego przyjął mnie Paderewski tak serdecznie. – Pan jest mężem [Marii Kuncewiczowej], córki pięknej Róży, mojej koleżanki z czasów konserwatorium. [...] Proszę przekazać jej córce słowa trwałej pamięci (Konońska-Michalak, 2012).

Depeszę z zaproszeniem otrzymał również Zdzisław Czermański:

W Morges usiedliśmy w miłej oplecionej winem restauracyjnej altance. Przed nami w słońcu błyszczało śliczne jezioro [...]. Po herbacie Paderewski podał mi otwarte pudło cygar. Jedno w nim tylko było cygaro, a przy dotknięciu zapiszczało żałośnie (była to zabawka, zrobiona z gumy, dla „nabierania” gości). Widząc pana Paderewskiego w tym usposobieniu, pomyślałem, że prócz tych zawijaśów uroczystego i hołdowniczego języka, układanych na jego cześć, należy mu się także trochę żywych kwiatów naszej zwykłej, prostej mowy (Czermański, 1966, s. 267).

Paderewski twierdził: *Rytm jest muzyki tętnem. Równa się biciu serca, świadczy o jego istnieniu, dowodzi jego żywotności* (Paddymania, 2020), dlatego w swojej twórczości ma również „hit popowy” – *Menuet G-dur, op. 14*. Napisał go w 1886 roku jako żart muzyczny w stylu Mozarta, czym próbował dorównać swym talentem geniuszowi, uznawanemu przez przyjaciół doktora Tytusa Chałubińskiego (Rubinstein, 1986, s. 136) i Aleksandra Świętochowskiego za najlepszego kompozytora (Nizińska, 2019, s. 19), wygłaszających wciąż te same zachwyty:

– Mozart! To geniusz. Nikt inny nie potrafi stworzyć takiej muzyki! – Co za styl! Jaka klarowność. Po prostu niezrównany. Wreszcie Paderewski miał tego dość. Kiedy zacny doktor jak zwykle poprosił o utwór Mozarta, pianista zagrał świeżo skomponowanego menueta. Chałubiński przyjął go z zachwytem. – Co za cudny utwór! Niech Pan powie, mój drogi, czy znalazłby się dzisiaj kompozytor zdolny do napisania czegoś równie pięknego? – Jest taki – to ja! – odparł Paderewski ze śmiechem (Bieńkowska, 1970, s. 303).

3. Joanna Ogorzałek, grafika „Ignacy Jan Paderewski – menuet w koncertach i bisach” oraz wiersz Maryli Wolskiej „Paderewskiemu”, 1899 r.; <https://www.worldcat.org/title/fragment-korespondencji-heleny-i-ignacego-paderewskich/oclc/909096280>; <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/polish-music-journal/vol4no1/paderewski-in-poetry/>

Menuet, ku wielkiemu zaskoczeniu artysty, cieszył się ogromnym powodzeniem wśród publiczności i stał się wizytówką Paderewskiego (Nizińska, 2019, s. 19).

Artur Rubinstein wspominał też:

Rano po śniadaniu, sadowilem się w hallu z jakąś dobrą książką, cały czas słuchając, jak mistrz ćwiczy w pokoju na piętrze [...] niektóre trudniejsze ustępy powtarzając po sto razy. Po pośpiesznie zjedzonym obiedzie pracował aż do godziny siódmej. Wtedy to wołał mnie i wychodziliśmy do ogrodu, by rozegrać partię kręgli. Obiad był zawsze obfity i z szampanem, a po kawie grywaliśmy trochę w bilard. Paderewski uwielbiał te gry, mówił, że utrzymuje to go w dobrej formie. Późnym wieczorem lubił siadać do kart i sam z sobą grał w brydża: w skupieniu, z uwagą rozdawał karty, a potem rozgrywał, ściśle przestrzegając wszystkich przepisów brydżowych. Ostatniego wieczora zasiadł do jednego z fortepianów

w salonie i przez jakieś dwie godziny grał dla mnie, zwracając mi uwagę na rozmaite trudności pianistyczne, objaśniając problemy palcowania, technikę pedalizacji, [...] od czasu do czasu urzekał mnie ślicznie zagraną frazą lub przepięknym, nie rzadko wzruszającym brzmieniem (Rubinstein, 1986, s. 96).

W 1930 roku Ignacy Jan Paderewski sporządził testament, w którym zapisał m.in.:

Wszystkie dzieła sztuki znajdujące się w domu moim Riond-Bosson – zbiory chińskie, pamiątki, dyplomy, adresy, fotografie osób wybitnych zapisuję Muzeum Narodowemu w Warszawie z warunkiem, iż przeznaczy na nie osobny pokój. Fortepian koncertowy Steinway jeden jest tylko moją własnością, rękopisy muzyczne oraz partytury przekazuję Konserwatorium Muzycznemu w Warszawie. [...]

Wszystkich, którym niechcący i niesłusznie sprawilem przykrość lub też ich obraziłem mimowolnie – pokornie przepraszam, przyjacielom serdecznie wdzięczny, do wrogów nie mam żalu. Krzywdy doznane, a doznałem ich wielu, po chrześcijańsku przebaczam. Nie mogę tylko przebaczyć tym pysznym i nikczemnym, co myśląc jedynie o korzyściach osobistych i wywyższeniu własnym, prowadzili i prowadzą Ojczyznę do zguby, a Naród do upodlenia (Popis, 2020).

OPUSZCZENIE SIEDZIBY

23 września 1940 roku Paderewski opuścił swój pozornie bezpieczny dom w Szwajcarii i wyjechał do Stanów Zjednoczonych, by osobiście orędownać za sprawą pomocy Europie i pokonania nazizmu. Zamierzał tam przede wszystkim, wraz ze środowiskami tamtejszej Polonii, organizować pomoc dla rodaków w kraju. Istotnie, o wyjeździe wiedzieli jedynie najbliżsi przyjaciele artysty. Od kwietnia 1940 roku jego muzyka znajdowała się na niemieckiej czarnej liście „sztuki zwyrodniałej” obok nazwisk kompozytorów pochodzenia żydowskiego. Nic więc dziwnego, że artysta i jego bliscy mieli poważne obawy o swoje bezpieczeństwo mimo zapewnień oficjalnych kół niemieckich o braku niebezpieczeństwa (Jędruszczak, Leinwand, 1974, s. 387–388; Sobolewski, Majcherowicz, 2017).

W momencie wyjazdu ze Szwajcarii Paderewski był żegnany przez przyjaciół: państwa Opieńskich, Aleksandra Ładosia – posła (ambasadora) polskiego w Szwajcarii, Józefa Turczyńskiego, państwa Sienkiewiczów. Nie była to więc „ucieczka w tajemnicę, przed wszystkimi” czy też „uprowadzenie” – jak się to niekiedy słyszy. Paderewski przed wyjazdem do USA nagrał dla radiostacji Radio-Sottens pożegnalne przemówienie do Szwajcarów w języku francuskim, emitowane już po jego wyjeździe, w którym wyjaśnił motywy swej decyzji

o opuszczeniu Szwajcarii. Trasa podróży Paderewskiego, jego siostry i rodziny Strakaczów oraz Ignacego Kołłupajły (który kierował drugim samochodem) wiodła przez Hiszpanię i Portugalię (Perkowska-Waszek, 2010, s. 6–7).

Ponad 40 lat (z przerwami) Paderewski mieszkał w szwajcarskiej willi Riond-Bosson, pozostawiając po sobie pamiątkę mniej lub bardziej malowniczych anegdot, które do dziś w Morges tworzą jego legendę. W czynieniu dobra wokół siebie i bardzo aktywnego życia ten *czarodziej w peruce światła, z oczami jak gwiazdy* (Musée Paderewski, 2016) stąd działał na rzecz rodaków poszkodowanych w czasie I wojny światowej, tu wspierał młodych polskich artystów. Tu w latach 30. założył opozycyjny wobec sanacji Front Morges, związany w 1936 roku przy udziale Władysława Sikorskiego, Wincentego Witosa oraz Józefa Hallera (Narkowicz, 2000).

W Szwajcarii darzony był wielką estymą i cieszył się popularnością (Zieliński, 2018). Żył i działał między wielką a małą historią, między sztuką dźwięku a stylem życia, między Szwajcarią a resztą świata. Z tej oazy spokoju uczynił centrum swoich niezliczonych aktywności, wyciskając piętno na całym regionie zarówno malowniczym towarzystwem, które przyciągał, jak i wyjątkowymi wydarzeniami muzycznym, którymi obdarzał melomanów (Musée Paderewski, 2016). *On z wielkich i prawych najpierwszy* (Olczak, 2018b) nie zapomniał nigdy, że jest Polakiem. Dzielił się z ojczyzną nie tylko sławą. Na swoim amerykańskim grobie kazał umieścić napis:

Jestem tutaj tymczasowo. Zamierzam wrócić do Polski [...]. Polska – to słowo nie jest tak oczywiste ani tak słodko szumiące jak „tęsknota”. A przecież człowiek, który chce, który musi być artystą swego narodu i swej ojczyzny, chce i musi dobrze rozumieć, czym jest ów naród i owa ojczyzna (Broszkiewicz, 1952, s. 252).

11 lat po śmierci Ignacego Jana Paderewskiego, w 1952 roku posiadłość wraz ze sporą liczbą przedmiotów została sprzedana muzykowi George'owi Filipinetemu, ten z kolei rok później odsprzedał ją, a zysk z niej przekazał na utworzenie Szwajcarskiej Fundacji im. I. J. Paderewskiego. Kolejny właściciel Aga Khan III miał zamiar urządzić w niej muzeum artysty. Władze szwajcarskie tak go jednak nękały, że po roku zrezygnował z projektu i odsprzedał posiadłość handlarzowi bydła, a ten rzeźnikowi (Szlachtycz, 1999). Pałacyk przechodził z rąk do rąk, aż do 1965 roku. Wtedy to odbyła się wyprzedaż pamiątek po wielkim Polaku. Te, które udało się odnaleźć i ocalić, zostały przez Jerzego Waldorffa zgromadzone w gmachu dawnej Podchorążówki w warszawskich Łazienkach. Od 14 listopada 1988 roku oficjalna nazwa tego gmachu brzmi: Muzeum Ignacego Jana Paderewskiego i Wychodźstwa Polskiego w Ameryce (Kędziora, 2010, s. 207).

W ogrodzie, który już dawno stracił dawną urodę, założono plantację kapusty. Potem rzadkie rośliny i drzewa poszły pod topór. Następnie willę przeznaczono na poligon doświadczalny dla młodych saperów, którzy ostatecznie ją wyburzyli (wysadzając w powietrze) w trakcie budowy autostrady, którą postanowiono przeprowadzić przez środek parku.

Route Ignace Paderewski bez trudu trafimy na teren dawnej posiadłości. Tuż za domem rozciąga się pasmo drzew, nad którymi górują Alpy – Jura. Droga, nosząca imię Paderewskiego, równoległa do autostrad, prowadzi do Riond-Bosson. W miejscu byłego parku i pięknego terenu spacerowego znajdują się dziś nowoczesne, imponujące budynki, m.in. Ecole de Construction (Szkoła Konstruktorów) oraz Federation Vaudoise des Entrepreneurs (Federacja Przedsiębiorców Kantonu Vaud). Trochę wiekowych drzew pamiętających czasy odleglejsze niż XX wiek i wyjście na boczny taras, skąd widać ten sam widok – Alpy i Lemany – sprawiają, że wizyta tu jest nostalgiczna. Z dawnych zabudowań zachował się piętrowy budynek kryty czerwoną dachówką – jak to w Szwajcarii: wąskie okna od północy i szerokie od południa, z werandą i balkonikami. Prawdopodobnie dla służby. Paderewskiego stać było na wygodne i dostatnie życie. Zarówno on, jak i jego żona Helena mieli osobistych sekretarzy. Jeszcze jedna pamiątka to ośmiograniasty piętrowy gołębnik z fontanną wewnątrz. Wielbicielek tych ptaków była pani Helena.

Na tabliczce widnieje napis:

Pawillon Paderewski
Ignace Jan Paderewski
Musicien et homme d'Etat
1860–1941

Historia wizerunku wybitnego kompozytora budzi uczucie sympatii i porywa największe audytoria. Ignacy Jan Paderewski był najsłynniejszym pianistą swoich czasów. W filmie „Sonata księżycowa” (1937–1938) został utrwalony dla potomności wizerunek wielkiego artysty. Był *wirtuozem podwójnym: klawiatury i mównicy* (Teatr Wielki, 2018), *prawdziwą gwiazdą i idolem tłumów* (Król, 2019), a nawet *niekoronowanym królem Polski* (Stańczyk, 2021). Był bohaterem sztuki i patriotą niezłomnym. Płynnie posługiwał się siedmioma językami. Jego czar osobisty, dobroczynność i magiczny nastrój misterium wpisał się w serca szlachetnej ludzkości.

Choć żył w ciągłej podróży, chętnie powracał do szwajcarskiego miasteczka pełnego spokoju i łagodnego powietrza. Zarówno Morges, jak i Lozanna oraz Vevey nadały naszemu wielkiemu Polakowi tytuł honorowego obywatela, którego urok osobisty po dziś dzień odbija się w lustrze Jeziora Lemańskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Baranowski, T. (2011). Z kart historii pianistyki polskiej... Stanisław Leopold Szpinalski. Spotkania z mistrzami fortepianu i pedagogiki fortepianowej, s. 69. Akademia Muzyczna w Białymstoku. Pobrane z: <http://chopin.man.bialystok.pl>, dostęp 23 I 2023.
- Bieńkowska, D. (1970). *Lekarz starej Warszawy*. Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik.
- Błaszczyk, L. T. (2014). Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny. Pobrane z: <http://sztelt.org.pl>, dostęp 9 I 2023.
- Broszkiewicz, J. (1952). *Kształt miłości*. Kraków: Wydawnictwo Estymator.
- Czermański, Z. (1966). *Kolorowi ludzie*. Londyn: Wydawnictwo LTW.
- Dąbrowski, M. (2021). Paderewski – twórca swego własnego losu, Ilustrowany Kurier Codzienny, <https://retropress.pl>, dostęp 18 V 2021.
- Dybowski, S. (1955). Stanisław Szpinalski. Zza kulis konkursu chopinowskiego. Pobrane z: https://chopin.nifc.pl/pl/chopin/osoba/23_szpinalski_stanislaw, dostęp 15 V 2021.
- Dyगत, Z., Piłatowicz, M. (1935). A Lesson with Paderewski [1935]. Pobrane z: <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/polish-music-journal>, dostęp 16 V 2021.
- Gailiun, O. (2008). Poezja Maryli Wolskiej jako fenomen artystyczny polskiej liryki kobiecej. Theme varie. Pobrane z: <http://www.vdu.it>, dostęp 24 I 2023.
- Hanuszewska, M. (1965). *1000 kompozytorów. Mały leksykon*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- Jędruszczak, T., Leinwand, A., (1974). Archiwum polityczne I. J. Paderewskiego, t. IV 1935–40, s. 387–388. Pobrane z: <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl/ignacy-jan-paderewski/bibliografia>, dostęp 29 VII 2022.
- Kędziora, A. (2010). Przywracanie Paderewskiemu jego domu w ojczyźnie. Dwór w Kańskiej Dolnej. Centrum Paderewskiego Tarnów-Kańska Dolna. *Zarządzanie w Kulturze*, t. 11, s. 207–221. Pobrane z: <https://books.google.co.uk/books>, dostęp 18 V 2021.
- Kledzik, M. (2020). Brudna gra o spadek. Jak komuniści zagrabili majątek Ignacego Paderewskiego. Pobrane z: <https://tygodnik.tvp.pl>, dostęp 29 VI 2021.
- Konecka, K. (2018). Śladami Ignacego Paderewskiego. Pobrane z: <https://pisarze.pl>, dostęp 13 V 2021.
- Konopińska-Michalak, W. (2012). Gra w pchełki. Kuncewicz z wizytą u Paderewskiego. Pobrane z: <https://wandamichalakdomkuncewiczow>, dostęp 20 IV 2021.
- Kossak, W. (1973). *Wspomnienia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Król, U. (2019). I. J. Paderewski (1860–1941). Pobrane z: <http://heritage.bnf.fr>, dostęp 15 V 2021.

- Kurier Poznański (1914). Wiadomości sprzed wieku. 41 muzyków gości u Paderewskiego. Służewski Dom Kultury w Warszawie. Pobrane z: <https://m.100lattemu.pl>, dostęp 24 I 2023.
- Lorkowska, H., (2020). Ignacy Jan Paderewski - człowiek czynu, sukcesu i sławy [w 160. rocznicę urodzin], wykład-inauguracyjny-2020.pdf. Pobrane z: <https://ue.poznan.pl>, dostęp 15 V 2021.
- MKiDN (2020). 160. Rocznica urodzin I. J. Paderewskiego – wystawa plenerowa i koncert online, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pobrane z: <https://www.gov.pl>, dostęp 1 VI 2022.
- MNW (1992). Villa Belonging to Ignacy Jan Paderewski – Riond-Bosson, Switzerland. Muzeum Narodowe w Warszawie. Pobrane z: <https://artsandculture.google.com>, dostęp 18 V 2021.
- Musée Paderewski (2016). Riond-Bosson Musée Paderewski. Pobrane z: <http://www.paderewski-morges.ch>, dostęp 14 V 2021.
- Narkowicz, L. (2000). Szwajcaria a Ignacy Jan Paderewski. *Nasza Gazeta*, nr 45 (481). Pobrane z: <https://archiwum2000.tripod.com>, dostęp 15 V 2021.
- New York Times (1941). Riond-Bosson. Pobrane z: <https://wnetrza3d.pl>, dostęp 17 V 2021.
- Nizińska, H. (2019). Wygrał Polskę na fortepianie. Ignacy Jan Paderewski jako pianista i kompozytor. *Rocznik Leszczyński*, 2019, t. 19, s. 15–42. Pobrane z: www.archiwum.leszno.pl, dostęp 29 IV 2021.
- Nowakowski, Z. (1941). Sprzęt podobny do fortepianu. *Wiadomości Polskie*, rok 2, nr 28 (70). Pobrane z: <http://retropress.pl/wiadomosci-polskie/sprzet-podobny-fortepianu>, dostęp 25 I 2023.
- Olczak, M. (2018a). Codzienność, horoskop Paderewskiego, autorstwa Jana Starzy-Dzierzbickiego. Archiwum Akt Nowych, Warszawa. Pobrane z: <https://www.aan.gov.pl/paderewski>, dostęp 23 I 2023.
- Olczak, M. (2018b). W dyplomacji dla Rzeczypospolitej, wiersz „Wskrzesciel Polski”. Archiwum Akt Nowych, Warszawa. Pobrane z: <https://www.aan.gov.pl/paderewski>, dostęp 15 V 2021.
- ORPEG (2021). Ogólnopolski Konkurs Ignacy Jan Paderewski – pianista, wirtuoz, kompozytor, polityk, dyplomata, mąż stanu, mecenas sztuki i architektury. Pobrane z: <https://paderewski.moodle.org.pl>, dostęp 1 VI 2021.
- Orzechowski, W. (2019a). Historia, Zdumiewający Paderewski. Pobrane z: <https://www.rp.pl>, dostęp 1 VI 2021.
- Orzechowski, W. (2019b). Niedoceniony skarb Paderewski. Pobrane z: <http://www.rp.pl/Publicystyka>, dostęp 15 V 2021.

- Paddymania (2020). Ignacy Jan Paderewski, Teatr Muzyczny w Poznaniu, koncert edukacyjny o I. J. Paderewskim online. Pobrane z: <https://paddymania.pl>, dostęp 15 V 2021.
- Perkowska-Waszek, M. (2010). Testament Ignacego Jana Paderewskiego – fakty i mity. Pobrane z: <http://www.paderewski.muzykologia.uj.edu.pl>, dostęp 14 V 2021.
- Popis, J. (2020). Ignacy Jan Paderewski. Bohater sztuki i ojczyzny. Pobrane z: <https://www.lazienki-krolewskie.pl/pl/edukacja/baza-wiedzy>, dostęp 14 V 2021.
- Powstanie Wielkopolskie (2019). I. J. Paderewski - ceniony działacz niepodległościowy, Powstanie Wielkopolskie, Obchody Rocznicy, Wielkopolskie Muzeum Wojskowe, Poznań. Pobrane z: <https://27grudnia.pl/bohaterowie/ignacy-jan-paderewski>, dostęp 15 V 2021.
- PSM (2021). Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia im. I. J. Paderewskiego, Konin, Dla Polski, dla sztuki, Kalendarium, <http://www.psmkonin.pl/kalendarium.html>, dostęp 16 IV 2021.
- Rubinstein, A. (1986). *Moje młode lata*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.
- Sadurska, M. (2020). Najślynniejszy polityk wśród pianistów, cz. 3. Pobrane z: <https://gdanskstrefa.com>, dostęp 18 V 2021.
- Sobolewski, E., Majcherowicz, S. (2017). Twórca Ignacy Jan Paderewski. Pobrane z: <https://culture.pl>, dostęp 29 VII 2022.
- Stańczyk, A. M. (2021). Artysta, demokrat, polityk, referat, Interdyscyplinarna Międzynarodowa Konferencja Naukowa poświęcona I. J. Paderewskiemu. Pobrane z: <https://old.puno.ac.uk/paderewski-konstytucja-marcowa>, dostęp 15 V 2021.
- Szlachtycz, S. (1999). Paderewskiego życie po życiu, *Zgliszcza* (3), pierwowzór: Giron de Pourtales S., (1948). Tajemnica Testamentu Paderewskiego. Pobrane z: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4213679>, dostęp 29 VII 2022.
- Teatr Wielki (2018). Ignacy Jan Paderewski. Anatomia geniuszu. Pobrane z: <https://teatrwielki.pl>, dostęp 17 V 2021.
- Time (1929). Music: Chalet de Riond Bosson. Pobrane z: <https://content.time.com>, dostęp 24 I 2023.
- Wroński, P. (2018). Szwajcaria Paderewskiego. Pobrane z: <https://pawelwronski.blog>, dostęp 13 V 2021.
- Zieliński, J. (2018). Paderewski w Szwajcarii: muzyk i polityk wśród sztuki i ludzi. Pobrane z: www.mnw.art.pl, dostęp 14 V 2021.

JOANNA OGORZALEK

IGNACY JAN PADEREWSKI
– AN APOSTLE OF POLISH INDEPENDENCE,
PERSONIFICATION OF UNCOMMON INTELLIGENCE,
LEGENDARY PIANO VIRTUOSO FROM RIOND-BOSSON

SUMMARY

Ignacy Jan Paderewski – „King of tones” and son of great Polish culture, was an excellent composer and pianist, who, as an interpreter of Chopin’s music and his own works, delivered speeches during numerous journeys before public performances at concerts, lobbying for Poland.

Out of the need of a patriotic heart, this esteemed diplomat and outstanding politician who demanded independence for Poland, actively supported various initiatives, including large sums for charity and public purposes. Despite the fame and honour of the whole world, he had a great dream to use the money he earned to buy a manor and agricultural property.

In this article, the author presents the Swiss headquarters in Riond-Bosson, which has become not only an important centre of a thriving Polish political emigration, but a forge of Polish living art and outstanding individuality.

In the suburbs of Morges, in the Paderewski villa, master classes for Polish pianists preparing to participate in the Chopin Competitions in Warsaw were held, as well as meetings during which Polish political and cultural history was shaped for a long time.

Keywords: Ignacy Jan Paderewski, composer, virtuoso, outstanding musician, Switzerland, Riond-Bosson

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

STEFAN SZEWCZUK

POLISH ASSOCIATION OF SIBERIAN DEPORTEES IN AFRICA,
POLISH HERITAGE FOUNDATION OF SOUTH AFRICA

VICTIMS OF RUSSIAN AGGRESSION
– PRELIMINARY FINDINGS ON A HISTORY
OF THE POLISH CHILDREN
OF OUDTSHOORN, SOUTH AFRICA

INTRODUCTION

On the 10th of April 1943 five hundred Polish refugee children, and their caregivers arrived in the Oudtshoorn Children's Home after surviving being deported to Siberia by the Russian NKVD and the subsequent journey out of Siberia. The Polish Government-in-Exile in London as represented in South Africa by the Consul-General, Dr Stanisław Łepkowski, entered into negotiations with the Smuts Government that resulted in an agreement being reached for five hundred Polish children and their caregivers to find safety and refuge in Oudtshoorn. The primary objective of this research project that this paper is based is to document the untold lived experiences of the Oudtshoorn Children.

This project draws some inspiration from Jochen Lingelbach's *On the Edges of Whiteness. Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War*, where he discusses the attitudes of the British African colonial authorities towards the Polish refugees. Lingelbach argues that the Polish refu-

gees' encounters with Africans might have helped to facilitate the downfall of a carefully constructed image of a supposedly white superiority that British colonial rulers and settlers tried so anxiously to keep up (Lingelbach, 2020).

TABLE 1. THE AGES AND NUMBERS OF OUDTSHOORN CHILDREN GIRLS AND BOYS

AGE	NUMBER OF GIRLS	NUMBER OF BOYS	TOTAL
4	1	1	2
5	-	-	-
6	2	2	4
7	-	6	6
8	8	12	20
9	9	5	14
10	11	13	24
11	6	11	17
12	13	35	48
13	16	70	86
14	31	73	104
15	41	67	108
16	27	4	31
17	13	-	13
18	18	-	18
19	4	-	4
20	1	-	1
TOTAL	201	299	500

Source: DPD 1.

There were 59 caregivers, 30 women and 29 men in the Oudtshoorn camp (Jaworski, 1993, pp. 70–71).

This project also draws inspiration from Sally Peberdy's study *Selecting Immigrants. National Identity and South Africa's Immigration Policies 1910–2008*, where she gives an extensive discussion on Indian and Jewish immigrants to South Africa and the legislation enacted, via the 1913 Immigrants Regulation Act, the 1930 Quota Act and the 1937 Aliens Act, to curb and discourage im-

migration by these two groups of people (Peberdy, 2009). The studies by Lingelbach and Peberdy provide the foundation for comparative research on the multidimensional and multifaceted history of the Polish refugees of Oudtshoorn.

RATIONALE FOR THIS PROJECT

The region that Poles were deported from is known as the Kresy (Eastern Borderlands) and was a largely agricultural, multi-ethnic and multi-religious region of Poland that amounted to nearly half of the territory of inter-war Poland. During the Polish Lithuanian Commonwealth period the Kresy region was the historical and ancestral homeland of the Polish deportees, and the re-emergence and demise of the Kresy after the Second World War is of significance, and nostalgia, to its Polish citizens.

The existing literature, except for the multi-dimensional work of Lingelbach (2020), while largely one-dimensional, demonstrates that research and publications are available on the Polish refugee camps that were established to house these refugees in Uganda, Kenya, Northern Rhodesia, Southern Rhodesia, New Zealand, Mexico and India (Skwarko, 1974; Krolikowski, 1983; Dolinska, 1992; Anuradha, 2012; Zarzycki, Buczak-Zarzycka, undated). There is a dearth of scholarly work on the Oudtshoorn refugees.

When the Oudtshoorn Children Home was closed in 1947 approximately half of the children remained in South Africa to start new lives there. Other children were reunited with family members in the Polish refugee camps that were established in the then British colonies of Kenya, Uganda, Tanganyika, Northern and Southern Rhodesia. These refugees and other Oudtshoorn Polish refugees started new lives in countries such as Canada, the UK, the USA, Australia, Brazil and Argentina. Approximately six Oudtshoorn Children returned to Poland to be reunited with their family who survived the Second World War. One of the Oudtshoorn boys, Stefan Adamski, made a copy of the list of the Oudtshoorn children sourced from the Hoover Institution Archives (DPD 1). On this copy Adamski made notes alongside those names of the Oudtshoorn children who left South Africa.

Three legacies that the Oudtshoorn Children have left behind were: a monument that was erected in front of the entrance to the military camp, the Polish section in the CP Nel Museum in Oudtshoorn and a copy of the Black Madonna of Częstochowa icon that hangs in the crypt beneath the main altar of Oudtshoorn's Catholic Cathedral. The Black Madonna icon is a venerated icon that is housed in Jasna Góra Monastery, Częstochowa, Poland. Unfortunately, the

monument was demolished to make way for the construction of a dual carriage road. The copy of the Black Madonna icon was presented to the Cathedral in 1993 to commemorate the 50th anniversary of the arrival of the Polish Children into Oudtshoorn. Reunions are held in Oudtshoorn on a regular basis and it has become the spiritual home of the Oudtshoorn Children and their descendants. Reunions in Oudtshoorn have been held in 1993, 2003, 2006 and 2013. Another reunion was held in Oudtshoorn during September 2018 to commemorate the 75th anniversary of the arrival of the refugees into Oudtshoorn. During this reunion the South Africa Poland History Project was discussed and consensus reached on the future direction and project themes and activities to be undertaken in this Project. The South Africa Poland History Project has been registered by Dr Cobus Rademeyer as an official project at Sol Plaatje University in Kimberly, South Africa. The stained-glass legacy project was conceived during this reunion. During the reunion of September 2021, the stained-glass legacy project was unveiled and blessed in the Black Madonna chapel by the bishop of the diocese of Oudtshoorn, Bishop Noel Rucastle.

BROAD PROBLEMS AND ISSUES TO BE INVESTIGATED

In 1942 Polish military authorities in the USSR informed the Polish Government in Exile in London of the presence of large numbers of orphaned and/or deported Polish children in Russia. The Polish Government-in-exile acting through its South African Consul General, Dr Stanisław Łepkowski, secured an agreement from the Union Government of South Africa to transport 500 children from Persia to South Africa, which happened in 1943. The Dom Polskich Dzieci (Polish Children's Home) was organised at the military camp in Oudtshoorn for their temporary accommodation, care and education (DPD 2).

Prior to the arrival of the Oudtshoorn Children, preparations were made to accommodate and teach these Polish Children. A Polish priest Fr. Franciszek Kubiński, was tasked with the actual planning and implementation of the Home, to make it as comfortable as possible for the children ahead of their arrival. Included in his tasks was the sourcing of funding to make alterations to the army barracks and to also establish a chapel and a schooling curriculum for the children (DPD 3).

The South Africa Department of Social Welfare also played a supporting role, making its inventory available to the Children's Homes. Included in this inventory were films, books and musical instruments. The Department of Social Welfare undertook regular visits to Oudtshoorn to inspect conditions at the

Home and to make recommendations to increase the comfort levels of the children as well as to ensure the supply of adequate and healthy food. Considering the war conditions, the Oudtshoorn Home provided comfortable accommodation, suitable nourishment, clothing, medical and spiritual care and education. The management of the Home, appointed by the Polish Government-in Exile, was at various stages in the hands of Fr. Kubieński, Mr Tarnowicz and Dr Zygmunt Skowroński (DPD 4).

When the Home was closed in 1947 those children who remained behind in South Africa continued their schooling at a range of South African schools. After schooling, many of the girls found clerical and secretarial work. A group of forty boys were schooled in Pietermaritzburg and many attended the University of Natal and studied Civil and Mechanical Engineering. As professional engineers they designed bridges and buildings including the Sugar Terminal in Durban harbour. Many of the other boys continued their education at trade and apprentice schools, learning for example, carpentry, leatherworking, drafting and fitting and turning, tool and die making. Boys also went to work in the gold mines in Klerksdorp, Carletonville, Stillfontein, Welkom, Johannesburg, Springs and Benoni (Jaworski, 1993).

Joanna Pawelczyk interviewed 15 South African Poles, 14 Siberian Deportees, 10 who were in Oudtshoorn and one each from camps in Lusaka, Palestine, Koja in Uganda, Marandellas in Southern Rhodesia and one Pole was transported to a slave labour camp in Germany. Eight of the subjects are women with seven male subjects. Pawelczyk's project covered the lived experiences of the interviewees during the Second World War and in Siberia and very briefly covered their lived experiences after the war (Pawelczyk, 2011).

Wanda Chunnnett explored the entrepreneurial spirit of three groups of migrants who entered South Africa, namely the Rwandan refugees, the Polish refugees and the Chinese migrants who were entitled to remain in South Africa after the indentured Chinese labourers were repatriated to China. Polish entrepreneurial businesses include bee keeping, engineering consultancy, sweet making, barber and fancy goods dealers, fibreglass manufacturing, precision engineering, construction, steel fabrication, and a tour and safari company (Chunnnett, 2018).

The Oudtshoorn Children established various Polish Associations across South Africa, with the first being established in 1948, the Polish Settlers Association of South Africa. This Association was renamed to the Johannesburg Polish Association. Polish Associations were established in Cape Town, Pretoria,

the Vaal Triangle and in Durban. These Associations assisted Poles in settling in South Africa after escaping from communist Poland as well as assisting those Poles in Poland financially, ideologically and morally ahead of Poland regaining freedom and democracy in 1989. These Associations continue to arrange social gatherings and publish newsletters. The Polish Association of Siberian Deportees in Africa was established in 2006.

The Oudtshoorn Children were classified by the South African government as alien and/or stateless and many sought naturalization and the Government Gazette lists the names to whom certificates of registration and naturalisation were granted in accordance with the provisions of section 39 (d) of the South African Citizenship Act of 1949 (Return of Naturalization, 1959). After Poland regained its freedom in 1989, the opportunity arose for the Oudtshoorn Children to regain their Polish citizenship and with it their Polish passports.

NARRATIVES OF THE DEPORTATIONS WITHIN THE CONTEXT OF POLAND'S NATIONAL NARRATIVE

The first book written on the deportations was initiated by General Sikorski who commissioned Zoe Zajdlerowa to write a book on the deportations and she was given access to the official records of the Polish government-in-exile. For her safety, Zajdlerowa's book was published anonymously in 1946. The book covers the history of the deportations, Polish-Soviet relations until shortly after the end of the Second World War and includes the formation and installation of the communist Lublin Government (Anonymous, 1946). Scholars have devoted attention to the deportations of 1939–1941 and these have been studied in the context of national identity and gender. Jolluck points out that while most of the arrested persons were adult males, the majority of deportees were women and children. She goes on to show that these individuals, in contrast to those incarcerated, were not charged with any crime, but were merely subject to administrative decree (Jolluck, 2001, 2002).

Tadeusz Piotrowski's edited volume of recollections is based on a compilation of first-hand accounts of deportees, men and women, from nearly all the African camps, including an Oudtshoorn girl, Bozena Masojada-Pilacka. This author contends that the displacement affected almost every social group, including workers, artisans, peasants, foresters, soldiers, judges, the clergy, professors, scientists, attorneys, engineers, and teachers along with anyone listed as „anti-Soviet elements” – essentially Poland's middle class. His main focus is on the deportations and lived experiences in Siberia. Piotrowski covers the

evacuations from the Soviet Union to Persia during March to September 1942 of approximately 115 000 people, mostly women of whom 18 300 were children (Piotrowski, 2004).

On reaching Persia, a selection of approximately 2000 of the 18 300 Polish children wrote essays on their experiences of Soviet captivity. These essays are archived in the Hoover Institution at Stanford University, San Francisco. Irena Grudzińska-Gross and Jan Tomasz Gross selected 120 of these essays, reviewed them and published their findings. Common threads running through are, firstly the brutal, oppressive nature of the occupation of the Kresy by Russian soldiers. Secondly, children report the mixture of awe and resentment by the Russian soldiers upon encountering a land of relative material and cultural advancement and sophistication. The third common thread focuses upon the abrupt, brutal, and terrifying ordeal of deportation and resettlement in Siberia. The writers provide graphic descriptions of the incredible suffering and deprivation they faced. The horrific conditions endured were compounded by the open ethnic bias displayed toward the Poles by their captors (Grudzińska-Gross, Gross, 1981).

The history of refugee camps in the British colonies and dominions, as well as in Mexico, has also been subject to scholarly attention, describing the living conditions, schooling, and cultural life in these camps (Wróbel, 2008). Schooling and religious instruction of the children was addressed soon after their arrival in Tehran, Persia and continued when the children arrived at their various refugee camps. The Fundacja Archiwum Fotograficzne Tułaczy (Photographic Archive of Wanderers Foundation) in Warsaw published two books, coffee table styled books with many photographic images, on the various refugee camps. These books describe schools and cultural centres that were established to provide education for the children, the running of these settlements, the schooling curriculum, the scouting movement and its importance for children in exile and the Polish Catholic Church's ministry to the Polish refugees (Kubalska-Sulkiewicz, 1995; Antosiewicz, Kubalska-Sulkiewicz, 2004).

Mary-Ann Sandifort discusses the Polish refugee camp in Abercorn, Northern Rhodesia, now Mbala, Zambia. Her primary sources on Abercorn are found in the Zambian national archives in Lusaka and she discusses the attitude of the British colonial authorities towards the Polish refugees. British colonial authorities viewed the Polish refugees as poor white paupers that could form a threat against the image of the colonialist and against the colonial system (Sandifort, 2015).

EARLY POLISH IMMIGRATION TO SOUTH AFRICA

The history of Poles in South Africa dates to the late 1400's to the Portuguese voyages of discovery to India and the Far East. Arkadiusz Zukowski traces the history of Poles in South Africa to their participating in these Portuguese voyages, their service in the Dutch East India Company and their settling in the Cape Colony (Zukowski, 1992). Mariusz Kowalski has published papers on the early history of Poles in South Africa. The numbers of Poles who settled in the Cape Colony were small compared to Dutch, French or German migrants. Nevertheless, these Poles assimilated into the emerging Boer/Afrikaner families and their influence can be seen by familiar South African surnames such as Roos and Meyer. The descendants of these Polish soldiers became an integral part of the South African society (Kowalski, 2006, 2009, 2012, 2015).

POST TRAUMATIC GROWTH AND SEARCHING FOR LOST FAMILY AND COMMUNITY NARRATIVES

Post traumatic growth (PTG) denotes positive changes that arises because of one's struggle with traumatic experiences. There is a general notion that the more traumatic an event, the more impaired an individual will become, and thus, the more difficulty they will have recuperating. However, contradicting these observations, Amanda Chalupa mentions that from other studies as many as 70% of the people who have been surveyed reported positive aspects of having gone through traumatic experiences, including changes in interpersonal relationships, perception of self, and philosophy of life. Although the idea that negative experiences can stimulate positive changes has not been unfamiliar throughout history, scholars have shifted their interests to measuring positive outcomes of traumatic events with the development of scales that measure positive growth (Chalupa, 2020). Further studies on PTG on Polish war victims, in particular Polish child war victims are now emerging. Unresolved war trauma can help explain impacts on subsequent generations and the need to search for family narratives, particularly in refugee families.

A useful starting point is Małgorzata Głowacka-Grajper's discussion on the sense of a double loss, forcibly being removed from one's ancestral homeland, the Kresy, and the destruction of traces of the former inhabitants. She argues that a relocated community has little chance of surviving if it is detached from its own territory and if it is transferred to a completely different social context. However, caring for a collective memory in such a situation can take place in so-

cial conditions that are conducive where experiences of the past and memories can help reshape one's identity and that of the community. Emotions can be key to understanding the process of transmission of social memory and the connections between a person and a community. Głowacka-Grajper further argues that invoking emotions, remembering them, objectifying them and developing common narratives about the past are tools to building up group solidarity and identity. Encounters with living witnesses of traumatic events provides a range of emotions, a sense of loss, sadness but, significantly, also hope. She emphasises that these emotions become the starting point for the creation a common bonding memory, mediated by individual narratives, into the history of a nation, objectified and memorialised through organisations (Głowacka-Grajper, 2015).

Many deportees find comfort and hope in their religious beliefs and Jozef Gula discusses the role of religion in the deported Polish community in Siberia, Persia and then the various refugee camps. For many Poles religion was the only safe and firm ground in a world shaken by the cataclysm of war. In Siberia, religion, in the sense of an intimate faith, was the only section of their life inaccessible to their atheist persecutors. Religious symbols such as crucifixes, medals, pictures of the Black Madonna and patron saints were a constant reminder of their previous identity and freedom and a sign of hope for a better future. Prayer had a profound psychological effect. It was a way of escaping from the horrifying conditions of everyday life with its uncertainties, cruelties and corruption. Priests were also deported as a means of victimising and punishing the clergy. An unintended consequence was that, through the clandestine activities of the priests, close familial bonds were established through prayer and religious meetings. Gula argues that not only did religious faith strengthen under the conditions endured by the deportees, but this strengthening was to affirm their stance against communism and atheism (Gula, 1992).

Narratives based on reconstitution, particularly in a new social setting, after rupture, loss and displacement is an area of research where the window of opportunity is rapidly closing with less and less Siberian Deportees being available for interviews. Oudtshoorn second generationer who lives in Canada, Helen MacDonald Bajorek, obtained her primary data from interviewing 38 Siberian Deportees, 13 women and 25 men, including her father, Jan Bajorek. The primary focus of MacDonald's research is to understand the lived experiences of the Poles after arriving in Canada and to understand their relationship and attitudes to Polishness and Canadianess. Study participants expressed their preference that their children marry a partner of Polish descent, and a Roman Cath-

olic, however, few imposed their wishes on their children citing compatibility and happiness as more relevant factors. MacDonald highlights the challenge facing the Canadian Polish diaspora and its maintaining a Polish identity (MacDonald Bajorek, 2001).

Helen Therese Evert, within the skills set of psychiatry, medicine and health sciences discusses the Polish-Australian aged community from a life-span perspective that includes war experiences and their psychological and physical health. Evert pays attention to the factors associated with the longevity of the trauma response. The quantitative component involved the interview of 72 Polish elderly migrants, 38 women, 34 men, across the Melbourne Metropolitan area. The most commonly reported traumatic events were the loss of home and belongings, lack of food and water, bombardment and forced separation from family. Coping strategies mentioned most frequently were the use of religion, talking to family and friends and avoiding any reminders. Thematic analysis revealed that Polish elderly described their accounts of trauma and physical deprivation in the context of individual, familial and community suffering. Survival mechanisms such as acts of defiance, using one's own skills and having hope were described at an individual level. Family was identified as an important survival resource. Community was another resource identified by study participants such as the „acts of kindness by strangers” that often made the difference between life and death. The theme of community and family suffering meant that the individual was not alone in trauma but surrounded by others in a similar situation. Community structures were an important part of the recovery and healing that took place after the war (Evert, 2007).

Amanda Chalupa has published her preliminary findings on her study on the Pahiatua children based on narratives written from memory 60 years after their arrival in New Zealand. Chalupa's preliminary results are based on the analysis of a selection of 29 written narratives, 16 women and 13 men. The method used to analyse the narratives is that of Posttraumatic Growth Inventory (PTGI), which identifies and evaluates the five factors of PTGI. Thematic content analysis was done by coding the narratives and identifying words, groups of words, or sentences that fit the PTGI items included in the PTGI. The most positive description that emerges across the narratives is the impact of New Zealand as a receiving society that provided both a social context of welcome and well-being, along with the importance of caregivers. The narratives in this study demonstrate that positive growth may occur despite the experience of a number of traumatic events. Chalupa emphasises the numerous positive

growth factors, even a wide array of them, that emerged in the narratives that were analysed (Chalupa, 2020).

Alexandra Rush explored the lived experiences of Polish survivors of the Second World War and their descendants, and examines the transmission of trauma, loss, and posttraumatic growth across three generations. She defines „resilience” as ‘a phenomenon or process reflecting relatively positive adaptation despite experiences of significant adversity or trauma’ and is considered a superordinate construct, encompassing two dimensions: positive adaptation and adversity. Positive legacies involving resilience can be passed on to descendants as themes of strength and resourcefulness as well as hope, ambition, and determination all of which can positively impact future outcomes. Rush emphasizes that trauma recovery is best served by shifting one’s focus from individual pathology to resilience-building in families and communities. Data for her study was obtained from 13 participants, four female and nine were male, first, second and third generationers. Loss emerged as a central theme across all three generations and presented itself as the essence of trauma. Ambiguous loss or loss which „defies resolution” wove through participants’ narratives and across all three generations. Loss also presented itself as a harsh and abrupt curtailment of survivors’ developmental trajectories, resulting in long-term consequences over their life course. The timing of the war decidedly impacted young Poles who Rush refers to as the „lost generation”. All participants, with the exception of one third generation descendant, felt that the catastrophic losses and suffering experienced by Poles during the Second World War is not recognized nor acknowledged by the general public. Outside of Polish circles, avenues for participants to express their feelings or mourn their losses were limited and they felt they were not part of the larger social conversation (Rush, 2021).

Paul Sendziuk argues that the refugee camps of the Middle East, India and Africa provided a level of security and physical, psychological, and moral rehabilitation that was largely absent from the European Displaced Person camps after the war (Sendziuk, 2016). Antonia Bifulco discusses the links of family narrative to social context and intergenerational impacts of Polish deportees seeking to understand their cultural heritage and identity (Bifulco, 2018). The international system for governing refugees became standardized in the aftermath of the Second World War as the Allied Powers tried to manage people whom the war had displaced. This resulted in the United Nations Convention Relating to the Status of Refugees and the United Nations High Commissioner

for Refugees in 1951. Peter Gatrell noting the absence of refugees from mainstream historiography discusses a history of population displacement in the modern world that pays attention to the links between the circumstances, actions and trajectories of refugees through time and space. Gatrell's article draws attention to the refugees' own engagement with history (Gatrell, 2016). Kjartan Selnes and Tatiana Senyushkina edited a publication that compiled a series of papers from east and central Europe, including Russia, based on historical agency and political memory (Selnes, Senyushkina, 2013). Susanne discusses the understanding of present migrations through their historical „making”, comparing present migrations with other past migrations and what can be learnt from these migrations (Lachenicht, 2018).

DISCUSSION

The review of secondary literature post traumatic growth of children and childhood by professionals in the fields of Social Anthropology, Sociology and Psychology should provide the reader with a useful conceptual understanding of the lived experiences of Siberian Deportees having endured of dislocation, rupture, loss and reconstitution later in life. Scholarly research of this nature is yet to be done on the Polish children of Oudtshoorn. Nevertheless, this review does provide insight into an aspect of the lived experiences of the Polish Children of Oudtshoorn in coping with the traumas experienced. It is tragic that with the Russian invasion of Ukraine on 24 February 2022 another generation of children, Ukrainian children, are now suffering dislocation, rupture, loss and to endure reconstitution later in their lives. Similar to the Polish children who were deported to Siberia, these Ukrainian children have had their childhood stolen from them.

BIBLIOGRAPHY

- Anonymous (1946). *The Dark Side of the Moon*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Antosiewicz, M., Kubalska-Sulkiewicz, K. (eds.) (2004). *Polska szkoła na tułaczyczych szlakach / Polish Schooling in War-Time Exile*. Warszawa: Fundacja Archiwum Fotograficzne Tułaczy.
- Anuradha, B. (2012). *The Second Homeland – Polish Refugees in India*. New Delhi: SAGE Publications.
- Bifulco, A. (2018). *Identity, Attachment and Resilience. Exploring Three Generations of a Polish Family*. New York: Routledge.

- Chalupa, A. (2020). Posttraumatic Growth following Second World War. Polish people who were child refugees in New Zealand tell their story. *Migration, Adaptation and Memory*, Vol 2, pp. 9–36.
- Chunnett, W. (2018). A model for the utilisation of networks and leveraging of the economic benefits of migration capital in emerging markets, PhD Diss., University of Cape Town.
- Dolinska, I. (1992). In: J. Crwys-Williams (ed.), „*We arrived with nothing*” in *A Country at War 1939–1945. The Mood of a Nation*, pp. 328–334. Cape Town: Ashanti Publishing.
- DPD 1. Hoover Institution Archives, Dom Polskich Dzieci [Polish Children’s Home], Oudtshoorn, Union of South Africa, Box No. 1, Accession No. 75068-8.20, Subject File: 1942–1947, Administration, Organisation, Personnel – Administration.
- DPD 2. Hoover Institution Archives, Dom Polskich Dzieci [Polish Children’s Home], Oudtshoorn, Union of South Africa, Box No. 1, Accession No. 75068-8.20, Subject File: Visits.
- DPD 3. Hoover Institution Archives, Dom Polskich Dzieci [Polish Children’s Home], Oudtshoorn, Union of South Africa, Box No. 1, Accession No. 75068-8.20, Subject File: Correspondence 1943–1947, Kubienski, Fr. F. – Director, March 13, 1943 – November 29, 1943.
- DPD 4. Hoover Institution Archives, Dom Polskich Dzieci [Polish Children’s Home], Oudtshoorn, Union of South Africa, Box No. 1, Accession No. 75068-8.20, Subject File: Schools – Directors Reports.
- Evert, H. T. (2007). War experiences: the emotional health and well being of Polish elderly migrants, PhD Diss., The University of Melbourne.
- Gatrell, P. (2016). Refugees – What’s Wrong with History? *Journal of Refugee Studies*, 30 (2), pp. 170–189.
- Głowacka-Grajper, M. (2015). Memory of Lost Local Homelands. Social Transmission of Memory of the Former Polish Eastern Borderlands in Contemporary Poland. *Life Writing and Politics of Memory in Eastern Europe*, August 2015, pp. 164–182.
- Grudzińska-Gross, I., Gross, J. T. (1981). *War through children’s eyes. The Soviet occupation of Poland and the deportations 1939–1941*. San Francisco: Hoover Institution Press.
- Gula, J. (1992). The Roman Catholic Church in the History of the Polish Exiled Community in Britain (1939–1950), PhD Diss., University of London.
- Jaworski, J. (1993). *Przetrwaliśmy – We have Survived*. Johannesburg: Belman Litho.

- Jolluck, K. R. (2001). You Can't Even Call Them Women: Poles and Others in Soviet Exile During the Second World War. *Contemporary European History*, 10 (3). pp. 463–480.
- Jolluck, K. R. (2002). *Exile and Identity: Polish Women in the USSR during World War II*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Kowalski, M. (2006). Polish Boer Families. The influence of early Polish immigration on Boer families. *Familia*, 43 (2).
- Kowalski, M. (2009). Polish soldier-immigrants to South Africa in the period of French Revolution and the Napoleonic wars (1789–1815). *Familia*, 46 (3).
- Kowalski, M. (2012). Immigrants from the Polish-Lithuanian Commonwealth in the early stages of European colonization of the Cape Colony (1652–1707). *Geographia Polonica*, Volume 85, Issue 3, pp. 55–76.
- Kowalski, M. (2015). Poles in the Dutch Cape Colony 1652–1814. *Werkwinkel*, 10(1). pp. 65–96.
- Krolikowski, L. (1983). *Stolen Childhood. A saga of Polish War Children*. Buffalo: Fr. Justin Rosary Hour.
- Kubalska-Sulkiewicz, K. (ed.) (1995). *Tułacze dzieci / Exiled Children*. Warszawa: Fundacja Archiwum Fotograficzne Tułaczy.
- Lachenicht, S. (2018). Learning from Past Displacements? The History of Migrations between Historical specificity, Presentism and Fractured Continuities. *Humanities*, 7, 36.
- Lingelbach, J. (2020). *On the Edges of Whiteness. Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War*. New York: Berghahn Books.
- MacDonald Bajorek, H. (2001). *The Power of Polonia Post-Second World War Polish Immigrants to Canada. Survivors of Deportation and Exile in Soviet Labour Camps*, PhD Diss., Trent University.
- Pawelczyk, J. (2011). *Relacje. Stories about exile from Poland during World War II, and life thereafter*, BA Hons. Diss., University of Cape Town.
- Peberdy, S. (2009). *Selecting Immigrants. National Identity and South Africa's Immigration Policies 1910–2008*. Johannesburg: Wits University Press.
- Piotrowski, T. (2004). *The Polish Deportees of World War II. Recollections of Removal to the Soviet Union and Dispersion throughout the World*. Jefferson: McFarland & Company Inc.
- Return of Naturalization (1959). „Return of Naturalization”, Department of the Interior, Extraordinary Government Gazette, Union of South Africa, Vol. CXCIV, No. 6173, Pretoria, 30 January 1959.
- Rush, A. (2021). *Exploring trauma, loss and posttraumatic growth in Poles who survived the Second World War and their descendants*, PhD Diss., Montclair State University.

- Sandifort, M. A. (2015). World War Two: The deportation of Polish refugees to Abercorn camp in Northern Rhodesia, MA Diss., Universiteit Leiden.
- Selnes, K., Senyushkina, T. (eds.) (2013). *Identity and Collective Memory*. Oslo: Norway Humanist Association.
- Sendziuk, P. (2016). Forgotten People and Places. 'Stalin's Poles' in Persia, India and Africa, 1942–1950. *History Australia*, 12/2, pp. 41–61.
- Skwarko, K. (1974). *The Invited*. Wellington: Madison Print.
- Wróbel, J. (2008). *Polskie dzieci na tułacznych szlakach 1939–1950*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Zarzycki, A. A., Buczak-Zarzycka, S. (undated). Kwaheri Africa. A Polish experience 1939–1950, from deportation to freedom, unpublished.
- Zukowski, A. (1992). Polish relations with and settlement in South Africa (circa 1500–1835). *Historie*, 37 (1), Mei/May 1992.

STEFAN SZEWCZUK

OFIARY ROSYJSKIEJ AGRESJI
– WSTĘPNE USTALENIA DOTYCZĄCE
HISTORII POLSKICH DZIECI Z OUDTSHOORN
W REPUBLICIE POŁUDNIOWEJ AFRYKI

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł opiera się na dotychczasowych wynikach badań na temat polskich dzieci z Oudtshoorn w RPA. 10 kwietnia 1943 roku do Domu Dziecka w Oudtshoorn przybyło 500 polskich dzieci-uchodźców i ich opiekunowie, którzy przeżyli deportację na Syberię przez rosyjskie NKWD i późniejszą podróż z Syberii. Polski rząd na uchodźstwie w Londynie, reprezentowany w RPA przez konsula generalnego dr. Stanisława Łepkowskiego, podjął negocjacje z rządem Unii Smutsa, w których wyniku osiągnięto porozumienie w sprawie polskich dzieci i ich opiekunów, aby znaleźć im bezpieczne schronienie w Oudtshoorn. Głównym celem tego projektu badawczego jest udokumentowanie niezliczonych przeżyć dzieci z Oudtshoorn podczas ich deportacji na Syberię, podróży stamtąd do Persji, a następnie do Oudtshoorn oraz ich życia w Afryce Południowej.

Słowa kluczowe: Syberia, zesłańcy, dzieci, Oudtshoorn, RPA

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

JANUSZ ZUZIAK

JAN DŁUGOSZ UNIVERSITY IN CZĘSTOCHOWA, POLAND
ORCID 0000-0003-1568-5033

POLISH INDEPENDENT CARPATHIAN RIFLE BRIGADE IN THE SIEGE OF TOBRUK

INTRODUCTION

In the autumn of 1939 France created the Orient Theatre of Operations of the Mediterranean (fr. Théâtre d'Opérations de la Méditerranée Orientale) starting the organization of the so called the Army of the Levant. That move resulted from fears that German troops would seize Romania and Greece and probably would enter Turkey.

At the end of August 1939, the French government sent Gen. Maxime Weygand, a new commander-in-chief of that theatre to Syria. His task was to coordinate allied forces' operations in the Balkans and the eastern part of the Mediterranean. The Army of the Levant's backbone was the Foreign Legion at that time. The French did not have sufficient own forces there so Gen. Weygand began their reorganization and restructuring.

Still in October 1939, Michał Sokolnicki, Poland's ambassador to Turkey, discussed with Gen. Weygand the issue of a possible Polish units' organisation in Syria. Weygand stated then that he would be willing to see Polish units in Syria. Unfortunately, in his opinion it was impossible then due to the lack of equipment.

Talks with the French side were continued in December 1939, this time personally by Gen. Sikorski. Being aware of the French forces' potential in the Middle East, on 19th December 1939, Gen. Sikorski submitted a written proposal to Gen. Maurice Gustave Gamelin, the commander of the French forces to organize a Polish army unit and air force flights.

Negotiations conducted since December 1939 by Gen. Sikorski in person were partially successful. On 30th December, the French finally agreed to create one army brigade. They refused to set up a Polish air force unit justifying their decision by the lack of necessary armament.

FORMATION OF THE BRIGADE

On 10th January 1940, the Polish Ministry of Military Affairs ordered military attaches in Romania and Hungary to devise plans in order to evacuate interned soldiers to Syria. On 2nd April 1940, Gen. Sikorski issued an oral order to create the Carpathian Rifle Brigade (pol. Brygada Strzelców Karpackich) and appointed Col. Stanisław Kopański commander.

On 12th April 1940 Div. Gen. Władysław Sikorski, the Commander-in-Chief issued a written order concerning forming the Carpathian Rifle Brigade. The basic core of its structure consisted of the staff, two infantry regiments, mountain artillery battalions, reconnaissance battalion, engineers company and signals company. The Brigade's manpower was thought to number 208 officers, 6840 soldiers and non-commissioned officers (Bielatowicz, 1966, p. 8). The French authorities designated a military camp close to Homs, on the Syrian-Lebanese border as the place of the brigade's organisation.

The fall of France in June 1940 disrupted the process of the Polish Carpathian Rifle Brigade's organisation, equipping and training. This country's collapse led to signing a truce according to which all French forces stationed overseas were also to stop fighting. In that situation, Col. Kopański decided so that the Brigade would immediately march to Palestine and be subordinated to the British forces (Kopański, 1990, p. 123). The first transports of the Brigade left Homs for Palestine on 27th June morning uninterrupted by the French. On 29th and 30th June 1940 Brigade's remaining force left the territory of Syria moving to Palestine under the British command.

The British assigned the Poles a base camp in Latrum. In autumn 1940, the Brigade received British equipment for its infantry units. Due to the Italian offensive on Egypt, the Brigade was moved from Palestine to Egypt in October. Its

1. Gen. Stanisław Kopański, commander of the Independent Carpathian Rifle Brigade, 1940; author unknown, source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kopanski_Stanislaw.jpg

task was to reinforce and defend Dikheil's positions west of Alexandria. In May 1941, the Brigade was transferred to Mersa Matruh fortress.

On 30th June 1941, the Brigade was replaced in Marsa Matruh by South African brigade and moved about 40 km east to a fort Sidi Baggush. While being stationed there, the Brigade not only worked on strengthening field fortifications but also intensively trained. On 12th August, the Brigade was reorganized. Its backbone was then three infantry battalions, independent heavy machine gun company, artillery regiment, anti-tank battalion, and engineers company. The Brigade's new manpower was composed of 308 officers, 4881 non-commissioned officers and soldiers.

BATTLE OF TOBRUK

In mid-August 1941, the British command with the agreement of the Polish Commander-in-Chief, Gen. Sikorski took a decision to send the Brigade to Tobruk in order to relieve the 9th Australian Infantry Division.

As a result of the German-Italian counteroffensive launched on 31st March 1941 in Cirenaica and the defeat of British forces, the Middle East Command decided to defend first the Gazala line, then Tobruk, not imagining initially the closure of their own forces in the sieged fortress and conducting a circular defence. In order to strengthen the forces in Tobruk, the 9th Australian Infantry Division under Leslie Morshead's command was transferred there. That division had been stationed before in Mersa Matruh. Having been deployed to Tobruk, the soldiers of the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade (pol. Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich) and the 1st South African Infantry Division were responsible for the defence of Mersa Matruh. Moreover, the 18th

2. Memorial badge of the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade; phot. by Maciej Szczepańczyk, 2011; source: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Memorial_badge_of_the_Polish_Independent_Carpathian_Rifle_Brigade.PNG

Infantry Brigade was shipped to Tobruk with a small armoured group, whereas two cavalry troops from the British 11th Hussars Regiment were sent there by land. Gen. Leslie Morshead was appointed the force commander of the Tobruk fortress.

The German-Italian forces commanded by Gen. Erwin Rommel tried to forestall the British-Australian forces to seize Tobruk. The first attempt took place on 11th and 12th April, the second one on 13th and 14th and finally the third one commanded personally by Gen. Rommel on 16th and 17th April (Bielatowicz, 1966, p. 69). None of them was successful. The first British units locked in the fortress on 11th April and since that time the siege of Tobruk started.

After the first unsuccessful attempts to seize Tobruk, Gen. Friedrich von Paulus from Wehrmacht's Command inspected the front. In spite of a critical evaluation of Gen. Rommel's command in the fights of Tobruk, Gen. Paulus allowed him to conduct one more assault. It took place from 30th April till 4th May. This time, after fierce battles on both sides, the German forces managed to breach the first line of defence and capture the dominating hill of Ras el Medaaur that enabled to look inside the fortress.

The distance from Tobruk to Alexandria in the straight line is approximately 6000 kilometres. Reaching Tobruk during a siege was only possible by sea. The fate of Tobruk and defending troops depended solely on themselves and the British Navy effort. The whole area of the fortress was under enemy fire, constantly exposed to its air force. The actions of the fleet were limited only to a few hours of moonless nights. All supplies, armament, ammunition, wounded and sick evacuation and replacement of units were carried out at night by sea.

3. Battlefields of the Independent Carpathian Rifle Brigade, April 1941 – March 1942; author: Lonio17, source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Samodzielna_Brygada_Strzelc%C3%B3w_Karpackich#/media/Plik:SBSKarpackich.png

Before the Brigade's arrival in Tobruk, its defence was limited to intensive patrolling and raids to capture prisoners of war. An intensive artillery fire exchange and Axis permanent air raids posed extreme danger and inconvenience.

At the end of August 1941 before the Polish Rifle Brigade arrived in Tobruk, the allied forces under Gen. Morshead's command numbered 36 thousand soldiers, first of all 9th Australian Infantry Division, 18th Indian Cavalry Regiment, British 32nd Army Tank Brigade and six artillery regiments (Polskie Siły Zbrojne, 1975, p. 149).

Tobruk was sieged by three Italian divisions of the 21st Corps; 25th Infantry Division „Bologna” (in the east), 17th Infantry Division „Pavia” (in the south), 27th Infantry Division „Brescia” (in the west) and German 104th Motorized Infantry Regiment from the 15th Armoured Division and 115th Motorised Infantry Regiment from the 21st Armoured Division. The German regiments occupied positions captured before the breach at the end of April and beginning of May, incorporating the Hill of Ras el Medauar. Moreover, the enemy had in reserve the Italian 102nd Infantry Division „Trento” that joined the fighting in November on the line between the „Brescia” and „Pavia” divisions.

4. Commander-in-Chief Gen. Władysław Sikorski visits Polish soldiers in Tobruk, November 1941; source: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/afryka/87001,Tobruckie-szczury-w-afrykanskim-piekle-Samodzieln-Brygada-Strzelcow-Karpackich.html>

However, the Italian divisions' manpower was not complete. The 21st Corps numbered only 26 267 servicemen, 176 guns, 25 anti-tank guns and 91 anti-aircraft guns. The Germans had 6604 servicemen, 48 guns, 45 anti-tank guns and 64 anti-aircraft guns (Biegański, 1988, p. 68).

Axis air forces supporting the siege were favourably placed on airfields nearby and numerous airstrips in el Adem, Gambut, Acroma Martuba, Tmimi and Gazala.

The main elements of Tobruk's basic defence structure were three lines of fortifications. The first and main defensive line was the so-called red line in the shape of a curve of 50 km length and diameter of up to 15 km. It consisted of the first echelon, i.e. numerous independent resistance points, each of them with 3 to 5 nests equipped with various types of weapons, built of reinforced concrete or cut in rocks. The second echelon of that defensive line, situated 200–400 metres from the first one inward was mainly composed of ground fortifications as resistance nests.

The second defensive line was formed by the so-called internal circle, i.e. blue line still enlarged during the siege. It was situated about 3 to 4 km from the green line and 5–6 km from the coast. It was composed of only one echelon,

5. Soldiers of the Independent Carpathian Rifle Brigade decorated by Gen. Sikorski; source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Samodzielna_Brygada_Strzelc%C3%B3w_Karpackich#/media/Plik:Karpac.jpg

mostly ground defensive positions, and sheltered by an antitank ditch that was also the starting point of counterattacks. At the same time, this line protected ammunition depots, fresh water intakes, port's anti-aircraft defence assets, rear equipment and the so-called small airport (Bielatowicz, 1951, p. 81–82; *Polskie Siły Zbrojne*, 1975, p. 147).

The third defensive line was the so-called green line, which in its planners' assumptions was supposed to protect directly the port and possible evacuation of the fortress. It was to lie on the distance of about 2 km from the sea. However, in practice it existed only in plans, as it was actually never built.

After transferring the Polish Independent Rifle Brigade to Tobruk, the first defensive line was divided into three brigade sections: the western, southern and eastern ones. All these sections were manned by Australian troops. The distance to the enemy amounted to 80 metres in some places in some areas of the German captured ground (breach), 2 km on the coastal section and 2 to 6 km on the eastern and southern ones (*Polskie Siły Zbrojne*, 1975, p. 150). Ammunition reserves of the defending forces were sufficient for 60-day fights, food supplies only for 30 days.

Having received information from Gen. Auchinleck about the Brigade's new task, Gen. Kopański ordered its concentration in the Amiriya camp near Alexandria, which took place on 17th–18th August. The operation of transporting the Brigade to Tobruk code named „Treacle” was an extremely complicated task requiring close and precise cooperation of the commands of the Middle East Forces, air force, navy and Tobruk's defence command. This operation could be conducted only during moonless nights, i.e. between 19th and 28th August.

Seven transports were needed to transfer the Brigade from Alexandria to Tobruk. The Brigade was one of few units that did not suffer any losses in spite of enemy bombardment and torpedo attacks. Within the operation „Treacle”, 6116 soldiers and 1297 tonnes of supplies were transported. The manpower of the Brigade on 28th August, when its transfer to Tobruk was completed, numbered 5065 servicemen, 288 officers including (Polskie Siły Zbrojne, 1975, p. 152).

The first task was assigned to the Carpathian Artillery Regiment commanded by Lt. Col. Stanisław Gliwicz. On the night of 20th and 21st August, this regiment replaced the British 51st Field Artillery Regiment and was tasked with fire support on the western defence line. Functionally Lt. Col. Gliwicz's regiment was incorporated into Artillery Group western line, which also included the British 144th Field Artillery Regiment. The first Polish shelling and shots in Tobruk's defence were fired on 22nd August.

The second Polish unit to receive a combat task was the Carpathian Uhlan Regiment. On the night of 27th and 28th August it replaced the Indian 18th Cavalry Regiment on a six-kilometre coastal line. It was a vital defensive line as the fresh water intakes were placed there.

Polish Independent Carpathian Brigade, without the artillery and uhlan's regiments, began to replace the 18th Australian Infantry Brigade taking over its positions situated on the second defence line. Occupying these positions was only temporary as the Brigade was assigned to be used on the southern defensive line.

On the nights of 2nd and 3rd as well as on 4th and 5th September, the 2nd and 3rd Brigade's Battalions replaced two battalions of the 20th Australian Infantry Brigade. The command on the southern line was transferred on the night of 5th and 6th of September. Operations conducted there had the typical position fighting character, with rare artillery fire exchange. Intensive observation of the foreground was made. The enemy, the units of the Italian 17th Infantry Division „Pavia”, which was located on that line in the distance of 3 to 7 km, did not show intense offensive activity. The life on combat positions was ignited at

night when both sides sent numerous patrols, conducted surveillance, repaired communication lines, built and repaired fortifications, improved camouflage or planted mines.

After one-month fighting, on the night of 28th and 29th September, the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade was replaced on the first line of defence and moved to the reserve, manning the second line on the southern line of defence. After several relatively peaceful days, it was, in turn, sent to the western line, where it replaced the 26th Australian Infantry Brigade.

The western line of defence was composed of three sub-lines: coastal, central and Res el Medauar - one which was the key point of defence. On the German „breach” (i.e. Res el Medauar) positions, the enemy had in their disposal 15 strongly fortified rock and cement shelters, whereas the defenders were merely protected by primitive makeshift ground positions. The fights in that area were largely reminiscent of position fighting from the First World War. However, the enemy units occupied much more advantageous positions on the Hill of Res el Medauar, from which they conducted intense shelling on the fortress defenders' positions.

In comparison to the forces defending the Tobruk fortress, the enemy's strength was greater. The advantage was twofold in infantry, and overwhelming in ammunition, air surveillance and bombers' raids. The enemy usually conducted the main artillery fire attacks on the defenders between 7 and 9 in the morning and 5 and 7 in the evening. The aerial surveillance was performed between 10 to 12 am. The bombardment of defence positions in evening hours or moonless nights was carried out by 15 to 60 enemy aircraft.

On the Res el Medauar positions, there was adopted, having been initiated by Australian units, the custom of two-hour ceasefire after the dusk in order to provide a meal and strengthen the defensive positions, lay mine fields and re-supply ammunition. The series of flares shot into the sky was the signal to finish the ceasefire. The fighting forces used to hang out the Red Cross flag to allow casualty evacuation. However, Gen. Kopański soon resigned from this as the medic movement was clearly visible from the enemy positions and betrayed the layout of the defence positions arrangement.

In October, after the British 144th Artillery Regiment had been transferred, the Carpathian Artillery Regiment was responsible for the whole artillery support on the western line.

After replacing the 9th Australian Infantry Division commanded by Gen. Morshead, the fortress was commanded by Gen. Ronald Scobie, the command-

er of the British 70th Infantry Division. It was the Australians who for four weeks defended Tobruk's western defensive line, the longest before the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade arrived there.

On 28th October, the preparations to the planned 8th Army's offensive, code-named Crusader, started. Two days later the fortress crew was included into that offensive. Yet, the siege of Tobruk protracted, diseases spread, mostly dysentery, scurvy and hepatitis. Fatigue increased; there was lack of reserves to replace the soldiers fighting on the first line of fire.

The Commander-in-Chief, Gen. Sikorski on his way to Moscow paid an unexpected visit to the Polish troops of on 13th–14th November. It was an important event in the several-month participation of the Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in the defence of Tobruk. Gen. Sikorski arrived in the torpedo boat destroyer „Kipling” on the evening of 13th November. During his 36-hour stay in the fortress, Gen. Sikorski inspected several units, among others the ones located on the first line. It was the only visit of such a high rank commander and politician during the whole siege of Tobruk. Leaving the fortress on the night of 14th and 15th November, Gen. Sikorski issued an order in which he wrote:

Today I experienced with my own eyes that you are the paragon of virtue of survival strength, model of patriotism and soldier's dedication. You endure all hardships and toil. Therefore, believe that the day of payment and punishment for the enemy will come. At the same time it will be the day of freedom and happiness for us and our compatriots (Kopański, 1970, p. 197).

In turn, in the telegram sent to Gen. Kopański on 16th November we read:

The day that I have just spent among you in Tobruk will always remain engraved in my memory as one of the most beautiful days in my life. [...] I am proud of you, the Carpathian Riflemen, Poland is proud of you, Her sons who lay down their lives for Her (Kopański, 1970, p. 197).

Several dozen hours after Gen. Sikorski's visit at the dawn of 18th November 1941, the British offensive Crusader, among others aimed at liberating Tobruk, was launched from Egypt. Within the preparation to this offensive, on 6th November the Tobruk artillery staged a great demonstration on the „breach” positions displaying a moving fire curtain 600 metres wide and 1100 metres deep. Its tactical goal was to raise the enemy's vigilance in that defence trouble spot and cause an impression that an attack can be conducted from the Hill of Res

el Medauar. 72 guns of the Carpathian Uhlans Regiment and British Royal 1st Horse Artillery Regiment fired for an hour. Approximately 4000 shells were fired. The enemy also answered with an intensive fire (Bielatowicz, 1951, p. 89).

On 28th October Gen. Ronald Scobie made a decision to conduct an offensive from the eastern defensive line in order to meet the offensive approaching Tobruk. Consequently Gen. Kopański issued an order to create two detachments that in case of a successful course of action would be tasked with opening the entrance to the west and pursue the enemy along the road to Derna and cutting off the Medauar-Acroma retreat route in case of the enemy's withdrawal from the „breach”.

The plan of the British offensive assumed two assaults. The northern one by the 13th Corps was tasked to engage the enemy and protect the supplies delivery for the 8th Army and advance on a bearing of Tobruk. The southern assault by the 30th Corps was intended to cross the front between Sidi Omar and Maddalena fort and attack on a bearing of Tobruk. According to Gen. Auchinleck's plan, the Tobruk's crew's breakthrough towards the attacking British forces was to take place after immobilizing the enemy armoured weapons.

On 17th November at midnight, the British finished their preparations and at dawn of the following day the operation Crusader began. Gen. Rommel assessed this as a strong reconnaissance raid and did not call off his own attack on Tobruk.

On 21st–26th November a great armoured battle at Sidi Rezegh was fought. Gen. Rommel's armoured columns raids caused confusion among the British forces that resulted in the Germans taking over the initiative that, however, due to the lack of war materiel, among others fuel, they were not able to develop.

On the night of 23rd and 24th November, the Corps approached Tobruk from the east and its commander Gen. Alfred Reade Godwin-Austen took command of the fortress which was joined by the 13th Corps command on the night of 28th and 29th November. Due to German strong counterattacks, the contact between the attacking British troops and the fortress was broken on 1st December, and the 8th Army experienced crisis.

The British offensive was resumed on 2nd December. The 30th Corps' task was to capture el Adem, south of Tobruk. In turn, the 13th Corps was to clear the terrain between Tobruk and Bardia. British corps' offensive operations forced Italian Divisions „Brescia” and „Trento” to leave the fortress eastern and southern siege line.

On 6th December, the 30th Corps united with 70th Infantry Division fighting in Tobruk and cut off the Axis forces' group in the area of Sollun and Bardia, composed mainly of Italian troops. On the next day Gen. Rommel resigned from the siege of the fortress and took a decision to withdraw to Ain-Gazala's ground.

On 8th December, Gen. Kopański issued an order to attack on the Hill of Ras el Medauar. However, because of not enough transportation means, the attack was launched on 10th December. At 5.50 a.m. the enemy resistance nests on the top of the hill were captured and the Polish white and red flag was hoisted. On the night of 9th and 10th December the last enemy units abandoned the siege of the fortress and the Carpathian Uhlans Regiment, reinforced with several other detachments, pursued them. Gen. Kopański wanted to direct the pursuit to Gazala. Yet, the commander of the fortress decided to pursue them to Acroma which was seized, the airport including, without any contact with the enemy. In Gen. Kopański's opinion, the opportunity was missed to control the Gazala area in a pursuit. On 10th December at 3.30 p.m., the Carpathian Uhlans Regiment handed over Acroma to the British forces and five hours later it returned to Tobruk, completely unblocked at that time. The Polish Independent Rifle Brigade's epic struggle at Tobruk finished after 110 days of heavy fighting in the desert.

FURTHER FATE OF THE BRIGADE

After several weeks of fighting to defend Tobruk and participation in the pursuit crowned with seizing Acroma, the Polish Independent Rifle Brigade's soldiers counted on a well-deserved rest. Gen. Erwin Rommel lost the battle but his forces were not entirely defeated and still kept certain freedom of operation. Having abandoned the fortress in Tobruk, he did not abandon the idea of stopping the 8th Army's offensive. After three-week fierce battles, the British offensive reached a critical point and a moment of slowdown. Despite this, Neil Methuen Ritchie (he replaced at the end of November Gen. Alan Gordon Cunningham), the 8th Army commander intended to wage a decisive battle and final defeat of the enemy forces. However, in order to accomplish such a highly ambitious plan he needed more forces. This resulted in the change of initial plans concerning the Polish Brigade which on 11th December was ordered by Gen. Ronald Scobie, the commander of Tobruk to subordinate to the British commander of the 13th Corps on the following day. The Polish Independent Rifle Brigade as the only unit that directly took part in Tobruk's liberation was used in pursuits.

On 12th December afternoon, the Polish Brigade marched to El Adem in order to cover the airport there. It went there without the Carpathian Uhlans regiment as it remained in Tobruk for a few days and then detached for Cairo so as to be fully motorized and trained. On the next day the Brigade was tasked to move in the 13th Corps command area of responsibility to Bir et Tmer, approximately 10 km south west of Acroma.

Italian forces had prepared the enemy defence position at Gazala since the summer of 1941. It was defended by Italian Divisions „Brescia”, „Pavia” and „Triest”. The second echelon was formed by Division „Trento”, the defensive position southern flank was manned by Division „Ariete” and German 15th and 21st Armoured divisions.

The leading British units came into contact with the enemy on 13th December. However, defeating Gazala position failed. On the next morning, Gen. Kopański received an order to get into the gap in the enemy defence group between Gazala and Alem Hamza and cut off the way of retreat along the road Tobruk-Derna. Gen. Kopański decided to break off the enemy defence on the bearing of Hills 183 in the area of Got-el-Charruba and seize Carmuset er-Regem situated nearby.

The Polish Independent Rifle Brigade’s assault was to be synchronised with the New Zealand 5th Infantry Brigade whose task was to engage the enemy forces on the north of the Polish Brigade’s assault zone. The artillery preparation for the assault started several minutes after 3.30 p.m. Two battalions of the Carpathian Artillery Regiment and one battalion of the 1st Royal Horse Artillery Regiment conducted it. Although the artillery fire was not very strong, the 1st battalion managed to break the defence of the 17th Infantry Division’s „Pavia” left wing and then directed the attack to the main enemy positions in the area of Carmuset er-Regem. By the end of the day, the companies of the first echelon had moved the enemy combat forces and captured Hills 183 and 187.

On 16th December, Polish patrols seized also Hills 157 and 163 in the area of Bir Chescua. However, due to a slower pace of assault of the Brigade’s southern neighbour, i.e. the Indian Division and one of New Zealand’s battalions, the Polish Brigade’s movement to the west had to be slightly slowed down. On the next day after a night rest, the Brigade succeeded in breaking the enemy defence and went on pursuit.

The Brigade’s victorious battle at Gazala positions had a huge operational importance for the further 8th Army’s operations. Breaking the Italian divisions’ defence forced them to retreat and enabled the deployment of the offensive in-

side Cirenaica. Gazala was the last line where the enemy tried to organize defence. After the lost battle and withdrawal, the enemy stopped on the border of Tripolitania. Gen. Alfred R. Godwin-Austen, the commander of the 13th Corps in a letter to Gen. Kopański wrote:

Let me express my utmost gratitude and admiration for praiseworthy deeds performed during recent operations by courageous officers and soldiers under your command. [...] Without your effort, our advance would not have been possible as your cooperation on the right wing greatly contributed to force the enemy to retreat. It was a great privilege for me to have the Polish Brigade under my command – this time in mobile operations (Kopański, 1990, p. 224).

Having cleared the area of Gazala from the remains of the enemy, the Polish Independent Rifle Brigade was sent to the 13th Corps reserve and moved to Ghazala Bay on 8th January to protect the airport where the British squadron was stationed. Next it operated in the area of Cirenaica and its artillery took part in seizing Bardia. Having incorporated thousands of Polish soldiers evacuated from the Soviet Union, it was renamed the 3rd Carpathian Rifle Division on 3rd May 1942.

BIBLIOGRAPHY

- Biegański, W. (1988). *Szczurami Tobruku ich zwali. Z dziejów walk polskich formacji wojskowych w Afryce Północnej w latach 1941–1943* [They Were Named the Rats of Tobruk. History of Polish Military Formations' Fights in North Africa in 1941–1943]. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Bielatowicz, J. (1951). *Zarys dziejów Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich* [Outline of Independent Carpathian Rifle Brigade's History]. W: *Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich. W dziesięciolecie jej powstania* [Independent Carpathian Rifle Brigade. Tenth Anniversary of Its Establishment], praca zbiorowa [collective work]. London: Veritas Foundation Press.
- Bielatowicz, J. (red.) (1966). *Ułani karpaccy. Zarys historii pułku* [Carpathian Uhlans. Outline of Regiment's History]. London: Związek Ułanów Karpackich, Gryf Printers.
- Kopański, S. (1990). *Wspomnienia wojenne 1939–1946* [War Memoirs 1939–1946]. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w drugiej wojnie światowej* [Polish Armed Forces in the West in the Second World War], t. 2: *Kampanie na obczyźnie* [Campaigns abroad], cz. 2, (1975). Londyn: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego.

JANUSZ ZUZIAK

POLSKA SAMODZIELNA BRYGADA STRZELCÓW KARPACKICH PODCZAS OBLĘŻENIA TOBRUKU

STRESZCZENIE

12 kwietnia 1940 roku gen. dyw. Władysław Sikorski, Naczelny Wódz Sił Zbrojnych RP, wydał pisemny rozkaz w sprawie sformowania Brygady Strzelców Karpackich. Na miejsce jej zorganizowania władze francuskie wyznaczyły obóz wojskowy w pobliżu Homs, na granicy syryjsko-libańskiej. Upadek Francji w czerwcu 1940 roku zakłócił proces organizacji polskiej jednostki. W tej sytuacji płk Stanisław Kopański zdecydował, że Brygada natychmiast przemaszeruje do Palestyny i zostanie podporządkowana siłom brytyjskim. Dowództwo angielskie zdecydowało się użyć Brygady do obrony Tobruku. W ramach operacji „Treacle” do Tobruku przetransportowano 6116 żołnierzy. Bohaterskie zmagania polskiej Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w obronie Tobruku zakończyły się po 110 dniach ciężkich walk na pustyni. Brygada zapisała w ten sposób piękną kartę w historii polskiej armii.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, Afryka, Tobruk, Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich, gen. Stanisław Kopański

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

MONIKA OLĘDZKA

UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH
ORCID 0000-0002-1678-1775

MULTIMODALNE TECHNIKI NAUCZANIA
JĘZYKA I KULTURY Z WYKORZYSTANIEM
GIER EDUKACYJNYCH W PROJEKCIE
DLA MŁODZIEŻY POLSKIEJ
I POLONII KANADYJSKIEJ

WSTĘP

Język potrafi integrować społeczeństwa w uniwersalny sposób, spajać wspólnoty kulturowo-językowo, dając nadawcy i odbiorcy optymalne środki do komunikacji interpersonalnej. Celem niniejszych rozważań jest właśnie sfera językowa oraz zastosowanie różnorodnych technik nauczania poprzez współpracę zespołów uczniowskich mieszkających w odległych częściach świata. W jaki sposób język i technologia wpływają na edukację młodego pokolenia Polaków, które – według wielu – funkcjonuje w ponowoczesnym systemie komunikacji nonwerbalnej pełnej multiznakowości (Żywicka, 2007; Pisarek, 2008, s. 58–59)?

Czym jest dla edukacji multimodalność, opisująca praktyki komunikacyjne w kategoriach tekstowych, dźwiękowych, językowych? Czy wymiar przestrzenny i wizualny komunikatów przyczynia się do ulepszenia, ale i uproszcze-

nia przekazu, do zwiększenia wyboru, zaproponowania ciekawych wariantów, w jak najkrótszym czasie (Fiske, 1998; Kawka, 2016)?

Artykuł opiera się na materiale zebranych z gier edukacyjnych i materiałów promocyjnych, tworzonych przez uczniów klas o specjalności technik reklamy z Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 im. Mikołaja Kopernika w Siedlcach, którzy uczestniczyli w projekcie z uczniami Szkoły Polskiej im. Marii Chrzanowskiej w Edmonton (Kanada). Projekt pod tytułem „O sobie i osobliwości Siedlec i Edmonton – co łączy, a co różni nasze miasta?” był wspierany przez Ministerstwo Edukacji i Nauki oraz Stowarzyszenie Wspólnota Polska. Jego zadaniem było rozwijanie umiejętności językowych, odkrywanie przy użyciu nowych technologii kultury i historii rodzimych miejsc. W artykule wykorzystano metodę analizy dokumentów, obserwacji i studium przypadku.

OPIS PROJEKTU

Uczniowie pracowali w grupach warsztatowych lub indywidualnie. Tworzyli gry terenowe, wirtualne, infografiki o miastach, filmiki reklamowe, plakaty w programach graficznych w celu ich prezentacji podczas sobotnich telekonferencji. Dzięki wieloaspektowemu podejściu, połączeniu różnych dziedzin młodzi ludzie rozwijali kompetencje kluczowe i umacniali swoją tożsamość narodową.

Dzięki zastosowaniu komunikatorów internetowych różnica czasu czy odległość nie stanowiły przeszkody. Wspólne zdobywanie wiedzy w ramach komunikacji zdalnej przyczyniało się do lepszego poznawania regionów i miast. Polacy przekonywali, że Siedlce są ciekawym miejscem do odwiedzenia, a Polonia kanadyjska zapraszała do zwiedzania Edmonton w języku polskim. Pomocne były też spotkania z wybitnymi gośćmi, badaczami literatury polskiej i sportowcami, którym można było zadawać pytania. Odbyły się spotkania *on-line* z dr. hab. prof. uczelni Andrzejem Borkowskim, dr Małgorzatą Burtą, mgr Moniką Olędzką oraz sportowcami: piłkarzem Józefem Burtą i mistrzynią boksu Alexas Kubicki.

Współczesny język ulega wpływom ponowoczesnej rzeczywistości, pokazuje zmiany kulturowe, interpretuje, pobudza lub zniechęca uczestników komunikacji do działania (Łuc, Bortliczek, 2011). Multimodalność w tworzonych grach, jako część innowacyjności, wspomaga proces poznawczy, bawi – ucząc. Młodzież dostrzega wtedy, że ma wpływ na kształtowanie językowego obrazu świata (Austin, 1993). Poprzez tworzenie filmików, infografik, gier o mieście, stosowała medialne mechanizmy, aby wpływać na pozytywny wizerunek miasta.

Język na poziomie społeczno-kulturowym ma funkcję poznawczą, przekazującą wiedzę o danych zabytkach, oraz funkcję symboliczną, która w sposób metaforyczny przenosi i utrwała wyobrażenie o desygnacie. Dodatkowo funkcja konsolidującą wyodrębnia i spaja wspólnoty klasowe (Sawicka, 2010). Poziom pragmatyczny języka, poprzez funkcję perswazyjną, dobór odpowiednich narzędzi językowych, miał przekonywać o niepowtarzalności Siedlec i Edmonton. Kolejne funkcje ideologiczna i performatywna uzupełniają się, tworząc nowe, ciekawe dla odbiorcy fakty, wydarzenia w odniesieniu do gry terenowej lub wirtualnej. Można tu wyodrębnić jeszcze funkcję sprawczą, przez którą gracz ma uwierzyć w opisaną rzeczywistość i wejść niejako w interakcję z miastem (Sawicka, 2010).

Współcześnie, aby komunikat był widoczny i zapamiętywalny, powinien mieć odmienną formę. Nowoczesne techniki nauczania języka wykorzystane w projekcie to między innymi burza mózgów w zespołach kilkuosobowych odpowiedzialnych za dany projekt oraz metoda dyskusji. Poszczególne grupy samodzielnie rozważały zasadność uwzględnienia danej kwestii czy przyjęcia zmian. Zarówno młodszy uczestnicy ze szkoły w Edmonton, jak i starsi uczniowie z Polski musieli opowiedzieć się za jedną z opcji i rzeczowo uzasadnić. Niektórzy tworzyli uproszczone drzewo decyzyjne, po czym dzielili się zadaniami. Uczestnicy projektu ze szkoły polskiej na obczyźnie wykonali makiety dwóch ratuszy miejskich: siedleckiego i edmontonńskiego. Przyglądali się oryginalnym budowlom na zdjęciach i dopracowywali szczegóły. Podczas pracy czytali z nauczycielem ciekawostki w języku polskim oraz poznawali elementy architektoniczne. Podobnie młodzież z ZSP nr 2 w Siedlcach konsultowała między sobą zamysł gier, infografik lub scenariuszy do kilkuminutowych filmów reklamowych.

Wykorzystane tu narzędzia multimodalności pokazywały możliwości wyboru, pobudzały interaktywność, dawały przestrzeń do działania, do poznawania miasta na swój sposób (Grzenia, 2003; Górecka, 2021). Poprzez klarowny język, mapy myśli, środki stylistyczne zastosowane w fabule gry czy pytania, eksklamacje twórcy wpływały na emocje. Oto kilka przykładów sprzężonych rzeczywistości realnych i wirtualnych, w których motywacja następuje za pomocą zachęty lub nagradzania:

- *Zwiedzaj Siedlce w ciekawy sposób! Nasza gra terenowa z użyciem smartfonów na pewno Ci w tym pomoże!*
- *Pamiętaj, rozglądaj się. Miejsca zadań są zaznaczone na chodnikach i budynkach.*

- *Warto zobaczyć obraz „Ekstaza św. Franciszka” namalowany przez samego El Greco!*
- *BRAWO! Udało Ci się uzyskać wszystkie liczby, aby otworzyć skrzynię.*

Poprzez zastosowanie multimodalnych technik w prostych grach edukacyjnych uczniowie wpływali na percepcję postrzegania, sposób myślenia i odczuwania odbiorców, do których kierowali swój komunikat (Surdyk, 2002; Szeja, 2004). Odbiorcami byli nie tylko uczestnicy projektu szkoły polskiej w Kanadzie, ale i mieszkańcy Siedlec, którzy przechodząc obok wielu zabytków, miejsc historycznych, często ich nie dostrzegają bądź nie znają. Poprzez tworzenie gier młodzi mogli stać się przewodnikami wykreowanej trasy zdarzeń. Za pomocą odpowiednio dobranego języka stawali się twórcami zagadkowej aury, intrygowali lub prowokowali do uruchomienia procesu myślowego graczy. Oto przykłady:

- *Zapraszamy na wyprawę pełną przygód. Czeka Was wiele ciekawostek i mnóstwo zabawy.*
- *Przylącz się do nas! Co robi Jacek na szczycie ratusza? Dowiedzmy się razem.*
- *Jaką tajemnicę kryje Pałac Ogińskich?*
- *Siedlecki łoś w parku jest bardzo przyjazny i chętny do zabawy. Zrób zdjęcie z łośiem i wyślij na Facebooka.*

Nowe zastosowanie multimodalnych technik uczenia języka i kultury pokazuje język jako elastyczne tworzywo, skłonne do łamania konwencji (Łuc, Bortliczek, 2011, s. 22). Poprzez przekorne gry słowne uczniowie zmieniali znaczenie, zaciekawiali innych. Przypomina to posunięcie szachisty między tym, co szablonowe, a tym, co drażniące stare wzorce (Skowronek, Rutkowski, 2004). Oto przykłady:

- *Gra pre- czy historyczna?*
- *Śladami króla Augusta*
- *Łowieckie zdobycze*
- *Piękna Aleksandria (o parku)*

Poprzez plakaty, infografiki, gry, które są doskonałymi narzędziami do nauczania historii, kultury danego miejsca, następuje interakcja między nadawcą a odbiorcą (Złotek, 2017, s. 21–25). To twórca komunikatu ma pomóc aktywnie uczestniczyć w procesie edukacji, w odpowiedzi na pytania z quizów bądź przy wyborze trasy, zabytku wartego zobaczenia. Jest tu miejsce dla dwustronnej transmisji danych, gdy uczestnik gry terenowej czy użytkownik strony internetowej, Facebooka może dzielić się doświadczeniami, odczuciami z twórcą pierwotnego komunikatu lub gry.

Zastosowanie internetu, aplikacji na smartfona czy komputer dało uczestnikom możliwość wejścia do wirtualnego Muzeum Diecezjalnego w Siedlcach i poprzez interaktywne elementy poznawania ciekawostek o El Greco i jego jedynym obrazie, który jest w Polsce. Natomiast Google Maps pozwoliło uczniom na wspólną wycieczkę po Siedlcach i Edmonton, pobudzając do konwersacji w języku polskim. Młodzież z Polski stworzyła prezentację o mieście kanadyjskim, ćwicząc język angielski podczas telekonferencji, a uczniowie polskiej szkoły sobotniej o miejscowości z Mazowsza, doskonaląc język polski.

Inna propozycja wspólnego działania – wykorzystująca metody multimodalne, a promująca nasz region i język ojczysty – to na przykład gra „Historyczna przygoda w Siedlcach”, która proponuje przemianę uczestników w bohaterów gry, poszukiwanie tajemniczego podziemnego przejścia, które istniało przed wiekami od Pałacu Ogińskich do kościoła św. Stanisława. Zachęca też do poznania legendarnego Jacka z ratusza miejskiego, zobaczenia orlego pomnika Józefa Piłsudskiego, cmentarnego lapidarium czy neogotyckiej katedry. Gra ma formę komunikatu perswazyjnego, reklamującego miasto Siedlce. Istotne zatem są nie jedynie informacje historyczne, kulturowe, ale również sposób kreowania fabuły, dobór środków językowych, które wartościują, a jednocześnie podnoszą walory danego miejsca. Poprzez interaktywność, interpersonalność angażuje się zarówno twórca gry, jak i odbiorca-gracz, odczytujący odpowiednio dobraną grę słów (Głowiński, Kostkiewiczowa, Okopień-Sławińska, 1998). Gry językowe jako żart, zabawa, mają moc intelektualnego i emocjonalnego intensyfikatora (Buttler, 1974). Angażują poprzez poszukiwanie odpowiednich interpretacji, możliwych rozwiązań (Kępa-Figura, 2009, s. 106). Na przykład:

- *Dlaczego Jacek?*
- *Na pomoc Jacku!* (gra ekologiczna)
- *Piękna Aleksandria.*
- *Więzienie w centrum*
- *Lody u Króla lub pyszności Ratuszowej* (lodziarnia i piekarnia)

Istotna staje się w tym miejscu znajomość kontekstu wypowiedzi oraz podobne kompetencje językowe, ułatwiające odkrycie intencji nadawcy (Kępa-Figura, 2007). Wspomniany Jacek jest postacią z siedleckiej legendy o lokaju księżnej Ogińskiej, który pozował do figury ratuszowej Atlasa. Siedlczanie potocznie nazywają kompleks ratuszowy Jackiem. Poszukiwanie etymologii i znaczenia leksemu Aleksandria prowadzi zaś do nazwy parku miejskiego, założonego przez Aleksandrę Ogińską. Przykład więzienia natomiast zachęca do

sprawdzenia, czy obiekt rzeczywiście znajduje się w głównej części miasta, czy jest metaforą. Kim jest wspomniany Król? Jest faktem historycznym, że król August Poniatowski bywał w Siedlcach na wydarzeniach artystycznych u swojej kuzynki, właścicielki miasta. Z drugiej strony, współczesna Ratuszowa to nazwa lokalnej piekarni, a Król jest lodziarnią położoną niedaleko parku. Nauka języka uczestników projektu następuje zatem przez zastosowanie multimodalnych, połączonych ze sobą różnorodnych metod, w kontekście językowego obrazu świata (JOS). Uwidacznia się wtedy sposób postrzegania topografii danego miejsca, normy, zasady wpływające na odczytywanie znaczenia języka dialogu, który jest kluczowy w odkrywaniu właściwego znaczenia językowego danych związków wyrazowych.

- *Licznie zgromadzone ciekawostki zachęcają też do zwiedzania Edmonton:*
- *Założone w 1795 roku jako osada związana z handlem futer.*
- *Głównym właścicielem była Handlowa Kompania Hudsonska.*
- *Miasto stanowiło miejsce zaopatrzenia podczas gorączki złota w Klondike.*
- *Edmonton nazwa się Wrotami Północy, gdyż jest ważnym połączeniem komunikacyjnym i handlowym.*
- *Czarne złoto to odkryta w pobliżu miasta po II wojnie światowej ropa naftowa, która sprawiła, że Edmonton stało się jednym z największych ośrodków petrochemicznych w Kanadzie.*
- *Wyjątkową atrakcją jest Edmonton Muttart – oranżeria z egzotycznymi roślinami, która ma kształt piramidy ze szkła, leżącej na terenie rzecznej doliny.*

Poprzez plakaty, infografiki, gry edukacyjne czy wirtualne, spotkania *on-line* uczniowie przekazywali sobie fakty historyczne, informacje o zabytkach, legendach. Nadawali kolorytu przez zastosowanie przymiotników, epitetów: *oryginalna forma, niezwykle miejsca, budowla neogotycka, pyszne posiłki*. Inne przykłady można znaleźć na ulotkach i w grach edukacyjnych:

- *To jeden z najwyższych budynków w Polsce (o katedrze)*
- *Jeden z najcenniejszych obiektów architektonicznych o użyteczności publicznej*
- *Jedna z najciekawszych budowli ratuszowych w Polsce*

Funkcję wartościującą mają też liczebniki, często stosowane w zebranych materiale:

- *Wizytówką Siedlec są wieże mające aż 75 m wysokości!*
- *Zalew siedlecki ma 40 hektarów, 600 000 litrów sześciennej wody, a jego dopływ-rzeka Muchawka to 32-kilometrowy odcinek.*
- *W grze jest ponad 50 miejsc do zwiedzenia i 8 postaci wirtualnych do znalezienia.*

- *W parku było 10 wyspek, 4,5 km kanałów wodnych.*
- *Populacja Edmonton wynosi ponad 730 000 mieszkańców, posługujących się językiem angielskim (70%) i francuskim (20%)*
- *Edmontonński Uniwersytet Alberta, założony w 1908 roku, kształci ponad 30 tysięcy studentów, zatrudniając ponad cztery tysiące wykładowców.*
- *West Edmonton Mall to największe centrum handlowe Ameryki Północnej, gdzie jest około ośmiuset sklepów i restauracji.*

Zastosowano wiele czasowników w trybie rozkazującym, które dodały dynamicznego charakteru wypowiedziom: *dołącz, zobacz, odkryj, wejdź*, oraz w trybie oznajmującym: *znajduje się, mieści się, odbywają się*, a także rzeczowników odczasownikowych: *szukanie ukrytych przedmiotów, skanowanie kodu QR, wykonywanie obliczeń przez graczy, malowanie obrazów, szukanie, poznanie, zbieranie punktów*.

Widoczne jest kontrastowe użycie słów: *stare – nowe, dawniej – dzisiaj*, na przykład:

- *Dawniej był tu ogród włoski i sentymentalny, dzisiaj jest park miejski.*
- *Stare fotografie, nowe budynki.*
- *Poznamy historię Siedlec przez archiwalne mapy. Będziemy odkrywali różnice między przeszłością a teraźniejszością.*

Polscy uczniowie tworzący gry, quizy o miastach partnerskich, zaproponowali użycie narzędzi webowych do projektowania wizualnych, interaktywnych treści, takich jak Genially, Canva. Dość często stosowali licznik czasu, projektowali zadania tak, aby uczestnicy mieli wpływ na część decyzyjną, kolejność wyboru zadań. Stworzono krzyżówki, quizy, gry *interactive image*, w których po naciśnięciu przycisku pojawia się ciekawostka, zagadka. Niektórzy przygotowali prezentacje Prezzi lub gry terenowe typu *escape room* z wykorzystaniem kodów binarnych, alfabetu Morse'a, kodów harcerskich lub map lokalizacyjnych¹.

WNIOSKI

Poprzez multimodalność zastosowaną w grach edukacyjnych zwiększa się świadomość wieloaspektywych walorów kulturalno-językowych danego obszaru, poszerza wiedzę o historii, zabytkach Siedlec. Dodatkowo uczy się myślenia, przewidywania, planowania działań przy użyciu nowych technologii. Pomagając w nauce języka kolegom zza oceanu, uczniowie z Polski sami podle-

¹ Pomysły zaczerpnięte ze szkoleń dla nauczycieli organizowanych przez e-Twinning.

gali dynamicznemu procesowi uczenia się. Mimo różnic wiekowych obie grupy uczyły się rozmawiać w języku polskim i angielskim, wspierając się, kształciły kompetencje komunikacyjne. Wykorzystywanie autentycznych materiałów łączących środki językowe, wizualne, dźwiękowe i przestrzenne rozwija zdolność krytycznego myślenia. Stosowano zatem fragmenty spotkań *on-line*, filmów reklamowych, fotoreportaże, artykuły, stronę internetową, e-maile, portale społecznościowe, infografiki, plakaty, gry wirtualne i terenowe. Wielowymiarowość powyższych tekstów zawierających różne formy przekazu polega na przeplataniu informacji z reklamą, rozrywki i nauki, świata realnego i wirtualnego. Uczenie przez dialog między dwoma społecznościami tworzy więzi, ale i pokazuje miejsca, zabytki, legendy i historię kraju.

Dzięki multimodalności udało się zachwycić młodych ludzi polskością oraz wejść głębiej w nurt interaktywnej komunikacji XXI wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Austin, J. L. (1993). *Jak działać słowami*. W: *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, s. 542–639. Warszawa: PWN.
- Buttler, D. (1974). *Polski dowcip językowy*. Warszawa: PWN.
- Fiske, J. (1998). *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wrocław: Wydawnictwo Astrum.
- Głowiński, M., Kostkiewiczowa, T., Okopień-Sławińska, A. (1998). J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Instytut Badań Literackich PAN.
- Górecka, J. (2021). Multimodalność w nauczaniu języków obcych. Pobrane z: paderewski.lublin.pl, dostęp 12 IV 2022.
- Grzenia, J. (2003). *Internet jako miejsce dialogu*. W: M. Kita, J. Grzenia (red.), *Porozmawiajmy o rozmowie. Lingwistyczne aspekty dialogu, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 2137. Katowice, s. 81–90.
- Kawka, M. Z. (2016). Dyskurs multimodalny – nowa kategoria badawcza?, *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 2 (226).
- Kępa-Figura, D. (2007). *Gry językowe w mediach tradycyjnych i Internecie*. W: B. Brehmer, R. Zimny (red.), *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav X)*. München: Verlag Otto Sagner.
- Kępa-Figura, D. (2009). Gry językowe we współczesnej komunikacji medialnej: semantyczna i pragmatyczna analiza języka mediów, *Prace Językoznawcze*, 11, s. 95–113.
- Łuc, I., Bortliczek, M. (2011). *Język uwikłany w ponowoczesność*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Pisarek, W. (2008). *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Sawicka, G. (red.) (2010). *Relacje i zależności w triadzie*. W: *Sytuacja komunikacyjna i jej parametry*, Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Skowronek, K., Rutkowski, M. (2004). *Media i nazwy*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Surdyk, A. (2002). Od Tolkienu do glottodydaktyki, czyli o technice gier fabularnych w dydaktyce języków obcych i gustach literackich studentów. Pobrane z: repozytorium.amu.edu.pl, dostęp 12 IV 2022.
- Szeja, J. (2004). *Gry fabularne – nowe zjawisko kultury współczesnej*. Kraków: Wydawnictwo Rabid.
- Złotek, M. (2017). *Grywalizacja – wykorzystanie mechanizmów z gier jako motywatora do zmiany zachowania ludzi*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Żywicka, B. (2007). *Miejsca i wartości. Zmiany w językowym obrazie przestrzeni we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia.

MONIKA OLĘDZKA

MULTIMODAL TECHNIQUES FOR TEACHING LANGUAGE AND CULTURE WITH THE USE OF EDUCATIONAL GAMES IN A PROJECT FOR POLISH STUDENTS AND CANADIAN POLISH COMMUNITY

SUMMARY

Multimodality appearing in design: „About ourselves and the peculiarities of Siedlce and Edmonton. What connects and what distinguishes our countries?” shows the diverse paths which education follows. The multidimensionality invites students to be active, to develop their language skills, to use new technologies helpful in building dialogue between Poles and Polish Canadians. Through cooperation in the project people discovered their small homelands. By interacting in the project, they became ambassadors of Polishness.

The article uses the method of document analysis, observation and case study.

Keywords: language, interaction, foreign cooperation, foreign language teaching, games.

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

KAMIL WRZESZCZ

DOCTORAL SCHOOL AT THE UNIVERSITY OF SILESIA, KATOWICE
ORCID 0000-0002-0330-0573

EVERY REVOLUTION NEEDS FEMALE ARTISTS – ABOUT THE DANCE DURING POLISH WOMEN’S STRIKE IN 2020

On 22nd October 2020 the Constitutional Tribunal in Poland issued a horrid sentence regarding total ban on pregnancy termination in cases of severe and irreversible foetal abnormalities. This decision polarized Polish society even further, and hundreds of thousands of Polish women and men hit the streets. The protests took place in big cities and small towns and were very peaceful. The protesters’ faces, however, clearly showed dissatisfaction. The events were covered not only by Polish but also international media. BBC wrote about the Polish situation:

The decision means terminations are only valid in cases of rape or incest, or to protect the mother’s life. Opponents say it puts women at risk by forcing them to carry a baby that is unlikely to survive birth. But supporters insist it will prevent the abortion of fetuses diagnosed with Down’s syndrome. The ruling cannot be appealed against but only comes into force after it is published in the official gazette though it is not clear when that will happen (BBC, 2020).

The Constitutional Tribunal published the official ruling on 27 January 2021. It stated that the so-called 1993 Abortion Act was unconstitutional. The moment the sentence was published, all hospitals where abortions had been car-

ried, were banned from continuing the procedure. The eyes of the whole world turned away for a moment from the global pandemic and focused on members of Polish Women's Strike who openly opposed this decision. „The New York Times”, CBS and CNN wrote and spoke about it. The events of the end of 2020 and beginning of 2021 encouraged writers, journalists and columnists to discuss again the topics connected to women's rights.

MANY FACES OF THE STRIKES

It is worth noticing that Polish Women's Strike was created a couple years before the before mentioned Constitutional Tribunal ruling. This feminist social movement was established in 2016 in order to protest against the rejection of „Save Women” act proposal by Polish lower house of the Parliament. The world got to know the Polish Women's Strike thanks to the Black Protest – a black umbrella became the most popular symbol of the manifestations. This random object appeared when most protests in most towns and cities happened during rain. Later, an umbrella was placed e.g. on posters encouraging to participate in Polish Women's Strike. At that time, demonstrations were held in 147 Polish cities simultaneously.

Apart from demonstrations, the strike also organized many different actions. In Poznań, a group of bicycle riders rode through the city carrying banners with „Riding for abortion! You are not alone!”. Car protests (due to the pandemics) as well as so called walks blocking streets and pedestrian crossing became extremely popular all around the country. Candles and flowers were laid in front of regional Prawo i Sprawiedliwość (Law and Justice) Party headquarters and churches to symbolize dissatisfaction with the decision made (Wójcik, 2020). All these actions were noticed and covered by international media. German broadcaster Deutsche Welle informed about another action connected with the strike:

Employees across Poland took part in a nationwide strike on Wednesday to protest a controversial top court ruling on abortion. The Women's Strike, which has been leading the opposition to the bill, called the strike under the slogan: „We are not going to work”. Local media reported on female and male employees of public institutions, universities and private firms, taking a day off work to show solidarity with the protesters (DW, 2020).

All these activities were taken to involve as many people as possible in order for the government to notice that united society has great power.

1. Polish Women's Strike, Wrocław, 26 X 2020; photo Łukasz Wesołowski

Women blocked Poznań. The centre is jammed. The tam driver applauds, gays dance Polonez (Żytnicki, 2020) – it was a title of the article published in the „Gazeta Wyborcza”. It became trending in the social media. Young people who were the majority of protesting citizens in Poland liked it at once. Paweł Kielcer, author of satirical music pieces, included it in a song written about the protesters. Growing popularity of the article also meant higher approval of polonez among young people. This Polish national dance was performed a couple of times during the demonstrations. We could say that this spontaneous action united protest participants even more and allowed for a breath of fresh air in the horrifying reality.

Tense situation in our country still creates space for the artists to present their original skills. To quote Swedish philosopher Brian Holmes (2009, p. 75): *What we look for in art is a different way to live, a fresh chance at coexistence*, which also means that everyone can manifest their opinions in different ways. Various cultural phenomena appear around Polish Women's Strike which make it stronger and support its ideas. These ideas become more popular because of art. This way new social movements are created but also new trends in art. In the article, I focus on dancing, where the movement is the most significant and carries with itself incredible aesthetic and symbolic value.

THREE DANCES

Can we present our view through the dance? Can we express anger and rebellion through movement? Let's start with looking at some examples of dance happenings organized during Polish Women's Strike.

On the eight day of the strike, a small group of women showed up not with banners with brave slogans but with fans. It was a dance group who planned a theatrical performance. They used a prop inspired by an original war fan from Far East, whose history is very important in order to understand this dance style. In ancient China women units were trained to carry out special tasks ordered but the rulers. They used secret weapons for the attack. In the reality dominated by men, fans seemed very delicate and gave women the sense of power. The female warriors were trained not only to use this weapon – they also had to learn how to seduce and dance. This was their way to win the trust of the enemies of the state. Pretending to be courtesans, they obtained information and then killed them. Dancing with the fans during the strike was therefore a demonstration of power and disagreement for the reality where women's rights are disrespected.

The same day Izabela Barska-Kaczmarczyk (2020) published a video with a group of dancers performing a group dance. Young women are dressed in black, thigh and non-constraining outfits and have red lightnings (the symbol of the Polish Women's Strike) painted on their bodies along with crooked lines symbolizing scars. We can hear Cynthia Nixon's words in the background of the dance. The famous actor recites a poem by Camille Rainville *Be a Lady They Said* which speaks about contradictory expectations towards women and is tightly linked to the choreography. The dancers present to the audience a full range of emotions: from powerlessness when they lean against each other or fall to the floor to anger which is especially visible in silent scream at the end of the recording. The choreography is based on the aesthetics of modern dance. The style derives from ballet but does not follow its rigid principles which means that the dancer has much more freedom in creating the movement. It is very significant to show emotions, to tell a story skilfully to the audience. The dancers created their own artistic manifesto which was to show their support to the strike as well as express their opinions.

Almost simultaneously, a different recording was posted on the same portal (Pacykowska, 2020). In the beginning, the film summarizes the last events in Poland and informs about public mood. Next, a group of women dressed in

2. Polish Women's Strike, Wrocław, 29 X 2020; photo Łukasz Wesołowski

black and red appears dancing to Christina Aguilera's song *Can't hold us down*. The author of the introduction suggested to pay extra attention to the lyrics – it is a song which wants to unite women in their fight against sexism and unfair treatment. Strong language message is clearly reflected in the dance. The girls with red lightnings painted on their palms perform a very energetic dance routine. They move fast and charismatic, it is Dancehall Queen, a street dance style originating from Jamaica which is characterized by exceptional sensitivity to individual sounds. Dancehall Queen is also very womanly and full of sex appeal. There is anger and willingness to fight on the faces of the dancers as the choreography reflexes the situation to which this dance is a sort of manifesto.

The key element of the strikes was the fact that they were massive, enormous. People experienced such deep dissatisfaction with the Constitutional Tribunal's decision that they decided to stop whatever they were doing and join the protest. Holmes, the philosopher I have already quoted, stated that *artistic activism is affectivism [...] a split from the private self in which each person was formerly enclosed, and from the social order which imposed that particular type of privacy or privation* (Holmes, 2009, p. 75). This observation is very significant because it concerns the mechanism of groups becoming bigger communities. The dancers gave up their subjectivity and became part of the team which is a part of a bigger whole. Rejection of particularism is connected to common power, to the roots of the rebellion.

DANCE AS ENGAGED ART

Incredibly strong relationships are established between people taking part in Polish Women's Strike. These relationships lead to creation of new movements, and in case of dance also to creation of new styles. Such situation took place in Los Angeles in the 1970s when the LGBTQ+ people were pushed to social margin. Wacking/punking was born in underground clubs – very energetic, very sexy and female dance style which was popularized by men. Wacking was expression of freedom, celebration of life and at the same time opposition towards disco culture which pushed any diversity away from the mainstream.

While watching a recording of Dancehall dancers, we need to pay special attention to two gestures. One is a raised fist and the second is an open palm showing „stop” in the direction of the camera. The first one is a symbol of women fighting for their rights, the so called fighting fist, the second one represents the objection towards human rights violation and freedom limitations introduced by politicians. These symbols were incorporated into the dance, emerge from movements and together constitute an integral whole. Dancehall has very specific steps, with own names and origin. The women in the group, being revolutionaries, decided to incorporate into the dance symbols of women's fight for their rights which resulted in creation of a new step, a connection of two different discourses. In the remaining two happenings, the integration with borrowed cultural code is not so clear and visible. However, it can be noticed in fact that particular dance is being used in the protests. This context itself imposes a new dimension on the gestures – passivity in the movement equals sense of powerlessness, and the fan strengthens its meaning as a symbol of femininity and fight.

We need to also note that these three dances are a commentary to the Constitutional Tribunal's ruling. We can, therefore, consider them as socially engaged art. Katarzyna Niziołek (2015, p. 140) writes about this trend:

The artists active in socially engaged art make use of different media from visual to performative art. They do not limit themselves to artistic activities only. They are no strangers to organizational, didactic, documenting, informative and publishing tasks. They are active in the world of arts but also outside it. Because of this institutional, formal and tactical ambiguity, engaged art is defined not through direction, style or convention but through the function. It is a form of criticism aimed at homogeneity of mainstream culture and present power relations. It provides alternative pictures, metaphors and information. Introduces to public discourse voices which were earlier excluded.

The dancers reached wide audience with their actions. The researcher notices that the main assumption of the engaged art is its close connection with life, and inspiration to artistic activities should come directly from the society. Whereas, the spectator facing a piece of art should not have any problem to see this relation. The first condition is fulfilled because the dancers openly join the Women's Strike. More complicated is the question of potential spectators. In case of the fan dance, there are not a lot of doubts because this performance was carried out during the demonstration. However, the recording of the other performances were uploaded to the Internet. How can we see the relation to the Polish Women's Strike? There are in the recording clearly marked symbols such as the graphics of black umbrella and red lightnings drawn on the dancers' bodies. Thanks to these, even if the video is deprived of context descriptions, which can happen in the space of social media, the relationship will be still visible. In this case the rebellion is „the ignitor” to start something much bigger, it is the beginning to introduce some particular signs in our culture and everyday reality. We are already able to decode these symbols and decide what groups use them.

ARTISTS – DANCERS – REBELS

Everyone who has ever been in a hall where dancers practice knows that it is an almost holy space. Practicing this art is usually perceived by the society as trivial entertainment or sport. Practicing instructors and dancers are of different opinion. For them it is a style of life. Dance very often teaches not only awareness of one's body but also self-acceptance, increases self-esteem and helps to establish new relationships with others. The author of *The Affectivist Manifesto* also mentions this feeling at the end of his text:

And so finally we reach the scale of intimacy, of skin, of shared heartbeats and feelings, the scale that goes from families and lovers to people together on a street corner, in a sauna, a living room or a cafe. It would seem that intimacy is irretrievably weighted down in our time, burdened with data and surveillance and seduction, crushed with the determining influence of all the other scales. But intimacy is still an unpredictable force, a space of gestation and therefore a wellspring of gesture, the biological spring from which affect drinks. Only we can traverse all the scales, becoming other along the way. From the lovers' bed to the wild embrace of the crowd to the alien touch of networks, it may be that intimacy and its artistic expressions are what will astonish the twenty-first century (Holmes, 2009, p. 76).

The intimacy mentioned by Holmes is present in all discussed three dances on many different levels. The relation between the dancers was built before, during training, shows or competitions. Next, it moved to virtual world where thousands of people had contact with the artists. Created bond is visible in common ideas, understanding of gesture and word.

Women decided to use dances from different parts of the world to show their solidarity with protesters and emphasize attachment to various cultures – traditional Chinese dance, Dancehall originating in Jamaica and modern dance. They managed to connect Polish Women's Strike with the art of dance, which might seem impossible but it is their own resistance, reaction to reality which they refuse to live in. These groups' dance is a rebellion targeted at authorities and their decisions. We can call this happening a manifesto. Rebellion as a phenomenon does not mean rejecting all and negating reality. These performances bring much more – the need to change for the better.

Dance can be called a silent rebellion. It is not as spectacular as uprising or manifestation but, without doubt, it is the beginning of something great, it gives people the strength to fight. It is a tradition cultivated in slavery, allows to be oneself but most importantly, dance gives people hope for better tomorrow.

BIBLIOGRAPHY

- Barska-Kaczmarczyk, I. (2020). To nie jest wojna o aborcję. Downloaded from: [facebook.com/story.php?story_fbid=10214316526027147&id=1836545087](https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=10214316526027147&id=1836545087), accessed on 1 I 2023.
- BBC (2020). Poland abortion ruling sparks 'women's strike'. Downloaded from: [bbc.com/news/world-europe-54716780](https://www.bbc.com/news/world-europe-54716780), accessed on 1 I 2023.
- DW (2020). Poland abortion ruling: Workers strike nationwide. Downloaded from: [dw.com/en/poland-abortion-ruling-workers-strike-nationwide/a-55418784](https://www.dw.com/en/poland-abortion-ruling-workers-strike-nationwide/a-55418784), accessed on 1 I 2023.
- Holmes, B. (2009). The Affectivist Manifesto Artistic Critique in the Twenty-First Century. *PUBLIC Journal: Art Culture Ideas*, no. 39, pp. 74–77.
- Niziołek, K. (2015). *Sztuka społeczna. Koncepcje – dyskursy – praktyki*, t. 1. Białystok: Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku Universitas Bialostocensis.
- Pacykowska, E. (2020). POLAND IS ON STRIKE! Downloaded from: [facebook.com/100000465214916/videos/5239769639381825/](https://www.facebook.com/100000465214916/videos/5239769639381825/), accessed on 1 I 2023.
- Wójcik, K. (2020). Poniedziałek dniem protestów. Akcje Strajku Kobiet w całej Polsce. RMF24. Downloaded from: [rmf24.pl/raporty/raport-strajk-kobiet/new-](https://www.rmf24.pl/raporty/raport-strajk-kobiet/new-)

s-poniedzialek-dniem-protestow-akcje-strajku-kobiet-w-calej-po,nId,4845157, accessed on 1 I 2023.

Żytnicki, P. (2020). Kobiety zablokowały Poznań. Centrum sparaliżowane. Motornicza bije brawo, geje tańczą poloneza [TOP 2020]. *Gazeta Wyborcza*. Downloaded from: poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,26438900,blokada-ulic-w-poznaniu-w-protescie-przeciwko-zablokowaniu-prawa.html, accessed on 1 I 2023.

KAMIL WRZESZCZ

KAŻDA REWOLUCJA POTRZEBUJE ARTYSTEK – O TAŃCU PODCZAS OGÓLNOPOLSKIEGO STRAJKU KOBIEŃ W 2020 ROKU

STRESZCZENIE

Autor podejmuje tematykę związaną z wydarzeniem zapoczątkowanym 22 października 2020 roku – Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet. Omawiając sytuację, kieruje swą uwagę w stronę tańca, który jest szczególnie interesującym środkiem wyrazu. Jednak w tym obszarze są zauważalne spore braki w literaturze naukowej. Jednym z niewielu specjalistów badającym ten temat jest Brian Holmes, do którego autor się odwołuje. W artykule zostały wyszczególnione trzy przykłady tego, w jaki sposób akty ruchowe mogą wspomóc działania społeczne. Różnorodność przybliżonych prezentacji tanecznych pozwala podkreślić, że taniec jest sztuką zaangażowaną. Trzy opisane performance ruchowe są swego rodzaju komentarzem do wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Autor w szczególności uwypukla rolę kobiet jako buntowniczek wobec zaistniałej sytuacji społeczno-politycznej.

Słowa kluczowe: Ogólnopolski Strajk Kobiet, bunt, sztuka, taniec

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

EUGENIUSZ S. KRUSZEWSKI

INSTYTUT POLSKO-SKANDYNAWSKI, KOPENHAGA
POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN

HARALD HØFFDING I JEGO POLSCY KORESPONDENCI

WSTĘP

Epistolografia stała się już w starożytności (Grecja, Rzym) odrębną dziedziną piśmiennictwa i osiągnęła wówczas wysoki poziom artystyczny. W odróżnieniu od listu o charakterze dokumentu życia zbiorowego, których adresatem staje się ogół bezimiennych, korespondencja prywatna jest skierowana do określonego adresata. W tym konkretnym wypadku chodzi o prywatne listy Polaków pisane do wybitnego duńskiego filozofa Haralda Høffdinga z Kopenhagi, które są przechowywane w duńskiej Bibliotece Narodowej.

Grono polskich korespondentów z lat 1890–1924 jest dość liczne: Wiktor Chrupek, Ignacy Chrzanowski, Feliks Daszyński, Bronisław Gałczyński, Mieczysław kardynał Ledóchowski, Wincenty Lutosławski, Henryk Sienkiewicz, Mieczysław Sierpki, Maria Zielewicz i Czesław Znamierowski.

Spośród 10 korespondentów i 19 listów poniżej przedstawiam wybór pięciu autorów i ośmiu listów, pisanych w języku niemieckim¹.

¹ Artykuł opublikowałem wcześniej w: „Slavica Lundensia”, Lund, 2011, vol. 26, s. 61–85. W niniejszym tekście naniosłem kilka poprawek i uzupełnień.

O AUTORZE LISTÓW

Na wstępie pragnę przedstawić adresata listów. Harald Høffding (1843–1931) pochodził z bogatej rodziny kupieckiej i był trzecim z kolei synem. Maturę z wyróżnieniem złożył w Szkole Metropolitarniej w 1861 roku. Już jako gimnazjalista uczęszczał na wykłady uniwersyteckie z zakresu etyki (Carsten Hauch) i teologii (Bruun Juul Fog). Pod wpływem filozofii Platona rozpoczął studia teologiczne. Zagłębiał się przede wszystkim w tajemnicę doczesnego życia. Intensywnie studiował myśli swego rodaka, jednego z największych filozofów i moralistów – Sorena Aabye Kierkegaarda (1813–1855), który napisał m.in.: *Temu, kto kroczy uciążliwą ścieżką wiary, nikt nie może poradzić, nikt go nie może zrozumieć* (Kierkegaard, 1969, s. 71) oraz *Zechciej, o Boże, sprawić, żebyśmy się przeciwstawiali brakowi ducha, który chce nas nakłonić do wiary w Twoją nieobecność*.

Pod wpływem tych studiów Høffding popadł w poważny kryzys. Studiując dzieła Georga F. W. Hegla, doszedł bowiem do wniosku, że harmonia między nauką a wiarą, między życiem świeckim a religią i dogmatami chrześcijańskimi jest iluzją. Wyciągnął z tego wniosek, że jako duchowny nie będzie mógł sprostać zadaniu i w konsekwencji zrezygnował z kariery duszpasterza. Studiów teologicznych jednak nie przerwał i ukończył je w 1865 roku. W swoich wspomnieniach (*Erindringer*, 1928) napisał, że lata kryzysu *były najtrudniejsze i najciemniejsze w moim życiu*.

Przez 17 lat pracował jako nauczyciel języka duńskiego i historii, a następnie także greki i łaciny w Mariebo, głównym mieście na wyspie Lolland. Studiował filozofię, zwłaszcza grecką i w 1870 roku na podstawie rozprawy „Den antike opfattelse af menneskets villie” („Pojęcie woli człowieka w starożytności”) uzyskał stopień doktora filozofii. To dało mu podstawę do otrzymania stanowiska nieetatowego docenta. W tym samym roku się ożenił.

Jako pisarz debiutował cztery lata wcześniej książką *Philosophie og Theologie* (*Filozofia i teologia*, 1866). Impulsem do napisania tego dzieła była dyskusja, jaka toczyła się wśród duńskich filozofów o podstawach idei i logiki. Wynikało z niej, że wiara i nauka, aczkolwiek są dalekie od siebie, nie są sobie przeciwstawne, gdyż każda z nich reprezentuje swoją prawdę. Dla Høffdinga nie było pod tym względem dualizmu, był głęboko przekonany, że chrześcijaństwo zawsze było i jest najwyższą prawdą.

W latach 1868–1869 przebywał na studiach filozofii w Paryżu. Słuchał wykładów historyka Hippolyte Taine’a (1828–1893) oraz filozofów: Isidore Au-

guste Comtego (1798–1857), twórcy pozytywizmu, i Herberta Spencera (1820–1903), twórcy mechanistycznego ewolucjonizmu.

Høffding w swoich badaniach naukowych zajmował się m.in. problemem stosunku między jednostką a wielością (masą). Centralnym zagadnieniem w jego filozofii była, w oparciu o własne doświadczenia młodości, walka o tworzenie harmonii między spornymi tendencjami.

W 1882 ukazał się jego *Psykologi i omrids paa grundlag af erfaring (Zarys psychologii na podstawie doświadczenia, 1882)*, który później został tłumaczony na różne języki i stał się początkiem jego kariery naukowej. Praca zawierała współczesną wiedzę w zakresie teorii psychologii oraz metafizycznych zagadnień duszy (Spinoza), jej substancji w relacji dusza – ciało. Jednocześnie był krytyczny wobec stosowania tej metody w psychologii.

W 1883 roku został profesorem filozofii Uniwersytetu Kopenhaskiego. Jego osiągnięcia naukowe możemy podzielić na trzy następujące po sobie okresy: w latach 1875–1887 pracował i publikował rozprawy w zakresie psychologii i etyki, w 1887–1895 prowadził badania i zajmował się historią filozofii, a od 1895 roku swoje zainteresowania skupił nad filozofią religii i teorią poznania.

Høffding był osobistością uznaną w nauce zarówno w kraju, jak i za granicą. Za swoje osiągnięcia został w 1914 roku uhonorowany przez Fundację Carlsberga, która jako pierwszemu oddała mu swój pałac w dożywotnie i bezpłatne użytkowanie. Od tego czasu pałac ten zajmował każdorazowo wybrany przez Fundację, najbardziej zasłużony dla nauki Duńczyk, bez względu na dziedzinę naukową i miejsce pracy na świecie (Cedergreen Bech, Engelstoft, Dahl, 1980). Ostatnim mieszkańcem był profesor sinologii Søren Christian Egerod (1923–1995), a po jego zgonie Fundacja postanowiła, że budynek odtąd będzie mieścić Akademię Carlsberga.

HISTORIA KORESPONDENCJI HØFFDINGA Z POLAKAMI

Wróćmy jednak do korespondencji Polaków ze sławnym Duńczykiem. Jak wynika z zachowanych listów w Bibliotece Narodowej w Kopenhadze, komunikowały się z nim nie tylko osoby ściśle zajmujące się filozofią. Jego osiągnięcia naukowe i sława skłaniały także inne postacie do kontaktów z duńskim filozofem. Takim przykładem jest Henryk Sienkiewicz, wówczas już laureat Nagrody Nobla, który w 1907 roku zwrócił się apelem (w języku francuskim) do Høffdinga oraz do dwóch znanych poza Danią jego rodaków – pisarza i polityka Frederika Bajera (1837–1922), laureata pokojowej Nagrody Nobla (1908)

i znanego historyka Johannesa Ch. H. R. Steenstrupa (1844–1935), dla którego *wolność człowieka była nieskończenie wielkim dobrem* – w sprawie działalności niemieckiej Hakaty w zaborze pruskim².

A oto treść listów polskich korespondentów, którzy nawiązali kontakt z duńskim filozofem, i – jak to niektórzy z nich pisali – robili to w interesie polskiej filozofii.

Jednym z tego grona był Feliks Daszyński (1863, Zbaraż – 1890, Meran, Tyrol), polityk, starszy brat bardziej znanego Ignacego³. Otóż Daszyński w liście z Wiednia (IX dzielnica, Waisenhausgasse 8) prosi Høffdinga o wskazanie mu znaczącego dzieła w zakresie psychologii, jakie się ukazało w ostatnich latach. Autor listu uważa, że najbardziej oryginalnym dziełem jest właśnie dzieło Høffdinga, ale ponieważ ma wypowiedzieć się jako doradca, woli się upewnić co do trafności swojej opinii. Daszyński wyjaśnia, że w Warszawie w ramach „Biblioteki Naukowej” jej redaktor nosi się z zamiarem wydania pierwszego tomu w tej serii. W związku z tym chciałby mieć większą pewność co do trafności swojej opinii.

Daszyński pisze dalej, że polska literatura w zakresie psychologii i filozofii jest uboga. Sam na podstawie wydania niemieckiego przetłumaczył już dzieło Høffdinga, które w znaczący sposób przyczyni się do rozszerzenia znajomości tego dzieła. Już przed kilku laty ukazała się w tłumaczeniu na język polski książka Georga Brandesa *Główne kierunki w literaturze XIX wieku*⁴. Autor dodaje:

*Pańska „Psychologia” jest więc drugim duńskim dziełem naukowym, z którym nasze społeczeństwo już się zapoznaje*⁵. *Literatura nasza jest biedna, gdyż naszej*

² H. K. T. Verein od nazwisk: Hansemann, Kennemann i Tiedemann – założycieli w 1894 r. stowarzyszenia nacjonalistów niemieckich w celu tępienia polskości w Wielkopolsce.

³ Feliks Daszyński to starszy brat Ignacego (1866–1936), jednego z przywódców socjalizmu polskiego. Był działaczem polskiego ruchu socjalistycznego, publicystą i od 1880 r. czynny w młodzieżowym ruchu niepodległościowym w Galicji. W latach 1886–1890 działacz polskiej emigracji w Szwajcarii.

⁴ Georg Brandes (1842–1927), duński krytyk i historyk literatury, profesor estetyki Uniwersytetu Berlińskiego. Jego pięciotomowe dzieło *Główne prądy literatury XIX stulecia* zostało wydane po polsku w latach 1885–1924. Interesował się również literaturą polską i opublikował opracowania: *O poezji polskiej XIX wieku* (1887) i *Polska* (1887).

⁵ Høffding swój system filozoficzny nazwał *krytycznym monizmem*; w teorii poznania nawiązywał do Kantowskiego aprioryzmu; w psychologii decydującą rolę przypisy-

Ojczyźnie odmówiono prawa do wolności i niepodległości, niech więc szczęśliwsza od nas Dania, w imieniu międzynarodowej nauki nam ją przybliży.

Wspomniany warszawski redaktor wydaje

naukowy i literacki tygodnik, który ukazuje się od Powstania 1863 roku i przekazuje społeczeństwu nowe myśli i prądy umysłowe⁶. Tygodnik jest rzecznikiem postępowych tendencji i gromadzi pod swoim sztandarem młode literackie i naukowe siły. Nowa „Biblioteka” ma za pośrednictwem przekładów najnowszych dzieł i oryginalnych prac wzbogacić naszą literaturę.

Daszyński pisze, że jest bardzo zobowiązany za pozytywny wpływ, jaki miało to dzieło na poszerzenie jego wiedzy i za to autorowi dziękuje.

Mamy tylko jeden list Bronisława Gałczyńskiego (1846, Czołnów – 1918, Petersburg), powstańca 1863 roku, absolwenta Szkoły Głównej Warszawskiej w zakresie nauk przyrodniczych, nauczyciela i społecznika. Po przetłumaczeniu na polski Høffdinga *Moderne Filosofer (Współcześni filozofowie, 1904)* napisał do autora list w 1909 roku, w którym informuje go, że przełożył jego pracę i prosi o zezwolenie na wydanie. Zarazem zaznacza, że żadnego honorarium nie może przyobieczać. Jednocześnie prosi o wyjaśnienie, czy zacytowane w liście zdanie w przekładzie niemieckim, a dotyczące znanej wypowiedzi Pascala (*L’homme et néan ta à l’égard de l’infini*”, pol. *Człowiek jest nicością ze względu na nieskończoność*), jest właściwe.

Można jednak dodać, że *Dzieje filozofii nowożytnej* Høffdinga ukazały się w Krakowie w latach 1906–1910.

Zachowały się także dwa listy, a właściwie kartki pocztowe autorstwa filozofa Wincentego Lutosławskiego (1863, Warszawa – 1954, Kraków), znawcy myśli Platona i kontynuatora polskiej idei mesjanistycznej, ucznia niemieckiego

wał woli (woluntaryzm), stojąc na stanowisku psychofizycznego paralelizmu, negował tezę o materialnym uwarunkowaniu procesów psychicznych. Tu chodzi o *Psychologię ogólną* (1881, wydanie polskie 1890).

⁶ Pełny tytuł tygodnika: „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych”, ukazywał się w latach 1866–1905 w Warszawie; założony i redagowany przez dziennikarza Adama Wiślickiego (1836–1913). Czołowy i najbardziej radykalny organ pozytywistów warszawskich, odegrał doniosłą rolę w kształtowaniu postaw filozoficznych i ideologicznych oraz programu polskiego pozytywizmu. Współpracownikami byli m.in.: Henryk Sienkiewicz, Józef Kotarbiński, Bolesław Limanowski i Kazimierz Sosnkowski.

filozofa Gustava Teichmüllera (1832–1888) w Dorpacie (Tartu). Jeden list został napisany z Lipska (4 III 1899), gdy autor był docentem prywatnym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a drugi ze Sztokholmu (24 X 1927), gdy został profesorem filozofii na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Rozpiętość czasowa między listami wynosi 28 lat i ze zrozumiałych względów nie wiemy, czy w tym okresie obaj mieli korespondencyjny kontakt.

W pierwszym liście autor nawiązuje do rozmowy z duńskim filozofem w Kopenhadze i swojej rozprawie, która ukazała się drukiem. Autor listu pyta Høffdinga, czy może przesłać mu jeden egzemplarz z nadzieją, że znajdzie czas na napisanie recenzji. Prawdopodobnie chodzi tu o rozprawę Lutosławskiego *Seelenmacht. Abriss einer zeitgemässen Weltanschauung*⁷:

Byłoby mi bardzo przyjemnie przeczytać Pańską ocenę moich myśli, gdyż nasze punkty widzenia są przeciwstawne. Ścisła i ostra krytyka będzie przeze mnie mile widziana. Pański Instytut jest tak wszechstronny, że omówienie niekoniecznie musi być opublikowane w czasopiśmie fachowym, lecz można by je zamieścić w jakimś duńskim tygodniku lub miesięczniku.

W drugim liście pisanym ze Sztokholmu w 1927 roku, 20 lat młodszy autor informuje *drogiego kolegę*, że ze Szwecji ma zamiar udać się do Londynu. W drodze ze Sztokholmu zamierza na jeden dzień zatrzymać się w Kopenhadze, by po wielu latach zobaczyć się z duńskim filozofem. W związku z tym uprzejmie prosi, by powiadomił go na *poste restante* lub za pośrednictwem szwedzkiego filozofa, profesora Efraima Liljequista (1865–1941), zamieszkałego w Lundzie, czy w niedzielę 30 lub w poniedziałek 31 października mógłby z nim się spotkać. Prosi również o podanie swego adresu.

Lutosławski informuje poza tym, że od 1919 roku jest profesorem filozofii w Wilnie. Jego pobyt w Szwecji wiąże się ze studiami prac Christophera Jacoba Boströma (1797–1866). Chodzi tu o szwedzkiego filozofa, który w teorii poznania stał na stanowisku idealizmu, uznając samo poznanie za źródło wszelkiej wiedzy. W Bogu widział prawdziwą rzeczywistość, której świat materialny był jego odbiciem. Stał się krytykiem Hegłowskiej idei dialektycznego rozwoju absolutu.

⁷ Rękopis rozprawy w języku angielskim „Progress of Souls. Letters to an Unbeliever” złożono u wydawców w Anglii i USA, ale przepadł. Autor go odtworzył i w nowej wersji w języku niemieckim wydał pt. *Seelenmacht. Abriss einer zeitgemässen Weltanschauung* w 1899 w Lipsku. Prawdopodobnie dlatego Lutosławski pisze do Høffdinga, że rozprawa *wreszcie* została opublikowana (Jasnowski, 1993).

Jak widać, Lutosławski z Høffdingiem nie kontaktowali się przez wiele lat. Mimo to budzi zdziwienie, że Lutosławski nie znał prywatnego adresu swego duńskiego znajomego. Jak wspomniałem, profesor Høffding już od 1914 roku mieszkał dożywotnio w bardzo ekskluzywnym miejscu, mianowicie pod znanym adresem Fundacji Carlsberga. Zastanawia również uwagę zwracanie się Lutosławskiego do 84-letniego profesora sformułowaniem *drogi kolego*, co wydaje się mało wyszukaną formą poufałości.

Wiemy o ekstrawaganckim zachowaniu się Lutosławskiego wobec Józefa Korzeniowskiego – Conrada w Ivy Wall Farm (Essex) oraz na prywatnym przyjęciu u greckiego profesora w Atenach. Mówią o tym zarówno z pamiętniki żony Conrada Jessie i samego Lutosławskiego. Dodajmy, że ze względu na treść wykładów i ekscentryczne zachowanie się Lutosławskiego w 1901 roku jego wykłady na uniwersytecie w Krakowie zostały zawieszono. Powtórzę więc za profesorem Władysławem Tatarkiewiczem: *Lutosławski był niecodzienny*.

Naturalnie, nadarzała się sposobność, by po wielu latach się spotkać ze znanym i cenionym w świecie duńskim filozofem. Czy do takiego spotkania doszło, nie wiemy. Nie wiemy również, czy Høffding 20 lat wcześniej napisał i opublikował recenzję książki Lutosławskiego.

Kolejne dwa listy, bez daty dziennej i roku, zostały napisane przez historyka literatury Ignacego Chrzanowskiego (1866, Stok Lacki – 1940, Oranienburg). Pierwszy wysłał z Warszawy (ulica Senatorska 38), a drugi z Krakowa (ulica Biskupia 2). Chrzanowski w latach 1890–1900 pracował w prywatnym szkolnictwie warszawskim. Od 1906 roku był członkiem Akademii Umiejętności, a od 1910 roku profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i wychowawcą wielu wybitnych historyków literatury. Początkowo znamy go jako pozytywistę, później zbliżył się do orientacji narodowo-demokratycznej, ale zachował dużą niezależność i liberalizm poglądów.

Można przyjąć, że list z Warszawy został napisany około 1900 roku. Autor prosił w nim Høffdinga o polecenie mu jakiegoś dobrego podręcznika do pedagogiki. Chrzanowski pracował wówczas jako nauczyciel i przepraszał, że zwraca się do kogoś, kogo osobiście nie zna, oraz za to, że jako Polak pisze po niemiecku, ale języka duńskiego, niestety, nie zna.

Z listu dowiadujemy się, że Chrzanowski ma dwoje dzieci w wieku czterech i dwóch lat. Po przeczytaniu *Psychologii ogólnej* (wydanie polskie 1890) i *Etyki* (dwa tomy, wydanie polskie 1902–1903) Høffdinga, autor zdaje sobie doskonale sprawę, że nikt inny nie będzie mógł mu dać lepszych wskazówek w tej sprawie. Jednocześnie deklaruje się jako żarliwy czytelnik dzieł Duńczyka.

Drugi list Chrzanowski napisał z Krakowa, już jako profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. List powstał więc w 1910 roku lub nieco później. Z treści wynika, że autor na poprzedni otrzymał odpowiedź od duńskiego filozofa i to daje mu odwagę, by ponownie zwrócić się do niego:

Obecnie, gdy głębokie uwielbienie i miłość dla Pana i jego dzieł jeszcze wzrosła, pozwalam sobie łaskawie prosić Pana o informację w dwóch sprawach: – czy znalazł Pan gdzieś, coś na temat antropozofii Rudolfa Steinera oraz czy pisał Pan coś o psychoanalizie Freuda⁸. Znam i lubię wszystkie Pańskie dzieła, którym mam wiele do zawdzięczenia, ach jak wiele!

W tym czasie Chrzanowski mógł już zapoznać się także z dwutomowym dziełem Høffdinga *Dzieje filozofii nowożytnej*, które w Polsce ukazało się w latach 1906–1910.

Kolejny i ostatni korespondent, którego chcę zaprezentować, to Czesław Gabriel Stanisław Znamierowski (1888, Warszawa – 1967, Poznań). Był z wykształcenia prawnikiem, a naukowo teoretykiem państwa i prawa, filozofem i socjologiem. Studia odbył na UJ w Krakowie, w Lipsku, Monachium i Berlinie oraz w Bazylei (doktorat). W latach 1924–1939 i 1945–1961 był profesorem Uniwersytetu Poznańskiego. Jego zainteresowania koncentrowały się wokół związków między prawem a moralnością, historii doktryn etycznych, problemów socjologii ogólnej oraz psychologii społecznej. Już w 1912 roku w Warszawie ogłosił m.in. „Wahrheitsbegriff im Pragmatismus” („Pojęcie prawdy w pragmatyzmie”, rozprawa doktorska).

Dwa listy, których treść przedstawiam, pochodzą z początku 1914 roku i są pisane przez 26-letniego filozofa z Warszawy. Pierwszy wysłany 5 stycznia, dłuższy, z rozważaniami o kondycji polskiej filozofii, oraz krótszy z 2 lutego. Oba dotyczą głównie przekładu oraz wydania w Polsce *Filozofii religii* Høffdinga, która ukazała się woryginale w 1901 roku.

Znamierowski pisze:

Mniej więcej 16 lat temu [tzn. od czasu ukazania się pierwszego rocznika „Przeglądu Filozoficznego”], polska filozofia bardzo szybko się rozwija. Rozwój ten nie ma sobie równego w całych dziejach Polski. Filozofia ma w ogóle w Polsce bardzo krótką historię, bo mało znamy ją z wcześniejszych epok, które są otoczone mgłą nieznajomości. Niezależnie od wyników badań prowadzonych nad dzie-

⁸ Rudolf Steiner (1861–1925), niemiecki literat i twórca antropozofii; Sigmund Freud (1856–1939), austriacki psychiatra i neurolog, twórca i teoretyk psychoanalizy.

jami polskiej filozofii przez Henryka Struvego, zmarłego profesora Uniwersytetu Warszawskiego⁹, który przyczynił się do wyjaśnienia przyczyn naszego zatrzymania się duchowych dziejów, nasi myśliciele do wielkich nie należeli. Badania w tym zakresie po profesorze Struvym kontynuuje obecnie krakowska Akademia Umiejętności i można przypuszczać, że nasi ukryci pod pokrywą czasu myśliciele do największych osobistości nie należą, w przeciwnym razie byliby wzniesli się i zabłysnęli ponad gruzy.

Jeżeli w przeszłości żadnej postaci filozofa nie znajdziemy, to możemy jednak z nadzieją patrzeć w przyszłość. Osobliwością jest dla przyszłego rozkwitu filozofii w Polsce, że następuje intensyfikacja wyników badań filozoficznych, a ich ekspansja idzie w parze z zainteresowaniem filozofią, oraz istniejącej dostatecznej bazy w życiu społeczeństwa, zasilanej coraz to z nowymi siłami.

Przed 16 laty „Przegląd” był w stanie zamieścić wszystko, co zostało napisane. Dzisiaj natomiast, mimo że od dwóch lat znacznie powiększono objętość pisma i podziału zadań wewnątrz redakcji, nie jest ona w stanie wszystkiego w odpowiednim czasie zamieścić.

O naszej literaturze filozoficznej można bez przesady powiedzieć, że w niektórych szczególnych dziedzinach i zagadnieniach jest dużo wartościowego i interesującego materiału. Trudniej jest natomiast nadrobić zaniedbania w dziedzinie opisu całej dyscypliny. Jesteśmy więc zmuszeni korzystać z owoców zachodnioeuropejskiej myśli. Dotychczasowy sposób przyswajania sobie nowości nie był u nas systematyczny oraz nie uwzględniano potrzeb dydaktycznych, a także nie zawsze było to robione przez specjalistów. Wyjątkiem pod tym względem niech będzie przykład polskiego filozofa Adama Mahrburga (1855–1913) i redagowany przez niego przekład Pańskiego, wysoko cenionego dzieła „Psychologia ogólna” i „Dziejów filozofii nowożytnej”¹⁰.

Jak pisze Znamierowski, zapoczątkowana przez Mahrburga planowa praca przekładowa będzie prowadzona przez młodych filozofów, poza tym zespół współpracowników podjął się przekładów klasyków filozofii wszystkich czasów:

⁹ Henryk Struve (1840, Gąsiorów k. Kalisza – 1912, Londyn), filozof, profesor Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁰ Adam Mahrburg (1855–1913), filozof i teoretyk nauki. Studiował w Petersburgu, Lipsku i Berlinie. Od 1890 r. przebywał w Warszawie, prowadząc działalność pedagogiczną (wykłady na tajnym uniwersytecie, od 1905 r. na Kursach Naukowych), publikował m.in. na łamach „Przeglądu Filozoficznego”. Filozofię sprowadzał do teorii poznania, głównie poznania naukowego (empiryzm relatywistyczny), uważał, że pojęcia wytworzone przez naukę są narzędziami myśli umożliwiającymi porządkowanie i przewidywanie zjawisk oraz skuteczne działanie.

Dla współczesnego ożywionego zainteresowania filozofią i biorąc pod uwagę dorastającą generację, bez wątplenia najbardziej przyczynił się do tego Adam Mahrburg, zwłaszcza na przełomie XIX i XX stulecia w Królestwie Polskim.

W Wielkopolsce, tzw. Prowincji Poznańskiej, gdzie nasz dokuczliwy wróg każdy przejaw rozwoju samodzielnego myślenia bezwzględnie tłumi, myśl nie może wznieść się do poziomu filozoficznych problemów.

W Galicji Uniwersytet Lwowski tworzy samodzielne ognisko ruchu filozoficznego, które pracuje pod kierunkiem wielce zasłużonego profesora filozofii Kazimierza Twardowskiego¹¹, ucznia Meinonga. Jego wykłady były słuchane przez wszystkie kręgi inteligencji polskiej; znacznie wpłynęły tak na kształcenie zainteresowanej filozofią publiczności, jak również na pracę Mahrburga. Ten wpływ zdecydował też, zwłaszcza że jego praca współgrała z pracą Twardowskiego, o początku naszego ruchu myśli filozoficznej. Praca Mahrburga i Twardowskiego, głównie na polu teorii poznania i logiki spowodowała, że po raz pierwszy powstało współdziałanie z najmłodszą generacją filozofów.

Autor listu stwierdza dalej, że

praktyczne problemy rozpoczynają się dopiero teraz i zwracają na siebie uwagę, w tym zainteresowaniem się etyką i estetyką wobec religii. Samodzielne religijno-filozoficzne i religijno-psychologiczne studia są jak dotąd mało zauważalne, ale w całym polskim życiu kulturalnym jest wiele oznak, że coraz żywsze jest zainteresowanie tymi zagadnieniami.

Dla zaspokojenia wzrastających potrzeb w tym zakresie i dania wskazówek do samodzielnych przemyśleń w pewnych ze sobą sprzecznych zagadnieniach, jak również rozwiązań, pan Alfred Tom podjął się przekładu Pańskiej „Filozofii religii” i zaprosił do współpracy pana Czesława Starzewskiego i niżej podpisanego. Wszyscy jesteśmy z wykształcenia filozofami, po studiach na uniwersytetach niemieckich i szwajcarskich. Praca została podzielona w ten sposób, że C. H. Starzewski zajął się teorią poznania, A. Tom psychologią, a niżej podpisanemu przypadło w udziale napisanie etyki oraz Wstępu. We wstępie zamierzam przedstawić Pańskie cenne stanowisko religijno-filozoficzne i scharakteryzować w stosunku do współczesnej pozycji tych problemów w zachodnioeuropejskiej filozofii w ogóle.

Przekład „Filozofii religii” jest gotowy, a wydanie drukiem jest uzależnione od Pana Profesorze i od Pańskiej zgody. W nadziei, że Pan naszej prośbie nie odmó-

¹¹ Kazimierz Jerzy Adolf Twardowski (1866, Wiedeń – 1938, Lwów), filozof, psycholog i pedagog, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, nauczyciel wszystkich polskich czołowych logików pierwszego pokolenia. Był uczniem wiedeńskiego profesora Alexiusa Meinonga (1853–1920) oraz niemieckiego filozofa i psychologa, dominikanina Franza Brentana (1838–1917), profesora Uniwersytetu w Würzburgu.

wi, zwracamy się do Pana z uprzejmą prośbą o autoryzację naszego przekładu, i z góry dziękujemy, również w imieniu przyszłych czytelników. Pańska cenna książka, przez obfitość myśli dla intelektualnego pouczenia, przez swoją wysoko moralną litość i bezstronne poświęcenie opracowanych zagadnień, są wzorem głębokiej powagi, z jaką należy podejść do problemów religijnych.

Do tej prośby dodajemy jeszcze inną, mianowicie słowo wstępne dla polskiego czytelnika, który dzięki czterem wcześniejszym przekładom („Psychologia ogólna”, „Dzieje filozofii nowożytnej”, „Platona”, „Etyki”, „Nowoczesnej filozofii”) nauczone się doceniać wartość Pańskich dzieł.

Byłoby dla nas wielkim zaszczytem, gdyby Pan, wielce szanowny Panie Profesorze, przesłał nam Pańską cenną fotografię i pozwolił nam na zamieszczenie jej w książce. Myślimy także o zamieszczeniu biografii autora, którą przejmuje pan A. Tom, który książkę zaopatrzy w szczegółowy spis rzeczy.

W nadziei, że viribus unitis (= połączonymi siłami) zadanie adekwatnego przekładu według naszych najlepszych możliwości wykonaliśmy, oczekujemy Pańskiej cennej autobiografii i pozostajemy z szacunkiem...

Drugi list z 2 lutego 1914 roku (Warszawa, ul. Sienna 22) jest podziękowaniem za autoryzację przekładu, słowo od autora skierowane do czytelnika polskiego oraz dane do biogramu. W końcu Znamierowski jeszcze raz dziękuje za zaszczyt, jakim jest możliwość wydania książki, i zapewnia, że będą się starać, by książka zyskała możliwie najładniejszą oprawę zewnętrzną.

Poczynając od lat 50. XIX wieku, w polskiej filozofii zaczęły dochodzić do głosu idee pozytywistyczne, a po 1863 roku filozofia i socjologia pozytywistyczna specyficznie polska. Wśród zawodowych filozofów wspomniany w listach Adam Mahrburg (1855–1913) to jeden z głównych jego przedstawicieli. Był rzecznikiem pojmowania filozofii jako teorii poznania naukowego i wybitnym popularyzatorem wiedzy filozoficznej. Przełożył wcześniej Høffdinga *Den nyere Filosofis Historie (Najnowsze dzieje filozofii, 1907, 1910, t. I–II)*. W opozycji do myśli pozytywistycznej był m.in. Henryk Struve (1840–1912), wykładający na rosyjskim Uniwersytecie Warszawskim, oraz filozofowie z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

U schyłku XIX i początku XX stulecia wraz z antypozytywistycznym przełomem w humanistyce europejskiej, zaczął się krzewić w polskiej myśli filozoficznej mesjanizm, którego przykładem jest Wincenty Lutosławski (1863–1954). Nowy etap w rozwoju filozofii polskiej zapoczątkował Kazimierz Twardowski (1866–1938), od 1895 roku profesor na Uniwersytecie Lwowskim. Był twórcą

nowej szkoły, mianowicie kierunku analitycznego z zadaniem propedeutycznie pozostający w opozycji do wszelkiej filozofii spekulatywnej. Na tym tle należałoby widzieć korespondencję, która dochodziła z rozbiorowej Polski do Danii, w tym wypadku z tej części, która była pod zaborem rosyjskim i austriackim.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości starsi naukowcy i wychowane przez nich młode pokolenie przyczyniło się do dynamicznego rozwoju filozofii. Uległa ona zróżnicowaniu na dyscypliny specjalistyczne, a psychologia i socjologia się usamodzielniały.

W zakresie badań logiczno-semantycznych światową sławę zyskała szkoła lwowsko-warszawska (Kazimierz Twardowski, 1866–1938), rozwijana od strony logiki matematycznej głównie przez Jana Łukasiewicza (1878–1956), Stanisława Leśniewskiego (1884–1939) i Alfreda Tarskiego (1901–1983), i logiki filozoficznej zwłaszcza przez Karola Ajdukiewicza (1890–1963) oraz Tadeusza Kotarbińskiego (1886–1981), socjologii humanistycznej Floriana Znanieckiego (1882–1958), neotomistyczna z tak znakomitymi filozofami, jak dominikanie Józef Maria Bocheński (1902–1995) (Bocheński, 1994) i Jacek Woroniecki (1874–1949) oraz ks. Jan Salamucha (1903–1944) (Woleński, 2003).

ZAŁĄCZNIK – LISTY

W tekstach listów zostały poprawione oczywiste literówki czy inne błędy pisowni. Pozostały zapisy zgodne z obowiązującymi wówczas zasadami języka niemieckiego.

1. FELIKS DASZYŃSKI

Wien, den 20 I 1890
IX. Waisenhausgasse 8

Hochgeehrter Herr Professor!

Der Redakteur einer Zeitschrift die in Warschau (Russ. Polen) erscheint, hat sich an mich gewendet mit dem Wunsche ihm als ersten Band einer wissenschaftlichen Bibliothek, die er herausgegeben beabsichtigt, ein psychologisches Werk zu nennen. Von allen mir bekannten Werken die in den letzten Jahren in der europäischen Literatur erschienen sind, erachte ich Ihre Psychologie als das beste. Die Fülle von originellen Gedanken eine objektive Kritik, die volle Würdigung der Rolle des Willens, die consequenteste Durchführung der Evolutionstheorie, die Benutzung der neuesten Forschungsergebnisse, die Klarheit der Darstellung so wie noch viele sonstigen Vorzüge stempeln das Werk als eines der hervorragends-

ten. Einige Jahre lang war es mein täglicher Gefährte und regte mich zum Studium der Psychologie an.

Die polnische Literatur ist sehr arm an Werken psychologischen und philosophischen Inhalts, – Ihr Werk Hochgeehrter Herr, das ich bereits mit Benutzung der deutschen Ausgabe übersetzt habe, wird zur Verbreitung der psychol. Kenntnisse mächtig beitragen.

Vor einigen Jahren ist in polnischen Sprache die Übersetzung der „Hauptströmungen der Literatur d. XIX. J.“ von G. Brandes erschienen, – Ihre Psychologie ist das zweite wissenschaftliche, dänische Werk, mit dem unsere Gesellschaft bekannt wird.

Unsere Literatur ist arm, weil unser Vaterland die Freiheit und Unabhängigkeit entbehrt, – mag ihr das glücklichere Dänemark im Nahmen der Internationalität der Wissenschaft zu Hilfe kommen.

Der oben erwähnte Warschauer Redakteur gibt ein literarisch-wissenschaftliches Wochenblatt aus („Przeгляд Tygodniowy“), welches seit dem Aufstande 1863 erscheint und der polnischen Gesellschaft neue Ideen und Schlagworte dargeboten so wie mit der positiven Wissenschaft bekannt gemacht hat. Das Blatt vertritt fortschrittliche Tendenzen und versammelt unter seiner Fahne junge literarische und wissenschaftliche Kräfte. Die neue Bibliothek soll unsere Literatur durch Übersetzungen der neuesten wissenschaftlichen Werke und originelle Arbeiten bereichern.

Meinerseits fühle ich mich verpflichtet Ihnen für den günstigen Einfluss, den Ihr Werk auf meine Entwicklung ausgeübt hat, den besten Dank auszudrücken.

*Mit Hochachtung
Felix Daszyński*

2. BRONISŁAW GAŁCZYŃSKI

Sehr geehrter Herr Professor!

Ich habe mir die Freiheit genommen Ihre „Moderne Philosophen“ ins polnische zu übersetzen. Die Schwierigkeit der Verhältnisse, in welche bei uns die wissenschaftliche Arbeit gestellt ist, ist Ihnen wahrscheinlich bekannt. Ich hoffe daher, dass Sie mir Ihre gefällige Bewilligung schicken werden, obgleich ich Ihnen kein Honorar versprechen kann.

Ich erlaube mir noch eine Bitte: Auf der S.90 der deutschen Übersetzung, und es ist deshalb immer Phantasterei, die von der wahren grösse hingeführt, wenn man sich in die Unbegrenztheit der materiellen Welt verliert. – Dieses Hindeuten auf eine bekannte Äusserung von Pascal ist für Renouviere Standpunkt charakteristisch und erscheint bei ihm unleugbar mit grösserer Konsequenz als der entsprechende Satz bei Pascal“.

*Ist hier der Satz: „L'homme est néant à l'égard de l'infini” gemeint?
Mit voller Hochachtung – ergebenst*

Bronisław Gałczyński

10 I 09

Warschau, Mazowiecka 4 (B. Gałczyński)

3. WINCENTY LUTOSŁAWSKI

Leipzig, Grassistr. 27, IV, V

4 März 1899

Hochverehrter Herr,

*das Werk über welches wir in Kopenhagen sprachen ist endlich erschienen.
Werden Sie mir erlauben, Ihnen ein Rezensionsexemplar zu schicken, und könn-
ten Sie Zeit finden es zu besprechen?*

*Es wäre mir so überaus angenehm gerade Ihr Urteil über die Durchführung
meiner Gedanken zu lesen, weil unsere Standpunkte entgegengesetzt sind. Stren-
ge Kritik ist mir durchaus willkommen.*

*Der Institut ist so allseitig dass die Besprechung durchaus nicht notwendig in ei-
ner Fachzeitschrift veröffentlicht werden müsste, sondern ebensogut in einer all-
gemeinen dänischen Wochen- oder Monatschrift.*

Hochachtungsvoll

Ihr ergebenster

W. Lutosławski

4. WINCENTY LUTOSŁAWSKI

Stockholm 24 Oct. 1927

Lieber Herr College,

*ich reise von hier nach London über Kopenhagen und möchte einen Tag in Ko-
penhagen mich aufhalten, um Sie nach so vielen Jahren wieder zu sehen. Ich bitte
Sie also mir freundlichst nach Lund poste restante oder per Adr.*

*Prof. Liljequist Apalgatan 11 Lund – zu schreiben ob ich Sie am Sonntag den 30
oder Montag d. 31 antreffe und was Ihre genaue Adresse jetzt ist.*

*In bin seit 1919 Professor der Philosophie in Wilno – und habe jetzt Schweden
besucht um Einiges über Bostrom zu lernen.*

Mit herzlichsten Grüßen Ihr ergebenster

W. Lutosławski

5. IGNACY CHRZANOWSKI

Sehr geehrter Herr Professor

Wollen Sie mir sehr geehrter Herr Professor gütigst verzeihen, dass ich, ohne Sie zu kennen, wage, Sie zu benutzigen; verzeihen Sie mir auch, dass ich, ob gleich Pole bin, deutsch schreibe – dänisch kann ich leider nicht.

Meine Bitte, die ich an Sie zu richten wage, besteht [...] mir das beste Handbuch der Pädagogik anzuempfehlen – ich [...] meine Kinder 4 und 2 Jahre alt, und nachdem ich Ihre Psychologie und Ethik gelesen habe, weiss ich gut, dass kein anderer Fachlehrer mir so gute Anweisungen geben kann, als Sie geehrter Herr Professor.

Ich bleibe, als der eifrigste Leser Ihrer Bücher

Hochachtungsvoll

Ignaz Chrzanowski

Lehrer

Meine Adresse:

Warschau

Senatorska 38

6. IGNACY CHRZANOWSKI

Kraków, Biskupia 2, Polen

Sehr geehrter Herr Professor!

Vor einigen Jahren haben Sie mich, Sehe geehrter Herr Professor, mit Ihrer Antwort geehrt – ich erfasste Mut, Sie anzufragen über pädagogische Bücher.

Heute, nachdem meine tiefe Verehrung und Liebe für Sie und Ihre Schriften noch zuerwachsen ist, erlaube ich mir, Sie zu bitten, mir gnädigste mitteilen zu wollen, 1/ ob Sie irgendwo über Rudolf Steiner's Antroposophie Wort gefasst haben, 2/ ob Sie von Freud's Psychoanalyse etwas geschrieben haben.

Ich kenne und liebe alle Ihre Bücher und ich verdanke Ihnen – ach! wie viel!

Verzeihen Sie mir, Sehr geehrter Herr Professor, meine Kühnheit!

Mit grösster, ausgezeichneter Hochachtung bleibe ich Ihr dankbarster Leser.

Ignacy Chrzanowski

Prof. an der Universität in Krakau

7. CZESŁAW ZNAMIEROWSKI

Warschau den 5 I 1914

Sehr geehrter Herr Professor!

Ungefähr seit 16 Jahren (d.h. seit der Erscheinung des ersten Jahrgang der polnischen philosophischen Revue = „Przegląd filozoficzny”, ist die polnische Philosophie in schnelle Entwicklung begriffen. Der Gesamtcharakter dieser Entwicklung hat in der ganzen Gesterngeschichte Polens kein Gegenbild. Die Philosophie hat in Polen überhaupt eine kurze Vorgeschichte, die unseren Blicke desto kürzer erscheint, dass ihre frühere Perioden – des Mittelalters und der Frührenaissance – im Nebel der Unkenntnis umhüllt liegen bleiben. Ungeachtet dessen, was die von Professor Heinrich Struve (ehemalige Professor der Warschauer Universität) inaugurierten und von der Krakauer Akademie der Wissenschaften seit 1–2 Jahren weitergeführten Forschungen zur Geschichte der polnischen Philosophie zur Aufhaltung unserer Geistergeschichte beitragen werden, ungeachtet dessen, glaube ich, lässt sich vermuten, dass die mit dem Schutte der Zeit bedeckten Denker zu grössten philosophischen Persönlichkeiten nicht gehörten, sonst würden sie ja sich emporgearbeitet und aus dem Schutte heraus gestrahlt haben. Wenn wir aber im Vergangenen keinen philosophischen [...] finden können, so können wir doch hoffnungsvoll in unsere Zukunft blicken.

Für das gegenwärtige Aufblühen der Philosophie in Polen ist es eigentümlich, das dem Auswahl der philosophischen Produktion die Intensifikation und die Expansion der philosophischen Interessen parallel geht, und der Art die Philosophie eine genügend breite Basis im Volksleben erhält und von immer neuen tätigen produktiven Kräften gemäht wird. Vor 16 Jahren konnte die neue erscheinende Revue die gesamte Produktion umfassen, heutzutage, obgleich sie ihre Aufgaben mit einer zweiten seit 2 Jahren erscheinenden Zeitschrift geteilt hat, ist sie kaum im Stande die ganze philosophische Produktion rechtzeitig zu unterbringen – ungeachtet des immer stark angeschwollenen Umfangs. – Man kann ohne Übertreibung von unserer philosophischen Literatur sagen, dass sie zu besonderen Gebieten und Problemen viel Wertvolles und interessantes enthält. Schwerer ist es das Versäumte im Gebiete der Gesamtdarstellungen nachzuholen. Hier sind wir genötigt, die Früchte der westeuropäischen Gedankenarbeit zu genissen. Bisherige Aneignung ist wenig systematisch gewesen, die [...] wurde nicht unter dem Gesichtspunkte der didaktischen Orientationsbedürfnisse und nicht immer von fachmännischer Seite getroffen. Die Ausnahme bildet in dieser Hinsicht die von jüngst geschiedenen polnischen Philosophen Adam Mahrburg redigierte Übersetzung Ihrer hochgeschätzten Werke: der „Psychologie” und der „Geschichte der neuren Philosophie”. Diese von Mahrburg eigeleitete, planmässige Übersetzungsarbeit wird von den jungen Philosophen fort-

geführt, und neulich ist eine umfangreiche Übersetzungsserie der philosophischen Klassiker aller Zeiten von mehreren Mitarbeitern unternommen worden.

Zur gegenwärtigen Belebung der Philosophischen Interessen hat unzweifelhaft Adam Mahrburg am meisten beigetragen, besonders, wenn wir die um die Wende des XIX Jahrhunderts im Königreich Polen heranwachsende Generation in Betracht nehmen (in Grosspolen = der s.g. Provinz Posen, wo unser ärgerster Feind jede selbständig Gedankenentwicklung schonungslos unterdrückt) kann die (gesamte?) Gedankarbeit bis auf die Hohe philosophische Probleme nicht aufsteigen; in Galizien bildet die Lemberger Universität und die Tätigkeit des hochverdienten Lemberger Philosophi-Professor Kasimir Twardowski, Schüller Meinongs, einen selbständigen Herd der philosophischen Bewegung.

Seine Vorlesungen waren von allen polnischen Inteligenzkreisen besucht, und haben mächtig auf die Bildung sowohl des philosophischen Lesepublikums, wie der philosophisch Arbeitenden (?) Diesen Einfluss bestimmte auch, besonders, da er zu diese Hinsicht mit der Richtung der Arbeit Twardowskis' zusammenstimmt, die Anfangsrichtung unserer philosophischen Gedankenbewegung. Da Mahrburg und Twardowski hauptsächlich im Gebiete der Erkenntnistheorie und der Logik arbeiteten, so wurde dieser Problemkreis zum ersten Kollektiven Arbeitsgebiete der jüngsten philosophischen Generation.

Die praktischen Probleme beginnen erst jetzt die Aufmerksamkeit anzuziehen, hier aber herrscht dass Interesse für ethische und ästhetische Problemen gegenüber den religiösen vor. Selbständige religious-philosophische und religionspsychologische Studien sind bis jetzt kaum zu vergreifen (?), doch gibt es im ganzen polnischen Kulturleben Anzeichen genug, das Interesse für religiöse Fragen sich immer lebendiger regt. – Um diesem wachsenden Bedürfnisse genugzutun und dem „suchend zu“ (?) die Anleitung zum selbständigen Nachdenken und Zurechtfinden im Gewisse der miteinander streitenden Probleme und Lösungen zu geben, hat Herr Alfred Tom die Übersetzung Ihrer „Religionsphilosophie“ unternommen und zur Mitarbeiterschaft Herrn Czeslaw Starzewski und den Unterzeichneten eingeladen. (Alle drei Mitarbeiter haben die Universitätsausbildung an der philosophischen Fakultät deutschen und schweizerischen Universitäten erhalten).

Die Arbeit wurde so eingeteilt, dass H. C. Starzewski den erkenntnistheoretischen, H. Tom den philosophischen, der Unterzeichnete den ethischen Teil übernommen haben; ausserdem fiel mir die Verfassung des Anfangs zu, zu welchem ich versuche Ihre werte Stellung religionsphilosophischen im Verhältnisse im gegenwärtigen Lage dieser Problemen westeuropäischen Philosophie überhaupt in allgemeinen Umrissen zu charakterisieren.

Die Übersetzung der „Religionsphilosophie“ liegt fertig vor und deren Drucklegung ist jetzt nur von Ihrer Erlaubnis, Herr Professor, abhängig. In der Hoffnung,

dass Sie unsere Bitte nicht ablehnen werden, wenden wir uns an Sie mit der ergebener Bitte, um die Autorisation unserer Übersetzung, und sprechen im Voraus unseren besten Dank unsererseits ebenso wie seitens die künftigen polnischen Lesers, dem Ihr wertest Buch durch seine Gedankenfülle zur intellektuell Belehrung, durch seine moralische Höhe für Erbauung, und durch unpartersche Hingabe an die zu behandeln Probleme zum Vorbild des tiefen Ernstes mit dem man an die religiösen Probleme herantreten soll, gerissen möge. – Und in dieser Bitte fügen wir eine andere hinzu, um eine Vorrede an den polnischen Leser, der dank den 4 früheren Übersetzungen (Psychologie, Gesch. d.n. Pl., Ethik, Moderne Philosophen) Ihren wertest Namen kennen und schätzen gelernt hat. Es würde uns besondere Ehre tun, würden Sie, geehrter Herr Professor, uns Ihre wertest Photographie schicken und erlauben wollen, diese dem Buche voranzuschicken. Wir gedenken dem Texte eine Lebensbeschreibung des Verfassers vorangehen zu lassen, deren Verfassung Herr A. Tom übernimmt, und das Buch mit einen sorgfältigen Inhaltverzeichnis (Index) zu versehen.

In der Hoffnung, dass wir viribus unitatis die Aufgabe der präzisen und adäquaten Übersetzung nach unserem besten Mögen erfüllen werden, erwarten wir wertest Autorisation und verbleiben mit vorzügliche Hochachtung

Dr. C. Znamierowski

Meine Adresse:

Warschau Königreich Polen

Sienna 22

C. Znamierowski

8. CZESŁAW ZNAMIEROWSKI

Warschau, 2 II 1914

Sienna 22

Sehr geehrter Herr Professor!

Wir danken herzlich für Ihre gefällige Antwort und Autorisation unserer Übersetzung und für die Vorrede an den polnischer Leser. Wir werden uns bemühen und alles Mögliche tun, um dem Buche möglichst schöne äussere Form zu geben.

Seitens meines Kollegen, der die Biographie des Verfassers übernommen hat, bin ich beauftragt Sie, Herr Professor, um eventuelle Vervollständigung der auf Ihre Biographie sich [...] bibliographischen Daten, die er nur aus [...] entnehmen kann, zu bieten.

Wir danken noch einmal für die Ehre, die Sie uns erwiesen haben und verbleiben mit vorzüglicher Hochachtung

C. Znamierowski

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

DET KGL. BIBLIOTEK, KOPENHAGA

Ny kgl. S 3815-49 Breve til Harald Høffding (1843–1931)

LITERATURA

Bocheński, J. M. (1994). *Wspomnienia*, wyd. 2. Kraków: Philed.

Cedergreen Bech, S., Engelstoft, P., Dahl, S. (1980). *Dansk biografisk leksikon*, t. IV. København: Gyldendal.

Jasnowski, J. (1993). Lutosławski nad Tamizą, cz. I–IV, *Gazeta Niedzielną*, Londyn, 11 IV, s. 5; 1 VIII, s. 3; 3 X, s. 3, 6; 19–26 XII 1993, s. 4.

Kierkegaard, S. (1969). *Bojaźń i drzenie*, przeł. J. Iwaszkiewicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Woleński, J. (2003). *Philosophy*. W: E. Szczepanik (red.), *The Polish Cultural and Scientific Heritage at the dawn of the Third Millennium*, s. 319–343. London: Polish Society of Arts and Sciences Abroad.

EUGENIUSZ S. KRUSZEWSKI

HARALD HØFFDING AND HIS POLISH CORRESPONDENTS

SUMMARY

The article concerns the correspondence contacts of Poles from Poland under partition and from newly regained independence in 1918 with the outstanding Danish philosopher Harald Høffding. They are basically about getting in touch with science and thought in the West as soon as possible. As a result, his most important works were translated in Poland in a relatively short time. In his research, Høffding dealt with e.g. the problem of the relationship between the individual and the multiplicity, and the struggle to create harmony between the conflicting tendencies. On the Polish side, philosophers such as Wincenty Lutosławski or Czesław Znamierowski, as well as others, including the writer Henryk Sienkiewicz and Cardinal Mieczysław Ledóchowski, were interested.

Keywords: Harald Høffding, philosophy, Denmark, Poland, correspondence

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

TERESA FOLGA-NAIDOO

POLISH UNIVERSITY ABROAD, LONDON
ORCID 0000-0001-5540-5775

ERIC TACKIE TAWIAH ANKRAH

POLISH UNIVERSITY ABROAD, LONDON
ORCID 0000-0001-6404-6911

**THE IMPACT OF TOURISM
ON CULTURE AND ENVIRONMENT.
GHANA'S CASE STUDY**

INTRODUCTION

Culture is a collection of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features and, according to UNESCO, it includes lifestyles, ways of living, values, traditions and beliefs (UNESCO, 2009) that have become objects of interest in the field of tourism, that has developed a type of immensely popular cultural tourism, which is mainly based on culture and architecture. Complexity of cultural tourism has led to many definitions, encompassing wide-ranging cultural aspects as it relates to tourism. The United Nations World Tourism Organisation during their 22nd General Assembly session in 2017 adopted a definition of the phenomenon of cultural tourism by describing it as a type of tourism activity in which the visitor is motivated to learn and experience cultural attractions during the visits of tourism destinations. These attractions could be

material, intellectual or emotional features of a society including architecture, heritage, music, culinary, lifestyle, values, etc. (UNWTO, 2022).

The relationship between culture and tourism is a mutually beneficial relationship which can strengthen the attractiveness and competitiveness of places, regions and countries. Culture is an increasingly important element of the tourism products as it creates distinctiveness in a crowded global marketplace.

Culture has been increasingly employed as an aspect of the tourism products and destination imaging strategies, and tourism has been integrated into cultural development strategies as a means of supporting cultural heritage and cultural production.

Years ago tourism and culture were viewed as largely separate aspects. Cultural resources were seen as a part of the cultural heritage of destinations, related to the education of the local population and the underpinning of local or national identities.

The widespread cultural, economic and social benefits lead to policies that promote linking culture and tourism or the narrower development of cultural tourism worldwide at continental, national and regional levels.

The development of tourism in African countries, particularly cultural tourism, is today in an advanced stage. Although there could be a significant variation in the level of tourism development, African countries rise to the challenges, offering top quality experience. Among them the dominants are: Kenya and Tanzania in the east, Mauritius and Seychelles in the Indian Ocean, Morocco and Tunisia in the north, South Africa, Namibia and Botswana in the south and Cote d'Ivoire, Senegal, Ghana and The Gambia in the west. These countries today have successfully established their tourism industries. The diverse indigenous cultures became the driving forces of the cultural tourism, especially in those countries, that have been solely concentrated on the wildlife safaris and beach tourism (South Africa, Kenya, Mauritius, Seychelles).

The global understanding of culture led to the creation of World Heritage Sites, which today attract millions of tourists on the global scale. Culture is seen as playing the most important role in establishing and reinforcing people's unique identity and sense of belonging to a particular place. This has led to the popularisation of heritage tourism, which we observe especially in the developing countries. Africa gained her strong voice and is opening up to the world, offering a unique and idiosyncratic experience to those who value African heritage and through cultural tourism want to pay tribute to the diversity of the continent.

BETWEEN HISTORY, CULTURE AND TOURISM

As the 2022 began to roll, after two long years of stagnation caused by COVID-19 pandemic, many international industries boosted back to their full capacities. The middle of the year saw a huge growth in tourism, especially in international tourism. Airports and airlines still not fully operating after imposed restrictions, faced a colossal disruption and were unable to cope with the crowds of passengers and holidaymakers (Phillips, 2022). Tourist destinations have not omitted Africa either. Egypt, Tanzania, Kenya, South Africa or Ghana, to name but a few, have seen a surge in tourist numbers, which has contributed to the economic growth of these countries. Among them is Ghana, a country that has always attracted a great number of tourists, especially cultural tourists who, through their travels, desired to learn more about the country's painful history of colonialism and the slave trade. But Ghana has to offer a lot more. Rich history, with its tangible heritage in the form of castles, forts (Ghana Tourist Board, 2007) and places associated with the history of the nations living within the country, have also an impressive offer of recreation in nature.

Contrary to the stereotypes presenting the African continent as the cradle of famine, civil wars, diseases or corrupt dictators, Ghana appears as the „Gateway to Africa”, mostly making headlines for its legendary music, talented footballers or the hospitality of its citizens. For this is a country of expressive beauty, incredible history, rich culture and diverse traditions. With a rapidly growing reputation and the longest history of free, fair and democratic elections of any African countries, Ghana attracts more than one million tourists a year, both those who come for a short period of time and those who, captivated by the beauty of this West African country, decide to stay for longer. Just as the whole of the continent, Ghana's rich culture and custom is a huge part of Africa's contribution to the world civilisation.

Ghana was the first African country to achieve independence and it is also the birthplace of the father of Pan-Africanism, Kwame Nkrumah. But the history of Ghana is as well the history of the mighty and glorious Ashanti Empire. The story of today's modern nation stretches as far as 10 000 BC, as evidenced by archaeological findings suggesting that central Ghana was inhabited as early as 3000–4000 years ago. The country took its name from the mediaeval trading empire that existed between 4th and 13th centuries A.D. The Empire of Ghana was formed by different Soninke tribes, united under the first king, Dinga Cisse.

„Ghana” in their language meant „King Warrior” and referred to the kings, but eventually began a description of the region. Ghana Empire was located in the northwest of present-day country, in where exactly Mauretania, Senegal and Mali is now. Attacks from north African tribal groups, who wanted the Empire to convert to Islam, driven Ghana towards coastal side, to the south, where at last the country was established. In the 13th century the Empire weakened and was incorporated into the Mali Empire.

The cultural reel in Ghanaian history began in the 15th century, after the contacts with Europe were established. A new era in trade began when the Portuguese arrived on Ghana’s shores in 1471. They were interested in trading cloth, hardware, beads, metals, spirits, arms, and ammunition, but mainly gold, which was visible in huge quantities even among the less wealthy inhabitants. This fact contributed to the new name of the country, Gold Coast, under which Ghana existed until the middle of the 20th century, when in 1957 gained independence, freeing itself from British imperial rule. A strong trend in trade with Portuguese, Dutch, British and neighbouring African states, made Ghana a country more known in the world. To this day, we still find tangible traces of those times in the form of castles and forts.

Henry the Navigator was the first coloniser to send the ship, to explore the west coast of Africa at the beginning of 15th century. Eventually the Portuguese reached the cost of today’s Ghana, nearly a century later, but at that point it was obvious that they had far-reaching commercial plans. A fort and trading post was established at Elmina, which over time has become a city, declaring itself an independent state. Inhabitants of the city were offered Portuguese protection but were forbidden to trade with any of the neighbouring trades, to which Portuguese reacted with aggressive force, especially after they introduced the locals to fire-arms, which made the dominance of the stronger tribes easier. Almost 700 kg of gold was exported annually from the Gold Coast. It was 1/10 of the world’s supply. Over time Elmina became more and more populated as everyone wanted to trade with the Portuguese, which led to the establishment of a West African monopoly.

The 17th century, which proved to be the most intense in terms of the trade between Europe and Africa, was mainly focused on the trade of enslaved people, who often captured in the African interior by the coastal tribes of slave-catchers, were sold to Portuguese traders in exchange for goods mainly textiles and horses. Held captive in the castle built on the shore, they were eventually

1. Ashanti Empire in 1800, map; source: public domain

led through the infamous „Door of No Return”¹ and transported to other European colonies in the Americas.

Those times coincided with the glory years of the Ashanti (also spelled Asante) Empire, which was actively engaged in trade of enslaved people with Europeans. From the beginning of the 18th century, the Asante supplied slaves to British and Dutch traders and in return they received firearms which helped them to enforce their territorial expansion (Encyclopaedia Britannica, 2022).

¹ „Door of No Return”, a door that looks out into the Atlantic. Thousands of enslaved Africans were led through that door, during 400 years of slave trade. Passing through it meant separation from homeland and a horrific journey across the ocean.

In the 19th century Ghana fell under the dominance of the British Empire and was controlled on the national level by the colonial district commissioners. Although investment, infrastructure and development of institutions was provided, it was only concentrated on the coastal, urban areas, leaving the rural interior forgotten and neglected. The colonial regime, however, helped to strengthen resistance to British rule, resulting in a call for independence that was achieved in 1957, making Ghana the first sub-Saharan self-governing country. Through British rule, the country has developed a degree of national coherence. Colonialism provided a number of unifying influences that enhanced national integration in the cultural, economic and social fields. Independent Ghana was able to expand the educational system and reduce regional inequalities. The leaders followed the already expanding pan-Africanism. A great deal of attention has been paid to indigenous cultures that have been getting international attention. Through conservation and development programmes, these cultures have become a stimulus for the development of regional tourism.

Ghanaian society comes from six main ethnic groups: the Akan (Ashanti and Fanti), the Ewe, the Ga-Adangbe, the Mole-Dagbani, the Guan, and the Gurma and the major languages spoken are Twi, Fante, Ga, Hausa, Dagbani, Ewe and Nzema (World Atlas, 2022a). English, however, which is the official language, became the unifying influence to all cultural groups within the country. In all parts of Ghana, within every ethnic group cultural heritage is closely linked with religion. Christianity, Islam and traditional African beliefs are playing a critical role in the development of the country (World Atlas, 2022b). They all coexist peacefully, being tolerant of each other's practices.

Ghana is usually described as a land of festivals, music and traditional dances that have become a strong element of tourism. Afrochella Music Museum, Ghana Music Awards, Panafest, Paragliding Festival during Easter, December to Remember, to name but few (Events, 2021). These events are a huge driver for tourism. In 2021 Ghana registered over 623 000 tourist arrivals, which is double in comparison to 2020 (Tourism Report, 2021). Majority of tourists come from the USA, and this is associated with a Year of Return program that was officially launched in September 2018, by Ghanaian president Nana Akufo-Addo in Washington D.C., as a program for Africans in the diaspora, mainly to unite with Africans. The year was symbolic and commemorated 400 years, since first enslaved Africans touched down on American shores (Tourism Report, 2021). Since launching, the program has been successful. Majority of young Americans visit Ghana each year and also lots of international businesses find their

2. Elmina Castle; source: easytrackghana.com

own destination in this West African country. Almost 24% of tourists who visited Ghana in 2021 did so for purely recreational purposes. This is almost double the number compared to previous years. Another 30% of visitors declared to be visiting Ghana for professional and business purposes (Tourism Report, 2021).

History, culture and heritage of Ghana are proving to be a strong incentive to attract tourists. Tourism is developing and adapting to new needs, which include not only cultural attractions but also investments in any type of accommodation.

ECOTOURISM

Ghana's equatorial climate and the fertile and well irrigated soils contribute to the diversity of ecosystems, with a high degree of plant and animal species that lead to the development of wildlife, from elephants and monkeys to sea turtles and crocodiles, as well as many types of birds and butterflies and over 3600 species of plants. There are twenty one World Protected Areas in Ghana totalling 1 347 600 ha which is 5.6% of the country territory. This includes a network of seven National Parks, six Resource Reserves, two Wildlife Sanctuaries, one Strict Nature Reserve and five coastal wetlands (International Union for Conservation of Nature, 2010).

In recent years, Ghana has pioneered Community-Based Ecotourism in Africa, which aims to create a three-way relationship between conservationists,

3. Mole National Park; source: public domain

tourists and local communities. Boabeng-Fiema Monkey Sanctuary, home to sacred troops of monkeys and black-faced monkeys, which was established in 1995 is still a prime example for some 30 other community-based tourism projects across the country. These projects range from Wechiau Hippo Reserve in the Upper West and Amansuri Wetland Sanctuary in the Western Region, to cultural and historical sites such as Domana Rock Shrine, located near Kakum National Park, and painted houses and pottery in Sirigu in the Upper East.

Eco-tourism could be defined as responsible travel to the natural areas of conserved environment, keeps the wellbeing of local people and serves educational purposes (Forestry Commission, 2021). In recent years Ghana has developed many eco places that have been regularly visited by small groups of tourists, people who respect the natural, ecological and environmental heritage. Ghana focuses on the encouragement of investments into community based eco-tourist sites. The government believes this kind of action will help preserve and upgrade the protected areas and save the environment. Conservation and development of wildlife heritage brings socio-economic benefits in the forms of tourist expenditure, but also through employment of local tourism support-

4. Mole National Park, pathway to ecovillage; source: public domain

ers to work in the protected areas. The most popular eco-tourist destinations in Ghana are the vast Mole National Park, the forested Kakum National Park, Kyabobo Range National Park, with Ghana's second highest peak Mt. Kyabobo, Digya National Park, the oldest protected area in the country and many more (Forestry Commission, 2021).

Mole National Park is Ghana's largest wildlife refuge. Located on 4590 km² in the Savannah Region, represents the history of Gonja people, who in the past lived as farmers and hunters and today they are focused on conservation and development of the area as a major biodiversity spot and a tourist destination. The territory of the park is also linked to the history of slave trade as the ancient routes towards Mali and west coast of the continent passed through the centre of Mole (History, Anthropology and Archaeology of Mole, 2022). Today the park is the best spot for viewing savannah animals, incl. elephants, buffalos or antelopes. Tourists and visitors have a chance to view lions, leopards or hyenas in the Lovi Nyanga sector of the park. There are also over 300 species of birds identified in the area of Mole. Designated places of the park have been adapted to the needs of up to 20 000 visitors a year. The park is surrounded by 33 communities, with a total estimated population of 40 000 people. Their main economic activity is farming crops and livestock but also other activities incl. pottery, basket weaving or traditional shirt (smock) production (Fringe Com-

5. Tafi Atome Monkey Sanctuary and Cultural Village before redevelopment; photo by Eric Ankrah

6. Tafi Atome Monkey Sanctuary and Cultural Village after redevelopment by Ghana Tourism Authority; photo by Eric Ankrah

munities, 2022). The living conditions and infrastructure within these communities are challenging, but sustainable tourism recently generates a sustainable income and the development and investment in the Mole National Park gradually improve infrastructure of the villages.

Ghana has a prospering ecotourism industry that covers the country's micro-worlds from the sea on the south to the forests and lakes in the middle and the dry savannah in the north. The local communities alongside The Ministry of Tourism and other designated organisations work together to attract visits to the natural resources across the country in a responsible and sustainable manner.

SUSTAINABLE TOURISM AND ITS IMPACT ON THE COUNTRY

West Africa has a huge tourist potential, but there are negative factors that hold the region back from flourishing in the tourism industry. Poor transport or security concerns are the main obstacles that affect many African countries. The solution lies in concerted reforms that can boost a number of visitors. Ghana has managed to establish the tourism sector as the fourth largest source of income for the country. As a peaceful and stable state, Ghana became a huge tourist attraction.

Hollywood actor Jesse Williams once said about his experience in West Africa:

When I was in college, I went to [...] Ghana for over a month, and that was transformative in my life, culturally, historically. Finding an incredible beauty and sophistication in a place that the world swore had neither. That comes to mind as my number-one, game-changing experience, [the kind] that encourages you to keep chasing that and keep travelling (Menza, 2021).

He described it as the best vacation of his life. Ghana indeed has plenty to offer. The tourist resources are immense and diverse. The country has many natural, historical and cultural attractions. Being economically and politically stable and easily accessible from each site of the continent, Ghana's tourism industry leads by example in the West of Africa.

United Nations Member States in 2015 adopted the Agenda for Sustainable Development. The goals they set up are expected to be achieved before 2030 (United Nations, 2022). There are 17 Sustainable Development Goals, all of them call for urgent action by developed and developing countries to work in partnership. Tourism has the potential to contribute to all of the goals and has been placed as a target in many of them. Achieving this agenda requires a clear

7. Accra; source: bnnbloomberg.ca

implementation of the framework. Sustainable tourism is nothing else but responsible tourism, ecologically and culturally sensitive. It may have different effects on the social and cultural aspect of life in Ghana, depending on the region and strength of the country.

Tourism provides the funding to preserve and conserve cultural heritage, gives back cultural pride, revitalises customs and traditions as well as opens the door for cultural sharing and learning (Smith, 2013). Notable positive impacts of tourism on culture include increasing cross cultural interactions; understanding, maintaining and keeping local culture, arts, crafts and traditions; empowering host communities; and strengthening cultural values. On the Dodi Island located on the Volta Lake, the indigenous community have preserved their cultural heritage such that it has become a hot spot for tourists to visit. Tourism has opened the door to establish cultural identities like houses, food, and simple daily routines (Experience the Dodi World, 2022).

The Marine Drive Project, which is estimated to cost about \$1.2 billion, is a Public-Private Partnership project expected to transform the beachfront in Accra into a vibrant business and commercial enclave that will transform the city's skyline, create jobs, spur tourism growth and boost the national economy. Moreover it will celebrate Ghana's rich history. The project, covering an area of over 240 acres, is located within the ministerial enclave that serves multiple functions (Marine Drive Tourism Investment Project, 2022).

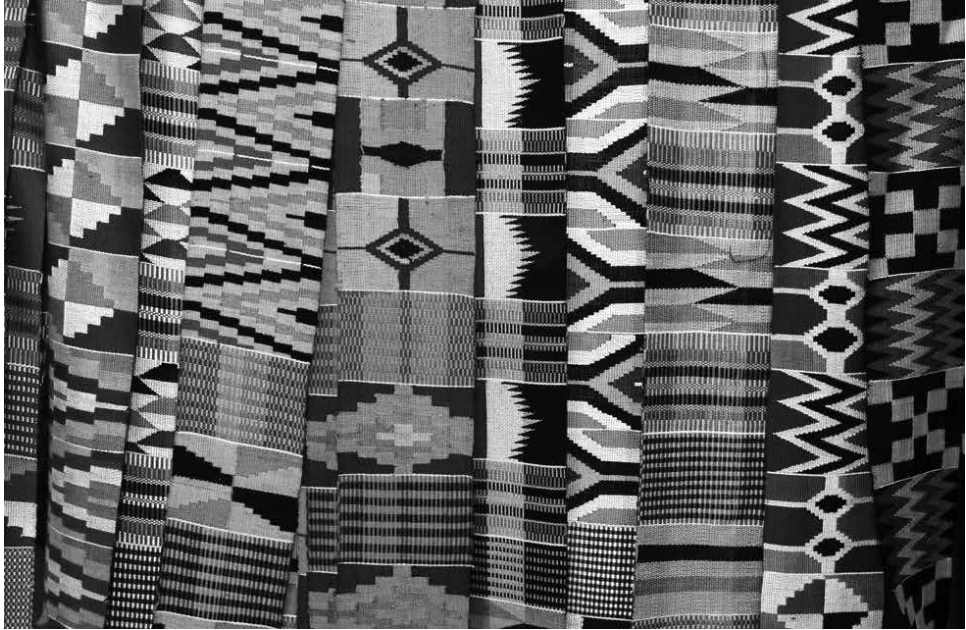

8. Accra, Marine Drive Tourist Project, plan; source: public domain

Developments interfere with nature causing damage to water bodies, air pollution and land pollution. And waste disposal problems may arise as well. The recent rush for gold has polluted many rivers in Ghana, deforested reserves and damaged farmlands. The need for coastal area development caused the displacement of many local communities. The Marine Drive Project is a classic example.

When local people entertain tourists, they adapt tourists' needs, attitudes and values and ultimately start following them. Often, this happens in less sophisticated societies where stronger culture dominates the weaker (Burns, 2003). But, the diffusion of innovation of cultural components in a social framework depends on compatibility, advantage and complexity of the cultural objects (Lew, 2022). Particularly, the youth are vulnerable to this impact and women are ahead of their male counterparts in this regard. By following tourists' lifestyles young people bring changes in the material goods they use and in their gestures and postures, which is defined as Demonstration Effect. The process of adaptation and adjustment is referred to as acculturation. In many communities in Ghana young people have adapted western style in fashion, instead of Kaba and Slit, a traditional Kente Clothing². This acculturation is also linked to dietary change, adapting in everyday life to globally popular meals.

² A Ghanaian textile made of strips of silk or cotton, previously the most popular among Asante and Ewe ethnic groups. In modern day Ghana, kente clothing is being used to mark special occasions in the country. Due to the beauty of these fabrics, they have become very popular around the world. They are mass-produced and exported mainly to the West (Asamoah-Yah, E., Osei-Bonsu Safo-Kantanka, 2017).

9. Kente fabric; source: Getty Images

Locals tend to fuse aspects of their local culture with the foreign one thereby creating a Hybrid Culture, which affects the indigenous cultures with foreign influences, causing the loss of their exceptional character. But despite the slight loss in cultural uniqueness, the local communities agree to the changes, because tourism brings them economic benefits.

CONCLUSION

Tourism is a great way to educate a global audience about Ghana, its regions and areas. Improving the environment and enhancing or preserving it attracts tourists to visit the country. Promotion of tourist areas through social media is fulfilling its role. Tourists, enchanted by history and the natural environment are more often choosing Ghana as a destination. In order to ensure the best promotion of the country and attractiveness to visitors, environmental protection seems an obvious step. Measures should be taken to properly dispose of waste and preserve the environment as well as to ensure the safety of visitors.

Tourism has many implications that are influenced by a myriad of factors, including the ability and willingness of communities to embrace change. Tourism could definitely be an economic survival, but for some community groups

it is a mixture of both positive and negative elements. In Ghana, there are communities where tourism has generated negative effects that the population was not ready for. Cultural clashes originating from tourism can sometimes be seen as a negative side of globalisation, and since tourism products in Ghana are mainly concentrated at foreigners, unfortunate situations inevitably arise. Cross-cultural tensions can be overcome in African countries before it is safe to state that tourism has contributed to achievement of the Sustainable Development Goals.

To avoid these unpleasant situations and also to maintain a high level of tourist satisfaction, there is a need for planning and close monitoring by authorities within communities. Tourism development should be a part of economic and cultural development and it should be done in a sustainable manner with a full respect for the socio-cultural authenticity of host communities.

BIBLIOGRAPHY

- Asamoah-Yah, E., Osei-Bonsu Safo-Kantanka (2017). *Kente Cloth. It's History and Culture*, e-book. Xlibris.
- Burns, P. (2003). *An Introduction to Tourism and Anthropology*, e-book. London: Taylor & Francis e-Library.
- Encyclopaedia Britannica (2022). *Asante Empire*. Downloaded from: www.britannica.com/place/Asante-empire, accessed on 25 VI 2022.
- Events (2022). Downloaded from: <https://visitghana.com/events/?etype=all>, accessed on 1 IX 2022.
- Experience the Dodi World (2022). Downloaded from: <https://dodiworld.com.gh/Customerweb/index>, accessed on 4 IX 2022.
- Forestry Commission (2021). *Ecotourism Handbook*. Accra: Forestry Commission.
- Fringe Communities (2022). Downloaded from: <https://molenationalpark.org/history.php>, accessed on 2 IX 2022.
- Ghana Tourist Board (2007). *Facts and Figures on Ghana's Slave Castles, Forts and Lodges*. Accra: Ghana Tourist Board.
- History, Anthropology and Archaeology of Mole (2022). Downloaded from: <https://molenationalpark.org/history.php>, accessed on 2 IX 2022.
- International Union for Conservation of Nature (2010). *Parks and reserves of Ghana*. Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources.
- Lew, A. (2022). *Managing Tourist Space in Pueblo Villages of the American Southwest*. In: Tej Vir (ed.), *Tourism Development in Critical Environments*, pp. 120–

136. Downloaded from: https://www.academia.edu/232993/Managing_Tourist_Space_in_Pueblo_Villages_of_the_American_Southwest, accessed on 3 VIII 2022.
- Marine Drive Tourism Investment Project (2022). Downloaded from: <https://gtd-cgh.com/marine-drive-tourism-investment-project/>, accessed on 4 IX 2022.
- Menza, K. (2021). How I Travel: Jesse Williams Thinks More People Need to See West Africa. Downloaded from: <https://www.cntraveler.com/story/how-i-travel-jesse-williams>, accessed on 5 IX 2022.
- Phillips, A. (2022). Heathrow asks airlines to cancel 10% of flights today as airport faces baggage backlog. Downloaded from: Sky News, <https://news.sky.com>, accessed on 20 VI 2022.
- Smith, M. (2013). *Issues in Cultural tourism studies*, e-book, 3rd ed. London: Taylor & Francis.
- Tourism Report* (2021). Accra: Ghana Tourism Authority.
- UNESCO (2009). *UNESCO Framework for Cultural Statistics*. Montreal: UNESCO-UIS.
- United Nations (2022). Do you know all 17 SDGs? Downloaded from: <https://sdgs.un.org/goals#history>, accessed on 4 IX 2022.
- UNWTO (2022). *Tourism and Culture*. Downloaded from: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>, accessed on 29 VIII 2022.
- World Atlas (2022a). Major Ethnic Groups of Ghana. Downloaded from: www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-and-tribes-in-ghana.html, accessed on 28 VIII 2022.
- World Atlas (2022b). Religious Beliefs in Ghana. Downloaded from: www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-ghana.html, accessed on 28 VIII 2022.
-

TERESA FOLGA-NAIDOO
ERIC TACKIE TAWIAH ANKRAH

WPŁYW TURYSTYKI NA KULTURĘ I ŚRODOWISKO. STUDIUM PRZYPADKU GHANY

STRESZCZENIE

Turystyka obejmuje krótkoterminowe podróże ludzi do miejsc poza ich domami i społecznościami. Turyści odwiedzają dane miejsca z różnych powodów, w tym w celach edukacyjnych, religijnych, medycznych lub rozrywkowych. Miejsca i wydarzenia związane z kulturą i dziedzictwem kulturowym przyciągają tysiące odwiedzających, którzy chcą uzyskać informacje z pierwszej ręki o przeszłości i poznać kulturę danego miejsca. W tym celu uczestniczą, obserwują, uczą się lub cieszą się wydarzeniami kulturalnymi danej grupy etnicznej lub społecznej. Ghana, ze swoją bogatą kulturą i unikatowym środowiskiem naturalnym, jest jednym z głównych punktów na turystycznej mapie Afryki, krajem, który przyciąga zarówno lokalnych, jak i zagranicznych turystów.

Niniejszy artykuł ma na celu określenie relacji pomiędzy turystami kulturowymi a społecznościami i kulturą, w ramach domeny turystyki w Ghanie. Analizuje również wpływ turystyki na społeczeństwo, kulturę i środowisko Ghany. W badaniach wykorzystano współczesną literaturę i prasę. Analiza ta jest zalecana władzom lokalnym i rządowym, które pracują nad tym, aby turystyka kulturowa stała się priorytetem i próbują osiągnąć jej zrównoważony rozwój, a tym samym przyczynić się do zrównoważonego rozwoju społeczno-kulturowego i środowiskowego.

Słowa kluczowe: dziedzictwo, historia, kultura, tradycje, turystyka kulturowa, zrównoważona turystyka, zrównoważony rozwój

BLOK KONFERENCYJNY
CONFERENCE SESSION

PUNO
June Conference

**Human beings
and the challenges
of the contemporary world**

IV International
Interdisciplinary
Academic Conference

Polish University Abroad (PUNO)
11-12th June 2022 London - Online

PROGRAMME

**Human beings and the challenges of the
contemporary world**

11th – 12th JUNE 2022

LONDON 2022

1.-10. IV Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa pod hasłem „Człowiek wobec wyzwań współczesności”, PUNO, Londyn, 11-12 czerwca 2022 r.

ORGANIZING COMMITTEE

Chair

- **Małgorzata Witkowska**, M.A., MBA, Polish University Abroad, London, United Kingdom; malgorzata.witkowska@puno.ac.uk

Deputy Chairs

- **Agnieszka Gapińska**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom; agnieszka.gapinska@puno.ac.uk
- **Adrian Ligęza**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom; adrian.ligeza@puno.ac.uk
- **Urszula Walczak**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom; urszula.walczak@puno.ac.uk

Administration office

e-mail: june.conference@puno.ac.uk

- **Adriana Górka**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Joanna Rachwał**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Urszula Walczak**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom

Media Group

- **Joanna Ogorzałek**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Agnieszka Pluta-Szkaradek**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Jarosław Solecki**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Małgorzata Witkowska**, M.A., MBA, Polish University Abroad, London, United Kingdom

Text edition/Contact with media

- **Agnieszka Gapińska**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Tomasz Dziwiński**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Katarzyna Karita**, MPA, Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Adrian Ligęza**, M.A., Polish University Abroad, London, United Kingdom

ORGANIZATIONAL INFORMATION

Date of the Conference

11th – 12th June 2022

11th June – Conference in English

12th June – Conference in Polish

Time

9:00 - 17:00 (UK time)

Conference venue

Virtual (zoom)

Link to the zoom meeting will be sent to all registered participants over the e-mail.

Time of presentation

15 minutes

Poster sessions

Sessions online

11th June – Posters session in English

12th June – Posters session in Polish

Each poster will be presented for approx. 6 minutes. During that time, author will have a chance to present a content and answer to participants questions.

Conference language

English/Polish

Language of publication

English

Articles meeting editorial requirements should be sent by 30th July 2022 to the email address: june.conference@puno.ac.uk (positive reviews imply to be published in PUNO monographs).

PROGRAMME

Day 1 **11th June 2022 / SESSIONS IN ENGLISH /**
9:00 AM-5:00 (UK time)

09:00-09:15 | **Opening**

- o Rector of Polish University Abroad,
Włodzimierz Mier-Jędrzejowicz, Prof., Polish University Abroad
- o **Aleksandra Łukaszewicz**, Prof., *Academy of Art in Szczecin*, Poland
- o **Grażyna Czubińska**, Prof., *Polish University Abroad*, United Kingdom,
- o **Elżbieta Perzycka**, Prof., *University of Szczecin*, Poland,

09:15-11:00 | **SESSION I: Society & Technologies**

Moderator:

- o **Aleksandra Łukaszewicz**, Prof., *Academy of Art in Szczecin*, Poland,
- o **Tomasz Dziwiński**, M.A., *Polish University Abroad*, *United Kingdom*,

Speakers:

- o **Huynh Thi My Duyen**, M.A., *Tay Do University*, *Vietnam* & **Pham Lan Anh**, M.A., *Can Tho University*, *Vietnam*, Students' perceptions on culture learning in EFL classrooms
- o **Federica Matera**, M.A., *University of Turin*, *Italy*, **Jennifer Serrano Garcia**, M.A., *University of Granada*, *Spain*, Unaccompanied foreign minors and perceptions of undergraduate students in Primary Education: a study of media influence,
- o **Tomasz Dziwiński**, M.A., *Polish University Abroad*, *United Kingdom*, **Dorota Janczak**, M.A., *University of Warsaw*, *Poland*, *Computer Assisted Education and Information Technology Centre*, *Poland*, What to teach at primary school - computational or philosophical thinking?
- o **Jakub Śledziowski**, M.A., *University of Szczecin*, *Poland*, Managing coastal zone under pandemic restrictions,
- o **Jarosław Solecki**, M.A., *Polish University Abroad*, *United Kingdom*, Towards decentralization. Web art in the face of contemporary challenges,

11:00-11:15 | **Coffee Break**

11:15-12:30 | **SESSION II: Culture & Human**

Moderator:

- o **Teresa Folga-Naidoo**, PhD, *Polish University Abroad*, *United Kingdom*,
- o **Katarzyna Karita**, MPA, *Polish University Abroad*, *United Kingdom*,

Speakers:

- o **Teresa Folga-Naidoo**, PhD, *Polish University Abroad*, *United Kingdom*, West African forced migration. The real challenges of taking "the Backway" towards Europe,

- o **Jena Jang**, M.A., *Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem, Czech Republic*, Contemporary art of healing : new generation of shamanism ritual,
- o **Aleksandra Cholewa-Domanagic**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, Implementation of the blockchain method in a responsible supply chain in the metallurgical industry on the example of a vertically integrated project - the LuNa Smelter Ltd. – tin metal smelter in Rwanda,
- o **Dorcas Chebet Juma**, PhD, *Pwani University, Kenya*, Film and African Women’s Religious Futurism: An Afro-Feminist Lens to Mark 15:1-40 from the Context of the Song of Songs 5:1-8,

12:30-13:30 | Posters Panel

Moderator:

- o **Justyna Gorzkowicz**, PhD, *Polish University Abroad, United Kingdom*,
- o **Agnieszka Pluta-Szkaradek**, M.A., MBA., *Polish University Abroad, United Kingdom*,
- o **Małgorzata Witkowska**, M.A., MBA., *Polish University Abroad, United Kingdom*,

Presenters:

- o **Małgorzata Witkowska**, M.A., MBA., *Polish University Abroad, United Kingdom*, Selected methods for risk identification in a project - the context of hybrid work and heuristics,
- o **Marina Lewandowska**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, Education for children of war refugees,
- o **Renata Gola**, M.A., **Justyna Iwaniuk**, **Zuzanna Zawolska** *University of Szczecin, Poland*, Size effect and the measurement effect of public companies from the Czech capital market
- o **Paulina Małkowska**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, Zoonotic virus infection - breaking of species’ barriers by viruses,
- o **Aleksandra Werner**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, Tourism of people with disabilities in the EU - the demand and supply sides,
- o **Ewa, Barbara Kaptur**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, The artist as a contemporary contestant in literary essays of Lech Majewski,
- o **Daria Chuprii**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, The pre-war image of Ukraine in the opinion of Polish and Ukrainian students,
- o **Aleksandra Sobczak**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, Adolescents’ risky behaviour,

13:30-14:00 | Coffee Break

14:00-16:00 | SESSION IV: Education & Technologies

Moderator:

- o **Agnieszka Jarvoll**, PhD *Nord University, Norway*,
- o **Aleksander Cywiński**, PhD, *University of Szczecin, Poland*,

Speakers:

- o **Elżbieta Perzycka**, Prof., *University of Szczecin, Poland*, **Eunika Baron – Polańczyk**, Prof., *University of Zielona Góra, Poland*, Higher education after lockdown experiences. An international perspective,

- o **Aleksander Cywiński**, PhD, *University of Szczecin, Poland*, Preferred forms of education in the opinion of students in Poland,
- o **Chen Chen**, M.A., *Ningbo University, China*, Preferred forms of education in the opinion of students in China,
- o **Aneesa Shafi**, prof., **Mohmad Saleem Jahangir**, PhD, *University of Kashmir, India*, Preferred forms of education in the opinion of teachers in India,
- o **Priscilla Gidonga**, Prof., *Kenyatta University, Kenya*, Preferred forms of education in the opinion of teachers in Kenya,
- o **Agnieszka Jarvoll**, PhD *Nord University, Norway*, What do students prefer from the teacher education program? Some preliminary results from a teacher education program in Norway, Nord University,
- o **Jan Stebila**, Prof., *Matej Bel University, Slovakia*, Preferred forms of education in the opinion of students in Slovakia,
- o **Jarek Janio**, Prof., *Santa Ana College, USA*, Most Frequently Asked Questions About Student Learning Outcomes in Poland: A Delphi Study,

16:00-16:15 | End of the Conference Day 1

PROGRAMME

Day 2 **12th June 2022** / **SESSIONS IN POLISH / SESJE PO POLSKU**
9:00 - 17:00 (UK time)

09:00-11:00 | **SESSION I: Society & Technologies**

Moderator:

- o **Barbara Kromolicka**, Prof., *University of Szczecin, Poland*,
- o **Urszula Walczak**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom*

Speakers:

- o **Barbara Kromolicka**, Prof., *University of Szczecin, Poland*, *Rodziny wspierające jako alternatywa dla rodzin dysfunkcyjnych (Supporting families as an alternative to dysfunctional families)*,
- o **Ewa Komorowska**, Prof., *University of Szczecin, Poland*, *Stres w pandemii, a zdalne nauczanie - badania ankietowe wśród studentów Uniwersytetu Szczecińskiego (Stress in a pandemic and distance learning – a survey among students of the University of Szczecin)*
- o **Jolanta Chwastyk-Kowalczyk**, Prof., *Polish University Abroad, United Kingdom, Jan Kochanowski University Kielce, Poland*, *Sposoby komunikowania Świętokrzyskiego Centrum Onkologii w Kielcach z pacjentami nie tylko w czasie pandemii (Pandemic and post-pandemic methods of communication with patients at the Swietokrzyskie Oncology Centre)*,
- o **Grażyna Czubińska**, Prof. *Polish University Abroad, United Kingdom*, *Czego obawiają się Polacy w związku z pandemią koronawirusa w Wielkiej Brytanii? (What are Poles afraid of in relation to the coronavirus pandemic in the UK?)*,
- o **Joanna Rachwał**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom* *Znaczenie choreoterapii w terapii osób z niepełnosprawnością (The importance of choreotherapy in the therapy of people with disabilities)*,
- o **Urszula Walczak**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom*, *Wielokulturowa rodzina a wyzwania współczesności (Multicultural family and contemporary challenge)*,
- o **Oleksandr Veretilyk**, M.A., *University of Szczecin, Poland*, *Sankcje międzynarodowe wobec Islamskiego Emiratu Afganistanu i ich wpływ na bezpieczeństwo narodowe państwa afgańskiego*,

11:00-11:15 | **Coffee Break**

11:15-13:15 | **SESSION II: Culture & Human**

Moderator:

- o **Krzysztof Łuszczek**, PhD, *University of Szczecin, Poland*,
- o **Adrian Lięża**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom*

Speakers:

- o **Kamila Klimkiewicz**, M.A. eng. *University of Szczecin, Poland*, *Regeneration of the body of physically active people with herbs*
- o **Monika Ołędzka**, M.A., *Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Poland*, *Wielokulturowość w obliczu wojny - wyzwaniem*

dla procesu nauczania w Europie Środkowej w XX i XXI wieku. Doświadczenia K. Hłakowiczówny , a współczesna edukacja (*Multiculturalism in the face of war - a challenge for the educational process in Central Europe in the 20th and 21st century. K. Hłakowiczówna's experience and contemporary*)

- o **Aneta Miła**, PhD, *Kazimiera Milanowska's Higher School of Education and Therapy. Department in Szczecin, Poland, Szkoła wobec wyzwań współczesności - pokolenie pochylonej głowy (School in the face of contemporary challenges - the generation of a bowed head),*
- o **Grażyna Erenc-Grygoruk**, PhD, *The West Pomeranian Business School, Poland, Polska szkoła w obliczu ukraińskich uczniów (Polish school in the face of Ukrainian students),*
- o **Krzysztof Luszczek**, PhD, *University of Szczecin, Poland, Wychowawca wbrew prawdzie. Edukacja w czasach wojny hybrydowej (An educator against the truth. Education in times of the hybrid war),*
- o **Tomasz Warzocha**, PhD, *University of Rzeszów, Poland, Nauczyciel akademicki wobec wyzwań współczesnej edukacji wyższej (Academic teacher in the face of the challenges of contemporary higher education, University of Rzeszów, Poland),*
- o **Katarzyna Karita**, MPA, **Joanna Ogorzałek**, M.A., **Agnieszka Gapińska**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom, Polskie Szkoły Sobotnie w Wielkiej Brytanii wobec wojny w Ukrainie (Polish Saturday School and the Ukrainian war)*

13:15-13:30 | Coffee Break

13:30-14:30 | POSTERS

Moderator:

- o **Elżbieta Perzycka**, Prof., *University of Szczecin, Poland,*
- o **Jarosław Solecki**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom.*
- o **Adriana Górka**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom.*

Presenters:

- o **Anita Karyń**, PhD, *Collegium Balticum, Poland, Online education, and the development of early school children,*
- o **Joanna Ogorzałek**, M.A., **Katarzyna Karita**, MPA, *Polish University Abroad, United Kingdom, Inicjatywy uczniów polskich szkół sobotnich w Londynie na rzecz dzieci z Ukrainy – Pocztówki z Londynu – Polska Szkoła Przedmiotów Ojczystych im. Tomasza Arciszewskiego (Initiatives of the students of Polish Saturday Schools in London for children from Ukraine – Postcards from London – Tomasz Arciszewski Polish School of Native Subjects)*
- o **Agnieszka Gapińska**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom, Inicjatywy uczniów polskich szkół sobotnich w Londynie na rzecz dzieci z Ukrainy – Drzewo Nadziei – Polska Szkoła Sobotnia im. Fryderyka Chopina (Initiatives of the students of Polish Saturday Schools in London for children from Ukraine. Tree of Hope – Fryderyk Chopin Polish Saturday School)*
- o **Agnieszka Pluta-Szkaradek**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom, Wybór miejsca porodu wśród Polek w Anglii (The birth of human in the contemporary world)*
- o **Adriana Górka**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom, Strategie radzenia sobie z lękiem z początków i u schyłku pandemii u*

emigrantek polskich na podstawie Wielkiej Brytanii (Strategies for coping with anxiety at the beginning and end of the pandemic among Polish emigrants based on Great Britain)

- o **Adrian Ligęza**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom*, Croza cywilizacji we wczesnej twórczości science fiction H. G. Wellsa,

14:30-14:45 | Coffee Break

14:45-16:45 | SESSION IV: Education & Technologies

Moderator:

- o **Wojciech Walat**, Prof., *University of Rzeszów, Poland*,
- o **Agnieszka Gapińska**, M.A., *Polish University Abroad, United Kingdom*.

Speakers:

- o **Eunika Baron-Polańczyk**, Prof., *University of Zielona Góra, Poland*, Korelacja między opiniami uczniów i nauczycieli na temat sfer i efektów korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych przez dzieci i młodzież (raport z badań) (*Correlation between Pupils' and Teachers' Opinions regarding the Spheres and Effects of ICT Use by Children and Teenagers (Research Report)*),
- o **Wojciech Walat**, Prof., *University of Rzeszów, Poland*, Analfabetyzm funkcjonalny – wyzwanie dla nowoczesnej edukacji (*Functional illiteracy – challenge for modern education*),
- o **Elżbieta Perzycka**, Prof., *University of Szczecin, Poland*, Determinanty czytania komunikatów wizualnych znajdujące się w publicznych przestrzeniach miejskich z perspektywy wojny na Ukrainie (*Determinants of Reading Visual Messages Located in Public Urban Spaces from the Perspective of War in the Ukraine, University of Szczecin, Poland*),
- o **Marta Gliniecka**, PhD, *Pomeranian Academy, Poland*, Murale o wojnie w przestrzeni społecznej jako wkład do refleksji i uwrażliwienia na krzywdę (*Murals about war in the social space as a contribution to reflection and sensitization to harm*),
- o **Waldemar Lib**, PhD, *University of Rzeszów, Poland*, Geneza niedoboru specjalistów technologicznych na polskim rynku pracy (*The emergence of the shortage of technologists in the Polish labour market*),
- o **Lidia Marek**, PhD, *University of Szczecin, Poland*, Troska jako kompetencja etyczna człowieka we współczesnych kryzysach wojennych (*Care as an ethical competence of man in contemporary war crises*),
- o **Małgorzata Mikut**, PhD, *University of Szczecin, Poland*, Młodzież potrzebuje działań a dorośli inspiracji – szkoła staje przed ważnymi wyzwaniami (*Young people need action and adults need inspiration - the school faces important challenges*),

16:45-17:00 | End of the Conference

ACADEMIC COMMITTEE

Chairs

- **Grażyna Czubińska**, Prof., Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Elżbieta Perzycka**, Prof., University of Szczecin, Szczecin, Poland

Members

- **Eunika Baron – Polańczyk**, Prof., University of Zielona Góra, Zielona Góra, Poland
- **Paweł Boski**, Prof., University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland
- **Wanyenda Chilimo**, PhD, Technical University of Mombasa, Kenya
- **Rosita Deluigi**, Prof., University of Macerata, Macerata, Italy
- **Priscilla Nyawira Gitonga**, PhD, Kenyatta University, Kenyatta, Kenya
- **Justyna Gorzkowicz**, PhD, Polish University Abroad, London, United Kingdom
- **Jarek Janio**, Prof., Santa Ana College, United States of America
- **Agnieszka Barbara Jarvoll**, PhD, Nord University, Nesna, Norway
- **Barbara Kromolicka**, Prof., University of Szczecin, Szczecin, Poland
- **Aleksandra Łukaszewicz**, Prof., Academy of Arts, Szczecin, Poland
- **Magdalena Łuźniak-Piecha**, PhD, University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland
- **Ramon Felix Palau Martin**, Prof., University of Rovira I Virgili, Tarragona, Spain
- **John Mugubi**, Prof., Kenyatta University, Kenyatta, Kenya
- **Stephen Muoki**, Prof., Pwani University, Kilifi, Kenya
- **Sławomir Nasuto**, Prof., University of Reading, Reading, United Kingdom
- **Ornat Turin**, PhD, Gordon College of Education, Haifa, Israel
- **Jan Stebila**, Prof., Matej Bel University, Slovakia
- **Wojciech Walat**, Prof., University of Rzeszów, Rzeszów, Poland
- **Jan Zalasiewicz**, Prof., Leicester University, Leicester, United Kingdom
- **Anna Zembala**, Prof., Catholic University of Applied Sciences of North Rhine, Köln, Germany)

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

DORCAS CHEBET JUMA

PWANI UNIVERSITY, KILIFI, KENYA
ORCID 0000-0002-0063-8093

FILM AND AFRICAN WOMEN'S RELIGIOUS
FUTURISM. AN AFRO-FEMINIST LENS
TO MARK 15:1-40 FROM THE CONTEXT
OF THE SONG OF SONGS 5:1-8

INTRODUCTION

The visual effect of the artistic and dramatic performance of Christ's death has had such a richer impact on many African audiences than can be imagined. The main consumers of the Jesus film have been Africa and especially Kenya where the Bible is accepted literally as the word of God. Joseph D. Galgalo (2004, p. 10), for example, gives a detailed discussion on the impact of biblical narratives on Kenyan contexts. According to Marcia Ann Kupfer (2008, p. 129), *artistic and dramatic performance through film has the power to absorb and convert into interpretive structures in ways that directly interact with human experiences*. Thus, this conversational scholarly engagement will focus on an actor Brian Deacon for being „The Face of Jesus” (Pennock, 2005, p. 321). He is rated as one of the most recognized among actors who have played the role of Jesus. Deacon took on the role of the character of Jesus in the 1979 in „The Jesus Film” (Blum, Harvey, 2012, p. 257).

However, Deacon was believed to be Jesus even creating an impression among Kenyan audience that Christ is a white man. „The Jesus Film” was a particularly prominent film that was shown in many African countries (Eshleman, Phillips, 2016). The film was mostly used to evangelize, especially in the interior areas of the African countries, with the aim of reaching out to the lost souls. This approach was seen as an effective way that can appeal immensely to all believers and work out to convert newcomers. *The film brought to life the sandy dusty plains and hills of Israel enabling the audience to feel the smell of age and to believe in the truth of the plot as they follow the film scene by scene* (Denis888, 2006).

It is important to note how context informed the reception of visual effect of the artistic and dramatic performance of Christ’s death (Kupfer, 2008, p. 129). Annette Kuhn (2002, p. 27) argues that cultural production, the questions of context and reception are always paramount on film and narratives. Many African societies, and especially Kenya, are patriarchal contexts where men are socialized to wield power by dominating over others (Obiora, 2001, p. 13). In most cases, the power of men is displayed through male dominance over women especially through physical violence (Tandrayen-Ragoobur, 2021, p. 63).

Women on the other hand have been socialized to be submissive, a matter that continues to contribute to gross inequality between men and women (Romano, 1990, p. 144). Unfortunately, physical violence has been Christianized and many women have interpreted physical, and particularly gender-based violence (GBV) as part of being submissive and as a requirement of the perseverance of a Christian life. According to Emily Onyango (2017), *patriarchy is highly reinforced by wrong interpretation of scripture in Christian settings where men are seen as direct spokespersons of God*. It has already been indicated in the abstract of this chapter that my father-in-law could not tolerate the pain that Christ went through as portrayed in „The Jesus Film”. However, many women in Kenya have transformed themselves into characters in the biblical story, taken on the role of Jesus and used the story of the suffering of Christ on the cross to tell their own stories. Unfortunately, women tell the story of the passion narrative of Jesus in ways that patriarchal societies have socialized them – believing that persevering in abusive relationships is part of being a follower of Jesus Christ and therefore a Christian. From the context of Mark 8:34, it seems that the way of Jesus, is the way of the cross in a literal meaning as the way of suffering. Evan M. Mwangi (2010, p. 247) has observed that, *African women are custodians of Africa’s oral texts and narratives*. Through oral narratives, African women have continued

to be the custodians and transmitters of values and ethics of particular families, clans, societies and nations. Storytelling is the earliest method for sharing narratives in the pre-colonial Africa (Finnegan, 2012). When Films on the passion narratives reached Africa, they were embraced because they were documented in the same storyline as the African oral narratives.

Arguably, biblical narratives have continued to be embraced by African women because African women are storytellers and biblical narratives come from a tradition of oral narratives. According to Eren Bolat *in most African societies, most of the things taught to children are carried through stories, and women are the most skillful ones in storytelling* (Bolat, 2022, p. 67). In fact, Janice P. De-Whyte (2018, p. 16) notes, *in African contexts, oral narratives are for entertainment and passing on history, values and identity from one generation to the other*. That is why „The Jesus Film” narrative is most impactful on women in ways that transform women into characters in the Bible story, allowing for women to tell their own stories of perseverance in the name of Christ.

Biblical narratives gain meaning especially when they are artistically dramatized, literary narrated and performed through film. Elizabeth Evans (2011, p. 19) points out that *narratives [are] shaped and constructed as much through the texts that appear around a film*. In the passion narrative of Mark 15:1–40 through „The Jesus Film”, one sees how the New and Old Testament biblical narratives and images are amplified to visually illustrate and spiritually inspire large audiences in an emotional way. In fact, it is the emotional aspect that impacted my father-in-law’s interpretation of the suffering of Jesus for him to react the way he did and to completely disassociate himself with the suffering part of Jesus life. „The Jesus Film” inspires many audiences in an emotional, rather than intellectual manner. An Afro-Feminist Lens to Mark 15:1–40 from the Context of the Song of Songs 5:1–8 aims at empowering African women with alternative literary biblical interpretation skills to reinterpret film biblical narratives with scenes of suffering in ways that are liberating. This way, it will be possible for women to question the theology of perseverance in the name of Christ in abusive relationships. This is done in ways that provoke women to intellectually analyse the passion narrative in ways that liberate African women from oppressive biblical interpretations that socialize them to be passive recipients of GBV. The development of civilization and technology has widened the scope of potential problems including the challenge of good governance (Krook, 2020). Yet, COVID-19 for example has shown that a crisis can be an opportunity to adjust and interpret a problem in ways that can create opportunities for life to

flourish. The passion narrative of Mark has been interpreted in ways that socialize African women to see GBV as part of a Christian suffering. In the Song of Songs 5:1–8, one encounters the voice of a woman who uses the power of her sexuality to triumph against patriarchal structures that dehumanize women. In Song 5:1–8, a woman passionately expresses her sexual feelings in a context where she has physically been assaulted and her veil taken off (Exum, 2005, p. 15). This is arguably a voice that can be used to deconstruct oppressive biblical interpretations and re-construct counter narratives that can allow for the lives of all to flourish.

AN AFRO-FEMINIST LENS TO MARK 15:1–40 IN THE CONTEXT OF THE SONG OF SONGS 5:1–8

In order to present an Afro-feminist lens to Mark 15:1–40 in the context of the Song of Songs 5:1–8, it is important to first problematize the concept of an Afro-feminist lens. An Afro-Feminist lens approaches biblical narratives with the conviction that race, gender, and class discrimination are all aspects of the same system of historically constructed systematic power and hierarchy (Lawson, 2016, p. 64) in an Afro-feminist lens to biblical narratives, make sense of how white supremacy, colonial ideologies and patriarchy interacted to inform ways in which women in post-colonial Africa interpret biblical narratives. This approach builds on how Musa W. Dube Shomanah and Musa Dube (2012), offers an alternative interpretation of biblical texts that attends to and respects needs of women showing how to read the Bible as decolonizing rather than imperialist literature. In an Afro-feminist lens, women are treated not primarily as females but as human beings who are created in the image and likeness of God as proposed in Genesis 1:27. An Afro-feminist lens; can, therefore, be defined as a liberation of a theological discourse that centres on the conviction that black women, regardless of space and time, are inherently valuable with the ability to use creative resistances as a hermeneutical tool for re-imagining radical counter narratives to re-construct oppressive contexts (Pande, 2014, p. 126).

Arguably, an Afro-feminist lens to biblical narratives has the power to deconstruct patriarchal settings that treat women as objects (Ruwanpura, 2006). According to Sarojini Nadar (2009, pp. 139), *the authority of the Bible in women's lives has become strongest in the past twenty years or so in many African patriarchal societies*. The words „the Bible says” are constantly used to silence women on matters GBV (see for example Chisale, 2021, p. 130). Thus, an Afro-

Feminist lens, as used in this conversational platform, is an approach that translates biblical discourses whether through film or ordinary bible study in ways that makes a difference in the world regardless of space, time and context. Nadar (2009, pp. 139) has observed that women biblical scholars face a double task of showing how gender is constructed socially and culturally and convincing the audience of feminist biblical studies (usually white men although not exclusively) – that women scholarship is legitimate and is needed in the African context. Religion, culture and sacred texts are used to stamp authority over women in the name of God. Thus, an Afro-Feminist lens to the Bible takes seriously the fact that harmful biblical interpretations across the world continue to endanger the lives of many women (Nadar, 2009, pp. 140).

It is from the above perspective that an Afro-Feminist lens to biblical texts interrogates and exposes religious and cultural contexts in order to transform biblical interpretations into the liberation of theological discourses. This is done using African Women Theologies, a theological aspect that takes seriously the vantage point of women's experiences and location as a major hermeneutical tool necessary for deconstructing harmful cultural practices and religious beliefs that continue to silence women on matters related to GBV (Oduyoye, 2001, p. 9). *African women's theologies belong to a wider family of feminist theologies* (Phiri, 2004, pp. 16). According to Phiri (2004, p. 16), *African Women Theologies is a liberation theology whose main strength is context, approach and location*. Since African Women Theologies takes seriously the context, and women's experiences, an Afro-Feminist lens to Mark 15:1–40 in the Context of the Song of Songs 5:1–8 is therefore used in order to criticize African culture as the main source of GBV, acknowledge that African culture is dynamic, but also to acknowledge African culture as the main source for doing Afrocentric theologies.: The reaction of my father in-law to „The Jesus Film”, can well be understood when an Afro-Feminist lens to Mark 15:1–40 takes serious African women theologians on the endorsement of African culture as a source when doing biblical interpretations (Phiri, 2004, p. 16).

In order to understand the importance of Mark 15:1–40 in this discussion, it is important to start with the mention and Marks portrayal of women in 15:40–41. Arguably, Mark is keen to show how women faithfully follow and care for the needs of Jesus (vs. 40). It is written, that *some women were watching from a distance*. Among them were Mary Magdalene, Mary the mother of James the younger and of Joseph, and Salome. In fact, Mark is keen to note that there are many other women who were there (at the crucifixion of Jesus) who had fol-

lowed Jesus to Jerusalem (15:41). Some commentators of Mark's passion narrative have a negative understanding of the role of women in this particular passion narrative, arguing instead that women were minor characters (Iverson, 2007, p. 1320). However, it has been pointed out that *the limited narrative space accorded to women should not be confused with the role of women as disciples in the passion narrative* (Aernie, 2018, p. 2).

Typical of the Jewish society in the Old Testament, the Roman Empire was also highly patriarchal (Shahak, 1994, pp. 54–56). Thus, women are portrayed as keeping distance from the men but keen to follow Jesus the saviour of the world. While women are portrayed as faithful followers of Jesus in the passion narrative, men are presented as very cruel towards Jesus. Those in authority in particular are the ones who made the plans for the crucifixion of Jesus. In the plans to crucify Jesus, the cruelty is seen in the way Jesus is handled and also mocked. Readers are informed that very early in the morning; the chief priests, with the elders, the teachers of the law and the whole Sanhedrin, made their plans. So they bound Jesus, led him away and handed him over to Pilate who asked Jesus sarcastically if Jesus was the king of the Jews (15:1–2). Jesus is portrayed as having found voice and replied: *you have said so*.

In some of the passion episodes, Jesus chose to be silent. When the chief priests accused him of many things, for example, again Pilate asked him *aren't you going to answer? See how many things they are accusing you of*. But Jesus still made no reply, and Pilate was amazed (15:3–5). Notably, *the accusations of the chief priests were false and that is why Jesus decided to keep quiet* (Dinger, 2014, p. 152). The silence of Jesus in the passion narrative is in most cases used by many women in abusive relationship to encourage each other that it is okay to be silent when you are being abused (Rakoczy, 2004). Thus, it has continued to be very difficult for many women to find voice and speak out on the matters of GBV. In fact, in the Reformed Church of East Africa (RCEA) Chepias parish in Mt. Elgon, Kenya, where my father in-law used to worship, there is a famous Swahili song sung by many women during the time of testimonies. Women, to encourage each other to persevere, sing the song in difficult times, mostly those struggling with GBV. The Song goes, „Alinyamaza-Kimya-Yesu-Alinyamaza-Kimya-Alinyamaza-Kimya-Yesu-Alinamaza-Kimya” – „Jesus-Kept-Quiet-Kept-Quite-Jesus-Kept-Quite-Kept-Quiet”. The silenced voice of Jesus is located within the context of exacerbated scenes of his suffering. After the words *now it was the custom at the festival to release a prisoner whom the people requested* (15:6), we are told that Pilate knew that the chief priest had handed over Jesus to him

out of self-interest and the chief priests stirred up the crowd to have Pilate release Barabbas instead of Jesus. Still within the silenced voice of Jesus, Pilate asked the crowd, that had been incited against Jesus, what he shall do with the one they have called the King of the Jews and the crowd said: „Crucify him”. Even though the passion narrative is located within a context of what can be interpreted as a court of law, it is clear from the passion narrative that justice was not granted to Jesus (Remmers, 2001).

The main question remains, is it that Jesus kept quiet or Jesus' voice was silenced by the violence and unjust judgment? What's more, should the silence of Jesus be interpreted as vulnerability and a passive acceptance of violence or a radical protest against the violence and underserved judgment? – When the crowd shouted: „Crucify him” – Pilate was keen to ask „Why? What crime has he committed?” The text indicates that Pilate wanted to satisfy the crowd. Thus, Pilate had Jesus flogged, and he handed him over to be crucified (Mark 15:14-15) (see also Hauerwas, 2013, p. 59). When my father in-law exclaimed in Bukusu language: „Omundu yuno niye bhapa bhariiii – mwakhalinda-alikhukobola-kweliiii!-Nangamwakhalinda nemuloma muli-alikhuyukha-ne-musubila salikobhola ta!” – „This man they are torturing in this manner, even if you wait for his second coming, will he really come as you keep saying and believing?” It is not because the trial was unjust. It is because he could not stand the suffering that Jesus went through in „The Jesus Film”. Notably, many Kenyan women in Christian patriarchal settings share the plight of Jesus in the passion narrative. Just like the women in the passion narrative faithfully followed Jesus in the Passion Narrative; many Kenyan women have faithfully obeyed abusive men without questioning or getting out of abusive relationships. They do this in the name of being faithful followers of Jesus (Armstrong, 2019). Those who got the opportunity to watch the Jesus narrative have believed that it is possible to *vumilia* GBV just like Christ did, as you put your eyes on the crown – the resurrection.

Just like Jesus was judged unfairly, many women continue to suffer in the hands of abusive men and intimate partners based on rumours and the judgment of Men's courts of public opinion (e.g., Okech, 2020, p. 24). In the contemporary Kenyan society, men get the opportunity to socialize and even discuss about their marital relationships in bars and nightclubs (e.g. Lockard, 2020, p. 735). The discussions they do in most cases are done under the influence of alcohol (e.g. Meiu, 2017, p. 15). When they go back home, some husbands will punish their wives based on the discussions they had in the bars and night clubs

as they socialized. The male pastors will then encourage wives of such husbands to pray for them, blaming the devil for influencing the husbands to be abusive to their wives (Chitando, 2016, p. 180). When it comes to matters land and property rights, the elders are the ones who are consulted if there is a case that requires the hearing of the community, hence applying customary law (Benschop, 2005, p. 160).

Unfortunately, widows will always be accused of having bewitched the husband or for disrespecting the in-laws or memories of the husbands by being sexually immoral. This way she will then be evicted from the property of her husband (Benschop, 2002). Even with the pain of the struggles with GBV, many African Christian women have continued to be strong, triumphed against the odds to regain strength to face the future with faith. It is from this perspective that one arguably can see the strength and courage of the women of Mark's passion narrative in many African Christian women.

The courage of women in Mark 15:1–40 and African Christian women who are struggling with GBV are also in the voices of the women in the Song of Songs 5:1–8. In Song 5:7, one encounters the voice of a woman who is complaining about the watchmen who found her as they made their rounds in the city and assaulted her. According to Exum (2012, pp. 495–496), *the problem we face with v. 7 is that the text is ambiguous regarding the severity of the watchmen's attack since the Hebrew verb for beat can also mean strike*. Even so, it is important to note the violent encounter described by the voice of the woman in the text. GBV is GBV whether it is striking or beating. Notably, even with the attack by the watchmen, she continues to search for her beloved. She pleads with the daughters of Jerusalem not to stir love before it is time but also in case they find her beloved, that they should tell him that she is dying with love (Song 5:8). Her beloved had come into his garden, the garden of his sister and bride; gathered myrrh with the spice, eaten his honeycomb and honey; drunk his wine and milk and was bragging to his friends in the streets (Song 5:1).

He was encouraging them to also eat, drink and be filled with love. While the man was seeking the public opinion of fellow men, the female voice found solace in sharing her experience with fellow women in the streets who listened to her. In Song 5:9, we see them in dialogue with each other. For Jill M. Munro (1995, p. 136), *the woman sees the daughters of Jerusalem as her confidants*. In patriarchal societies, it is possible to also see women in strive against each other. In Song 1:5 for example one hears the voice of the woman asking the daughters of Jerusalem not to look down upon her because of her dark skin. The daugh-

ters of Jerusalem might have mocked her and made her feel that she is not like them. Yet in Song 1:8, the very daughters of Jerusalem refer to her as the most beautiful among women. In Song 5:8, she finds voice and strength to share her experience with fellow women who had already stood in solidarity with her earlier by directing her where she would find her beloved (Song 1:8) (also see Madsen, 2012, p. 79).

Thus, it is possible to see how the vulnerability of women unites them together enabling women to find strength in their struggles and voice in the whispers of their fears. Some scholars have celebrated the Song of Songs as a biblical text that portray equality between the sexes (Exum, 2005, p. 81). Even so, it is possible to experiences aspects of GBV and other forms of patriarchal ideologies that deny women the right to live with dignity in the Song of Songs (for a detailed discussion regarding matters gendered perspectives see Exum, 2005, pp. 81–85). What's more, the Song of Songs is located within the patriarchal context of the Old Testament society (Burton, 2012, p. 184). Yet, in this patriarchal society, a woman arguably says no to male control by finding voice to „shout” in the streets of Jerusalem where she has been assaulted (Burton, 2012, p. 184).

That is why elevating the strength of the women's voices in the Song of Songs within the context of the portrayal of women in Mark 15:1–40 creates a potential for dignity conversations and redemptive counter-narrative in regards to redemptive Christologies that are pro-life. Theologies that are pro-life are theologies that deconstruct *vumilia* theologies and GBV Christologies. This is done in ways that creates possibilities for speaking about the love of Christ that reconciles humanity to one another in the contemporary world of brokenness. Counter-narratives that are prolife are narratives that are geared towards empowering women and girls for shared prosperity (Chirongoma, 2022, p. 123). It means declaring GBV as an epidemic and sharply scaling up dignity narratives with men and boys (The World Bank Group, 2014). This way, it will be possible to pave the way for creating safe spaces within spaces of brokenness that can allow life to flourish again for posterity.

FILM, NARRATIVES AND AFRICAN WOMEN'S RELIGIOUS FUTURISM

In this chapter, Film, Narratives and African Women's Religious futurism is discussed from the context of women and storytelling as a theology of reconstruction. A Theology of reconstruction is a theology that offers a privileged

place from which Kenyan women can find Christ even in spaces of brokenness. Reconstruction allows for one to see that the characterization of women in the passion narrative has a rhetorical function since women embody the struggles of a community and the solution for the struggles (Rajkumar, 2016, p. 146). Arguably, a theology of reconstruction is ideal, especially in the contemporary African contexts that continue to be marked by GBV and the marginalization of women (Kirchner, 2021, p. 213).

African Women's Religious futurism takes serious reconstruction as a concept and theology. Building on African women theologies, and using an Afro-feminist perspective, one gets that opportunity to challenge the African Church to confront every issue that dehumanizes women with the Good News of Jesus and Christ love that reconciles the world and to promoting human dignity, above all (Uchem, 2001, p. 12). All human beings are generally experiencing diverse and dynamic challenges of the contemporary world. The contemporary world continues to be marked by great impacts of globalization and social transformations (Trask, 2009). There is an exacerbated hunger for power, manipulation, control, oppression and individualism in many African countries (Das, 2006, p. 103). Money, power and positions of leadership dictate the norms of intimate partner relationships. The ethics of leadership have been compromised and greed has taken over the ethics of leadership in many African countries (Ubani-Ebere, 2022). Leadership is predominantly male and those in power have denied the vulnerable, especially women, self-worth (Mwalimu, 2009, p. 516). The African traditional societal aspect of community solidarity has been threatened. Even pregnant women who were highly protected are also victims of GBV (UNICEF report of GBV, 2021).

Unfortunately, the western culture of individualism has taken the contemporary African society by storm. „The self takes care of itself” has become a social disease the symptoms of which are manifested through social isolation and disengagement. The Essays of Richard L. Sklar, for example, give detailed information on how major political and social developments of the imprint of colonialism are still affecting the African continent today (Sklar, 2002, p. 197). Africa is a patriarchal society and when some men cannot handle the challenges of life, they project their anger through violence against women (Lyimo, 2016). Some women on the other hand, try to explore ways of adjusting by finding solace in the biblical stories of suffering with the conviction that suffering through GBV is the way of the cross.

An African women's religious futurism, from an Afro-feminist gendered and literary approach is here used to interrogate biblical narratives, African oral texts, film, GBV Christologies in ways that open up opportunities for counter-redemptive narratives on the matters of GBV. The guiding question is; is it possible to steer dignity talks about transforming biblical storylines that counter structures and governance of patriarchy, for instance, and negotiate redemptive narratives that are pro-life? (Makhubu, 2016, pp. 299–312). While „The Jesus Film” was dominated by white male characters, Afro-futurism was largely represented by black men in the 1920s, since fictions were used at the time with the aim of liberating black people from racial discrimination (Kim, 2017). Notably, *It would take nine decades after the science of fiction as a genre was created and about 25 years after the subgenre Afro-futurism was coined before black women started finding their place and voices in the genre* (Kim, 2017). Even so, it is possible to see how women of African descent continued to find voice through Afro-futurism as a genre.

African Women's Religious futurism is a re-constructural approach and an embodiment of voices from the periphery. As applied to the interpretation of film biblical narratives, it means elevating voices of women as voices from the margins that matter to God. In this approach an Afro-feminist lens embodies African Women's Religious futurism to capitalize on the voices of African women in biblical interpretation. The voices of African women are compared to unheard voices of women in the Bible and also misrepresented biblical voices of women through the biblical film narratives. It has been pointed out, that *an African woman carries six mountains on her back namely; external oppression through colonialism, oppression through traditional structures, her backwardness, man, her color or race and herself* – the observation of Omolara Ogun-dipe-Leslie (Siwila, 2022, p. 13).

Thus, in this approach, African women readers of the Bible are afforded an opportunity to deconstruct discourses that are harmful to women. These include, but are not limited to, discourses that promote GBV, those that portray women as passive and silent recipients of injustices and patriarchal ideologies that disempower women. Healthy discourses that are inclusive, non-discriminate against women based on race or gender are reconstructed in ways that are affirming to the dignity of women as human dignity. In a re-constructural approach to biblical narratives for example, Mary Tororeiy (2018) calls for an alternative reading that focuses on birthing imagery and places Job's wife and the

feminine side of God at the centre of conversations. Seen this way, it is possible to apply it to biblical narratives in ways that opens up opportunities for African women to build on how women transform themselves into biblical characters to re-tell their own stories. This they do in order to re-tell stories of their limited past and name their complex present in ways that enables African women to see a future with hope.

It is from this perspective that one would arguably say that African Women's Religious futurism is a literary strand of hope and arguably, an Afro-feminist re-constructural approach that draws the voices of people who are on the periphery to the centre of the biblical discourses. We are living today in a world that is broken with shattered reality, where pain, sorrow, deceit and self-centeredness have overtaken care and support of Ubuntu – an African culture of human solidarity that the African traditional society enjoyed (Onyejiuwa, 2017). Thus, re-imagining African Women's Religious futurism as re-constructural approach using film and literary analysis as an Afro-feminist lens can help plot a pathway to recovery from GBV (Ogbunu, 2020).

GBV is a patriarchal tool that continues to render many African women vulnerable by silencing their voices. This way, many of them continue to be relegated to the periphery of the society both in the private and public sphere (Giri, 2021, p. 110). GBV is rooted in gender inequality, the abuse of power and harmful norms. While GBV is preventable, religion continues to use sacred texts to socialize women to believe that GBV is a norm and part of the Christian life. It is interesting to note that men cannot endure the same pain that women endure in the name of Christ. It has been observed, that *during displacement and times of crisis, the threat of GBV significantly increases for women and girls* (UNHCR, 2001). Thus, it is important for contemporary African women Bible interpreters to go beyond the aspect of complaining about patriarchy, the marginalization of women and GBV. There is a need for creating theological reflections that confront the renewed challenges of the world such as GBV. This should be done in ways that offer opportunities to formulate counter narratives that are prolife and reconcile humanity to Christ and to one another.

OBSERVATIONS AND CONCLUSION

Film and African Women's Religious Futurism has been presented as a tool for countering narratives that promote GBV. An Afro-Feminist Lens to Mark 15:1–40 from the Context of the Song of Songs 5:1–8 has been used to

show how the contemporary Church has not just failed to sufficiently address and mitigate GBV. Many contemporary African Christian settings are enabling and concealing it. Unfortunately, most of the Nigerian Nollywood films, for example, follow the patriarchal socialization that socializes women to believe that GBV is the way of the cross (Igbelina-Igbokwe, 2013).

In most cases, most of the narratives follow the same storyline that encourages women to be submissive to abusive husbands and to continue to pray for them and „behave well” towards abusive husbands. Women are encouraged that through their good deeds they will be able to touch the evil hearts of the abusers who will in turn be saved (1 Cor. 7:16a). 1 Timothy 2:11–12 and Ephesians 5:22–23 are used to remind women to remain silent and to learn in silence with all submissiveness. Wives are instructed to submit to their own husbands, as to the Lord for the husband is the head of the wife and Christ is the head of the Church.

Thus, inequalities between the sexes continue to foster and cultivate environments where men seek to and continue to control and abuse women in the name of God. Women on the other hand are socialized to *vumilia* GBV believing that it is the way of the cross. In African Christian settings, there are no sermons on GBV yet male pastors encourage women to *vumilia* in violent marriages. It is from this perspective that Film and African Women's Religious Futurism has been presented as a redemptive counter-narrative that is pro-life. This has been done in order to argue for the need to one, provoke all followers of Christ to see the dignity of African women as human dignity and consider what it means to embody the love of Christ that reconciles humanity to one another and the broken world to Christ, and two, address all societal norms that condone violence against women and present the dignity of all as a fundamental human right.

BIBLIOGRAPHY

- Aernie, J. W. (2018). *Narrative Discipleship. Portraits of Women in the Gospel of Mark*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.
- Armstrong, R. J. (2019). *From Risk to Resilience. How Empowering Young Women Can Change Everything*. Newton, Kansas: MennoMedia.
- Benschop, M. (2002). *Rights and Reality. Are Women's Equal Rights to Land, Housing and Property Implemented in East Africa?* New York: Un-Habitat.
- Benschop, M. (2005). *Rights and Reality: Are Women's Equal Rights to Land, Housing and Property Implemented in East Africa?* Nairobi: Un-Habitat.

- Blum, J. E., Harvey, P. (2012). *The Color of Christ: The Son of God and the Saga of Race in America*. Chapel Hill, North Carolina: Univ. of North Carolina Press.
- Bolat, E. (2022). *Postcolonial Representation of the African Woman in the Selected Works of Ngugi and Adichie*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Burton, B. J. (2012). Themes of Female Desire and Self-Assertion in the Song of Songs and Hellenistic Poetry. In: C. A. Hagedorn (ed.), *Perspectives on the Song of Songs / Perspektiven der Hoheliedauslegung*, pp. 180–205. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Chirongoma, S. (2022). *Religion, Women's Health Rights, and Sustainable Development in Zimbabwe, Volume 1*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Chisale, S. S. (2021). Listening to the Voices from Below on Marital Violence and Silence: The Case of Judges 19. In: J. C. Kaunda (ed.), *Religion, Gender, and Well-being in Africa*. Washington, DC: Rowman and Littlefield.
- Chitando, E. (2016). *African Traditions in the Study of Religion in Africa. Emerging Trends, Indigenous Spirituality and the Interface with other World Religions*. New York: Routledge.
- Das, R. (2006). *Poverty and Hunger. Causes and Consequences*. New Delhi: Sarup and Sons.
- De-Whyte, J. P. (2018). *Wom(b)an. A Cultural-Narrative Reading of the Hebrew Bible Barrenness Narratives*. Leiden: BRILL.
- Dinger, D. (2014). *A Study of the Gospel of Mark*. Clemson, SC: Lulu.com.
- Eshleman, P., Phillips, E. C. (2016). *I Just Saw Jesus: The JESUS Film – from Vision to Reality, to the Unimaginable*. Abbotsford, Wisconsin: Aneko Press.
- Evans, E. (2011). *Transmedia Television. Audiences, New Media, and Daily Life*. New York: Taylor and Francis.
- Exum, J. Ch. (2005). *Song of Songs. A Commentary*. Louisville, Kentucky: Presbyterian Publishing Corp.
- Exum, J. Ch. (2012). Toward a Genuine Dialogue between The Bible and Art. In: M. Nissinen (ed.), *Congress Volume Helsinki 2010*, pp. 473–498. Danvers, MA: BRILL.
- Finnegan, R. (2012). *Oral Literature in Africa*. Cambridge: Open Book Publishers.
- Galgalo, D. J. (2004). The Teaching of Theology in Africa. Some Reflections on Source, Methods and Curriculum. In: G. LeMarquand, D. J. Galgalo (eds.), *Theological Education in Contemporary Africa*, pp. 5–27. Oxford: African Books Collective.
- Giri, D. (2021). *Indian English Poetry. A Critical Evaluation*. New Delhi: Pacific Books International.

- Hauerwas, S. (2013). *Without Apology: Sermons for Christ's Church*. New York: Church Publishing.
- Iverson, K. (2007). *Gentiles in the Gospel of Mark: „Even the Dogs under the Table Eat the Children's Crumbs”*. New York: AandC Black.
- Kirchner, S. (2021). *Governing the Crisis. Law, Human Rights and COVID-19*. Zurich: LIT Verlag Münster.
- Krook, L. M. (2020). *Violence against Women in Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kuhn, A. (2002). Women's Genres. In: T. Graeme (ed.). *The Film Cultures Reader*, pp. 20–27. New York: Psychology Press.
- Kupfer, A. M. (2008). *The Passion Story. From Visual Representation to Social Drama*. University Park, PA: Penn State Press.
- Lawson, A. (2016). *European Union Non-Discrimination Law and Intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination*. Oxfordshire, England: Routledge.
- Lockard, A. C. (2020). *Societies, Networks, and Transitions, Volume II: Since 1450: A Global History*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Lyimo, G. E. (2016). *Empowerment and Autonomy of Women. Ushirika wa Neema Deaconess Centre in the Evangelical Lutheran Church in Tanzania, Northern Diocese*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.
- Madsen, R. S. (2012). Using the Worldly Leadership Lens to Approach the Task of Developing Women Leaders. In: S. Turnbull et al. (eds.). *Worldly Leadership. Alternative Wisdoms for a Complex World*, pp. 68–84. London Borough of Camden: Palgrave Macmillan.
- Makhubu, N. (2016). Interpreting the fantastic: video-film as intervention. *Journal of African Cultural Studies*, Vol. 28, No. 3, Special issue: Afro-Superheroes, pp. 299–312.
- Meiu, P. G. (2017). *Ethno-erotic Economies. Sexuality, Money, and Belonging in Kenya*. London: University of Chicago Press.
- Munro, M. J. (1995). *Spikenard and Saffron. The Imagery of the Song of Songs*. London: AandC Black.
- Mwalimu, C. (2009). *Seeking Viable Grassroots Representation Mechanisms in African Constitutions. Integration of Indigenous and Modern Systems of Government in Sub-Saharan Africa*. New York: Peter Lang.
- Mwangi, M. E. (2010). *Africa Writes Back to Self. Metafiction, Gender, Sexuality*. Albany, NY: SUNY Press.
- Nadar, S. (2009). The Task of Feminist Biblical Scholars. *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 25, No 2, pp. 137–143.

- Obiora, A. L. (2021). The Past before Us. Reimagining Patriarchy and Gender in Africa. In: F. V. Bruey (ed.), *Patriarchy and Gender in Africa*, pp. 13–45. Washington, DC: Rowman and Littlefield.
- Oduyoye, M. (2001). *Introducing African Women's Theology*. London: AandC Black.
- Okech, A. (2020). Youth-Hood, Gender and Feminist Dissent. In: A. Okech (ed.), *Gender, Protests and Political Change in Africa*, pp. 12–37. London: Springer Nature.
- Pande, A. (2014). *Wombs in Labor. Transnational Commercial Surrogacy in India*. New York: Columbia University Press.
- Pennock, M. (2005). *Our Catholic Faith – Teacher's Manual: Living What We Believe*. Notre Dame, Indiana: Ave Maria Press.
- Phiri, I. (2004). African Women's Theologies in the New Millennium. *Agenda. Empowering Women for Gender Equity*, No. 61, Religion and Spirituality, pp. 16–24.
- Rajkumar, P. (2016). *Dalit Theology and Dalit Liberation: Problems, Paradigms and Possibilities*. New York: Routledge.
- Rakoczy, S. (2004). Religion and Violence: The Suffering of Women. *Agenda. Empowering Women for Gender Equity*, No. 61, Religion and Spirituality, pp. 29–35.
- Romano, T. A. (1990). *Taking Charge. Crisis Intervention in Criminal Justice*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group.
- Ruwanpura, N. K. (2006). *Matrilineal Communities, Patriarchal Realities. A Feminist Nirvana Uncovered*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
- Shahak, I. (1994). *Jewish History, Jewish Religion. The Weight of Three Thousand Years*. Sterling, VA: Pluto Press.
- Shomanah, W. D. M., Dube, M. (2012). *Postcolonial Feminist Interpretation of the Bible*. St Louis, Missouri: Chalice Press.
- Siwila, L. (2022). *Chikamoneka! Gender and Empire in Religion and Public Life*. Oxford: African Books Collective.
- Sklar, R. L. (2002). The Colonial Imprint on African Political Thought. In: F. Toyin (ed.), *African Politics in Postimperial Times. The Essays of Richard L. Sklar*. Trenton, NJ: Africa World Press.
- Tandrayen-Ragoobur, V. (2021). Building the Patriarchy Index for Sub-Saharan Africa. In: F. V. Bruey (ed.), *Patriarchy and Gender in Africa*, pp. 63–80. Washington, DC: Rowman and Littlefield.
- Tororeiy, M. (2018). *Reclaiming Motherhood. An African Woman's Reading of Birthing Imagery in the Book of Job*. Chicago: Borderless Press.
- Trask, B. (2009). *Globalization and Families. Accelerated Systemic Social Change*. New York: Springer Science and Business Media.
- Ubani-Ebere, O. (2022). *Self-Serving Public Leadership and Governance. The Paralysis of African Countries*. Meadville, PA: Fulton Books.

Uchem, N. R. (2001). *Overcoming Women's Subordination in the Igbo African Culture and in the Catholic Church. Envisioning an Inclusive Theology with Reference to Women*. Irvine, California: Universal-Publishers.

E-SOURCES

Denis888 (2006). Jesus came to all of us, <https://www.imdb.com/title/tt0079368/reviews>, edited on 10 VII 2006, accessed on 31 V 2022.

Igbelina-Igbokwe, N. (2013). Africa: Contextualizing Gender Based Violence within Patriarchy in Nigeria, <https://allafrica.com/stories/201305311347.html>, accessed on 5 VI 2022.

Kim, M. (2017). Afrofuturism, Science Fiction, and the Reinvention of African American Culture, https://keep.lib.asu.edu/_flysystem/fedora/c7/182243/Kim_asu_0010E_17187.pdf, accessed on 31 V 2022.

Ogbunu, C. B. (2020). How Afrofuturism Can Help the World Mend, <https://www.wired.com/story/how-afrofuturism-can-help-the-world-mend/>, accessed on 2 VI 2022.

Onyango, E. (2017). The Challenge of Gender-Based Violence in Kenya and the Response of the Church, accessed on May 16, 2022, <http://www.missiontheology-anglican.org/article/the-challenge-of-gender-based-violence-in-kenya-and-the-response-of-the-church/>, accessed on 27 II 2017.

Onyejiuwa, C. (2017). Ubuntu. An African Culture of Human Solidarity, <http://aefjn.org/en/ubuntu-an-african-culture-of-human-solidarity-2/>, accessed on 2 VI 2022.

Remmers, A. (2001). Verse-by-Verse Bible Commentary – Mark, <https://www.studylight.org/commentary/mark.html>, accessed on 4 VI 2022.

The World Bank Group (2014). Voice Agency and Empowering women and girls for shared prosperity, https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Gender/Voice_and_agency_LOWRES.pdf, accessed on 5 VI 2022.

UNHCR (2001). Gender-based Violence, United Nations High Commissioner for Refugees, <https://www.unhcr.org/gender-based-violence.html>, accessed on May V 2022.

UNICEF report of GBV (2021). Social norms that condone men's use of violence as a form of discipline and control reinforce gender inequality and perpetuate gender-based violence, UNICEF report of GBV cases from 2016–2020, [https://www.unicef.org/protection/gender-based-vio... 9](https://www.unicef.org/protection/gender-based-vio...), accessed on 2 VI 2022.

DORCAS CHEBET JUMA

FUTURYZM RELIGIJNY KOBIEŃ AFRYKAŃSKICH
I FILMOWYCH. AFRO-FEMINISTYCZNE SPOJRZENIE
NA EWANGELIĘ ŚW. MARKA 15:1-40
W KONTEKŚCIE PIEŚNI NAD PIEŚNIAMI 5:1-8

STRESZCZENIE

Afrykanie, a zwłaszcza kobiety przyjmują role postaci biblijnych i z narracji filmowych, aby opowiedzieć własne historie. Narracje biblijne nabrały znaczenia i stały się wydarzeniami na żywo dzięki filmowi. Tekst pokazuje patriarchalne konteksty, w których mężczyźni dominują w interpretacji biblijnej, a przemysł filmowy nadal socjalizuje kobiety do teologii *vumilia* – trzeba więc znosić przemoc ze względu na płeć (GBV), tak jak czynił to Chrystus aż do swojej śmierci na krzyżu. Perspektywa afro-feministyczna i analiza literacka Ewangelii św. Marka 15:1–40 w kontekście Pieśni na Pieśniach 5:1–8 sugeruje, że istnieje potrzeba alternatywnej, futurystycznej i performatywnej narracji, która uwolni afrykańskie kobiety od teologii *vumilia*. Konieczna jest dekonstrukcja chrystologii GBV, które socjalizują afrykańskie chrześcijanki do przyjęcia GBV w imię Chrystusa i wyznaczają nowe granice poznania w sprawach GBV, z naciskiem na rzeczywiste konsekwencje dla przebiegu przyszłych dociekań i dyskusji.

Słowa kluczowe: film, narracja, religijny futurizm afrykańskich kobiet, afro-feminizm, kontekst biblijny

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

EWA BARBARA KAPTUR

DOCTORAL SCHOOL OF THE UNIVERSITY OF SZCZECIN
ORCID 0000-0001-9133-5866

THE ARTIST AS A CONTEMPORARY CONTESTANT IN LITERARY ESSAYS OF LECH MAJEWSKI

Lech Majewski, a Polish humanist and total artist of the twentieth and twenty-first centuries, makes a critical diagnosis of the present in three volumes of his essays: *Oficjalne centrum świata* (*Official Center of the World*, 2016, first ed. 1998), *Pejzaż intymny* (*Intimate Landscape*, 2017) and *Ukryty język symboli* (*The Hidden Language of Symbols*, 2020). In his deliberations on the contemporary human condition, the artist starts from a critique of contemporary art, and more precisely the art of the 20th century. He has the right to do so as one of its representatives. This Polish artist is a painter, sculptor, novelist, poet, film and theatre director. Contrary to contemporary art, which breaks with the tradition of the old centuries, proclaiming the end of transcendence, the art created by Majewski is a form of communing with a higher power, because Majewski is a classicist artist (Majewski, 2022). Contemporary art, on the other hand,

devoid of this metaphysical mystery [...]; too often it tries to shock, scandalise and beat on the head with his fist clenched on the form, and does not allow to penetrate into the picture, to live in it. [...] does not give in to contemplation (Majewski, 2017, p. 17),

the values that are ascribed to it today cannot be compared with the values of the painting of the old Masters.

The human figure has been ousted from the aforementioned art. It was replaced by *the attack of colours and abstract forms on the canvas – broken forms, disintegrated by artists with axes, who hacked the existing canons of beauty* (Majewski, 2017, pp. 136–137). Majewski refers here to Picasso and the Cubists, Stravinsky and Joyce, Moore, Giacometti and de Kooning, and wonders what made the man of the 20th century *turned into ashes and pulp, substances anticipating the atrocities of the 20th century* (Majewski, 2017, pp. 136–137). Was it due to the forgetfulness of figurative art? Was the fact that man *evaporated from art* preceded by the fact that *deformed bodies later evaporated from the front lines and from the concentration camps during both world wars* (Majewski, 2017, p. 137)? The artist poses an extremely important question about the genesis of Auschwitz:

Are painters destroying the human form complicit in the process of annihilation? Were they merely prophets, or did they authorize their activities? Have they stood at the cultural root of the fact that the body has disintegrated in such a simple and easy way, changing to all kinds of soaps and mattress hair? (Majewski, 2017, pp. 137–138).

The question posed by Majewski is as follows – is contemporary art to blame for this, or has it only sensed or intuited such a state of affairs? To what extent was it a premonition of this? Or does it merely reflect the existing situation?

Majewski alludes to the cruelty of world wars and longs for categories that are now forgotten: beauty, truth and faith:

[20th century] bombed with a carpet raid everything that artists and craftsmen worked with Benedictine patience in previous centuries, that is, to bring us closer to the beauty identified with the concepts of truth and faith. And these canons of destruction still triumph. The state of grace in art has been abolished. The existence of Arcadia¹ was denied. Transcendence was swept away. The artist depends on the bestiality of the modern world. The past was also cruel, but it was not as horrendous as in the 20th century (Majewski, 2017, pp. 136–137)².

¹ Those followers of Arcadia were the early artists who tried to *find the principle of harmony, arcadia, beauty* (Majewski, 2017, p. 121; see also Majewski, 2020, pp. 8–9).

² Majewski contests elsewhere: *Our times have lost the notion of beauty; why did the twentieth century irrevocably massacre what motivated artists over the next centuries, i.e. their attempts to get closer to God, Beauty and Truth?* (Majewski, 2017, p. 78), and

The author of *Intimate Landscape* laments the destruction of form in art, which happened thanks to the founders of modern art movements. That is not the problem, however, as the precursors of contemporary art were geniuses. The problem is that their inept followers are responsible for *the widespread academism of ugliness*. Beauty has become a dangerous word that should not be talked about. It used to be the goal of more than art. And the goal of wisdom was to reduce ugliness. Contemporary art has turned this rule upside down. From now on, everything can be art, and any destruction of form today becomes an alibi for the ineptitude of contemporary art creators. Contemporary art has ceased to mean anything – says Majewski. It is dominated by the *poetics of the garbage can*. It illustrates the void, so only a few pages can be written about it, as opposed to the works of past epochs, which the treatises were devoted to. Contact with it impoverishes, as it deprives of spirituality, while contact with ancient art enriches. It is *mainly a financial game that creates names that are later turned into a commodity* (Majewski, 2017, pp. 121, 138–141).

What is the human condition today, in a world dominated by such art? The present day destroys its greatness. The present day eliminates it. This is due to the removal of three dimensions of our humanity – mythical, symbolic and eschatological from art and also from life. This is due to the breakdown visible in contemporary art and its inability to create a comprehensive vision of the world (Majewski, 2017, pp. 77–78): *It has broken down into millions of parts and has become so trivial that it is difficult to grasp its essence, find a formula that would describe the whole* (Majewski, 2017, p. 163). Majewski summarizes the post era accurately:

Today we have created a fear of a big metaphor, a big topic. Are we terribly afraid of it, or are we unable to find it? Any tone that is serious is inadvisable. In the masters of the past, with whom I speak, I respect their seriousness. While nowadays, we live in times of irony, giggles, in times incapable of synthesizing (Majewski, 2017, pp. 166–167, 154–155; cf. Majewski, 2020, p. 82; regarding the irony of the post era, see: Rorty, 2009, passim).

However, we are the only species on Earth *animal symbolicum* and as such we will not escape from the symbol. It humanizes us – Majewski repeats after Casirer. We communicate with the world through the language of symbols, and vice versa – the world, as a symbol, communicates with us. Existence without

in *The Hidden Language of Symbols*, he even lists, following historian E. Hobsbawm, their number: 187 million victims (Majewski, 2020, p. 19).

symbols causes modern man to run away from himself, exist at a distance from himself, lose himself, drift *between nothingness and emptiness*. It is the archetype that allows us to survive. For this reason, according to Majewski, we should learn the language of a symbol from childhood, because *the inability to read symbols makes us slaves to false ideas and emotions* and also because *a large part of our psyche, ego or self-sense is related to the archaic reception of reality* (Majewski, 2017, pp. 75, 79–81; Majewski, 2020, pp. 10, 7–8).

The theme of the escape appears in Baudrillard, to whom Majewski refers many times. Baudrillard mentions it in reference to a postmodern world in which individuals flee the *desert of reality* into the ecstasy of hyper-reality and a new realm of computer, media, and technological experiences. *In this universe, subjectivities are fragmented and lost* (Kellner, 2019, accessed on 23 VI 2022). Majewski recalled this flight, this escape after Baudrillard many times, writing that the formula for escaping from oneself – be it drugs, boosters, action movies or television – is a guarantee of success in the modern Western society, ideally embodied by the United States of America. *Escape, lull, non-existence* where does it come from? Out of self-aversion or self-fear? We do not receive a specific answer to these questions asked by Majewski. What are we escaping from in America? From poverty, from hunger, from being humiliated – as the inscription on the Statue of Liberty says? Not. Here Majewski is sure – first of all, there is an escape from oneself, but also from values, from seeing and from logic (Majewski, 2016, p. 16; Majewski, 2017, pp. 75, 180; Majewski, 2020, p. 168).

This is because of the reality in which we live. Or rather – referring to Baudrillard – hyper-reality (Baudrillard, 1998, pp. 41, 127, 138, 176, 179, 184; Baudrillard, 2001, p. 69; especially Baudrillard, 2005, pp. 6–7, 12, 19, 62–63, 103, 149, 152–153, 189), because now, in the post-era, reality no longer exists. We live in a virtual reality, more real than what is real, in a hyper-reality in which a dematerialized being is freed from the body (Majewski, 2020, p. 83; cf. Kellner, 2019, *passim*). We are no longer a pre-modern society organized around symbolic exchange, nor a modern society organized around production. We are a postmodern society organized around *simulation* – a cultural mode of representation that *simulates* reality such as television, computer cyberspace and virtual reality (Kellner, 2019, *passim*).

Virtual reality will materialize all our desires, hyperrealise all possibilities:

Unconditional fulfilment, without afterlife, without the impossible, without transcendence, without escaping. The end of the alienated man: an individual fulfilled, of course virtually fulfilled. It is the virtual dimension that monopolizes the world today, totalizes reality [...]. Just at the moment when it ceased to coexist with the imagination and plunged into the virtual, reality really died. The individual has become identical with himself. [...] The end of a separate subject, this prophecy has come true (Baudrillard, 2001, pp. 68–69).

The omnipresence of virtuality also affects the art of the new reality, contemporary art extrapolates from still painting to the ground of moving images – cinema, television and the Internet. For this reason, Majewski carefully examines these media in his essays. Here, too, similarly to static contemporary art, the diagnosis of contemporaneity is pejorative – film is no longer an art – it becomes *the art of counting money* (Majewski, 2020, p. 168), it is no longer the poetry of the image, as it was in the 1950s and in the 1960s. It tells stories forgotten right after leaving the cinema, and its sophisticated language has now been replaced by the poetics of television series. The highest-grossing contemporary American cinema is produced for teenagers who want a sense of waking sleep (see Majewski 2017, pp. 20, 74; Majewski 2020, p. 70). Film today is a culture of temporary creations – it must die in a year, similarly in literature – a book dies in a month, music lives even shorter – a song dies in a week (see Majewski 2020, p. 171).

The danger posed by television and the Internet lies in the dissemination of *kitchen art*, the lower art that is fed to the masses, and is reproduced in millions of copies (Majewski, 2017, pp. 74–75). Moreover, man is separated from the world because today *we are dealing with the world behind the glass. Whether it will be the glass of a computer, TV, car or a display window, we constantly interact with the object of dreams through glass* (Majewski, 2017, p. 69). We become absent. *This kind of wakefulness is very widespread – we stare at screens, no matter what; computers, televisions, games* (Majewski, 2017, p. 181). This universal isolation of man from the world and man from man causes us to register ourselves, thus confirming our own existence:

We record everything we do and eat, and we post almost everything to social networking sites. What for? Because we disappear more and more in the untouchable, virtual world behind the glass of a TV, computer or car, and by multiplying images of ourselves and our lives, we try to prove to ourselves and to the world that we do exist (Majewski, 2017, p. 105).

Television has become a contemporary drug for the whole society: *The alcohol of television overwhelms, does not soothe, puts me to sleep, it puts me back for an indefinite future* (Majewski, 2016, p. 37). Today man

puts aside: work, food, sleep. He puts away memory and imaginations. He puts himself down. Billions of people live at the same time in a fluid rainbow of television, the illusion of tangibility, putting aside sleep, memory and imaginations. Putting aside oneself (Majewski, 2016, p. 37).

Thanks to the moving images of television and the Internet, the *explosion of stimuli* leads to the *implosion³ of meaning and feeling* (Majewski, 2017, p. 144), the *explosion of means of communication* leads to the *implosion of meaning* – the content disappears. Contemporary communication is communication devoid of meaning – an abundance of different communication options in the face of content disappearance. Nowadays, we talk without saying anything – says Majewski, regretting – If only we wanted to have a conversation on a deeper level through art, which should be the communicator of the soul (Majewski, 2017, p. 182).

This implosion is immanent – and Majewski refers again to Baudrillard – in the postmodern Western society, in the simulation society, the masses will implode into a silent majority, but also the spheres of economy, politics, culture, sexuality and society implode into each other:

In this implosive mix, the economy is essentially shaped by culture, politics and other spheres, while art, once a realm of potential differences and opposition, is swallowed up by economics and politics, while sexuality is everywhere. In this situation, differences between individuals and groups implode in the rapidly changing breakdown of social and previous boundaries and structures upon which social theory once focused [...], specific face-to-face social relationships disappear as individuals disappear into simulation worlds – media, computers, only virtual reality (Kellner, 2019).

Implosion, in the sense that it is the liquidation of opposing poles, had extremely negative effects: *Evil and Good changed places, and then merged into*

³ Implosion is the collapse of the power of discrimination (Kellner, 2019; Baudrillard, 1998, p. 180): *Industrial (modern) culture was characterized by explosiveness: the dissemination of goods, science and technology, services with a simultaneous sharp limitation of social spheres, classes and discourses. Postmodernity, on the other hand, is characterized by „implosiveness“*. For more on *implosiveness* see: Baudrillard, 2005, pp. 45, 69, 91–94, 104–107.

an inextricably chaotic substance, neither good-nor-bad (Majewski, 2020, p. 18)⁴. Similarly, Baudrillard says: *Today our curse is the inability to distinguish between good and bad, truth and falsehood. [...] We fell into an amoral panic of not distinguishing, mixing up all criteria* (Baudrillard, 2001, p. 100).

Is there a way out of this situation and salvation for the man of the present day? Majewski condemns our forgetfulness of the language of art leading to the implosion of moral categories and postulates its *anamnesis*. Platonic *anamnesis*⁵, a reminder, is a way to discover beauty and vice versa – longing for beauty, which in ancient times was *communing with the transcendence and synonymous with truth*, the desire to rediscover it enables anamnesis, a return to the state of Arcadia, Paradise Lost. Beauty is the highest good, meaning truth (Majewski, 2017, pp. 78, 121). *Anamnesis* is also possible thanks to the fact that we become familiar with the symbolism of the Greco-Roman antiquity and the Bible, which are the foundations of European culture. Without knowledge of this symbolism, the contemporary understanding of the works of art of the past centuries, as well as the world and the present day, is one-dimensional, and the cultural space in which we function paradoxically remains hidden from us, and even ceases to exist for us.

Majewski's diagnosis makes us disillusioned – contemporary art is *the art of annihilation, destroying forms and traditions* (Majewski, 2017, p. 141). In my opinion, however, contrary to Baudrillard (Baudrillard, 2001, p. 67), he hopes to return to the realm of meaning through the art of past centuries, Greco-Roman and biblical symbolism, and modern science. After the postmodern era, this return will enable the reconstruction of the lost identity, or the building of a new identity – the identity that Baudrillard longs for – and regaining forgotten harmony. In this way, the hiatus will be abolished, the gap between the sense of past epochs and its lack in the present, between the identity of the past and the scattered identity of the present.

⁴ Regarding the implications of the implosion on the sphere of morality, see also: Baudrillard, 2001, pp. 9, 11.

⁵ The concept of *anamnesis* appears in several works of Plato. According to this Greek philosopher, in a past life, we were in harmonious places, arcades, the images of which remained in our minds – see more: Plato 1, no year; Plato 2, no year; Plato 3, no year.

BIBLIOGRAPHY

PRIMARY BIBLIOGRAPHY

- Majewski, L. (2016). *Oficjalne centrum świata*, wyd. II. Katowice – Poznań: Angelus Silesius – Dom Wydawniczy Rebis.
- Majewski, L. (2017). *Pejzaż intymny, Rozmowy autobiograficzne o świecie i o sztuce*. Warszawa – Katowice – Poznań: Narodowe Centrum Kultury – Angelus Silesius – Dom Wydawniczy Rebis.
- Majewski, L. (2020). *Ukryty język symboli*, Warszawa – Katowice – Poznań: Narodowe Centrum Kultury – Angelus Silesius – Dom Wydawniczy Rebis.
- Majewski, L. (2022). Lech Majewski – artist's website: <https://lechmajewski.com/>, accessed on 27 VII 2022.

SECONDARY BIBLIOGRAPHY

- Baudrillard, J. (1998, 1st French edition 1986). *Ameryka*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Baudrillard, J. (2001, 1st French edition 1997). *Rozmowy przed końcem*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Baudrillard, J. (2005, 1st French edition 1981). *Symulakry i symulacja*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Kellner, D. (2019). Jean Baudrillard, entry in: Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/ baudrillard/>.
- Plato 1 (no year). *Fajdros*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/platon-fajdros.pdf>, accessed on 28 VII 2022.
- Plato 2 (no year). *Fedon*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/platon-fedon.pdf>, accessed on 25 VII 2022.
- Plato 3 (no year). *Menon*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/platon-menon.pdf>, accessed on 26 VII 2022.
- Rorty, R. (2009). *Filozofia jako polityka kulturalna*, Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik.
-

EWA BARBARA KAPTUR

ARTYSTA JAKO WSPÓŁCZESNY KONTESTATOR W ESEJACH LITERACKICH LECHA MAJEWSKIEGO

STRESZCZENIE

Przedmiotem wystąpienia jest krytyczna diagnoza współczesności wypowiedziana językiem Lecha Majewskiego – współczesnego humanisty, artysty totalnego XX i XXI wieku – w trzech tomach jego esejów: *Oficjalne centrum świata* (1998), *Pejzaż intymny* (2017) i *Ukryty język symboli* (2020). Artysta piętnuje nasze zapomnienie języka sztuki i postuluje jego anamnezę jako artysta zadomowiony w świecie symboliki antyku grecko-rzymskiego i *Biblii*, podwalin kultury europejskiej. Bez znajomości wspomnianej symboliki współczesne zrozumienie dzieł sztuki minionych wieków, a także współczesności jest jednowymiarowe, a przestrzeń kultury, w której funkcjonujemy, paradoksalnie pozostaje przed nami ukryta, przestaje dla nas istnieć. Jak twierdzi Majewski: *Eksplzja bodźców prowadzi do implozji znaczenia i odczuwania, eksplozja środków komunikacji prowadzi do zaniku treści*. Ponieważ człowiek to *animal symbolicum*, egzystencja bez symboli powoduje, że współczesny człowiek ucieka od siebie samego, istnieje w oddaleniu od siebie samego – *współczesność nas niweluje*. Diagnoza Majewskiego pozbawia nas złudzeń – współczesna sztuka to sztuka anihilacji. Fakt, iż w XX wieku człowiek wyparował ze sztuki, Majewski wiąże z ogromem wojen ubiegłego wieku i pyta, czy to sztuka naśladuje naturę, czy natura sztukę.

Słowa kluczowe: świat współczesny, sztuka współczesna, anamneza, ukryte znaczenie, symbol

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

FEDERICA MATERA

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI TORINO, ITALY
ORCID 0000-0002-8289-4946

JENNIFER SERRANO GARCÍA

UNIVERSITY OF GRANADA, SPAIN
ORCID 0000-0002-2881-0131

UNACCOMPANIED FOREIGN MINORS AND THE PERCEPTIONS OF UNDERGRADUATE STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION. A STUDY ON THE INFLUENCE OF THE MEDIA

1. THEORETICAL FRAMEWORK

1.1. UNACCOMPANIED FOREIGN MINORS: A SOCIAL AND EDUCATIONAL CHALLENGE

The phenomenon of Unaccompanied Foreign Minors (UFM) represents a social and educational challenge because of its very high numbers and the political, social and educational implications it entails¹.

In 2020 16 750 children arrived in Greece, Italy, Spain, Bulgaria, Cyprus and Malta. Of these, 10 343 were unaccompanied. Child arrivals in these states de-

¹ The contribution was collectively designed: Federica Matera is the author of the paragraphs 1 and 2, Jennifer Serrano García – 3, 4 and 5.

creased by 50% in 2020 compared to 2019, but in Spain, the second European state only after Italy in terms of numbers of UFM, between 2019 and 2020 the number increased by 56% (UNHCR, UNICEF, IOM, 2020).

Between 2014 and 2020 arrivals by sea in Spain increased exponentially (Statista Research Department, 2022b). In 2020 alone, 3340 UFM arrived in Spain by sea, most of them from Morocco, Mali, Algeria and Senegal (UNHCR, UNICEF, IOM, 2020) and as of December 31, 2020, 9030 minors were registered in the Registry of Unaccompanied Foreign Minors (Agencia de datos, 2022).

The majority of this population is found in the Autonomous Community of Andalusia, with 4617 located in this region, compared to 12 417 of the total (Statista Research Department, 2022a). Most of them come from the African Continent, especially from Morocco (67%), and are over 17 years old (79.4%) (Save the Children, 2018).

In addition to the number of presences, it is also necessary to consider the untraceable minors. Of the 27 560 active reports of missing minors in 2019, at least 1768 correspond to minors who have escaped from reception facilities (Agencia de datos, 2022).

This figure calls into question the ability of civil society and professionals to accommodate the specific needs of these minors, but also the strength of their migration project.

These minors, in fact, are often considered as *agents of family development* (Sbraccia, 2011), bearers of expectations that take them away from the specific protection measures and that can make them enter *invisibility* (Milani, 2015) and the circuit of *deviance, trafficking and exploitation* (Matera, 2021).

The vulnerability of UFM lies in their own condition. They are, in fact, boys and girls *under the age of 18, migrants, separated* from their parents and *not in the care* of any other adult.

Despite the complexity of their status that demands individualised attention, there is a generalisation in the use of the acronym in the public sphere, and this leads to *dehumanisation, stigmatisation and criminalisation* of an extremely vulnerable group. For this reason, another narrative is needed that considers them as lonely minors at serious risk of exclusion and neglect (Save the Children, 2019; Amnistía Internacional España, equipo de Migración y Refugio, 2021).

Looking at the specific characteristics of UFM, these are young people who undertake a *physical journey*, alone or accompanied by exploiters, which exposes them to dangers and uncertainties. In fact, there are many cases in which

minors do not manage to reach the country of destination, despite the promises of traffickers and the debts that minors, or their families, have contracted at the time of departure. The risks of the journey are linked to the duration of the journey, which is often longer than expected, to the places they pass through, where they often work in order to earn money to continue their journey without the necessary safeguards, and to the results of the migration route, which may not even lead to the predetermined destination (Clayton, Gupta, Willis, 2019).

A second element of specificity can be traced back to the *identity journey* between different cultural and symbolic systems (that of the country of origin and that of the country of arrival). The encounter with unfamiliar cultural horizons can generate culture shock (Rogoff, 2004) and role conflicts (Grinberg, Grinberg, 1990).

Then, UFM often carry a *migration mandate* that is the result of the expectations of the family and/or social community to which they belong. In most cases, this mandate is unrealistic, difficult or impossible to achieve, and conflicts with the rights of minors.

Finally, often the *family* is present, although not in physical form. In fact, it manifests itself in the migration project in the form of the child's empowerment in accomplishing certain tasks of emancipation and development.

The elements of specificity presented make it necessary to rethink the concepts of childhood and adolescence, well-being, adulthood and education that make the system of protection capable of accommodating cultural diversity. Otherwise, the risk is to perpetrate discrimination based on an adult-centric and ethno-centric logic.

In the face of multiple violations of human rights and the rights of children and adolescents, the reception system must respond with an intercultural pedagogical approach, renewing its practices and interpretive models (González, Zerpa, Gutiérrez, Pirela, 2007).

1.2. MEDIA COMMUNICATION AND CHILD MIGRATION: CONSTRUCTING SOCIAL REPRESENTATION THROUGH INFORMAL EDUCATION

In this scenario of discrimination, the media play a key role in combating intolerance and xenophobia.

There are several fake news stories about UFM. Amnistía Internacional España, equipo de Migración y Refugio (2021) collected the most significant ones (*They don't to work; They are an economic burden on the state; More than half are*

not minors; With them, crime is on the rise) and refuted them. Indisputably, the media help to spread these unfounded stereotypes.

Several researches show that journalistic information is a source that creates specific configurations (Benson, 2013) and constructs an interpretive framework of reality, determining the attribution of one meaning or another (Koziner, 2013), giving content to the concept of *immigrant* (Bleich, Bloemraad, Graauw, 2015), and creating symbolic boundaries between the self and the other (Dines, Montagna, Ruggiero, 2015).

Therefore, the media play a decisive role in the social construction of threat and security (Horsti, 2003; Balzacq, 2005; Carrascosa, Lacomba, 2020), being able to influence public opinion, either by presenting a certain image of a population or by amplifying or silencing specific voices (Horsti, 2003; Hoekstra, 2015).

The Spanish media is a source of misinformation, of a biased and homogenizing message. Some research highlights the risk that these dynamics have in reflecting and in reinforcing a deficient, preconceived, stereotyped and flattened image of a marginalized group of people (Traverso, 2018; Magallon-Rosa, 2021; Milani, Matera, 2022).

Prejudice, fear of the foreigner (Checa-Olmos, Arjona-Garrido, 2011) and social inequality (Martínez Lirola, Olmos Alcaraz, 2015) are then heightened by the use of the acronym, which hides minors' individuality and emphasizes only the deficient aspects, such as being alone and foreigners, drawing attention to a logic of dependence (Gimeno, 2013). Some authors point out how this causes a disavowal of their relationships and a distrust in their ability to create new ones (Gómez Quintero, Carreras Aguerri, Gimeno Monterde, 2021).

According to Penalva and La Parra (2008), the media (as disseminators of values, norms and lifestyles) legitimize direct or *structural violence* (Galtung, 1985) when, through their content, they provoke rejection, discrimination or aggression against certain groups, individuals, nations, genders, etc. Another way in which the media provoke violence is through disinformation (Penalva, 2002). A highly uninformed society is a society with a high degree of violence.

Following Galtung and Vincent's (1992) definition of violence, in this area, the gap between potential realisations (high level of technology and professionalization of communication) and actual realisations (disinformation through censorship, manipulation of facts, decontextualisation, etc.) would have a multitude of negative consequences on the development of individuals' capabilities, rights, freedom and autonomy. As Licerias (2003, 2005) shows, the mass media

have a great influence in the construction of social thinking, especially among children and adolescents. The media are agents of informal education and intervene not only in content, but also in learning modes, especially in those people who are unable to access them properly and assess their credibility.

The literature shows how the digital divide, the lack of digital literacy and the absence of critical tools to select the presence of possible false information play a decisive role in the assumption of false beliefs, because they exclude part of the population from the possibility of both participating in public discourse and understanding the bias of what they read and listen to (Dominici, 2019; Matera, 2022).

All this causes an *educational deficit, which favours the consolidation of personal positions based on common sense and stereotypes* (Dominici, 2019; Matera, 2022). Within this framework, formal education for critical media consumption is needed.

1.3. ENCOURAGING CRITICAL THINKING THROUGH FORMAL TRAINING: A RESEARCH STUDY WITH UNDERGRADUATE STUDENTS FROM THE FACULTY OF EDUCATION IN GRANADA

Critical thinking education is a fundamental tool for perfecting the ability to assess the credibility of information (Lazer et al., 2018). The choice of information resources represents a skill that must be supported by critical thinking (Fontanin, 2018). Indeed, it allows for the source of knowledge not to be chosen according to the sole criterion of immediate availability or adherence to one's beliefs. On the contrary, critical thinking allows the selection to be made responsibly within a set of sources that is itself critically selected. The increasingly massive production and dissemination of digital content, even self-produced content, and the speed and ease with which any person can publish information, whether true or false, if, on the one hand, it makes the field of possible knowledge much broader, on the other, it produces a set of contents whose reliability cannot always be verified.

Formal education must foster the development of critical thinking. In fact, the task of schools and universities is to carry out what Freire (1973) called a *problematizing education* through the development of contexts for critical reflection on content proposed to students, or proposed by them, and then discussed collectively. In this perspective, the educational act must start from situations that are close to the students, directly experienced by them or that are

present in their life contexts. Schools and universities can foster the competence of learning to learn, a fundamental dimension of self-education (Tremblay, 1996), so that students can be intellectually autonomous.

The ability to think critically involves several skills, such as the ability to identify arguments and assumptions, recognize important relationships, make correct inferences, evaluate evidence and authority, and draw conclusions (Furedy, Furedy, 1985).

In this framework, creating conditions in which students are presented with news, both true and false, on a topic that is central to their daily lives and which also creates very conflicting opinions, can be an effective method for fostering the development of critical thinking. In fact, asking students to think about news without it being contextualized by the researcher/teacher causes two consequences:

- a) a cognitive dilemma arising from the fact that the news presented does not correspond to what they thought;
- b) the need to situate it, and thus to wonder who spread it and whether it is true or false.

However, the presentation of the news alone cannot guarantee the development of critical thinking; it is only the starting point. When reflection becomes collective knowledge and beliefs circulate, fostering on the one hand the broadening of one's knowledge base, and on the other the problematization of one's personal knowledge and, therefore, of one's sources of information and the ways implemented to select them.

In fact, critical thinking is also a reflective activity, because it analyses the validity of the results of one's own reflection and that of others. It is an action-oriented thinking that always emerges in a context of problem solving and in interaction with others. In addition, the evaluation of prior information and knowledge is the basis of decision making (López Aymes, 2012).

Within this framework, this project offers students a training space for the development of critical thinking, fostering their ability to dialogue to solve a problem of understanding regarding a phenomenon and its presentation by the media.

2. OBJECTIVES AND RESEARCH QUESTIONS

Within this theoretical framework, this research has the following objectives:

General Objective 1. To demonstrate the influence of the media in the perceptions of UFM in undergraduate students in Education at the University of Granada, given their future role as teachers and educators.

Specific Objective 1. To find out the point of view of university students from the Faculty of Education in Granada on UFM.

General Objective 2. To provoke a transformation in the perception of the UFM phenomenon.

Specific Objective 1. To allow spaces for individual and collective reflection for university students.

Specific Objective 2. To allow university professors to get to know the students' point of view, so they can activate specific training actions.

According to these objectives, the research questions guiding the study are:

RQ1. What is the students' interpretation of the media message on UFM?

RQ2. Is it possible that collective reflection determines a change in the perception of the phenomenon of UFM?

3. METHODOLOGY

The research responds to a pre-experimental methodology, as this is useful for approaching the phenomenon under study, in this case, to know the perception of university students about UFM, taking into account the influence that the media have on them (Campbell, 1969; Esparza Del Villar, Rios Velasco Moreno, Chávez Valdez, 2020). Within it, a pretest-posttest and a comparison group design is used.

3.1. SAMPLE

Non-probabilistic sampling is used, therefore, it is not a random selection process, but the subjects are selected based on personal criteria framed by the researchers. A purposive strategy is applied, as the sample is selected by the researchers according to their interests (Scharager, Reyes, 2001).

A total of 100 university students from the University of Granada (UGR) were selected. These students are in the 3rd year of the Primary Education Degree and, specifically, the subject of Tutorial Action. In the present study, group A (50 students) was assigned as the experimental group (EG) and group E (50 students) as the control group (CG). Table 2 shows the data on participants according to gender, age, work experience and education.

TABLE 1. PARTICIPANTS ACCORDING TO GENDER, AGE, WORK EXPERIENCE AND EDUCATION

		EG1		CG2	
		%	F	%	F
GENDER	Women	37	74	33	66
	Men	74	26	17	34
AGE	20 to 25	48	96	44	88
	26 to 31	2	4	3	6
WORK EXPERIENCE	NE3	31	62	33	66
	ENMENAS4	19	38	17	34
FORMATION	NH5	13	26	14	28
	NC6	36	72	36	72
	SC7	1	2		

Note: EG1: Experimental Group; CG2: Control Group; NE3: I have no work experience in the education sector; ENMENAS4: I have work experience in the education sector, but not with MENAs; NH5: I have never heard of MENAs; NC6: I have not done any courses/lectures/seminars on MENAs; SC7: I have done one or more courses/lectures/seminars on MENAs.

3.2. COLLECTION INSTRUMENTS

For the correct development of this study, it has been necessary to construct and use a set of instruments that respond to the questions framed above:

QUESTIONNAIRE ON „UNIVERSITY STUDENTS’ PERCEPTION OF UNACCOMPANIED FOREIGN MINORS (UFM)”

This questionnaire was created with the aim of finding out how university students at the UGR, specifically at the Faculty of Education Sciences, perceive UFM. For this purpose, five areas were framed: educational, social, personal, health and social dangerousness. The educational area consisted of three items, the social and personal area consisted of seven items, the health area consisted of four items and, finally, the social dangerousness area consisted of six items. As for the mode of response, a 4-point Likert scale was established, with 1: totally disagree; 2: disagree; 3: agree; 4: totally agree.

After developing the set of items for the different areas according to the existing literature, they were validated by means of an expert judgement carried out by 8 teachers who are experts in the field, with an agreement index of 0.8 between all of them.

Next, negative items 6, 11, 12, 13, 17, 18, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25 and 26 were recoded in the database created in IBM SPSS Statistic.

Additionally, the reliability of the scale was calculated from Cronbach's Alpha coefficient, giving a value of .868. Therefore, it can be stated that the reliability of the instrument is acceptable.

TASKS THAT SEEK INDIVIDUAL AND GROUP REFLECTION

A task was created for each of the biographies and news items, so that, while the students listened to the biographical stories and news items, they could reflect on them.

3.3. PROCEDURE

In order to carry out this study, it went through five phases:

1st phase – **Data collection phase - pre of EG:** The questionnaire „Perception of University Students on Unaccompanied Foreign Minors” has been administered to the EG through the tool offered by Google, Google Forms.

2nd phase – **Intervention phase:** The students have been working with two real biographies of MENAs and a news item published in Spain by the media. One of the researchers read the documents, while the other researcher noted down gestures, non-verbal and verbal communication.

3rd phase – **Reflection and individual explanation:** While the EG listened to the news, they had to reflect and respond to the task set for each of the news items. All of them had to 1. write down the words that immediately came to their mind when listening to the news or biography, 2. write reflections on each of the words, any form of expression being valid.

4th phase – **Debate and collective reflection:** The researchers opened a debate by means of questions related to the news items presented and worked on. This was followed by a collective reflection.

5th phase – **Post EG data collection phase:** The questionnaire was administered again to the EG, in order to find out the effects that the intervention carried out in the session had provoked. In addition, the questionnaire was administered to the CG.

3.4. DATA ANALYSIS

The statistical analyses used in the development of the research were carried out using the IBM SPSS Statistics 28.0.1.0 statistical software. First, the reliability of the instrument created was calculated. Next, the Kolmogorov-Smirnov test was applied to find out if the data had a normal distribution or if there were differences.

Descriptive statistics were then calculated, as well as different tests, such as Student’s t-test for independent samples as well as for related samples.

The qualitative analysis, which is currently being developed, will be carried out using the WordArt tool, which will allow us to examine the individual reflections of each university student, and then collectively, in order to gain a more accurate understanding of the students’ perception of UFM and the impact – positive or negative – that the media has on them.

4. RESULTS

After performing the Kolmogorov-Smirnov test for a sample, it was found that the values obtained in the ECpost questionnaire, as well as in EGpre and EGpost, have $p > .05$, the data obtained being $p = .08, .15$ and $.20$. Therefore, we can accept the H_0 , so, the data have a normal distribution.

4.1. STUDENT’S T-TEST FOR RELATED SAMPLES

After making this statement, the Student’s t-test for related and independent samples is performed.

It can be seen (see table 3) that there is a significant difference between EGpre – EGpost, as the $p < .05$, specifically $p = .001$. A negative mean difference was found, with a value of $.28593$.

TABLE 2. T-STUDENT FOR SAMPLE RELATED TO EGPRE – EGPOST

Group	Dif- ference in averages	95% CONFIDENCE INTERVAL OF THE DIFFERENCE		t	gl	p
		Lower	Upper			
EGpre – EGpost	-.28593	-.36245	-.20940	-7.508	49	< .001

Following this statement, it can be confirmed that, after the intervention, the perception of university students studying the degree of Primary Education about the UFM improves, since, after the intervention, the EGpost ($\bar{x} = .34782$) obtains higher average values than the EGpre ($\bar{x} = .36887$). Therefore, it can be concluded that the intervention phase has positive effects on the university students.

4.2. STUDENT'S T-TEST FOR INDEPENDENT SAMPLES

It can be seen (see table 4) that there is significance between, CGpost – EGpost, since, the $p < .05$, specifically $p = .001$. Therefore, the mean difference gives a negative value: $-.39556$.

TABLE 3. T-STUDENT FOR INDEPENDENT SAMPLES: CGPOST AND EGPOST

Group	Difference in averages	95% CONFIDENCE INTERVAL OF THE DIFFERENCE		t	gl	p
		Lower	Upper			
ECpost – EGpost	-.39556	-.54062	-.25049	-5.411	98	< .001

After showing the significance between the two groups, we can conclude that the intervention carried out with the UGR university students has led to an improvement in what we are trying to analyse, obtaining higher mean values in EGpost ($\bar{x} = 2.9696$) than in CGpost ($\bar{x} = 2.5741$).

5. DISCUSSION

According to the existing literature (Horsti, 2003; Balzacq, 2005; Carrascosa, Lacomba, 2020) and the results obtained in this study, it can be reaffirmed that the media play a key role in society and in the fight against intolerance and xenophobia (Defensor del Pueblo, 2019).

In Spain, the population generally presents a negative, erroneous, manipulated (Magallon-Rosa, 2021), deficient, flattened and stereotyped image of these minors (Traverso, 2018; Milani, Matera, 2022). This vision is produced because students do not have developed skills related to critical thinking and learning to learn, therefore, they are not able to analyse and select the information offered by the media, believing everything that is shown in the news, newspapers, etc., in a certain way and according to Tremblay (1996), they are not intellectually autonomous.

The study highlights the perception that university students have of UFM due to the influence of the media, as well as demonstrating that, by working on critical thinking in formal education, through individual and collective reflection, it is possible to change, according to Checa-Olmos, Arjona-Garrido (2011), the prejudiced thinking of students.

Therefore, after obtaining the data from this study, it is evident that the media have a great capacity to influence the perception that university students have of the UFM. Indeed, if we refer to EGpre with respect to EGpost, there are significant positive changes in thinking and attitude towards this population after the intervention and, therefore, EGpost's perception of this target population of study improves. The same is true for CGpost with respect to EGpost, as CGpost students have a more negative perception of UFM, as they are influenced by the media (Horsti, 2003; Hoekstra, 2015) and do not have the skills related to critical thinking. In contrast, EGpost has a more positive perception than CGpost.

However, Gómez Quintero, Carreras Aguerri and Gimeno Monterde (2021) indicate that the Spanish population thinks that UFM have difficulties in establishing future relationships with Spanish citizens. However, according to the present research, university students think just the opposite.

Therefore, it is important to highlight that, in general, the perception of the Spanish population on any subject, and specifically, on UFM, is due to this misinformation on the part of the media (Dominici, 2019).

BIBLIOGRAPHY

- Agencia de datos. (2022). Menores extranjeros no acompañados en España, datos y estadísticas, <https://www.epdata.es/datos/menores-extranjeros-no-acompanados-espanadatosestadisticas/621#:~:text=En%20otro%20informe%2C%20el%20Ministerio,deci%2C%20m%C3%A1s%20del%2037%25>, accessed on 25 V 2022.
- Amnistía Internacional España, equipo de Migración y Refugio (2021). Problemas a los que se enfrentan los MENAS. Desmontando bulos, <https://www.es.amnesty.org/en-que-estamos/blog/historia/articulo/menas-desmontando-bulos/>, accessed on 24 V 2022.
- Balzacq, T. (2005). The three faces of securitization: political agency, audience and context. *European Journal of International Relations*, 11 (2), pp. 171–201. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066105052960>.
- Benson, R. (2013). *Shaping immigration news. A French-American comparison*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139034326>.

- Bleich, E., Bloemraad, I., Graauw, E. de (2015). Migrants, minorities and the media: Information, representations and participation in the public sphere. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (6), pp. 857–873. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2014.1002197>.
- Campbell, D. T. (1969). Reforms as experiments. *American Psychologist*, 24 (4), pp. 409–429. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0027982>.
- Carrascosa, M. I. P., Lacomba, J. (2020). Las organizaciones de la sociedad civil en fronteras de alta migración. Entre el humanitarismo y la defensa de derechos. *Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 28 (58), pp. 13–32. DOI: <https://doi.org/10.1590/1980-85852503880005802>.
- Checa-Olmos, J. C., Arjona-Garrido, Á. (2011). Españoles ante la inmigración. El papel de los medios de comunicación. *Comunicar. Revista Científica de Comunicación y Educación*, 19 (37), pp. 141–149. DOI: <https://doi.org/10.3916/c37-2011-03-06>.
- Clayton, S., Gupta, A., Willis, K. (eds.) (2019). *Unaccompanied Young Migrants. Identity, Care and Justice*. Policy Press.
- Defensor del Pueblo (2019). Los niños y los adolescentes en el informe anual del Defensor del Pueblo 2019, <https://www.defensordelpueblo.es/informe-anual/informe-anual-2019>, accessed on 25 V 2022.
- Dines, N., Montagna, N., Ruggiero, V. (2015). Thinking Lampedusa: Border construction, the spectacle of bare life and the productivity of migrants. *Ethnic and Racial Studies*, 38 (3), pp. 430–445. DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.2014.936892>.
- Dominici, P. (2019). *Dentro la società interconnessa. La cultura della complessità per abitare i confini e le tensioni della civiltà ipertecnologica*. Milano: Franco Angeli. DOI: <https://doi.org/10.3280/siss2019-001009>.
- Esparza Del Villar, O. A., Rios Velasco Moreno, L. G., Chávez Valdez, S. M. (2020). Diseños preexperimentales y cuasiexperimentales aplicados a las ciencias sociales y la educación. *Enseñanza e Investigación en Psicología*, 2 (2), pp. 167–178.
- Fontanin, M. (2018). Con il pretesto delle false notizie: insegnare il pensiero critico nella scuola italiana a partire da Carol C. Kuhlthau. *AIB studi*, 58 (2), pp. 267–283. DOI: <https://doi.org/10.19245/25.05.bs.c01.044>.
- Freire, P. (1973). *L'educazione come pratica della libertà*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore.
- Furedy, C., Furedy, J. J. (1985). Critical Thinking: Toward Research and Dialogue. *New Directions for Teaching and Learning*, 23, pp. 51–69. DOI: <https://doi.org/10.1002/tl.37219852307>.
- Galtung, J. (1985). *Sobre la paz*. Barcelona: Fontamara.
- Galtung, J., Vincent, R. C. (1992). *Global Glasnost. Toward a New World Information and Communication Order?* Cresskill, NJ: Hampton Press.

- González, N., Zerpa, M. L., Gutiérrez, D., Pirela, C. (2007). La investigación educativa en el hacer docente. *Laurus*, 13 (23), pp. 279–309.
- Gómez Quintero, J. D., Carreras Aguerri, J., Gimeno Monterde, C. (2021). Representaciones mediáticas de los menores que migran solos: Los MENA en la prensa española. *Comunicar. Revista Científica de Comunicación y Educación*, 29 (66), pp. 95–105. DOI: <https://doi.org/10.3916/c66-2021-08>.
- Grinberg, L., Grinberg, R. (1990). *Psicoanalisi dell'emigrazione e dell'esilio*. Milano: Franco Angeli.
- Hoekstra, M. (2015). Diverse cities and good citizenship. How local governments in the Netherlands recast national integration discourse. *Ethnic and Racial Studies*, 38 (10), pp. 1798–1814. DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1015585>.
- Horsti, K. (2003). Global mobility and the media. *Nordicom Review*, 24 (1), pp. 41–54. DOI: <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0296>.
- Koziner, N. (2013). Antecedentes y fundamentos de la teoría del framing en comunicación. *Austral Comunicación*, 2 (1), pp. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.26422/aucom.2013.0201.koz>.
- Lazer, D. M. J. et al. (2018). The science of fake news. *Science*, 359 (6380), pp. 1094–1096. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>.
- Liceras, Á. (2003). Tópicos, estereotipos y prejuicios, componentes de un aprendizaje informal que deforma. *Iber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*, 36, pp. 89–101.
- Liceras, Á. (2005). Medios de comunicación de masas, educación informal y aprendizajes sociales. *Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*, 46, pp. 109–124. DOI: <https://doi.org/10.29344/07194145.43.2631>.
- López Aymes, G. (2012). Pensamiento crítico en el aula. *Docencia e Investigación*, 37 (22), pp. 41–60.
- Magallon-Rosa, R. (2021). La agenda que queda fuera de los medios. Desinformación y „fact-checking” sobre (in)migración. *Migraciones. Publicación del Instituto Universitario de Estudios Sobre Migraciones*, 52, pp. 59–87. DOI: <https://doi.org/10.14422/mig.i52.y2021.003>.
- Martínez Lirola, M., Olmos Alcaraz, A. (2015). Sobre menores y mujeres inmigrantes en la radio y la televisión públicas: imágenes sesgadas y ficciones mediáticas. *Tonos Digital. Revista Electrónica de Estudios Filológicos*, 29, pp. 1–23.
- Matera, F. (2021). *Ragazzi fuori: minori stranieri non accompagnati e devianza. Una lettura pedagogica*. In: G. Gozzelino (ed.), *Percorsi divergenti. Devianza, anticonformismo e resilienza*, pp. 77–88. Bari: Progedit.
- Matera, F. (2022). Senza cittadinanza. Minori stranieri non accompagnati tra visibilità mediatica e cittadinanza attiva. In: F. Stara (ed.), *Agorà. L'educazione alla cit-*

- tadinanza tra problemi e prospettive*, pp. 157–183. Cosenza: Luigi Pellegrini Editore. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.res.8227>.
- Milani, L. (2015). Due volte invisibili. Minori stranieri lavoratori e vittime di tratta e diritto all'educazione. In: M. Tomarchio, S. Ulivieri (eds.), *Pedagogia militante. Diritti, culture, territory*, pp. 314–322. Pisa: Edizioni ETS.
- Milani, L., Matera, F. (2022). Educational Invisibility and Media Communication. The Educator between Action and Representations. In: E. Gola, A. Volterrani, F. Meloni (eds.), *Communication, digital media and future: new scenarios and future changes*, pp. 159–168. Cagliari: UNICApres. DOI: <https://dx.doi.org/10.13125/unicapres.978-88-3312-054-6>.
- Penalva, C. (2002). El tratamiento de la violencia en los medios de comunicación. *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 10, pp. 395–412. DOI: <https://doi.org/10.14198/altern2002.10.31>.
- Penalva, C., La Parra, D. (2008). Mass communication and structural violence. *Convergencia*, 15 (46), pp. 17–50.
- Rogoff, B. (2004). *La natura culturale dello sviluppo*. Milano: Raffaello Cortina Editore.
- Save the Children (2018). La protección jurídica y social de los Menores Extranjeros No Acompañados en Andalucía. Save the Children, https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/proteccion_juridica_menores_extranjeros_no_acompanados_andalucia.pdf, accessed on 25 V 2022.
- Save the Children (2019). Menas es un estigma, son niños y niñas solos, <https://www.savethechildren.es/actualidad/menas-es-un-estigma-son-ninos-y-ninas-solos>, accessed on 25 V 2022.
- Sbraccia, A. (2011). *Strutture di minoranza. Minori stranieri in comunità: uno studio di caso*. Think Thanks.
- Scharager, J., Reyes, P. (2001). Muestreo no probabilístico. *Pontificia Universidad Católica de Chile. Escuela de Psicología*, 1, pp. 1–3.
- Statista Research Department (2022a). Number of undocumented and unaccompanied minors registered in Spain as of 2019, by autonomous community, <https://www.statista.com/statistics/1218900/number-of-unaccompaniedchildren-registered-in-spain/>, accessed on 26 V 2022.
- Statista Research Department (2022b). Number of undocumented and unaccompanied minors arrived by sea in Spain from 2014 to 2020, <https://www.statista.com/statistics/1218893/number-of-unaccompanied-children-arrived-by-sea-in-spain/>, accessed on 26 V 2022.
- Traverso, A. (ed.) (2018). *Infanzie movimentate. Ricerca pedagogica e progettazione nei contesti di emergenza per minori stranieri non accompagnati*. Milano: Franco Angeli. DOI: <https://doi.org/10.3280/mg2011-003032>.

Tremblay, N. A. (1996). Quatre compétences-clés pour l'autoformation. *Le Sciences de l'éducation*, 1–2, pp. 153–176.

UNHCR, UNICEF, IOM. (2020). Refugee and Migrant Children in Europe 2020, file: <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/2021-03/UNHCR-UNICEF-IOM%20Factsheet%20on%20refugee%20and%20migrant%20children%20Jan-June%202020.pdf>, accessed on 25 V 2022.

FEDERICA MATERA
JENNIFER SERRANO GARCÍA

MAŁOLETNI CUDZOZIEMCY BEZ OPIEKI I PERCEPCJA STUDENTÓW STUDIÓW LICENCJACKICH NA KIERUNKU EDUKACJA PODSTAWOWA. BADANIE WPŁYWU MEDIÓW

STRESZCZENIE

W latach 2016–2019 przepływ migracyjny małych cudzoziemców bez opieki (ang. Unaccompanied Foreign Minors, UFM) w Hiszpanii znacznie się zwiększył. Większość tej populacji znajduje się we Wspólnocie Autonomicznej Andaluzji, z 4617 zlokalizowanymi w tym regionie, w porównaniu do 12 417 ogółu, z których większość pochodzi z kontynentu afrykańskiego. Badania pokazują, że fakt ten, połączony z dezinformacją dostarczaną przez media, prowadzi społeczeństwo do posiadania z góry założonej, błędnej i zmanipulowanej wiedzy na temat tej populacji, generując formy przemocy strukturalnej. Częściowa i homologowana informacja dostarczana przez media na temat UFM generuje deficytowy, spłaszczony i stereotypowy obraz małego cudzoziemca, rozpowszechniając uprzedzenia i powodując zniekształconą wiedzę, która sprzyja lękowi przed cudzoziemcami i nierównościami społecznymi.

Opierając się na badaniach dotyczących relacji pomiędzy przekazem medialnym, edukacją nieformalną a myśleniem społecznym, głównym celem tego badania jest poznanie punktu widzenia na UFM studentów uniwersytetu z Wydziału Edukacji w Granadzie po obejrzeniu wiadomości przekazywanych przez media na ich temat, jak również ustalenie punktu zwrotnego na temat roli odgrywanej przez profesorów uniwersyteckich, prowokując do refleksji nad ich własnymi interpretacjami. Zastosowano metodologię przedeksperymentalną z pięcioma fazami składającymi się z kwestionariuszy i refleksji grupowej. Oczekuje się, że badanie to pokaże wpływ mediów na percepcję UFM u studentów uniwersytetu, a także refleksję zbiorową jako instrument i kontekst uczenia się w formalnym środowisku edukacyjnym.

Słowa kluczowe: massmedia, małe cudzoziemcy bez opieki, studenci uniwersytetów, dezinformacja, edukacja nieformalna

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

MONIKA OLĘDZKA

UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH
ORCID 0000-0002-1678-1775

WIELOKULTUROWOŚĆ W OBLICZU WOJNY
WYZWANIEM DLA PROCESU NAUCZANIA
W EUROPIE ŚRODKOWEJ W XX I XXI WIEKU.
DOŚWIADCZENIA KAZIMIERY IŁŁAKOWICZÓWNY
A WSPÓŁCZESNA EDUKACJA

WSTĘP

Presja wojny, życie na obczyźnie w obliczu konfliktu militarnego jest wyzwaniem dla edukacji na przestrzeni wieków. Celem artykułu jest pokazanie współczesnych wyzwań polskiej edukacji, która przyjmuje i wspiera ukraińskich uczniów. Dodatkowo praca ma charakter komparatystyczny, nawiązujący do doświadczeń węgiersko-rumuńskich z życia na emigracji korepetytorki, pisarki, glottodydaktyczki Kazimierzy Iłłakowiczówny. Wykorzystane metody: analiza tekstów, studium przypadku, obserwacja i sondaż diagnostyczny służą ukazaniu różnorodnych przykładów z zakresu edukacji w obliczu wojny w XX i XXI wieku.

WOJNY A NAUCZANIE

Pod wpływem napaści Rosji na suwerenną Ukrainę nastąpiła wielomilionowa fala uchodźców. Obecność różnorodnych kultur, narodowości, religii

w obrębie państwa oraz znaczące zmiany w jego polityce to elementy charakterystyczne dla procesów migracyjnych. Ciekawym przykładem może być Polska, która – broniąc się przed wojną hybrydową – buduje zabezpieczenia na granicy z Białorusią, aby ograniczać masową, nielegalną migrację, a z drugiej strony, jako jedno z państw Europy otwiera drzwi dla uchodźców z Ukrainy. Działa jako część Europy Środkowej, która na tle fal historycznych ma wymiar diachroniczny i synchroniczny. Według brneńskiego Instytutu Sławistyki, w koncepcji arealowej jest przestrzenią kultury z filologiczną podstawą (Pospíšil, 2015, s. 141–150).

Kwestię geografii kulturowej poruszył również Andrzej Stasiuk, przedstawiający Europę jako jedność psychosocjalną, pełną tradycji wspólnoty, która jasno określa zasady, styl życia, choć z drugiej strony dostrzega mit o jej nowoczesności (torby foliowe, chińska tandeta) (Stasiuk, 2000). Pokazuje Europę Środkowo-Wschodnią jako miejsce występowania jeszcze silnych znaków autentycznej życzliwości, spontanicznej chęci pomocy, zachowań sprzed wydziedziczającej transformacji (Dąbrowski, 2009, s. 140). Widoczny jest tu proces mentalny, *podzielający odczucia drugiego* oraz empatia. Wyraźny jest podział kontynentu na międzyludzką, semiotyczną Europę Środkowo-Wschodnią i pełną abstrakcji, wieloznaczności, wszechobecnego czasu, biurokracji, uprzejmego chłodu Europę Zachodnią (Dąbrowski, 2009, s. 145).

Dodatkowo tym, co aktywuje do działania mieszkańców środkowej części kontynentu – wśród nich Polaków – jest dostrzeganie odbicia powtarzającej się historii, kiedy byli napadani przez Niemcy czy Rosję, mordowani i wydziedziczani ze swojego dorobku kulturowego. To właśnie inteligencja interakcyjna i podobna historia mają duży wpływ na niesamowitą otwartość Polaków, nawet drzwi swojego domu, dla kilku milionów uchodźców.

Pomoc uchodźcom wiąże się nie tylko ze świadczeniami społecznymi lub dostępem do edukacji, ale i zapewnieniem przybyłym prawa do zachowania własnej tożsamości i tradycji. Multikulturalizm nie wyklucza integracji imigrantów ze społeczeństwem, a wręcz przeciwnie – zachęca Ukraińców do pełniejszego bycia razem, ponieważ gwarantuje równe i bardziej sprawiedliwe traktowanie każdego, niezależnie od pochodzenia (Pisarek, 2008, s. 58–59).

Proces tworzenia się wielokulturowości jest procesem ciągłym i miał również miejsce pod wpływem fal uchodźców po wybuchu II wojny światowej. Kazimiera Iłakowiczówna (pisarka, była sekretarka naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego) podobnie jak wielu polskich żołnierzy i urzędników ucieka-

ła za granicę. W Rumunii musiała szybko odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Stała się nauczycielką udzielającą korepetycji i tłumaczką tekstów. Znała język angielski, rosyjski, niemiecki, ale szybko musiała nauczyć się też rumuńskiego i węgierskiego. Jej wielojęzyczność sprawiła, że miała duży wpływ na nauczanie i światopogląd wielu młodych ludzi.

Iłakowiczówna wytrwale starała się oprócz wiedzy wpajać też wartości. Jako guwernantka wplatała w nauczane treści przeżycia osobiste, czytanie książek, polskie kołysanki, kolędy. Wkładała tam całą siebie (Iłakowiczówna, 1958, s. 59–60). Co więcej, ucząc innych, sama czyniła postępy w nauce języka węgierskiego. Przyznała, że to jej studenci-Węgrzy byli jej pierwszymi nauczycielami, gdy z zapalem wspólnie tłumaczyli i interpretowali poezję Endre Ady'ego. Wspomina, że wyklócała się z nimi o każdy szczegół i odcienie utworów, co pomogło jej w tłumaczeniach tekstów, w samorozwoju (Iłakowiczówna, 1958, s. 60; Borkowska, 2010, s. 141–142). Opowiadała też o pomysle wystawiania sztuk z uczniami, o możliwości nawiązania korespondencji międzynarodowych między uczniami w Klużu i krakowskiego liceum sióstr urszulanek (Iłakowiczówna, 1958, s. 141–142). Wspominała zapal, z jakim młodzi ludzie angażowali się w wymianę znaczków, wycinków z ilustracjami krajobrazu, ubiorów, dzieł sztuki. W planach była nawet wycieczka do Polski. Inna szkoła, z którą podjęła współpracę, to liceum Regina Maria i koło Czerwonego Krzyża. Iłakowiczówna miała świadomość, że wzajemna nieznajomość narodów prowadzi do nienawiści. Próbowała więc temu zapobiec poprzez *braterskie zbliżenie młodzieży* (Iłakowiczówna, 1958, s. 142). Pisarka dbała zatem nie tylko o wpajanie wiedzy czy umiejętności językowych, ale również o dobre wychowanie i krzewienie wartości (Iłakowiczówna, 1958, s. 67–69).

Iłakowiczówna pisała:

Czasem, kiedy nauczę kogoś od początków jakiegoś języka tak, że uczeń rozmawia ze mną swobodnie, patrzę na to prawie jak na cud [...] Uczę na tekstach pięknych, trudnych, odkrywam bowiem, że dla początkującego nie ma różnicy, czy Szekspira czyta, czy powiastkę o banalnej jakiejś np. wycieczce [...]. Sonet Szekspira dostaje się każdemu z uczni [!] na początek, dla „wprawy w wymowie” i nim domyślą się, że to rzecz arcy-trudna [...] już go umieją na pamięć i mówią z pewną wyższością, iż przypuszczali, że Szekspir jest trudniejszy (Iłakowiczówna, 1958, s. 107–108).

TABELA 1. METODY PRACY LEKCYJNEJ
W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ I W LATACH 20. XX WIEKU

METODY PRACY Z UCZNIEM KAZIMIERY IŁŁAKOWICZÓWNY PODZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ	METODY PRACY Z UCZNIEM W LATACH 20. XXI WIEKU
<ul style="list-style-type: none"> • metody podające i problemowe oparte na słowie: pogadanka, opowiadanie, opis, dyskusja, praca z tekstem 	<ul style="list-style-type: none"> • metody podające: pogadanka, wykład, objaśnienie • metody problemowe: wykład problemowy, metoda przypadków, metoda sytuacyjna
<ul style="list-style-type: none"> • interpretacja i tłumaczenie wybranych tekstów, popularnych wielkich dzieł, mimo trudności, wysokiego poziomu językowego dzieł • czytanie prasy jako materiału edukacyjnego 	<ul style="list-style-type: none"> • praca z tekstem lub jego fragmentem dostosowanym do poziomu i zainteresowań uczniów
<ul style="list-style-type: none"> • metody ekspozycji, inscenizacja, odgrywanie scen sztuki teatralnej • metody praktyczne: tworzenie listów, wymiana korespondencji – współpraca międzyszkolna, międzynarodowa 	<ul style="list-style-type: none"> • metody ekspozycji, inscenizacja, odgrywanie scen lub całego krótkiego dzieła literackiego • metody ekspozycji: oglądanie adaptacji powieści, sztuk teatralnych • lekcje muzealne, lekcje w kinie • metody aktywizujące, kinestetyczne: scenki sytuacyjne, gry edukacyjne planszowe i wirtualne • metody praktyczne: metoda projektu • metody z użyciem komputera
<ul style="list-style-type: none"> • nauczanie przy ograniczonym wyborze podręczników, praca z fragmentami wybitnych dzieł 	<ul style="list-style-type: none"> • nauczanie przy zastosowaniu różnorodnych podręczników, z kolorowymi reprodukcjami malarskimi, grafikami wspierającymi odbiór dzieła literackiego; podręczniki multimedialne, ćwiczenia <i>on-line</i>, aplikacje

Źródło: Opracowanie własne; por. <https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2514>.

Współcześnie oprócz sposobów podających, systematyzujących wiedzę, ale wymagających od odbiorcy dojrzałości i większego wysiłku, stosuje się metody aktywizujące, opierające się na użyciu różnorodnych ćwiczeń, barwnych podręczników, dostosowanych do poziomu i wieku odbiorcy. Obok obecnych form wypowiedzi, na przykład: email, sms, blog stosuje się też te popularne podczas

II wojny światowej: opowiadanie, reportaż czy interpretację poezji. Korzysta się z multimediiów, ekranizacji dzieł lub organizuje lekcji w teatrze, muzeum. W czasie wojny oficjalne wyjście do teatru było możliwe tylko na obczyźnie, gdyż w 1939 roku Niemcy zamknęli wszystkie teatry polskie na okupowanych ziemiach (Polska. Teatr. Druga wojna światowa, 2022).

Iłakowiczówna odważnie zlecała młodzieży interpretowanie i tłumaczenie skomplikowanych tekstów wielkich dzieł literackich. Uczyla przez dyskusję, polemikę, pokazując kunszt wielkiego dzieła literackiego. Nie zważała na trudności, wysoki poziom językowy, nieadekwatny do umiejętności ucznia, co mogło zniechęcać lub zachwycać, iż z pomocą nauczyciela sięgają szczytów literatury światowej. Innowacyjne było wykorzystanie przez Iłakowiczównę współpracy międzynarodowej międzyszkolnej poprzez tworzenie korespondencji. Ta metoda jest praktykowana również we współczesnej szkole. Oprócz wymiany listów, emaili (przy pomocy eTwinningu) obecnie następuje wymiana uczniów, wspólne wyjazdy dzięki programom takim jak Erasmus. Iłakowiczówna marzyła o wycieczce do Polski ze swoimi uczniami z Siedmiogrodu, ale ograniczenia polityczne i finansowe stanowiły przeszkodę.

Współczesne metody nauczania koncentrują się na uczniu, jego umiejętnościach, zainteresowaniach. Upraszcza się teksty, jeśli są zbyt długie lub trudne, albo ogląda się ekranizacje, gdyż trudno przekonać wszystkich do przeczytania zadanej lektury. W świecie pełnym multimediiów bardziej przemawia do młodego pokolenia mem, krótki filmik na Youtubie czy ćwiczenia multimedialne niż praca z samym tekstem.

Wojna zmienia wszystko. Potwierdza to przykład Kazimiery Iłakowiczówny, która była zapraszana i szanowana podczas objazdu z odczytami po Europie, a po wybuchu konfliktu zbrojnego lepiej się było nie przyznawać, że się jest Polakiem (Iłakowiczówna, 1958, s. 50–56). Starła się jednak pozostać sobą nawet wtedy, gdy w 1940 roku Siedmiogród stał się węgierski, pod naciskiem władz hitlerowskich. Została, aby pomóc chronić przed odwetem rodzinę gubernatora, u której przebywała (Walawender, 2014, s. 191–206): *Żadna z węgierskich hrabin i baronowych [...] ani szwajcarski czy angielski konsul, których znała, nie pomógł, tylko Żydzi przyjęli ją za opłatą na krótki czas* (Iłakowiczówna, 1958, s. 39). Sytuacja polityczna zmieniła się w 1944 roku. Z 18 000 mieszkańców zabranych siłą wróciło tylko 38. Miasto ponownie przemianowano na Kluż. Było *wyludnione, wygłodzone, pozbawione opału, dowozu żywności i poczty, miasteczko było słabiutkim tętmem. Wśród straszliwego zamętu, na gruzach państwa i reżimu* Iłakowiczówna zbierała uczniów do nauki języków (Iłakowiczówna, 1958, s. 41).

Powyższy obraz jest łudzaco podobny do wojennej rzeczywistości na Ukrainie, gdzie są niszczone domy, szkoły, a ludzie zabijani. Potwierdza to wypowiedź ukraińskiej nauczycielki uczestniczącej w wywiadzie, przywołującej wspomnienia ze swojego kraju. Opowiadała, jak żyli w piwnicy w ciągłym strachu, niepewni, czy bomba trafi w ich dom, czy sąsiedni. Dla niej również rzeczywistość zmieniła się radykalnie: jednego dnia prowadziła lekcje, wystawiała oceny, sprawdzała prace domowe, a drugiego szkoła była już tylko opuszczoną ruiną.

Współcześnie integralną narzędziami społeczeństw są języki, mające moc spajania ludzkich wspólnot. Ich różnorodność i odmienność stanowi wyzwanie dla procesu nauczania. Znaczący wpływ na edukację w XXI wieku ma też technologia, bez której trudno wyobrazić sobie rozwój młodego pokolenia, funkcjonującego w ponowoczesnym systemie komunikacji nonwerbalnej, pełnej multiznakowości (Pisarek, 2008, s. 58–59). Charakterystyczne więc staje się multimodalne podejście, które dąży do ulepszenia, ale i uproszczenia przekazu, do zwiększenia wyboru, zaproponowania wielu wariantów zadań. Niewątpliwie ułatwia to komunikację w szkole, gdyż wizualizacja, wykorzystanie różnorodnych form przekazu czy zastosowanie internetowych tłumaczy sprawia, że bariera językowa jest zdecydowanie mniejsza. Dopełnieniem jest życzliwa komunikacja interpersonalna, która zbliża do siebie polskich i ukraińskich uczniów, pomaga odnaleźć się w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Istotny staje się wtedy język w działaniu, jego paradygmat funkcjonalistyczny i interakcyjny (Ricoeur, 1996, s. 153).

Podobnie jak w przypadku Iłłakowiczówny również współcześni nauczyciele uczą się większej elastyczności, uwzględniania potrzeb nowej grupy – dzieci cudzoziemców. Pisarka jako uchodźczyni podjęła próbę dialogu. Mimo różnic językowych, kulturowych odważnie stawiała czoło nowym wyzwaniom. Wiedziała, że życie na emigracji, to nie tylko narodowe, ale i jej osobiste wyzwanie, że to,

co osiągnęła, zostało raz na zawsze przekreślone. Warszawa, stanowisko w MSZ, środowisko, w którym żyła. Ponownie trzeba było wrócić niejako do punktu wyjścia: do tułaczki pośród obcych, do zarabiania [...] udzielania lekcji języków obcych [...] aby poczuć się „swojsko” w cudzym kraju (Ratajczak, 1986, s. 24).

Ten punkt wyjścia w obliczu wojny staje się wyraźny także dzisiaj dla dzieci ukraińskich i ich opiekunów. Mimo zapraszającej otwartości ze strony Pola-

ków dostrzegają swoją odrębność kulturową, tęsknią, odczuwają napięcia, rozterki. Potwierdzają to zarówno psycholodzy szkolni, jak i wychowawcy, widząc wewnętrzne rozdarcie Ukraińców między dążeniem do autonomii a chęcią integracji ze społecznością klasy, co może prowadzić do kryzysu tożsamości etniczno-kulturowej (Kasperski, 2010, s. 318–320). To powtarzające się zjawisko obciążone tymczasowością. Niepewność wojny jest niewątpliwie wyzwaniem dla edukacji, która próbując sprostać zadaniom, poszukuje nowych rozwiązań, przekracza utarte wzorce, kanony, aby wspomóc polifoniczność, zintegrować odmienności.

Próba odnalezienia się w wielokulturowym świecie stanowi część nauki i samorozwoju. Pomaga trwać mimo przeciwności. Iłakowiczówna uczyła się poprzez obserwację malowniczej Rumunii. Pisała: *baby są chuściaste, spódniczone i rozłożyste, często gęsto w strojach narodowych różnych odmian: rumuńskich, węgierskich, cygańskich* (Iłakowiczówna, 1958, s. 128). Współcześnie również podkreśla się walory odmienności i wielokulturowość w szkole, wzmożonej przez globalizację. Dodatkowo internet umożliwia naukę zdalną, pomaga penetrować fakty, a nawet wpływać na wydarzenia. Ukraińcy pisząc na forach internetowych, tworząc artykuły, komentarze, podkreślają swoją ciągłość historyczną, wspólnotowość istnienia, na przekór niesprawiedliwości czy zagubieniu.

Edukacja w państwach wielonarodowych jest zadaniem dla całej społeczności szkolnej, zmusza bowiem do przemyśleń w obszarze przekonań i zachowań (Czerniak, 2002, s. VII–XXIX). W procesie konfrontacji następuje dojrzwianie nie tylko większości, ale też mniejszości. Dynamika społecznego dialogu szkolnego wybrzmiewa w stosunku mikrodoświadczenia do makrostruktury. Co więcej, współcześnie oprócz wojny politycznej trwa zderzenie kultury tradycyjnej, wysokiej z kulturą masową, pełną nierozstrzygalności, melancholii oraz załamania się Heglowskiego rozumienia historii jako postępu (Dąbrowski, 2009, s. 31–34).

To wszystko sprawia, że trudno uczniom nie pogubić się w odczytywaniu komunikatów uwarunkowanych czynnikami społecznymi, stereotypami, etnocentryzmem kulturowym. Mimo różnic narody jednoczą się w obliczu wspólnego zagrożenia ze strony Rosji. Polska zdaje niejako egzamin z empatii, odpowiedzialnego podejścia, zaprzeczając swojej krótkowzroczności, czy braku tolerancji (Dąbrowski, 2009, s. 18–19; teoria Peirce'a).

SYTUACJA UKRAIŃSKICH UCZNIÓW W POLSKIEJ SZKOLE

Poniższa część pracy opiera się na materiale z badań ankietowych i wywiadów szkolnych z dyrektorem jednej ze szkół, nauczycielami kilku placówek, rodzicami i uczniami ukraińskimi. Stanowi praktyczne uzupełnienie powyższych rozważań o wyzwaniach pojawiających się w obliczu wojny w polskim systemie edukacji.

Z wywiadów wynika, że Ukraińscy uczniowie mają możliwość dwutorowej edukacji: polskiej stacjonarnej i ukraińskiej zdalnej. Polska szkoła oferuje naukę przedmiotów ogólnokształcących w języku polskim w społeczności rówieśników oraz naukę języka polskiego w małych grupach stworzonych dla nich.

Na lekcji języka polskiego dla obcokrajowców stosuje się często metody aktywizujące. Wykorzystuje się przy tym materiały drukowane z internetu i podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego, które placówki otrzymują od zewnętrznej fundacji. Podczas nauki korzysta się z gier dydaktycznych i edukacyjnych¹.

Nauczanie ogólnokształcące odbywa się w klasie w dużym zespole. Zdecydowanie trudniejsze są dla Ukraińców przedmioty humanistyczne niż nauki ścisłe. Alfabet ukraiński, wywodzący się z cyrylicy, i alfabet polski, oparty na łacińskim, są odmienne. Z tego powodu zapis liter sprawia uczniom trudność. Jednocześnie respondenci podkreślają podobieństwo języków w wymowie, co ułatwia domyślanie się znaczenia z kontekstu komunikatu (Sławski, 1988, s. 907–1005).

Metody werbalne są w klasie wspierane przez materiały wizualne: reprodukcję dzieł, tabelki, wykresy, demonstrację czy eksperymenty. Część nauczycieli stara się indywidualizować pracę z uczniami z Ukrainy poprzez zmodyfikowane zestawy ćwiczeń. Ankietowani podkreślają, że bardzo pomocny jest dla nich nauczyciel ukraiński, zatrudniony przez siedlecki Urząd Miasta, który dba o dobrą komunikację, oraz nauczyciel wspierający, pracujący w niektórych klasach.

Ukraińcy doceniają starania polskich nauczycieli, przyjazne podejście, otwartą postawę uczniów. Rodzice, z którymi został przeprowadzony wywiad, cenią możliwość rezygnacji z nauki religii czy historii. To niezmiernie ważne

¹ Na podstawie rozmowy z panią wicedyrektor jednej z siedleckich szkół oraz kilkoma nauczycielami.

dla Ukraińców, gdyż mogą wtedy przekazywać dzieje narodu z ich punktu widzenia i uczestniczyć w prawosławnych praktykach religijnych. Uczniowie bardzo lubią lekcje języka polskiego, zdecydowana większość mówi, że są ciekawe. Czują się też bezpieczni w nowej szkole².

Ukraińscy respondenci są wdzięczni za akcje charytatywne przygotowywane przez polskie szkoły. Przykładem może być Akcja „Plecaczek” (podarowanie przyborów szkolnych młodszym uczniom szkół podstawowych) czy koncert dla Ukrainy „Chodź, pomaluj mój świat na żółto i na niebiesko” w Siedleckim Zespole Szkół Ponadgimnazjalnym nr 2 w Siedlcach. Oto reakcja jednego z rodziców:

Chciałabym od siebie i od naszej rodziny podziękować Wam za koncert charytatywny dla Ukrainy [...]. Na kiermaszu udało mi się kupić ostatni kawałek naszego ciasta, cieszę się, że się nie zmarnował. Oglądając koncert, chciało mi się płakać ze wzruszenia i dumy... Wiedziałam, że Polska jest miła, a teraz wiem, że ona jest wspaniała!!! Mój ojciec [...] jest pod Mariupolem, nie ma z nim kontaktu. Codziennie modlimy się, aby był żywy... Przeżywamy to całą rodziną. Oglądałam ten koncert i lzy stały w oczach. Dziękuję, że wspieracie, dziękuję, że współczujecie, dziękuję, że jesteście z nami³.

Podczas wywiadu uczestnicy wspominali też o trudnościach. Jedną z nich jest to, że uczniowie ukraińscy trafiają do klasy niższej, według kategorii wiekowej, co wynika z różnic w systemach edukacyjnych obu krajów. Twierdzą, że powtarzają materiał z klasy niższej, choć – jak przyznają – nie mają wiedzy odnośnie zakresu podstaw programowych obu krajów.

Część pytanych uczniów chciała dostawać oceny za wykonaną pracę i pisać testy, kartkówki, aby sprawdzić swoją wiedzę z matematyki. Przez pierwsze miesiące nauki w polskiej szkole, podczas okresu przejściowego, nie było obowiązku wystawiania ocen dla dzieci z Ukrainy. Jak przyznaje wicedyrektor jednej z siedleckich szkół, w gestii nauczyciela było, czy chce oceniać nowoprzybyłych uczniów. Zdarzało się, że mimo prośby dzieci nauczyciel nie wyrażał zgody na pisanie sprawdzianów. Ta sytuacja osłabiała jednak motywację do lepszej pracy, sprawiała, że niektórzy uczniowie nudzili się w czasie testu lub czuli się gorsi, słabsi. Obecnie ocenianie jest obligatoryjne dla wszystkich, przy uwzględnieniu indywidualnych możliwości przybyłych uczniów.

² Na podstawie rozmów z uczniami i badań ankietowych.

³ Wiadomość z dziennika Librus od rodzica J. D., kwiecień 2022 r.

TABELA 2. SPOSÓB POSTRZEGANIA EDUKACJI PRZEZ UKRAIŃCÓW
W POLSKICH SZKOŁACH W 2022 R.

POZYTYWNE	Z SUGESTIĄ MODYFIKACJI
<ul style="list-style-type: none"> • życzliwa atmosfera, bezpieczeństwo, przyjazne nastawienie 	<ul style="list-style-type: none"> • część uczniów prosiła o możliwość pisania sprawdzianów, testów, gdyż motywują ich do pracy, nie czują się wtedy gorzej
<ul style="list-style-type: none"> • metody pracy aktywnej, bezpośredniej poprzez scenki sytuacyjne, praktyczne działania 	<ul style="list-style-type: none"> • chcieliby mieć lekcje w jednej sali, niektórym sprawia trudność odnajdywanie różnych klas
<ul style="list-style-type: none"> • indywidualizowanie pracy, czasem dodatkowe zestawy ćwiczeń 	<ul style="list-style-type: none"> • są zdziwieni większą swobodą w strojach szkolnych (w szkołach bez mundurków)
<ul style="list-style-type: none"> • cieplejszy wizerunek nauczyciela • obecność wspierającego nauczyciela ukraińskiego 	<ul style="list-style-type: none"> • są zaskoczeni swobodnym dostępem do niezdrowej żywności: chipsy, słodzone soki na terenie szkoły
<ul style="list-style-type: none"> • uatrakcyjnianie zajęć, oglądanie ekranizacji lektur, stosowanie tablic interaktywnych 	<ul style="list-style-type: none"> • kilku uczniów proponowało naukę języka ukraińskiego dla polskich rówieśników, przygotowanie prezentacji o sobie, o Ukrainie
<ul style="list-style-type: none"> • lekcje języka polskiego w małych grupach z wykorzystaniem aktywnych metod 	<ul style="list-style-type: none"> • chcą chodzić do klasy wyższej, gdyż w systemie polskim trafili do klasy niższej, według grupy wiekowej
<ul style="list-style-type: none"> • życzliwa atmosfera wśród uczniów, zaproszenie na urodziny 	
<ul style="list-style-type: none"> • nie jest narzucana nauka religii, historii 	
<ul style="list-style-type: none"> • uczniowie szybciej dojrzewają, są bardziej zaradni, samodzielni 	
<ul style="list-style-type: none"> • Polska jest szansą do rozwoju osobowego, poszerzenia wiedzy i umiejętności językowych 	

Źródło: Opracowanie własne.

Dzięki wieloaspektowemu podejściu możliwości dwutorowej nauki: w szkole polskiej i zdalnie w szkole ukraińskiej, młodzi uchodźcy łączą wiele dziedzin, rozwijają kompetencje kluczowe, umacniając swoją tożsamość narodową. Poprzez komunikatory internetowe uczestnicy pozostają w bezpo-

średnim kontakcie z rodzimym środowiskiem i regionem, krajem, za którym tęsknią.

Poprzez zastosowanie internetu, komputerów, smartfonów lub aplikacji nauczyciele bez trudu mogą wejść z uczniami na stronę wirtualnych muzeów, zorganizować międzyszkolne telekonferencje (Olędzka, 2021a), tworzyć gry edukacyjne (Olędzka, 2021b). Poprzez zaangażowanie polskich dzieci w pomoc uchodźcom uczą się współpracy, empatii, co przyczynia się do zwiększenia świadomości o wieloaspektowych walorach kulturowo-językowych. Zastosowanie różnorodnych, ciekawych dla uczniów ćwiczeń ma moc intelektualnego i emocjonalnego intensyfikatora (Buttler, 1974, s. 22–68).

PODSUMOWANIE

Przyjęcie fali uchodźców z Ukrainy jest zadaniem szczególnie dla krajów Europy Środkowej, ale paradoksalnie również szansą dla starzejących się społeczeństw i przyszłych rynków pracy, które potrzebują nie tylko wykształconych, ale i wykwalifikowanych pracowników, chętnych do pracy. Zadaniem współczesnej szkoły jest zatem nie tylko przekazywanie drobiazgowej wiedzy, ale również umiejętność jej zastosowania. Szczególnie ważną kompetencją staje się komunikatywność, umiejętności interpersonalne i praca w zespole międzynarodowym. Istotna jest też odporność na stres, presję czasu, ale i fake newsy.

Zmieniająca się rzeczywistość w obliczu wojny, życie na obczyźnie jest wyzwaniem dla edukacji na przestrzeni wieków. Różnorodna mozaika wielorakich przykładów zawarta w artykule pokazuje edukację we współczesnej Polsce – w obliczu wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz w Siedmiogrodzie, podczas II wojny światowej na podstawie doświadczeń polskiej uchodźczyny.

Jaka zatem powinna być współczesna szkoła w obliczu wojny, a jaki środkowo-europejski nauczyciel? Może właśnie jak Kazimiera Iłłakowiczówna – korepetytorka, glottodydaktyczka edukacji domowej – wielogłosowa i dynamiczna (Borkowski, 2015, s. 101–111). Może celem edukacji nie powinno być tylko przekazywanie wiedzy, koncentracja na mikroskopijnych szczegółach, walka o punkty na egzaminie, ale również uczenie zaciekawia światem, zdumiewania się nim?

Może trzeba by zrobić krok w stronę odkrywania i interpretowania trudnych, oryginalnych dzieł wielkich twórców polskich, ukraińskich, czeskich czy rumuńskich. Być może edukacja powinna być też bardziej pomocna w odczytywaniu swojego jestestwa, wielokulturowości, w uczeniu współpracy i wartości – na przekór wojnie.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowska, E. (2010). *Obraz edukacji na progu XX wieku. W kręgu prozy wspomnieniowej Kazimierzy Iłakowiczówny (Niewczesne wynurzenia; Trazymeński zając, Księga dygresji)*. W: R. Bryzek, J. Urban (red.), *Kultura i oświata w europejskim międzywojniu (1918–1939)*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Borkowski, A. (2015). *O użyteczności pojęcia „autoportretu” we współczesnych badaniach literaturoznawczych. Na przykładzie prozy wspomnieniowej Kazimierzy Iłakowiczówny (O пригодности понятия «автопортрет» в современных литературоведческих исследованиях. На примере мемуарной прозы Казимеры Иллакович)*. W: M. Golema (red.), *Literárna veda včera a dnes*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica.
- Buttler, D. (1974). *Polski dowcip językowy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czerniak, S. (2002). *Wstęp do: B. Waldenfels, Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Dąbrowski, M. (2009). *Komparatystyka dyskursu. Dyskurs komparatystyki*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Iłakowiczówna, K. (1958). *Niewczesne wynurzenia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kasperski, E. (2010). *Kategorie komparatystyki*. Warszawa: Texter.
- Olędzka, M. (2021a). Interkulturowość i wykorzystanie nowych technologii kluczem do nauczania języka słowiańskiego jako obcego, wystąpienie podczas konferencji „Horyzonty Sławistyki w XXI wieku”, Białystok.
- Olędzka, M. (2021b). Wykorzystanie gier terenowych i wirtualnych o miastach w nauczaniu polskich uczniów i Polonii kanadyjskiej, wystąpienie podczas konferencji na KUL: „Gry i grywalizacja w kulturze XXI wieku”. Lublin.
- Pisarek, W. (2008). *Wstęp do nauki o komunikowaniu*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Polska. Teatr. Druga wojna światowa (2022). W: Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl>, dostęp 15 IV 2022.
- Pospíšil, I. (2015). Studia filologiczno-arealowe i areał Europy Środkowej w Instytucie Sławistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Masaryka w Brnie. *Postscriptum Polonistyczne*, Katowice, 1 (15).
- Ratajczak, J. (1986). *Lekcje u Iłakowiczówny (szkice, wspomnienia, listy i wiersze)*. Poznań: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Ricoeur, P. (1996). *Hermeneutyczna funkcja dyskursu*. W: H. Markiewicz (oprac.), *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*, t. IV, cz. 1. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Sławski, F. (1988). *Języki słowiańskie*. W: L. Bednarczuk (red.), *Języki indoeuropejskie*, t. II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Stasiuk, A. (2000). *Moja Europa. Dwa eseje o Europie zwanej Środkową*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Strona internetowa <https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2514>, dostęp 5 V 2022.

Walawender, D. (2014). Obraz Rumunii we wspomnieniach Kazimiera Iłłakowiczówny. O tułaczce poetki w latach 1939–1947. *Zeszyty Naukowe Zbliżenia Cywilizacyjne*, t. 10.

Wywiady, badania ankietowe przeprowadzone w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 w Siedlcach i Szkole Podstawowej nr 4 w Siedlcach, maj 2022.

MONIKA OLĘDZKA

MULTICULTURALISM IN THE PRESENCE OF WAR
A CHALLENGE FOR THE EDUCATIONAL PROCESS
IN CENTRAL EUROPE IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES.
KAZIMIERA IŁŁAKOWICZÓWNA'S EXPERIENCE
AND CONTEMPORARY EDUCATION

SUMMARY

The pressure of war, living abroad in the face of a military conflict, has been a challenge for education throughout the ages. The aim of this article is to show the contemporary challenges of Polish education, which welcomes and supports Ukrainian students. In addition, the paper is comparative in nature, drawing on the Hungarian-Romanian experience of tutor, writer, and glottodidactician Kazimiera Iłłakowiczówna's life in emigration.

What were, and what are, the teaching methods and problems faced by the multicultural, multinational society of Central Europe? The work aims to show a mosaic of examples from the life of a Polish school, from teaching methodology and didactics. It is supposed to make us aware of the problems faced by contemporary education, which are echoed from the past of the Polish community during the Second World War in the 20th century.

Keywords: multiculturalism, war, teaching process, teaching methods, contemporary education, Ukraine, Poland, Kazimiera Iłłakowiczówna

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

JOANNA OGORZAŁEK

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN
ORCID 0000-0002-4626-4963

KATARZYNA KARITA

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN
ORCID 0000-0001-8859-6512

EDUKACJA PROWSPÓLNOTOWA – INICJATYWY POLSKICH SZKÓŁ SOBOTNICH W WIELKIEJ BRYTANII NA RZECZ UCHODźCÓW Z UKRAINY

1. WPROWADZENIE

Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała zmianę sytuacji geopolitycznej oraz kryzys humanitarny w Europie. Działania wojenne zostały wymierzone nie tylko wobec ukraińskiej armii i ochotników broniących swojego kraju, ale również wobec ludności cywilnej.

Wspólnota narodowa, stosując demokratyczny ostracyzm wobec putinowskiej Rosji, zintensyfikowała sankcje i dostarczała pakiety wojskowe Ukraincom broniącym swojego kraju. Jednocześnie kobiety, dzieci, osoby starsze i niepełnosprawne szukały schronienia i wsparcia w państwach ościennych. Organizacja Narodów Zjednoczonych informuje, że od 24 lutego 2022 roku Ukrainę

opuściło łącznie ponad 9,9 miliona osób, z czego 6,1 miliona uchodźców przebywa na terenie Europy (Ukraine Refugee Situation, 2022).

Nadzwyczajna sytuacja, która spotkała polskich sąsiadów, wymagała szczególnego zjednoczenia. Społeczeństwo polskie podjęło liczne oddolne akcje na rzecz uchodźców. Pomimo znacznej odległości geograficznej gest solidarności z narodem ukraińskim poprzez organizację akcji humanitarnych, działań pomocowych zainicjowały także osoby indywidualne, jak i organizacje polonijne w Wielkiej Brytanii, w tym polskie szkoły.

W prezentowanym artykule zostaną omówione – na podstawie badań pilotażowych obejmujących netnografię – działania podejmowane przez społeczność PSS na rzecz uchodźców z Ukrainy oraz ich funkcje prospołnotowe.

2. POLSKIE SZKOŁY SOBOTNIE W WIELKIEJ BRYTANII

Po zakończeniu II wojny światowej rzesze polskich wychodźców wojskowych, zwanych Drugą Wielką Emigracją (Kondracki, 2009), pozostały na terenie Wielkiej Brytanii. Żołnierze, oficerowie polscy oraz liczna grupa polskich dipisów (ang. *displaced person*) (Kuliński, 2014) skupili się wokół wartości stwarzanych przez wymogi życia społecznego i standardy kulturowe kraju zamieszkania, nowych obyczajów, zachowań, norm współżycia i współdziałania (Speina, 2011).

W obawie przed wynarodowieniem troska o polskość dzieci i młodzieży oraz katolickie wychowanie oparte na zasadach moralności chrześcijańskiej były priorytetem w tworzeniu wspólnoty polskiej poza Ojczyzną. Aleksandra Podhorodecka, ówczesny autorytet Polskiej Macierzy Szkolnej (PMS), podkreślała, że *młodzież polską na emigracji musimy wychowywać w wierze naszych ojców i dziadów, zgodnie z tradycją pokoleń, które Polskę chrześcijańską budowały i o jej wolność i niepodległość walczyły* (Podhorodecka, 2003, s. 193–194). Potrzeba kultywacji polskiej kultury i nauki języka polskiego oraz wzrost demograficzny młodego pokolenia Polonii w Wielkiej Brytanii zainicjowały tworzenie szkół nauczania przedmiotów ojczyźtych, potocznie zwanych jako nieobowiązkowe szkoły polskie lub polskie szkoły sobotnie (PSS).

Znaczącą rolę w zakładaniu PSS odegrały: Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii, księża pełniący posługę kapłańską w parafiach oraz osoby prywatne (Pyłat, 2016). Praca nauczycieli na *polskim oświatowym podwórku* (Sprawozdanie PMS, 2008–2009, s. 4) pod opieką PMS, Stowarzyszenia Polskich Kombatanów, Zjednoczenia Polskiego w Wielkiej Brytanii, Związku Nauczycielstwa

Polskiego Zagranicą oraz Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i Młodzieży miała na celu zapewnić dzieciom nauczanie języka polskiego, literatury polskiej, historii i geografii Polski oraz polskiego folkloru (Pyłat, 2016). Były również organizowane zbiórki harcerskie, kółka dramatyczne, spotkania chóru (Ogorzałek, 2020), taniec ludowy oraz edukacja muzyczna, która dotyczyła pieśni patriotycznych i religijnych. Lekcje odbywały się w najskromniejszych warunkach, bo w prywatnych mieszkaniach, bursach, domach parafialnych, klubach Stowarzyszenia Polskich Kombatantów czy wynajętych szkołach angielskich. Święta narodowe i kościelne znacząco wpłynęły na kształtowanie się wspólnot szkolnych, życie i charakter szkół polonijnych.

Obecnie część PSS w Wielkiej Brytanii zrzesza się wokół Polskiej Macierzy Szkolnej oraz Ośrodka Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG). Trzecią grupą szkół są instytucje niezarejestrowane w PMS lub ORPEG, które nie podlegają żadnej oficjalnej ewidencji.

PMS jest charytatywną i apolityczną organizacją kulturalno-oświatową, stwarzającą polskie szkoły uzupełniające oraz osoby zaangażowane w edukację w zakresie języka polskiego i polskiej kultury w Wielkiej Brytanii.

Do końca 1953 roku Polska Macierz Szkolna miała pod opieką 80 szkół i ponad 2000 dzieci (Ogorzałek, 2020). Po 2004 roku Wielka Brytania w ramach umów międzynarodowych związanych z rozszerzeniem Unii Europejskiej otworzyła swoje granice dla obywateli z Polski. W tym czasie ponad 10 000 nowo przybyłych polskich dzieci uczęszczało do 78 PSS. Rosnące zainteresowanie działalnością szkół sobotnich i znaczący przyrost emigracji polskiej spowodował, że do 2020 roku liczba szkół nauczania przedmiotów ojczystych w Wielkiej Brytanii wzrosła do 150 instytucji, do których uczęszczało ponad 16 000 dzieci i młodzieży (Erdmann, 2014).

Obecnie pod opiekuńczymi skrzydłami Polskiej Macierzy Szkolnej znajduje się ponad 120 Polskich Szkół Przedmiotów Ojczystych w Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej, które obejmują *szkolny świat życia* (Szymaniak, 2014, s. 31) blisko 3000 nauczycieli i 19 300 uczniów (Barrass, 2023).

ORPEG jest ogniskiem edukacji powołanym w 2010 roku przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, który prowadzi szkoły polskie przy placówkach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej, wspiera i nadzoruje oświatę polską za granicą oraz wspomaga metodycznie i merytorycznie nauczycieli uczących języka polskiego (Statut ORPEG, 2021). Na liście Ośrodka jest zarejestrowanych 230 szkół znajdujących się w Anglii, Szkocji, Walii oraz Irlandii Północnej (ORPEG, 2022).

3. PYTANIA BADAWCZE I METODOLOGIA BADAŃ

W ostatnich miesiącach sprawdzianem wrażliwości wobec drugiego człowieka i troski o jego dobro w obliczu światowych kryzysów okazała się postawa społeczności PSS wobec uchodźców z Ukrainy.

W ramach międzywydziałowego projektu Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (PSWB-04-22-PUNO) zostało przeprowadzone cząstkowe badanie netnograficzne obejmujące inicjatywy podejmowane przez społeczność polskich szkół sobotnich w Wielkiej Brytanii na rzecz uchodźców z Ukrainy.

Netnografia stanowi połączenie etnografii i internetu (Kozinets, 2012), dzięki czemu umożliwia zbadanie zarówno zachowań społeczności, jak i pojedynczych odbiorców w środowisku cyfrowym. Ta wizualna metodologia badania życia organizacyjnego (Warren, Harriett, 2013) jest skoncentrowana na dostępie badacza do rzeczywistych sytuacji, działań i miejsc (Rogalska, 2012).

Badanie netnograficzne przeprowadzone pomiędzy marcem a czerwcem 2022 roku miało na celu rozpoznanie sposobów zaangażowania wspólnoty polskich szkół sobotnich w działania pomocowe na rzecz uchodźców z Ukrainy. Obserwacja bierna źródeł netnograficznych, do których należały fotografie, grafiki i posty, została wykonana z wykorzystaniem arkusza obserwacji stron internetowych polskich szkół sobotnich, fanpage'a PSS na Facebooku oraz wyszukiwarek: Google i Microsoft Bing.

W celu zbierania materiału badawczego użyto następujących fraz, dotyczących polskich szkół sobotnich i Ukrainy: *polskie szkoły sobotnie UK Ukraina; polskie szkoły sobotnie; polskie szkoły przedmiotów ojczystych; polskie szkoły w Irlandii Północnej; polskie szkoły w Walii; szkoły polonijne; polskiej szkoły w Londynie oraz polskie szkoły sobotnie ORPEG*. Następnie przeprowadzono wstępną analizę wzmianek, zdjęć, postów na temat pomocy uchodźcom z Ukrainy.

W początkowym etapie zostały rozpoznane ograniczenia, które miały wpływ na możliwość pełnego zrozumienia badanego zjawiska. Największą barierą w prowadzeniu badań nad polskimi szkołami sobotnimi był brak pełnej informacji na temat liczby szkół działających w Wielkiej Brytanii. Wynika to z kwestii braku jednej bazy danych łączącej wszystkie polskie placówki edukacyjne oraz kwestii funkcjonowania szkół: część z nich jest stowarzyszona z PMS lub ORPEG, natomiast część szkół nie należy do żadnej z tych organizacji – szkoły takie mogą być firmami prywatnymi lub funkcjonować jako organizacje trzeciego sektora.

Następna trudność była związana z funkcjonowaniem szkół w przestrzeni internetowej. W trakcie realizacji badań okazało się, że niektóre szkoły nie posiadają własnych stron internetowych lub fanpage'a w mediach społecznościowych.

Ponadto niektóre strony internetowe lub fanpage na Facebooku nie były aktualizowane. Natomiast PSS, które funkcjonują w przestrzeni wirtualnej, nie stosują ujednoliconego sposobu publikowania informacji o wydarzeniach szkolnych.

4. INICJATYWY POLSKICH SZKÓŁ SOBOTNICH NA RZECZ UKRAINY

Z początkowej próby 66 szkół (n = 66) 16 placówek nie zostało uwzględnionych w dalszych analizach, ponieważ nie zamieściły żadnych informacji dotyczących Ukrainy na swojej stronie internetowej lub na fanpage'u Facebooka. Badanie pokazało, że 36 szkół z próby badawczej nie posiadało strony internetowej, natomiast zdecydowana większość prowadziła fanpage'a na Facebooku.

Podczas analizy materiałów zastanych zostały wyłonione trzy główne kategorie działań podejmowanych przez polskie szkoły sobotnie na rzecz Ukrainy:

- inicjatywy własne;
- udostępnianie informacji innych instytucji na swoich stronach;
- organizowanie wydarzeń inicjowanych przez inne instytucje, jak np. Dzień Solidarności z Ukrainą.

Podejmowane działania miały dwa główne cele:

- wsparcie materiale realizowane poprzez zbiórki środków finansowych lub darów;
- inicjatywy symboliczne nastawione na kształtowanie postaw, podejmowanie działań edukacyjnych, historyczno-literackich, artystycznych oraz wspierających.

Przykładowo na fanpage'u Facebooka PSS im. Stefana kard. Wyszyńskiego z Londynu pokazano różne podejmowane tam inicjatywy (il. 1). Szkoła udostępnia informacje o możliwości wsparcia finansowego organizacji zajmujących się pomocą Ukrainie i uchodźcom z Ukrainy, w tym Caritas Polska, Polski Czerwony Krzyż, Polska Akcja Humanitarna, SOS Wioski Dziecięce. Zamieściła również informację na temat listy rzeczy potrzebnych uchodźcom oraz zdjęcia przedstawiające zbiórkę materiałów rzeczowych i ich segregację.

Polska Szkoła Przedmiotów Ojczystych im. Tomasza Arciszewskiego (Balham) włączyła się do inicjatywy zaproponowanej przez Polską Macierz Szkolną w Londynie (il. 2). W klasie VI nauczycielka przeprowadziła lekcję wychowawczą o wojnie w Ukrainie, podczas której uczniowie przygotowali plakaty oraz napisali listy do dzieci i uczniów zza wschodniej granicy przebywających na terenie Polski.

CO JEST POTRZEBNE AKTUALNIE:

- mleko dla dzieci i pampersy
- leki przeciwgorączkowe, przeciwbiegunkowe, przeciwwirusowe
- koldry, poduszki, poszewki, koce
- środki higieny (pasty, szczoteczki, chusteczki nawilżane)
- strzykawki, opatrunki, bandaże
- namioty, śpiwory, materace, termosy
- jednorazowe naczynia, sztućce,
- smoczki, butelki dla dzieci
- woda w małych butelkach
- sucha żywność (taka, którą można wziąć w podróż)
- ładowarki do telefonów, powerbanki, polskie karty SIM
- foteliki dla dzieci, nosidła

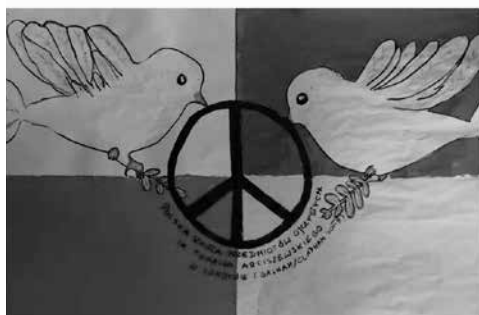
DONATE
to professional organisations helping Ukraine and Ukrainian refugees

PCFM - POLISH CENTER FOR INTERNATIONAL AID Humanitarian assistance, reconstruction from the most dangerous areas of Ukraine			POLISH HUMANITARIAN ACTION Humanitarian assistance including food and other forms of support to internally displaced persons and refugees coming to Poland		
CARITAS POLSKA support for CARITAS Ukraine in the purchase of food and hygiene products for daily and emergency humanitarian aid			OCALENIE FOUNDATION complete support to the Ukrainian refugees based in Warsaw		
POLISH RED CROSS humanitarian aid and assistance to Ukrainian refugees across Poland, including psychological support, registration in the humanitarian camp			POLISH MEDICAL MISSION support to the capability of Ukraine in providing the necessary medical aid in the conflict zone		
UNICEF working on humanitarian delivery in the most and expanding across the country to respond			SOS CHILDREN'S VILLAGES first aid for displaced children and foster families in Ukraine		

#PolandFirstToHelp

1. Akcja pomocy zorganizowana z potrzeby solidarności z Ukrainą, Londyn, 26 III 2022 r.;
źródło: fanpage Facebooka Polskiej Szkoły Sobotniej im. Stefana kard. Wyszyńskiego
w Londynie: <https://pl-pl.facebook.com/groups/285760304868127/>, dostęp 2 II 2023

2. Akcja „Solidarni z Ukrainą”, Londyn, 26 III 2022 r.; źródło: Joanna Ogorzałek, fanpage Facebooka Polskiej Szkoły Balham: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0-2aY8BFWkY2KDnkrLDzu8z1vJDuWtikxEZEwRCvJhbSLMnZEPuy39p8vbm1bE43KwCl&id=547151392335554, dostęp 2 II 2023

TABELA 1. DZIAŁANIA PODEJMOWANE PRZEZ POLSKIE SZKOŁY SOBOTNIE W WIELKIEJ BRYTANII (N = 50) NA RZECZ POMOCY UCHODźCOM UKRAIŃSKIM

LP.	WSPARCIE MATERIALNE	INICJATYWY SYMBOLICZNE
1.	zbiórki pieniężne i darów	lekcje o geografii Ukrainy, wojnie, solidarności, tożsamości kulturowej, tolerancji, migracji, przyjaźni
2.	sprzedaż ciast	prace plastyczne
3.	kiermasze, podczas których sprzedawano książki	pisanie listów i pocztówek do dzieci ukraińskich przebywających w Polsce
4.	sprzedaż kotylionów w kolorach niebiesko-żółtych	noszenie barw ukraińskich
5.	licytacje prac plastycznych dzieci	tworzenie ukraińskich flag
6.	koncerty	lekcje języka ukraińskiego
7.	wyzwania sponsorowane (tańce, wspinaczki)	

Źródło: Opracowanie własne.

Prawie połowa badanych szkół (44%) opublikowała informację na swoich stronach internetowych i w mediach społecznościowych o zbiórkach środków finansowych, a następnie o zebranej kwocie oraz o przekazaniu jej beneficjentom. Połowa PSS miała wzmianki o zbiórce darów, w tym informacje o potrzebnych produktach, miejscach zbiórek (jeśli były inne niż szkoła) oraz datach, w których zbiórki przeprowadzono. Szkoły zachęcały społeczność lokalną, szkolną do wolontariatu i partycypacji przy sortowaniu i pakowaniu darów.

Zarówno rodzice, jak i nauczyciele piekli ciasta, które następnie sprzedawano w zamian za datek pieniężny. Dzieci wraz z nauczycielami przygotowywały kotyliony oraz prace plastyczne, które następnie były sprzedawane podczas kiermaszów.

Materiały wizualne w postaci fotorelacji w mediach społecznościowych sugerują, że ludzie angażowali się we wspólne działania na rzecz pomocy uchodźcom z Ukrainy.

Podobnie 44% badanych szkół podejmowało działania symboliczne, w tym pisanie przez uczniów listów i pocztówek do rówieśników z Ukrainy.

Zaledwie 26 szkół (20%) odpowiedziało na apel Polskiej Macierzy Szkolnej dotyczący organizacji Dnia Solidarności z Ukrainą (il. 3).

3. Pomalujmy ten dzień na niebiesko i żółto, „Dzień Solidarności z Ukrainą”, Londyn, 26 III 2022 r.; źródło: Polska Macierz Szkolna, <https://polskamacierz.org/pl/dzien-solidarnosci-z-ukraina-26-03-2022/>, dostęp 7 V 2022

Wychodząc naprzeciw potrzebom Waszych serc, dołączając również do szkół brytyjskich organizujących podobne dni, Polska Macierz Szkolna chciałaby zaproponować, by 26 marca w naszych szkołach był Dniem Solidarności z Ukrainą. W dniu tym nasza społeczność mogłaby być z tym walecznym narodem, organizując w polskich szkołach sobotnich zajęcia dotyczące Ukrainy i tego, co łączy nasze narody. Pomalujmy ten dzień na niebiesko i żółto (wstążeczki, baloniki, ubierzmy się na niebiesko i żółto)! (Polska Szkoła Balham, 2022).

PMS zasugerował szereg inicjatyw, które mogły być realizowane w ramach Dni Solidarności z Ukrainą – w tym zajęcia językowe, muzyczne, plastyczne, z geografii i historii, zbiórki, wizyty gości ukraińskich – oraz udostępnił materiały i plany lekcji.

Badanie netnograficzne wykazało, że w pierwszych miesiącach agresji Rosji na Ukrainę PSS prowadziły szereg inicjatyw na rzecz praktycznej pomocy uchodźcom wojennym. Jednocześnie szkolna wspólnota wyrażała swoją solidarność z narodem ukraińskim. Hojność i wsparcie społeczności zgromadzonej wokół jednostek oświatowo-wychowawczych, kierujących się czystą i szlachetną intencją, pokazały, że świat jest pełen pięknych ludzi, zmierzających ku wartościom, takim jak dobroć, odwaga, miłość, ale i altruizm (Maslow, 1986, s. 153–154). Wszystkie wydarzenia cieszyły się dużym zainteresowaniem ze strony społeczności polskich szkół sobotnich, zachęciły do wspólnego działania na rzecz poszkodowanych przez wojnę ludzi.

5. DZIAŁANIA POMOCOWE JAKO EDUKACJA PROWSPÓLNOTOWA?

W ujęciu pedagogicznym, wspólnota *dialogicznie tworzy (się) w procesach nauczania* (Rekus, Mikhail, 2013, s. 136; Szymaniak, 2014, s. 33) i spełnia się poprzez bywanie – stykanie się – ze sobą jej członków. Wspólnota szkolna, którą stanowią uczniowie, rodzice oraz kadra pedagogiczna, jak każda inna wspólnota dąży do tego, co wydaje im się „dobrem”, także w szerszym rozumianym znaczeniu, dobrem publicznym. Może koncentrować się wokół wspólnego celu, albo zmagać się z zadaniem lub problemem zarówno dydaktycznym, jak i takim, który przynosi inna sytuacja życia społecznego. Szkoła jest miejscem, w którym kształtują się postawy, rozwijają się umiejętności współpracy z innymi ludźmi oraz funkcjonowanie w grupach. To także miejsce podejmowania pierwszych prób zaangażowania społecznego i obywatelskiego oraz edukacji prowspólnotowej, realizowanej na przykład poprzez promowanie inicjatyw wspierających osoby znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej.

Zebrany materiał badawczy pokazuje liczne inicjatywy na rzecz uchodźców z Ukrainy, w tym zaangażowanie członków polskiej wspólnoty szkolnej na emigracji w działania nastawione na pomoc rzeczową w postaci zbiorów środków finansowych i darów rzeczowych. Fotorelacje oraz opisy wydarzeń szkolnych w przestrzeni internetowej odnoszące się do wspólnego przygotowania inicjatyw pomocowych, sortowania i pakowania darów, wypełnione paczkami vany, pieczenie ciast i ich sprzedaż podczas kiermaszów szkolnych pozwalają wysnuć wnioski, że odzew społeczny na wezwanie o pomoc ofiarom wojny w Ukrainie wśród społeczności badanych szkół był bardzo duży. Ponadto działania symboliczne, które w procesie dydaktycznym były przeprowadzone przez kadre nauczycielską PSS we współpracy z uczniami, stworzył możliwość rozszerzenia zrozumienia nowej sytuacji geopolitycznej przez dzieci oraz zwiększenia ich wrażliwości na krzywdę drugiego człowieka i rozwoju empatii.

Przynależność do PSS i partycypacja w czynnościach ukierunkowanych na pomoc uchodźcom z Ukrainy stworzyła możliwość społecznego uczenia się, poszerzania kompetencji osobowych, społecznych, kognitywnych (Szymaniak, 2014) oraz budowania społecznej dojrzałości uczniów. Zarówno działania nastawione na wsparcie materialne, jak i te skierowane na kwestie symboliczne zgromadziły wspólnotę szkolną wokół jednego, altruistycznego celu. Wymagały zaangażowania, współpracy i dialogu wokół projektu, jak również promowały postawy, które jednoczą i są integralne z pedagogicznym etosem.

6. PODSUMOWANIE

PSS to nie tylko miejsce spotkań, w których dzieci i młodzież przechodzą edukację. Polskie szkoły to *kowadło polskiego życia* (Moszczyński, 2020), polskiej kultury i tradycji, które dzięki pracy *ofiarnych szaleńców* (Heydenkorn, 1978, s. 131) rozumie potrzebę przekazania kolejnym pokoleniom młodych Polaków języka polskiego i przywiązania do Ojczyzny.

Nasza tożsamość indywidualna i wspólnotowa jest oparta na pamięci. Przeszłość pozwala zrozumieć, kim jesteśmy (Kamiński, Korcuć, 2016 s. 9). Polskie szkoły sobotnie pamiętają o widmie II wojny światowej i przyczynach swego powstania; są wrażliwe na przeszłość i budują na niej, stanowiąc miejsce, które Maria Mendel określa jako *łączące kulturowo tych, którzy je użytkują* (Mendel, 2018, s. 15). Miejsce, które zmierza ku praktykowaniu dialogowania, łączenia się wobec wspólnych inicjatyw, mających u podstaw pomoc i dążenie do sprawiedliwości.

W sytuacji nadzwyczajnej, związanej z wojną w Ukrainie, społeczność PSS praktykowała relację trójrelacyjną pomiędzy uczniami, rodzicami a nauczycielami. Poprzez współdziałanie przy organizowaniu i realizacji działań pomocowych na rzecz uchodźców z Ukrainy polskie szkoły promowały postawy, które przeciwstawiają podziałom i wykluczeniu. Wspólne zaangażowanie wokół jednego celu bądź pod egidą organizacji, takiej jak Polska Macierz Szkolna, sprawiała, że uczniowie, nauczyciele oraz rodzice partycypując w działaniach, osłabiali podziały i zmniejszali nierówności, zbudowali tym samym przestrzeń dialogu, wspólnotowości, miejsce wspólne.

BIBLIOGRAFIA

- Barrass, E. (2023). 70 lat istnienia Polskiej Macierzy Szkolnej w Wielkiej Brytanii. *Magazyn z Wysp*. Pobrane z: <https://magazynzwysp.tvp.pl/65862949/70-lat-istnienia-polskiej-macierzy-szkolnej-w-wielkiej-brytanii>, dostęp 25 I 2023.
- Erdmann, E. (2014). Sukces polskich szkół sobotnich, *Magazyn PL*. Pobrane z: www.emito.et, dostęp 20 V 2022.
- Heydenkorn, B. (1978). *Mniejszości narodowe w Wielkiej Brytanii*. Paryż: Wydawnictwo Kultura.
- Kamiński, Ł., Korcuć, M. (2016). *Przewodnik po historii Polski 966–2016*. Warszawa: IPN.
- Kondracki, T. (2009). *Mała Polska nad Tamizą, Dwa stulecia polskiej obecności w Wielkiej Brytanii*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

- Kozinets, R. V. (2012). *Netnografia. Badania etnograficzne online*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska. Warszawa: PWN.
- Kuliński, A. (2014). Emigracja zamorska Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii po zakończeniu II wojny światowej w wybranych tytułach prasy brytyjskiej, 1945–1949. *Studia Historica Gedanensia*, Instytut Historii Uniwersytetu Gdańskiego, t. V. Pobrane z: [www.ejournals.eu>pliki>art](http://www.ejournals.eu/pliki/art), dostęp 19 V 2022.
- Maslow, A. (1986). *W stronę psychologii istnienia*, przeł. I. Wyrzykowska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Mendel, M. (2018). Miejsce wspólne. *Jakościowe Badania Pedagogiczne*, Gdańsk, t. III, nr 1. Pobrane z: <https://wnus.edu.pl/jbp/pl/>, dostęp 20 V 2022.
- Moszczyński, W. (2020). Dramat polskich szkół sobotnich w dobie pandemii, *Londony.net*, Londyn. Pobrane z: <https://londynek.net/czytelnia>, dostęp 20 V 2022.
- Ogorzałek, J. (2020). *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii na podstawie Polskiej Szkoły Przedmiotów Ojczyźnianych im. Tomasza Arciszewskiego w Londynie*. W: J. Szada-Borzyszkowska, M. Styczyńska (red.), *Wyzwania XXI wieku dla edukacji szkolnej*. Siedlce: Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich.
- ORPEG (2022). ORPEG, podstawowe informacje, Warszawa. Pobrane z: <https://www.orpeg.pl/o-nas/podstawowe-informacje>, dostęp 28 V 2022.
- Podhorodecka, A. (2003). *W służbie oświaty. 50 lat Polskiej Macierzy Szkolnej*. Londyn: Wydawnictwo Polska Macierz Szkolna Zagranicą.
- Polska Szkoła Balham (2022). Dzień Solidarności z Ukrainą, Polska Szkoła Balham. Pobrane z: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0WggU-4qpiAvEupCrQKurxUxLnrjfgA6fmLjyoWvYuxm6H6NvJkvoSiqTsGYyoCyscl&id=547151392335554, dostęp 24 III 2022.
- Pyłat, J. (2016). Rys historyczny szkolnictwa polskiego w Wielkiej Brytanii, Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Pobrane z: <https://silo.tips/download/rys-historyczny-szkolnictwa-polskiego-w-wielkiej-brytanii>, dostęp 19 V 2022.
- Rekus, J., Mikhail, Th. (2013). *Neues schulpädagogisches Wörterbuch*. Weinheim Basel: Beltz Juventa Verlag.
- Rogalska, E. (2012). Publikacje edukacyjne. Justyna Nowotniak - Etnografia wizualna w badaniach i praktyce pedagogicznej, nr 11775. Pobrane z: <http://www.publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=11775>, dostęp 2 II 2023.
- Speina, J. (2011). Historia literatury. Powojenne losy żołnierzy Polskich na Zachodzie (w świetle twórczości beletrystycznej pisarzy drugiej emigracji). *Archiwum Emigracji. Studia – szkice – dokumenty*, z. 1–2 (14–15), Toruń. Pobrane z: www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/gazeta/ae_15/16_Speina.pdf, dostęp 18 V 2022.
- Sprawozdanie PMS (2008–2009), *Sprawozdanie Prezesa Polskiej Macierzy Szkolnej*, jesień–zima 2008–2009, nr 29. Londyn: Wydawnictwo Polska Macierz Szkolna Zagranicą.

- Statut ORPEG (2021). Statut ORPEG, Dziennik Urzędowy MEiN. Pobrane z: https://bip.orpeg.pl/wp-content/uploads/2020/11/Statut_ORPEG.pdf, dostęp 28 VII 2022.
- Szymaniak, J. (2014). Pojęcie kultury i wspólnotowości szkolnej. „Nowa kultura uczenia się”. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 11, s. 29–49. Pobrane z: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm#inbox/FMfcgzGrcPKfbXMpfQwvZTgSJqBJQHqW?projector=1&messagePartId=0.1>, dostęp 1 II 2023.
- Ukraine Refugee Situation (2022). Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. Pobrane z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>, dostęp 30 VII 2022.
- Warren, S., Harriett, S. (2013). Wzorce wizualne. Etnografia wizualna. Pobrane z: http://www.kostera.pl/documents/8_Etnografiawizualna104.pdf, dostęp 2 II 2022.

JOANNA OGORZAŁEK

KATARZYNA KARITA

PROCOMMUNITY EDUCATION
– INITIATIVES OF THE POLISH SATURDAY SCHOOLS
COMMUNITIES IN GREAT BRITAIN
FOR THE REFUGEES FROM UKRAINE

SUMMARY

The first Polish Saturday Schools (PSS) in the UK were established in the 1950s. Their didactic and educational aims included the continuation of mother-tongue education for Polish children in exile and the promotion of culture and national heritage among children already born in the UK.

Currently, Polish Saturday Schools fulfil the role of ambassadors of Polishness and play an important socio-cultural and identity role. PSS are perceived as a common good and an integral part of the local community of the country of residence, which creates space for a dialogical relationship between pupils, their parents, and teachers, also in the context of global crises.

Drawing on a pilot study involving netnography, an attempt will be made to answer the question of what activities are undertaken by PSS members in the UK to support the war refugees from Ukraine and whether these initiatives serve a pro-community education function.

Key words: Polish Saturday Schools, war in Ukraine, netnography, help

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

OLEKSANDR VERETILNYK

DOCTORAL SCHOOL OF THE UNIVERSITY OF SZCZECIN, POLAND
ORCID 0000-0001-5286-4466

INTERNATIONAL SANCTIONS AGAINST THE ISLAMIC EMIRATE OF AFGHANISTAN AND THEIR IMPACT ON THE NATIONAL SECURITY OF THE AFGHAN STATE

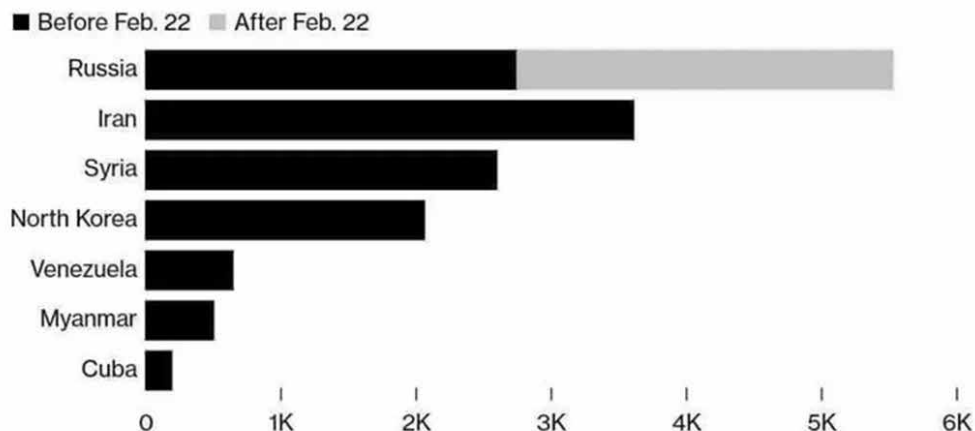
International sanctions are restrictions applied by one country, a group of countries or an international organization against another country, with the aim of controlling, restricting or completely prohibiting its financial or any other activity that causes concern to the international community or is a violation of international law or poses a potential threat to regional or international security (Willis Towers Watson, 2018). As noted by Strachko and Metelskaya (2014), there are various types of international sanctions, including:

1. Commercial or trade, providing for a total or partial embargo;
2. Financial, providing for the blocking of foreign assets of the government, restricting access to financial markets, stopping the provision of financial assistance;
3. Sanctions on movement, implying a ban on the entry of certain persons or groups of persons;
4. Diplomatic, which provide for the complete or partial withdrawal of employees of diplomatic missions from the country against which sanctions have been imposed, as well as the annulment of diplomatic visas;

5. Sports and cultural, which imply a ban on participation in sports competitions of persons or groups of persons representing a country against which sanctions have been imposed, as well as the termination of scientific, technical and cultural cooperation with it;
6. Procedural sanctions providing for the deprivation of the right to vote, as well as the deprivation of the right to representation in the elected bodies of an international organization or expulsion from members of an international organization.

In its history, the UN has resorted to imposing international sanctions more than 30 times against a number of countries that, in the opinion of the members of the Security Council, violated international law or posed a threat to international security. Among them were: Iraq, Zimbabwe, South Africa, the former Yugoslavia, Haiti, Angola, Iran, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Ethiopia, North Korea, Eritrea, Mali, Liberia, Democratic Republic of the Congo, Ivory Coast, Sudan, Lebanon, South Sudan, Libya, Guinea-Bissau, Central African Republic and Yemen. The most severe were the UN sanctions against Iraq (for the attack on Kuwait and the annexation of this emirate in 1990), Iran and North Korea (for nuclear and missile programs). For example, the sanctions against Iraq included a complete ban on the import of oil from that country, which deprived the government of a major source of income, and also led to a deterioration in the standard of living of Iraqi citizens (Office of the Iraq Programme Oil-for-Food, 2022).

With regard to Afghanistan as a state, the UN Security Council has never imposed international sanctions, but this country was seriously affected by them in the 90s of the 20th century. This was due to the fact that members of the Security Council in 1999 imposed international sanctions against the Taliban ruling in Afghanistan (UN Security Council, 1999). Founded in 1994 by rural mullah Muhammad Omar, the Taliban acted under the slogans of religious justice and morality, and also relied on the broad support of patriotic Pashtun tribes who criticized the regime of the former Mujahideen (later united in the so-called Northern Alliance), representing mainly Afghan Tajiks and Uzbeks and enjoying the support of foreign actors, including the United States, Russia, India, Iran and the post-Soviet republics of Central Asia. Founded in 1994 by rural mullah Muhammad Omar, the Taliban acted under the slogans of religious justice and morality, and also relied on the broad support of patriotic Pashtun tribes who criticized the regime of the former Mujahideen (later united in the so-called Northern Alliance), which represented Afghan Tajiks and Uz-

1. The World's Most Sanctioned Countries; source: <https://currentaffairs.adda247.com/russia-now-worlds-most-sanctioned-country/>, accessed on 24 VII 2022

beks and was supported by foreign actors, including the US, Russia, India, Iran and the post-Soviet republics of Central Asia. The Taliban accused the Northern Alliance of destroying Afghan statehood, banditry, drug trafficking, spreading corruption and committing a number of other crimes.

In 1996 the Taliban movement created the first central government in many years, whose authority extended to most of the territory of Afghanistan (with the exception of the province of Badakhshan). With the help of Sharia law, the Taliban quickly eradicated corruption in the country, overcame banditry and began to pursue a successful policy in the field of combating the production and distribution of drugs, motivating rural residents to grow crops instead of opium poppy (Veretilnyk, 2021). The Taliban also sought international cooperation in order to stabilize the situation in Afghanistan and the region, however, their contacts with armed groups recognized as terrorist organizations in the world (such as Al-Qaeda, the Islamic Movement of Uzbekistan, etc.) drew criticism from most UN member countries, which on this basis refused to recognize the Islamic Emirate of Afghanistan created by the Taliban. As the legitimate Afghan government, the Taliban government was recognized only by Pakistan, Saudi Arabia, the United Arab Emirates and the unrecognized Chechen Republic of Ichkeria (*de jure*), as well as Turkmenistan (*de facto*).

United Nations Security Council Resolution No 1267 (1999) stated that international sanctions are imposed against the Taliban movement for cooperation with international terrorist organizations, which *represents a threat to international peace and security* (UN Security Council, 1999). The imposed

sanctions froze the financial assets of the Taliban abroad, and also prohibited cooperation with members of this movement in such areas as international transportation (primarily aviation, using Afghan airports located in the territory controlled by the Taliban). The effectiveness of those sanctions raised many questions because, as Muslim ultra-conservatives, the Taliban leaders did not have bank accounts or any real estate abroad. And, for this reason, they did not feel any negative consequences of the imposed sanctions. The imposition of sanctions, however, had a negative impact on the attempts of the Taliban government to begin the reconstruction of Afghanistan, devastated by the civil war (1989–1996), as it created obstacles to international cooperation and the attraction of foreign donors. In addition, the sanctions had a negative impact on the national security of Afghanistan and regional security, because they did not apply to the terrorists of the Northern Alliance, who enjoyed foreign support and tried to overthrow the central government. The leaders of the Northern Alliance did not recognize the Taliban government as legitimate and remained loyal to the self-proclaimed President B. Rabbani, who was recognized as the „President of Afghanistan” by most UN member countries (the only exceptions were Pakistan, Saudi Arabia and the United Arab Emirates).

Sanctions against the Taliban were tightened and confirmed by the UN Security Council throughout the 20 years of the war in Afghanistan (including resolutions: No 1333 (2000), No 1363 (2001), No 1373 (2001), No 1390 (2002), No 1452 (2002), No 1455 (2003), No 1526 (2004), No 1566 (2004), No 1617 (2005), No 1624 (2005), No 1699 (2006), No 1730 (2006), No 1735 (2006), No 1822 (2008), No 1904 (2009), No 1988 (2011) and others (UN Security Council, 2011), but they did not have any positive effect on security in this country.

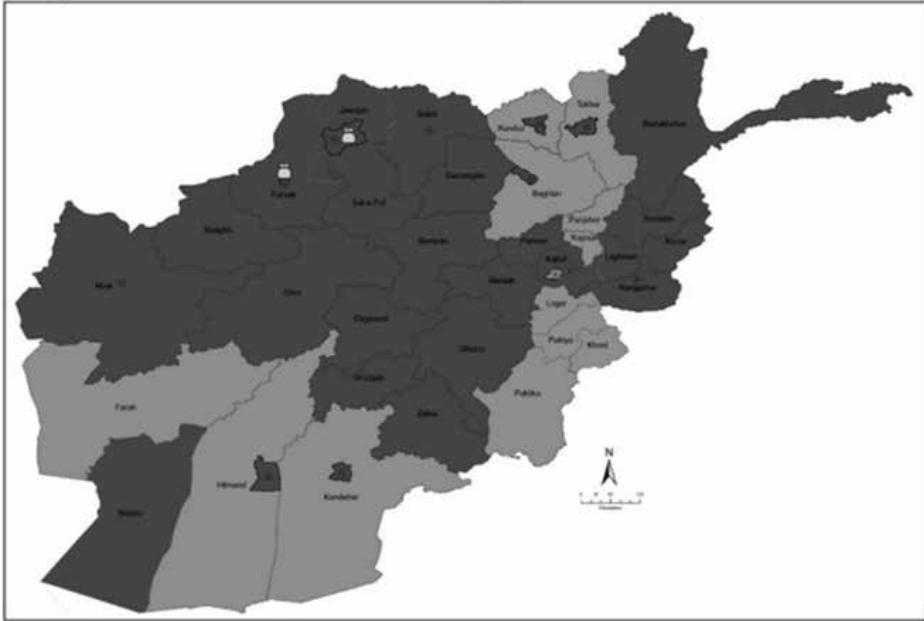
The Taliban continued armed resistance to foreign troops introduced into Afghanistan in 2001, which they considered as occupying, and also refused to recognize the destruction of the Islamic Emirate of Afghanistan. They also did not recognize the secular democratic republican government created with the support of Western states. Moreover, the current sanctions regime against the Taliban movement can be considered one of the main obstacles to a peaceful settlement in Afghanistan. Because the UN sanctions were unilateral and applied only to one of the warring parties (the Taliban movement), while other parties involved in the Afghan conflict (the Northern Alliance, and since 2001, the republican government formed by the former Mujahideen) remained unpunished, although they committed war crimes and crimes against humanity during the war, which was confirmed and documented by Western human

rights organizations (these crimes included torture and extrajudicial executions).

As Timofeev (2021) notes, the decisions of the UN Security Council are reflected in the actions of individual states (including the USA, Russia, Australia, UK and other European states) and international organizations (including the European Union). For example, the United States has secured sanctions against the Taliban in a number of documents, including President Bill Clinton's Decree No 13129 of 1999 (Executive Order 13129, 1999), President George W. Bush's Decree No 13224 of 2001 (Executive Order 1324, 2001), and President Donald Trump's Decree No 13886 from 2019 (Executive Order 13886, 2019). A number of similar legal acts imposing sanctions against the Taliban movement have also been adopted by the European Union. These include EU Council Decision No 486/CFSP of 1 August 2011 and EU Council Decree No 753/2011 (Council of the European Union, 2011).

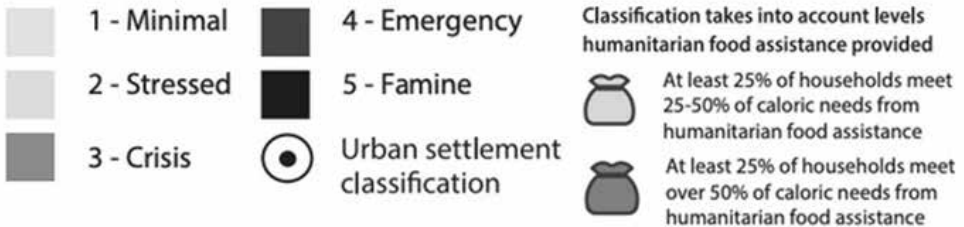
All the restrictive measures imposed by the international community on the Taliban movement acquired a completely different dimension in the summer of 2021, when this organization regained full power in Afghanistan, having won the Afghan war. If before that the UN considered the Taliban movement as a „terrorist organization”, then after the formation of an interim government in Afghanistan, a new reality arose – the Taliban *de facto* became the new power in a state with a population of more than 30 million people. And the future of the Afghan state for the next decade depends on this power, namely the solution of such important issues for Afghanistan and regional security as:

1. The fight against international terrorism (namely, the Islamic State group, whose cells have dug in on Afghan territory and are a serious threat to three regions that Afghanistan borders on at once – Central Asia, South Asia and the Middle East);
2. War on the production and distribution of drugs;
3. Creating conditions for the return of Afghan refugees to Afghanistan, as well as preventing the mass emigration of Afghans abroad (including to Europe, which is now experiencing a migration crisis unprecedented since the end of World War II caused by the invasion of Russian troops in Ukraine);
4. The fight against hunger, which can lead to a mass exodus of the population from Afghanistan;
5. Preservation of Afghan statehood (the fight against the manifestation of ethnic separatism, which can undermine the statehood, sovereignty, independence and territorial integrity of Afghanistan).

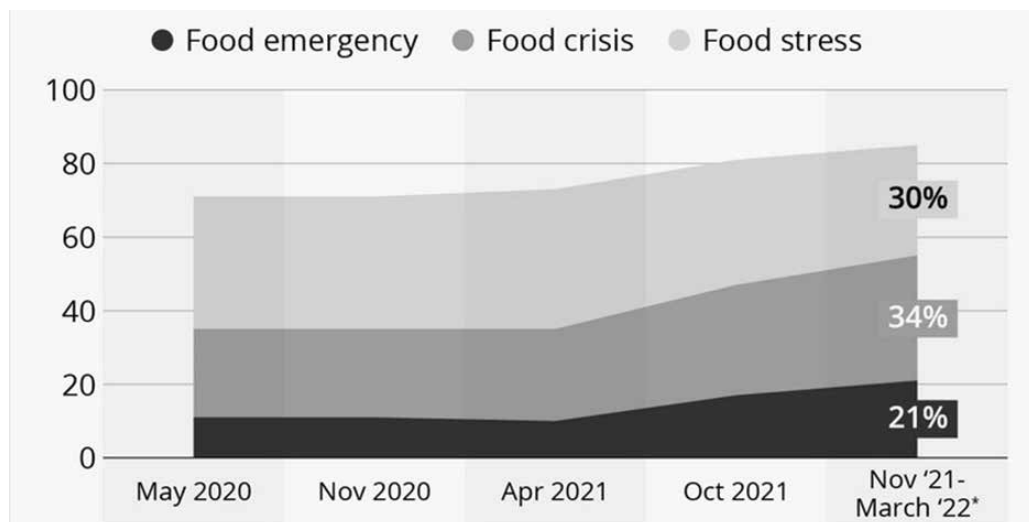
Key for the Map

IPC Acute Food Insecurity Phase Classification

2a. Food Crisis in Afghanistan; source: <https://www.worldvision.org/disaster-relief-news-stories/afghan-families>, accessed on 24 VII 2022

International sanctions that continue to be imposed on the Taliban may make it difficult for the new Afghan government to achieve these goals. They have already led the United States to freeze Afghan foreign exchange assets held in American banks, and donor countries refuse to finance humanitarian projects in Afghanistan. The US Federal Reserve also separately froze 9.5 billion US dollars of Afghan central bank reserves. According to the former head of the Central Bank of Afghanistan, Ajmal Ahmady, of these reserves, 7 billion US dollars (including the country's gold and foreign exchange reserves in the amount of 1.3 billion US dollars) are kept on deposit by the US Federal Reserve

2a. Food Crisis in Afghanistan; source: <https://www.worldvision.org/disaster-relief-news-stories/afghan-families>, accessed on 24 VII 2022

System, about 2.4 billion US dollars are managed by the World bank and another 3.1 billion US dollars invested in US securities (Veretilnyk, 2021). According to him, at the time the Taliban returned to power, only 0.1% to 0.2% of the country's foreign currency reserves were located directly on the territory of Afghanistan. The US decision led to a collapse in the value of the national currency of Afghanistan – the afghani, and to the beginning of hyperinflation.

The US policy towards the Islamic Emirate of Afghanistan can be considered an attempt to stifle the country economically. It not only poses a threat to the security of the Afghan state, but also affects millions of ordinary citizens. According to the UN, half of the country's population – 23 million Afghans – is already facing exhaustion and starvation. Experts from the World Food Program and FAO note that every second Afghan is in a situation that, according to the UN classification, can be defined as a *crisis of the third or even fourth degree of danger* (Veretilnyk, 2021).

They are convinced that in order to prevent a humanitarian catastrophe (namely mass starvation), the international community must urgently intervene and provide humanitarian assistance to Afghanistan. A similar opinion is shared by the International Monetary Fund, which predicts that the humanitarian and economic crisis will force millions of Afghans to flee their country, which will become a burden for neighbouring states, and possibly for Europe (Veretilnyk, 2021).

According to Timofeev (2021), it is the US policy that exacerbates the humanitarian situation in Afghanistan, as it scares off potential donors and investors who would like to provide financial or economic assistance to the Afghans. As this researcher writes (2021), The US may fine a US and foreign organization that works with any Taliban-related entity that uses the US financial system (for example, transacts in US dollars). They can block any entity if they suspect any economic ties to the Taliban, and the U.S. Department of Justice has the power to prosecute organizations in and outside the U.S. that purposefully circumvent sanctions regimes (imposed by the U.S. government or United Nations Security Council). This kind of policy can have far-reaching negative consequences for Afghan and regional security, because the economic crisis, the inability to pay salaries to citizens and provide social assistance can ultimately lead to an increase in anti-government sentiment in post-war Afghanistan. In Afghanistan, there is still a risk that any anti-government protests will turn into a new civil war.

To prevent a humanitarian catastrophe in Afghanistan, the UN Security Council adopted a resolution that states that *humanitarian assistance and other activities aimed at meeting the basic needs of the population in Afghanistan are not a violation of the Taliban sanctions regime* (UN Security Council, 2021). However, these steps are not enough to stabilize the political and economic situation in Afghanistan, and therefore to eliminate the risks associated with the outbreak of a new armed conflict, which could have far-reaching destabilizing consequences for the entire region. Afghanistan's 38 million people cannot survive solely on foreign humanitarian aid.

Now that the war in Afghanistan is over, it needs a more systematic and responsible approach to its future – to create jobs, as well as a full-fledged Afghan economy that can be integrated into the world economy. This requires a balanced approach on the part of the international community, including the lifting of existing sanctions against the Taliban. In my opinion, these sanctions are not relevant today. They were introduced under the pretext of „eliminating the terrorist threat”, which, according to the permanent members of the UN Security Council, emanated from Afghan territory in the 90s of the last century, when the leaders of Al-Qaeda and other organizations received asylum in Afghanistan, whose activities were considered by the international community as terrorist. There are no al-Qaeda bases or training camps in Afghanistan today. Moreover, the Islamic Emirate of Afghanistan has become one of the victims of

international terrorism, as evidenced by the bloody terrorist attacks organized by militants of the Islamic State in Kabul, Mazar-i-Sharif, Kunduz and other Afghan cities. It is also today an important regional fighter against international terrorism. The success of the Taliban in the fight against terrorism (represented primarily by the Islamic State) depends not only on the national security of Afghanistan, but also on the security of the whole world.

Therefore, all attempts to weaken the Taliban government are counterproductive and will contribute to the destabilization of Afghanistan and neighbouring regions, as well as strengthening the positions of the Islamic State, which seeks to turn Afghanistan (which it does not recognize as a subject) into a new terrorist enclave. This, in turn, will lead to new flows of refugees from Afghanistan and put an end to the successful fight against drug production and distribution launched by the Taliban.

BIBLIOGRAPHY

- Council of the European Union (2011). Rozporządzenie Rady (UE) nr 753/2011 z dnia 1 sierpnia 2011 r. w sprawie środków ograniczających skierowanych przeciwko niektórym osobom, grupom, przedsiębiorstwom i podmiotom w związku z sytuacją w Afganistanie [Council Regulation (EU) No 753/2011 of 1 August 2011 concerning restrictive measures directed against certain persons, groups, undertakings and entities in view of the situation in Afghanistan], retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02011R0753-20190709&from=EN>, accessed on 27 IV 2022.
- Executive Order 13129 (1999). Blocking Property and Prohibiting Transactions with the Taliban, retrieved from: <https://irp.fas.org/offdocs/eo/eo-13129.htm>, accessed on 27 IV 2022.
- Executive Order 13224 (2001). Retrieved from: <https://home.treasury.gov/system/files/126/13224.pdf>, accessed on 27 IV 2022.
- Executive Order 13886 (2019). Retrieved from: https://home.treasury.gov/system/files/126/20190910_ct_eo.pdf, accessed on 27 IV 2022.
- Office of the Iraq Programme Oil-for-Food, 2022. Oil for Food. About the Programme, retrieved from: <https://www.un.org/depts/oip/background/index.html>, accessed on 27 IV 2022.
- Strachko, W. (Страчко, В.), Metelskaya, K. (Метельская, К.) (2014). Санкции и их виды в международном праве [Sanctions and their types in international law], retrieved from: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/17044/2/Strachko_V_O_2014__S_173-174_ocr.pdf, accessed on 27 IV 2022.

- Timofeev, I. (Тимофеев, И.) (2021). Афганистан в тисках санкций [Afghanistan in the grip of sanctions], retrieved from: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/afganistan-v-tiskakh-sanktsiy/>, accessed on 27 IV 2022.
- UN Security Council (1999). United Nations Security Council Resolution No 1267, retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/300/46/PDF/N9930046.pdf?OpenElement>, accessed on 27 IV 2022.
- UN Security Council (2011). United Nations Security Council Resolution No 1988, retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/379/03/PDF/N1137903.pdf?OpenElement>, accessed on 27 II 2022.
- Veretilnyk, O. (2021). Economic security of post-war Afghanistan, The collection of the Online International Scientific-Practical Conference „Economic Security in the Context of Sustainable Development”, 2nd Edition, December 17, 2021, pp. 89–95. DOI: 10.5281/zenodo.6255729.
- Willis Towers Watson (2018). Sankcje międzynarodowe - dokument informacyjny dla klienta 2018, Willis Towers Watson Polska sp. z o.o., retrieved from: https://www.csm.agh.edu.pl/fileadmin/default/templates/css/j/dwz/system/Pliki/CLIENT_NOTE_ON_INTERNATIONAL_SANCTIONS_2018_PL-4.pdf, accessed on 27 IV 2022.

OLEKSANDR VERETILNYK

MIĘDZYNARODOWE SANKCJE WOBEC ISLAMSKIEGO EMIRATU AFGANISTANU I ICH WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE PAŃSTWA AFGAŃSKIEGO

STRESZCZENIE

Zakończenie zimnej wojny położyło kres rywalizacji między dwoma mocarstwami globalnymi – USA i ZSRR oraz zapoczątkowało nowy etap współpracy między państwami będącymi stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ. Przykładami takiej współpracy są: reakcja społeczności międzynarodowej na inwazję wojsk irackich w Kuwejcie w 1990 roku, przeprowadzona przez koalicję międzynarodową operacja wojskowa mająca na celu wyzwolenie Kuwejtu spod okupacji irackiej, a także nałożenie na Irak sankcji ONZ. Od tego czasu sankcje stały się najważniejszym narzędziem wpływu na państwa, które łamią prawo międzynarodowe. Od 1966 roku Organizacja Narodów Zjednoczonych wprowadzała sankcje ponad 30 razy.

W niniejszym artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących wpływu sankcji międzynarodowych na bezpieczeństwo narodowe powojennego Afganistanu, obecnie jednego

z krajów najbardziej dotkniętych sankcjami międzynarodowymi na świecie, z których powodu jest również narażony na całkowitą izolację międzynarodową. Czynniki te pogarszają sytuację gospodarczą w Afganistanie, a jednocześnie stwarzają zagrożenie dla sprawnego funkcjonowania nowego rządu afgańskiego, od powodzenia polityki którego zależy obecnie bezpieczeństwo wewnętrzne kraju, jego powojenna odbudowa i stabilizacja oraz integralność terytorialna. Od właściwie funkcjonującego państwa afgańskiego zależy również walka z terroryzmem międzynarodowym (reprezentowanym głównie przez tzw. Państwo Islamskie), a co za tym idzie – bezpieczeństwo regionalne i międzynarodowe.

Słowa kluczowe: Afganistan, talibowie, sankcje międzynarodowe, ONZ, bezpieczeństwo narodowe

RECENZJE

REVIEWS

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

UNIWERSYTET JANA KOCHANOWSKIEGO, KIELCE
POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN
ORCID: 0000-0002-3463-6432

*DUŃSKA POEZJA I PROZA ORAZ POLSKA,
PRZEKŁAD POEZJI I PROZY NA POLSKI
ORAZ KOMENTARZ E. S. KRUSZEWSKI,
INSTYTUT POLSKO-SKANDYNAWSKI,
KOPENHAGA, 2022, 92 S., IL.,
ISBN 9788789048161*

*POLEN I DANSK LYRIK, UDVALG
OG KOMMENTAR VED E. S. KRUSZEWSKI,
POLSK-SKANDINAVISK FORSKNINGSINSTITUT,
KØBENHAVN, 2022, 42 S., IL.,
ISBN 9788789048130*

Jesienią 2022 roku ukazały się w Kopenhadze nakładem Instytutu Polsko-Skandynawskiego aż trzy publikacje profesora Eugeniusza Stanisława Kruszeńskiego: *Duńska poezja i proza oraz polska*, *Polen i dansk lyrik* oraz *Sylwetki z Alei Przyjaciół w „Polsce poza Polską”*. Każda w nakładzie 100 egzemplarzy,

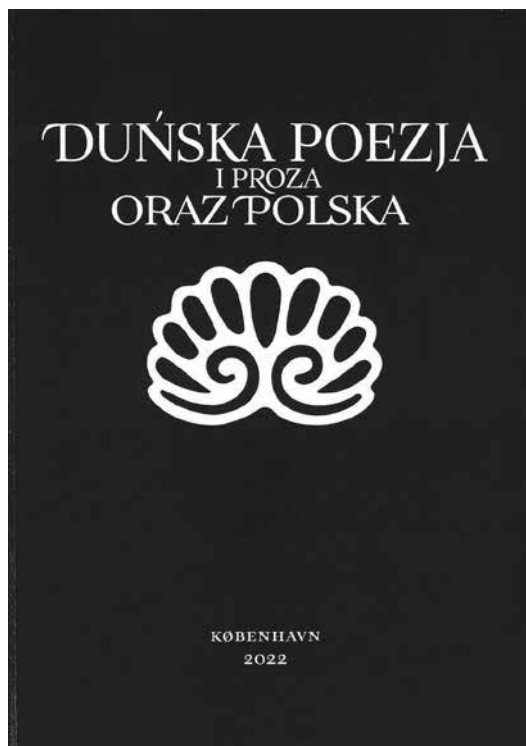
a więc prawie nieosiągalna na rynku księgarskim. Jak stwierdził Autor w e-mailu do recenzentki, długo czekały na wydanie. Jeśli chodzi o pierwsze dwie pozycje – to materiał, który uczony znalazł niejako po drodze, szukając w archiwach potrzebne dokumenty do jego rozpraw: doktorskiej i habilitacyjnej, nie jest więc kompletny.

Z kolei *Sylwetki z Alei Przyjaciół w „Polsce poza Polską”* – tu są opisane osoby, które po 1939 roku znalazły się poza Polską i tak jak Jan Koziielewski, znany jako Karski, czy Jan Morelowski, mieszkali w USA. Wszystkich – z wyjątkiem tych z Danii, Szwecji czy Norwegii – profesor Kruszewski poznał w Londynie i tu się z nimi zaprzyjaźnił. Napisał tylko o tych, z którymi był blisko.

Przyjrzyjmy się *Duńskiej poezji i prozie oraz Polsce*. To wybór Autora wraz z jego komentarzami. Materiał został poprzedzony zwięzłym kontekstem historycznym, dzięki któremu nawet mało zorientowany w dziejach Polski czytelnik zrozumie, o którym okresie mowa. Uczony skupił uwagę na czasie I wojny światowej oraz po jej zakończeniu, gdy Polska odzyskała suwerenność. Całość została podzielona na trzy części: *Polska w duńskiej liryce*, *Polska w duńskich wspomnieniach*, *Proza i dramaturgia Północy*. Profesor Kruszewski przytoczył utwory różnych duńskich autorów, podejmujących wątki polskie, którym bliskie były kwestie Polski, nieobecnej wówczas na mapach świata, byli to m.in.: Carsten Hauch – *Polska pieśń*, zamieszczona w jego powieści pt. *Pewna polska rodzina (En polsk familie, 1839)*, Georg Brandes – *Wrażenia z Polski (Indtryk fra Polen, 1888)* i Agnes Henningsen – *Córy Polski (Polens døtre, 1901)*. To oni przypomnieli światu, że polska kultura i literatura jest nieodłączną częścią zachodniej cywilizacji.

W części pierwszej Profesor dokonał przekładu siedmiu liryków duńskich. Byli to: Carsten Hauch, Aage Poulusen, Knud Lyhne, Vilhelm Bergstrøm, Spohus Michaëli, Johannes Wulff i John Jaeger. Ich utwory wyrażają odczucia Duńczyków wobec zniewolonych Polaków, jak również aprobatę dla ich dążeń narodowowyzwoleńczych. Wiersze te dotyczą różnych etapów w dziejach naszego narodu podczas zaborów. Są to przykłady liryki, opublikowane w różnych czasopismach, takich jak: „Aalborg Stiftstidende” (3 XII 1915), „Illustreret Tidende” (1914, nr 15, s. 512; 1915, nr 16, s. 52); miesięcznik „Polacy w Danii” (Kopenhaga, styczeń–luty 1932, rok II, nr 1–2, s. 6–7), „Vild Hvede” (1932, nr 33, s. 159), „Politikien”, (28 VIII 1980).

Jako pierwszy poznajemy utwór *Polska pieśń* Carstena Haucha, której słowa stały się w ówczesnej Danii tekstem popularnej piosenki. Wiersz ukazuje położenie narodu po upadku dwóch powstań: 1830/31 i 1863/64. Był to czas, kie-

dy Dania przegrała wojnę z Prusami, tracąc dwa niemieckie księstwa: Holsztyn i Lauenburg oraz duńskie – Szlezwik. Profesor Kruszewski ustalił, że pieśń tę śpiewano nie tylko w XIX wieku, ale także podczas okupacji niemieckiej Danii w latach 1940–1945, zwłaszcza w Duńskim Związku Nordyckim. Autor wiersza solidaryzował się z Polakami, wzywał rodaków, by dzielić się dostatkiem z potrzebującymi. Kolejne wiersze: *Polska*, *Polskie nabożeństwo*, *Zachód słońca nad Polską*, *Niech żyje Polska* ukazują życie naszego narodu w różnych perspektywach, w tym kulturalnych oraz prezentują wielkie postacie polskiej historii: księcia Józefa Poniatowskiego, Fryderyka Chopina, Mikołaja Kopernika.

Na część drugą złożyła się proza. Mamy tu wspomnienia pięciu duńskich autorów: Hansa M. Lundinga, Jørgena Mogensena, Henrika V. Ringsteda, Ingeborg von Stemann. *Niewidzialna wojna* – to wspomnienia pułkownika wywiadu Królestwa Danii z lat 30. XX wieku o współpracy z Polakami w przededniu wybuchu drugiej wojny światowej. Utwór Mogensena – *Gotycka Madonna* – został z kolei napisany w niemieckim obozie koncentracyjnym w 1944 roku, gdzie osadzony był autor działający w „Gryfie Pomorskim” z Gdańska. Należy przypomnieć, że w roku 2020 prof. Kruszewski wydał o tym wielkim przyja-

cielu Polski i Polaków dwie książki: w języku polskim (w Gdańsku) i duńskim (w Kopenhadze)¹. Kolejna proza pt. *Makabryczne śniadanie* Henrika Ringsteda jest rozdziałem publikacji *Fra vor udsendte korespondent (Od naszego korespondenta; København, 1965, s. 23–34)*. Tekst przetłumaczony z języka duńskiego na polski i uzupełniony przypisami opowiada o Warszawie po kapitulacji powstania w 1944. Autor, berliński korespondent jednej z duńskich gazet, wraz z innymi zagranicznymi dziennikarzami akredytowanymi państw neutralnych w Berlinie został zaproszony do wyjazdu zorganizowanego przez niemieckie ministerstwo propagandy. Tytułowy potworny posiłek wśród płonących, zruirowanych budynków Warszawy ukazuje groźę i absurd wojny.

Spotkanie z Polską w roku milenijnym Ingeborgi von Stemanni jest esejem opublikowanym na łamach kopenhaskiego tygodnika „Kristeligt Dagblad” 1 kwietnia 1966 roku. Autorka, filolożka skandynawska, była lektorem języka duńskiego na Uniwersytecie w Poznaniu (1918–1924), a następnie na Uniwersytecie Warszawskim (1925–1926). Po powrocie do Danii była także animatorką szeroko zakrojonej współpracy duńsko-polskiej, inicjatorką i założycielką kursów języka i kultury duńskiej w 1925 roku w Danii, sfinansowanych przez Polską Macierz Szkolną (prezesem był wtedy Józef Stemler), którego pierwszymi słuchaczami zostali wyłącznie Polacy. Należy dodać, że po II wojnie światowej w kursach braли udział przedstawiciele różnych narodowości, niestety, prócz Polaków (s. 55).

Stemann ponownie odwiedziła Polskę w 1966 roku. Opisała kraj odbudowany ze zniszczeń wojennych. Przypomniała warszawskie pomniki Bertela Thorvaldsena – Poniatowskiego, Kopernika, ich zburzenie przez Niemców. Wreszcie – gest Duńczyków dla Polaków, którzy ofiarowali nowy pomnik księcia Poniatowskiego, odlany według modelu znajdującego się w kopenhaskim Muzeum Thorvaldsena. Autorka przypomniała, że zniszczony przez okupantów niemieckich *pomnik Kopernika, odrestaurowany stoi na swoim miejscu. Jego kopia z brązu wykonana na postawie modelu eksponowanego w Kopenhadze, ufundowana przez Polonię kanadyjską – zdobi jeden ze skwerów w Montrealu*².

Ingeborg von Stemann wróciła serdeczną *pamięcią do kilku epizodów ze swego pobytu w międzywojennej Polsce, m.in. do spotkań z Ignacym Paderewskim, Józefem Piłsudskim czy Marią Skłodowską-Curie*.

¹ E. S. Kruszewski, *Duńczyk z polską w sercu. Saga o Jørgenie Mogensenie*, Instytut Kaszubski, Gdańsk, 2020, 200 s., ISBN 978-83-65826-33-6; tenże, *Hans hjerte bankede for Polen. Sagen om Jørgen Mogensen*, Polsk-Skandinavisk Forskningsinstitut, København, 2020, 192 s., ISBN 87-89048-98-9.

² *Duńska poezja i proza oraz polska...*, s. 52.

Wkład w budowanie wspólnoty europejskiej przez *Orędownika zjednoczonej Europy*, czyli Józefa Hieronima Retingera, opisał Ole Bjørn Kraft. To fragment wspomnień z książki zatytułowanej *Danmark skifter kurs. En konservativ politikers erindringer 1947–1950 (Dania zmienia kierunek polityczny. Wspomnienia konserwatywnego polityka)*, wydanej w Kopenhadze przez firmę Gyldendal w 1975 roku – rozdział VI *Fem skitse-portretter. Europas grå eminence – Joseph Retinger (Pięć portretów. Szara eminencja Europy)*; s. 174–179)³.

W części trzeciej poznajemy literaturę piękną Grenlandii. To prawdziwa perełka, bowiem poza Skandynawią, jak odnotował prof. Kruszewski (s. 66), jest nieznaną. Ta etniczna literatura składa się z tradycji ustnego przekazu, sięgającego okresu przedkolonialnego (XVIII wiek) oraz współczesnej, pisanej, opartej na europejskiej inspiracji z końca XIX wieku (s. 67). Głównymi tematami są: niezwykli ludzie i ich czyny – łowcy wielorybów, reniferów i piźmowców; współzawodnictwo; głód; zemsta; zabójstwo. Ekstremalne warunki życia przyczyniły się do powstania często groteskowych, humorystycznych opowiadań. Piosenki były wykorzystywane w słownych sprzeczkach, rozstrzygnięciu sporów.

³ Recenzję książki napisał E. S. Kruszewski, „Wiadomości”, Londyn, 1976, nr 1601, s. 3.

Od połowy XIX wieku duża część tradycyjnego przekazu została spisana i opublikowana, także w przekładzie na język duński.

Profesor Kruszewski z benedyktyńską dokładnością policzył liczbę wydanych powieści, dramatów, tomików poezji i pieśni, wyszczególnił toposy literackie, opisał przełomy polityczne oraz wyzwolenie się Grenlandczyków spod supremacji Danii. Także proces poszukiwania własnej tożsamości przez wyspiarzy, zarówno w liryce, jak i w prozie.

Osobne miejsce zajmuje w omawianym opracowaniu teatr Inuitów oraz sztuka pt. *Inuit (Ludzie)*, która oddaje *cały kunszt i finezję oraz ducha Eskimosów, a widzowie czują się współtwórcami spektaklu, aktorami, uczestnikami dawnych wydarzeń i współodpowiedzialnymi za przyszłość* (s. 75). Z kolei tekst zatytułowany *Tęsknota (Heimprá)* w ujmujący sposób opisuje tabun koni, ale przede wszystkim klacz o imieniu Stjarne, która jest alegorią pragnienia wolności i niezależności przez każdą istotę.

Profesor Kruszewski, przekazując czytelnikom swój wybór utworów duńskich autorów, kierował się przeświadczeniem, że Polska była w sferze zainteresowań północnych sąsiadów. Uczony ograniczył swoje przykłady do twórców publikujących w czasie, gdy nasz kraj był pod zaborami i po odzyskaniu niepodległości. Czasy nam współczesne, gdy pojawiają się nowe wątki – czekają na odkrycie i opracowanie.

Książkę wieńczą noty biograficzne przetłumaczonych autorów. Atrakcyjności dodają ilustracje wizualizujące omawiane treści.

Bardzo potrzebnym uzupełnieniem omawianej książki jest wydana w języku duńskim broszura zatytułowana *Polen i dansk lyrik* w wyborze i z komentarzami Eugeniusza S. Kruszewskiego. Są w niej zamieszczone wiersze i proza, które zostały omówione w wydaniu polskim. Obie pozycje mają tę samą grafikę okładki i strony tytułowej. Zdecydowanie należy je traktować jako całość w dwóch tomach.

Oba woluminy stały się dowodem na to, że Polska i Polacy nie funkcjonowali i nie funkcjonują w próżni, że stanowili atrakcyjny temat literacki dla autorów duńskich, a także ich wspomnień. To kolejna cegiełka do mostów duńsko-polskich tak pieczołowicie budowanych przez dziesięciolecia przez Eugeniusza S. Kruszewskiego. Profesor czyni to nie tylko poprzez książki, także artykuły naukowe i popularnonaukowe zamieszczane w prasie emigracyjnej i krajowej oraz czynny udział w konferencjach naukowych organizowanych przez uniwersytety na całym świecie.

EUGENIUSZ S. KRUSZEWSKI, *SYLWETKI
Z ALEI PRZYJACIÓŁ W „POLSCE POZA POLSKĄ”,
INSTYTUT POLSKO-SKANDYNAWSKI,
KOPENHAGA, 2022, 188 S., IL.,
ISBN 9788789048277*

Dobrze się dzieje, gdy znaczące postacie polskiej diaspory na obczyźnie dzielą się z czytelnikami swoimi doświadczeniami, jak również informacjami na temat ludzi twórczych, pełnych wigoru, nietracących związków z krajem, którzy swoją patriotyczną postawą dają dowód na ciągłość bytu narodowego.

Profesor Eugeniusz S. Kruszewski – historyk, ekonomista, dyplomata, działacz społeczny, wychodźca polityczny 1969 roku, ma bogate i wypełnione obowiązkami życie emigracyjne, wystarczy wymienić: delegat rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w Danii, profesor Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie im. I. Paderewskiego w Londynie, organizator, dyrektor i prezes Naukowego Instytutu Polsko-Skandynawskiego w Kopenhadze, członek kilku naukowych towarzystw (6) i stowarzyszeń (9), w tym m.in.: Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie (Londyn), Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie (Londyn), Instytut Kaszubski (Gdańsk), Towarzystwo Historyków Katolików (Dania), Polski PEN Club (Warszawa). Nie dziwi więc, że zna ciekawych Polaków, którym – jak jemu – były bliskie sprawy polskie, choć los sprawił, że żyli poza krajem.

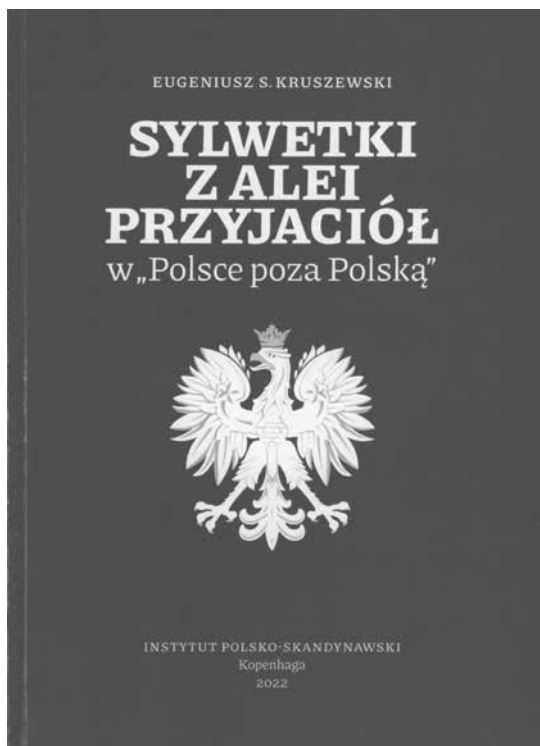
Czytelnik poznaje serdeczne wspomnienie prof. Kruszewskiego o 24 niezwykłych postaciach, funkcjonujących w różnych przestrzeniach społecznych, politycznych i kulturalnych na emigracji, o Polakach, którzy znaleźli się na obczyźnie po wybuchu II wojny światowej. Mamy tu przedstawicieli różnych zawodów: uczonych, inżynierów, dyplomatów, polityków, pisarzy, filozofów, dziennikarzy, artystów, bibliotekarzy, sędziów, księży. Są to przede wszystkim ludzie żyjący w Wielkiej Brytanii, ale także w RFN, we Włoszech, Danii, Szwecji i USA. Autor słusznie zauważył, że ci, którzy są bohaterami tej książki, *poza krajem nie tworzyli getta ale włączyli się w życie społeczności tubylczej i pozytywnie wpływali na opinię o naszym narodzie i Polsce* (s. 10). Należy wymienić te znamienite postacie w kolejności, w jakiej zostały przywołane przez Autora: prezydent Ryszard Kaczorowski, Jan Koziński (Karski), hrabia Ludwik Maria Łubieński, prof. Jerzy August Bolesław Gawenda, prof. Józef Hurwic, inż. Tadeusz Głowacki, Kornel

Krzeczunowicz i jego syn Andrzej Krzeczunowicz, biskup Władysław Rubin, redemptorysta o. rektor Jan Szymaszek, prof. Józef Jasnowski, prof. Karolina Lancorońska, dr Zdzisław Jagodziński, prof. Mieczysław Paszkiewicz, prof. Zdzisław Wałaszewski, Marian Hełm-Pirgo, dr Zygmunt Otto Roman Łakociński, Barbara i Piotr Łabużkowie, wspólny pseudonim artystyczny Baro, Stefania Kossowska, Tadeusz Nowacki, Roman Bulicz Giedroyc, ps. Orwid, Jan Prus Morelowski.

Ci ludzie wsłuchiwali się intensywnie w rytm życia nowej Polski, a niektórym było dane w tętno życia wolnej ojczyzny po 1989 roku. Tworzyli emigracyjną arenę szeroko zakrojonych działań, każdy w swojej sferze i na własnym odcinku funkcjonowania, manifestując niezależną myśl i wolność słowa ojczystego. Pokolenie byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie wierzyło w to, że swoją pracą na rzecz Polski, będącej pod jarzmem komunistycznym, przyczynia się do jej wyzwolenia.

Trudno opisywać zalety każdej z występujących w publikacji postaci. Podążając za narracją Autora, można jednak przytoczyć przykładowe określenia, jakimi są przez niego obdarzeni: prezydent Ryszard Kaczorowski – *trudził się, walczył i nie przesypiał nocy. [...] Był czuwającym na służbie Najjaśniejszej Rzeczypospolitej do ostatniej chwili* (s. 12); Jan Koziulewski Karski – *polski patriota i lojalny obywatel przybranej ojczyzny* (s. 17); Jerzy Gawenda – *wychowanek zmartwychwstałej niepodległej Polski* (s. 32); prof. Józef Hurwic – *charyzmatyczny nauczyciel* (s. 35); Tadeusz Głowacki – *wierny druh* (s. 47); Kornel i Andrzej Krzeczunowiczowie – *ambasadorzy wolnej Polski, [...] szlachetni ludzie, wielce zasłużeni dla wolnej Polski* (s. 49, 51); o. Jan Szymaszek – *Należy podkreślić, iż w udzielanej przez niego pomocy duchowej i materialnej, zostały ucieleśnione cierpienia obozowe, a później świadome wyrzeczenia. Jego mocno podniszczony ubiór codzienny był tego widocznym świadectwem* (s. 74); prof. Józef Jasnowski – *Był poważny jak życie, był smutny rzeczywistością, ale był wierny sobie i wyznawanym zasadom* (s. 81); prof. Mieczysław Paszkiewicz – *rycerskość połączona z delikatnością* (s. 96); prof. Zdzisław Wałaszewski – *wzór ofiarności na rzecz Kościoła i Ojczyzny* (s. 102); Marian Hełm-Pirgo – *reprezentował wysoką kulturę duchową, [...] był inspirujący* (s. 108); Barbara Baro – *głęboka wiara, patriotyzm i humanitaryzm* (s. 132); Tadeusz Nowacki – *był jednym z ważnych ogniw, które tworzyły polskie państwo na obczyźnie* (s. 146); Jan Prus Morelowski – *wzór patrioty i obywatela, oddany służbie bliźniego i niepodległej Polsce* (s. 167).

Na temat każdej w wymienionych w książce osób można wiele dopowiedzieć. Myślę, że szczególna uwaga – ze względu na realny udział w pracach na rzecz przyjęcia Polski w poczet krajów członkowskich NATO – należy się

dziennikarzowi i dyplomacie Andrzejowi Krzeczunowiczowi, członkowi rządowego zespołu prowadzącego negocjacje w tej sprawie. Procesowi negocjacji poświęcił książkę *Krok po kroku – polska droga do NATO* (wyd. 1999). Był wieloletnim pracownikiem Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa (1954–1988), w 1992 roku mianowany ambasadorem RP w Belgii i Luksemburgu oraz Stałym Przedstawicielem RP przy NATO i Unii Zachodnioeuropejskiej w randze ambasadora. Pełnił te funkcje do 1997 roku.

Publikacja prof. Kruszewskiego jest znakomitym uzupełnieniem biografii opisywanych sylwetek polskich emigrantów. Nasuwa się refleksja, że rzadko się zdarza możliwość spotkania na swojej drodze tylu niezwykłych ludzi... Odnoszę wrażenie, że ci najwspanialszy zamieszkali na obczyźnie. Choćby dlatego należy tę książkę przeczytać. To dobry drogowskaz, jak zachować godność w najtrudniejszych i niesprzyjających warunkach. Inna rzecz, że aby to dostrzec, samemu trzeba być nietuzinkową postacią, a profesor Eugeniusz S. Kruszewski z pewnością taką jest.

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

UNIwersytet JANA KOCHANOWSKIEGO, KIELCE
POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE, LONDYN
ORCID: 0000-0002-3463-6432

KATARZYNA BZOWSKA-BUDD, *BREXITANIA,
CZYLI CORAZ MNIEJ ZJEDNOCZONE
KRÓLESTWO*, OFICyna WYDAWNICZA MJK
KUCHARSKI, TORUŃ – LONDYN, 2021,
359 s., 1 NLB., ISBN 97883-64232-53-4

Specyfikę danego kraju można poznać na wiele sposobów. Jednym z nich jest śledzenie różnych wydawnictw, będących pryzmatem spojrzeń rodzimych uczonych, publicystów, pisarzy lub obcych przybyszy, którzy osiedlili się w nowym miejscu. Oto czytelnik dostał możliwość wielopoziomowego przyjrzenia się funkcjonowaniu Wielkiej Brytanii, tej *ponadnarodowej wspólnoty anglojęzycznej* – jak zgrabnie Autorka zatytułowała jeden z rozdziałów.

Katarzyna Bzowska-Budd jest postacią dobrze znaną. Recenzentka poświęciła jej cały rozdział w swojej publikacji pt. *Polskie dziennikarki na emigracji w XX i XXI wieku*, uznając ją za znaczącą i wyróżniającą się publicystkę polskiej diaspory pokolenia „solidarnościowej” emigracji¹. Mieszka w Londynie od lat 80. XX wieku. Z wykształcenia socjolog, z profesji dziennikarka. I to okazało się

¹ J. Chwastyk-Kowalczyk, *Polskie dziennikarki na emigracji w XX i XXI wieku*, Kielce, 2021, s. 163–183.

znakomitym połączeniem, bo daje możliwość dogłębnej analizy opisywanych zjawisk. Poza tym jest przede wszystkim ciekawa świata i na bieżąco uzupełnia wiedzę. Dużo czyta. Ma węż publicystyczny.

Jej wnikliwe drążenie w zawiłej historii Zjednoczonego Królestwa pozwala czytelnikowi bardziej zrozumieć przede wszystkim okoliczności polityczno-gospodarcze, ale i mentalne Brytyjczyków, które doprowadziły do brexitu. Za wprowadzenie do obecnej publikacji – zatytułowanej *Brexitania, czyli coraz mniej zjednoczone królestwo* – możemy uznać jej wcześniejszą książkę *Mieszkam w Londynie* z 2016 roku, zauważoną na rynku wydawniczym, choć tam przeważała perspektywa „polskiego Londynu” w brytyjskim otoczeniu². Bzowska-Budd wykorzystała niektóre felietony z tej książki i w zmienionej formie, uaktualnione zamieściła w nowym opracowaniu, co podaje w przypisach. *Brexitania...* jest zbiorem artykułów i felietonów.

Najnowsza publikacja Katarzyny Bzowskiej-Budd daje szerszą perspektywę w kontekście stosunków Wielkiej Brytanii z kontynentalną Europą oraz pokazuje różne aspekty brexitu, odnosząc się szczególnie do 23 czerwca 2016 roku, kiedy w referendum Brytyjczycy zdecydowali o opuszczeniu Unii Europejskiej. Autorka bezlitośnie obnaża skutki kampanii antyunijnej pod hasłem „Take back control”. Opisuje wpływ dezinformacji, misinformacji, fake newsów, niebezpieczeństwo wykorzystania technik psychometrycznych na podjęte przez Brytyjczyków decyzje. Przypomina, że to Anglicy i Walijczycy, a nie Irlandczycy i Szkoci zdecydowali o zmianie pozycji Wielkiej Brytanii, która nie będzie już miała znaczącego wpływu na politykę międzynarodową w kontynentalnej Europie. Próbuje odpowiedzieć na następujące pytania: Dlaczego doszło do brexitu? Jakie czynniki miały na to wpływ? Dlaczego tak wiele osób poddało się antyunijnej narracji, postprawdzie? Dlaczego zawiodły wszystkie sondaże, które zakładały pozostanie Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej?

By odpowiedzieć na te i inne pytania, Bzowska-Budd solidnie się przygotowała. Zaprezentowana przez nią baza źródłowa – najnowsze opracowania zawar-

² Zob. recenzje: B. Drosz, *Mieszkam na „Wyspie”*, „Migotania”, 2016, nr 3 (52), s. 50–51; też, *Od „Nieznanego” do „Oswojonego”, czyli „Mieszkam na Wyspie” Katarzyny Bzowskiej-Budd*, „Pamiętnik Literacki”, 2018, t. 56, s. 11–16; J. Chwastyk-Kowalczyk, *Katarzyna Bzowska-Budd, „Mieszkam na Wyspie”*, „Zeszyty Naukowe PUNO”, 2016, seria trzecia, z. 4, s. 271–274; też, *Mieszkam na „Wyspie”*: „polski Londyn” w brytyjskim otoczeniu, „Pamiętnik Literacki”, 2016, t. 51, s. 172–175; M. Orski, *Na „Wyspie” po brexicie*, „Odra”, 2016, nr 5, s. 90–91; J. Zieliński, *Kronika Bzowskiej*, „Pamiętnik Literacki”, 2016, t. 52, s. 191–195.

te na temat historii, polityki, gospodarki oraz kultury Zjednoczonego Królestwa (głównie autorów brytyjskich, ale także polskich), rozmaite raporty naukowe, ukazujące podziały społeczeństwa brytyjskiego, artykuły prasowe z najważniejszych brytyjskich tytułów, takich jak: „The Times”, „The Guardian”, „The Observer”, „The Financial Times”, „The Spectator”, „The Times Magazine”, „The Economist”, i innych: „Belfast Telegraph”, „The Daily Telegraph”, „Prospect”, „New Statesman”, „The Critic”, „The Jewish Chronicle”, „The Sunday Times”, „The Daily Express”, „The New Europeans”, „Mail on Sunday”, „Southwark News”, „Sky News”; amerykańskiego „The New York Times”; polskich: „Dziennik Polski”, „Tydzień Polski” i „Goniec Polski” oraz netografia pozwala wierzyć w rzetelność autorki. Z wykorzystanych źródeł medialnych wyłania się ogólny obraz sytuacji kampanii brexitowej i nastrojów panujących w mainstreamowej i prowincjonalnej prasie oraz platformach internetowych, a także stron brytyjskiego rządu.

Jednak zasadniczą kwestią, poza umiejętną selekcją wieloaspektowych źródeł, jest dokonana przez Autorkę analiza i syntetyzowanie wniosków. Czytelnik dzięki tej lekturze może uporządkować swoją wiedzę na temat skomplikowanego systemu działania brytyjskich instytucji politycznych oraz funkcjonowania

państwa. Bzowska-Budd wyraźnie pokazała, że referendum brexitowe obnażyło hipokryzję społeczeństwa brytyjskiego, które jawnie przestało być poprawne politycznie i dzieli ludzi na „swoich” i „obcych”, czyli dopuściło do głosu nacjonalizm. Wzmocniło poczucie odrębności i obcości, umiejętnie podsycane przez antyunijnych brytyjskich polityków teoriami spiskowymi rzekomo obecnymi w antybrytyjskich organach Unii Europejskiej. Autorka przytacza przykłady manipulacji opinią publiczną, plakaty, hasła, opinie sączone z różnych mediów, fake newsy – które trafiały na podatny grunt, zadowalając ludzi z uproszczoną wizją rzeczywistości.

Zjawisko populizmu osadziła na tle szerszych tendencji na świecie. W interesujący sposób pokazała mentalność Anglików, którzy za swoje wszelkie niepowodzenia odpowiedzialnością obarczają ogół imigrantów. Stwierdziła, że głosowanie za *brexitem* było wypowiedzeniem wotum nieufności wobec *paneuropejskiej organizacji, ale także wobec brytyjskiej klasy politycznej* (s. 8). Głosujący za brexitem uwierzyli, że Wielka Brytania odejdzie na swoich warunkach, co przyczyni się do zwiększenia zamożności państwa, a przez to ich samych. Co więcej, że będzie stawiała własne, twarde warunki przy zawieraniu nowych kontraktów z krajami europejskimi.

Euroentuzjaści nie przyłożyli się należycie do kampanii pozostania we wspólnocie. Bzowska-Budd nawiązała do idei zjednoczenia Europy, wysuniętej przez Winstona Churchilla w latach 40. XX wieku. Za paradoks uznała fakt, że gdy udało się wreszcie Europę zjednoczyć, rozpoczął się proces odwrotny (s. 9). Należy przypomnieć, że w ówczesnym okresie pomysły zjednoczeniowe w Europie – mało wówczas popularne – popierał najważniejszy komentator spraw międzynarodowych w wolnym świecie londyńskiego „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza”, politolog Aleksander Bregman – jedyny Polak uczestniczący i relacjonujący konferencję w San Francisco w 1945 roku. W swojej zdecydowanie antysowieckiej publicystyce dostrzegał jednocześnie konieczność poszukiwania dróg porozumienia z Niemcami, stając się prekursorem polsko-niemieckiego pojednania i – w następnej kolejności – współdziałania w europejskiej wspólnocie.

Autorka nieprzychylnie oceniła działalność premiera Davida Camerona, który – według niej – przejdzie do historii jako autor brexitowego referendum. *Jego ustąpienie, gdy tylko podano wyniki, najlepiej świadczy o braku odpowiedzialności tego polityka za los, jaki zgotował innym* (s. 9). Odnotowała także nowe zjawisko, które pojawiło się w literaturze pięknej – powstanie gatunku zwanego „brexlitem”. Podała przykłady książek poruszających tematykę Unii

Europejskiej (zjawisko rzadkie w literaturze anglojęzycznej przed referendum brexitowym) oraz postbrexitowej Wielkiej Brytanii.

Bzowska-Budd pracę nad najnowszą publikacją rozpoczęła w 2019 roku. Ramy temporalne zamierzała zamknąć 31 stycznia 2020 roku, gdy Wielka Brytania formalnie opuściła Unię Europejską. Jednak ostatecznie, przez przedłużające się negocjacje, powstały chaos gospodarczy i polityczny, uznała, że pełniejszy obraz da analiza zaistniałej sytuacji przez uwzględnienie okresu do końca roku przejściowego.

Autorka nie ukrywa, że brexit uważa za błąd. Ale dzięki tak szerokiemu wachlarzowi różnych kwestii przez nią podjętych oraz pokazaniu różnych punktów widzenia, śmiało możemy uznać, że opracowanie jest spójne, konsekwentne i niejednostronne. Klarownie omówiła protokół dotyczący Irlandii Północnej, który jest częścią umowy o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej.

Uznano, że jedynie otwarta granica między Irlandią Północną a Republiką Irlandii zapewni utrzymanie pokoju. W rezultacie, gdy Zjednoczone Królestwo wychodziło z unijnego wspólnego rynku i unii celnej, wprowadzono kontrolę na towary wwożone do Irlandii Północnej z pozostałej części kraju. Czyli de facto powstała granica regulacyjna między Wielką Brytanią a Irlandią Północną. Było to jedyne wyjście doprowadzenia do brexitu bez łamania postanowień porozumienia wielkopiątkowego z 1998 roku (s. 335).

Książka składa się ze *Wstępu*, 20 rozdziałów, *Zakończenia*, *Bibliografii* oraz bezcennego *Indeksu osobowego*. Warto przytoczyć tytuły rozdziałów, bo to ukaże nam ogrom pracy, jaki wykonała Autorka: 1. *Angielski gen niezależności*, 2. *Dryfująca Wyspa, czyli brytyjski dramat*, 3. *Parlament-rząd-monarchia*, 4. *Wielki destruktor, czyli jak tworzyć, by zniszczyć*, 5. *Boris, Boris...*, 6. *Osamotniona, czyli pech słabego przywództwa*, 7. *Towarzysz Cobryn*, 8. *Kryzys parlamentarny w teatralnych dekoracjach*, 9. *Brexit w świecie postprawdy*, 10. *Skradzione referendum?*, 11. *„Nowi” i „starzy” Europejczycy*, 12. *Dżin ksenofobii wypuszczony z butelki*, 13. *Dlaczego brexit? Naukowcy szukają odpowiedzi*, 14. *Irlandzka granica, czyli klucz do brexitu*, 15. *Coraz mniej zjednoczone królestwo*, 16. *Kto zyskuje, a kto traci na brexicie?*, 17. *Brexlit, czyli literatura brexitowa*, 18. *Ponadnarodowa wspólnota anglojęzyczna*, 19. *Stres, czyli „zadanie do wykonania”*, 20. *Przyjaciele czy wrogowie*.

O ile merytoryczna zawartość omawianej publikacji może uwieść czytelnika zainteresowanego aspektami funkcjonowania Wielkiej Brytanii w otoczeniu międzynarodowym w aspekcie politycznym, socjologicznym, gospodarczym

czy szerzej kulturowym, o tyle wiele do życzenia pozostawia sama edycja książki. Stłoczenie wersów na stronie, mało światła między nimi – jak w XVII-wiecznych drukach – nie zachęca do czytania, bo po prostu męczy oczy. W tak dobrym opracowaniu drażnią liczne literówki (s. 104, 110, 114, 115, 129, 152, 157, 158, 166, 202, 227, 229, 249, 259, 262, 267, 269, 305, 307, 319, 320, 323, 330, 333) czy – na szczęście rzadkie – błędy gramatyczne (s. 330) i ortograficzne (s. 250).

Autorka podsumowując swoje dywagacje, nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jaka jest Wielka Brytania obecnie. Odnotowuje jednak zmianę tonu w mediach zwolenników brexitu, upatrujących przyczyn powstałych uciążliwych niedogodności w nieudolności rządu, złym planowaniu itp. Porównuje obecną sytuację, czyli opuszczenie Unii Europejskiej oraz skutki pandemii, z rzeczywistością po zakończeniu II wojny światowej: *Wielka Brytania czuła się zwycięska, ale znalazła się w bardzo trudnej sytuacji zarówno gospodarczej, jak i społecznej* (s. 332). Nie kryje, że obietnice polityków wyrównania różnic między różnymi częściami kraju (z zaoszczędzonych środków, jakie wpłacała Wielka Brytania do unijnej kasy) pozostają *pustym frazesem* (s. 333). Co najciekawsze w Zjednoczonym Królestwie, w wyborach w maju 2021 roku nie zwyciężyła żadna partia brexitowa. Ich przedstawiciele nie zdobyli mandatów w żadnym parlamencie lokalnym ani w wyborach lokalnych. Na zakończenie Bzowska-Budd unaoczniała bałagan w dokumentach, będących w posiadaniu brytyjskich urzędów i stosunku biurokratów do imigrantów, nawet tych, którzy od kilku dekad posiadają obywatelstwo brytyjskie, ale dla nich pozostają „obcymi”.

Brexitania, czyli coraz mniej zjednoczone królestwo – książka poprzedzona adekwatnymi słowami Winstona Churchilla: „Jeśli idziesz przez piekło, nie zatrzymuj się, idź dalej. Wszystko kiedyś się kończy” – to obowiązkowa lektura dla wszystkich, nie tylko Europejczyków. Warto pomyśleć o przetłumaczeniu jej na język angielski, by Brytyjczycy mieli możliwość przejrzenia się w zwierciadle polskiej dziennikarki.

SPRAWOZDANIA
REPORTS

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCYZŃNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

GRAŻYNA CZUBIŃSKA

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCYZŃNIE, LONDYN
ORCID: 0000-0001-5993-536X

UŁAMEK ISTNIENIA – PAMIĘCI PROF. HALINY TABORSKIEJ

11 stycznia 2021 roku zmarła w Londynie **prof. HALINA TABORSKA** – polska filolożka, filozofka, historyczka sztuki, wykładowczyni akademicka (na ponad 30 wyższych uczelniach na świecie, w tym m.in. w Oxford University i Harvard University). W latach 2011–2017 **rektor Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie (PUNO)**. W 2014 roku została odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W drugą rocznicę Jej śmierci prezentujemy książkę *Ułamek istnienia...*, która jest pokłosiem sympozjum pod taki właśnie tytułem, które odbyło się 19 czerwca 2021 roku, a wzięli w niej udział przedstawiciele różnych dyscyplin – historycy, filozofowie, prasoznawcy, historycy sztuki, kulturoznawcy, bibliofile oraz przyjaciele i byli studenci zmarłej Pani Profesor. Jego formalnym organizatorem było PUNO oraz Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie w Londynie.

Jak nazwała to wydarzenie w *Tygodniu Polskim* (26 VI 2021) **Katarzyna Bzowska-Budd** – była to *wielowątkowa opowieść o wybitnej uczoniej*. Tytuł został zaczerpnięty z pięknego wiersza Bolesława Taborskiego (męża Pani Profesor) *Ułamek istnienia*. Moderatorem spotkania była **Regina Wasiak-Taylor** – prezes Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (ZPPnO), a uroczystego otwarcia dokonała dr **Ewa Lewandowska-Tarasiuk**, prof. PUNO z Akademii

Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie i Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie.

Nim doszło do naukowej prezentacji dorobku i informacji z życia, przemówiła sama bohaterka spotkania we fragmentach filmu o Bolesławie Taborskim, które zrealizowała ich córka Anna: *A Fragment of Being* – montaż dla potrzeb sympozjum wybranych wątków eksponujących prof. Halinę Taborską w aspekcie zagadnienia, jak przeżycia i doniosłe doświadczenia z przeszłości wpływają na twórczość oraz całą drogę kreacji pisarskiej.

W dokonania naukowe prof. Haliny Taborskiej, problemy badawcze, ich realizację wprowadziła prof. dr hab. **Jolanta Chwastyk-Kowalczyk**, kierownik Zakładu Medioznawstwa na PUNO, reprezentantka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Opowieści o dzieciństwie pt. „Moje Puławy...” odczytała z notatek zapisanych podczas kolejnych spotkań z Panią Profesor prezes ZPPnO Regina Wasiak Taylor. O latach szkolnych opowiedział kolega z tamtych lat **Janusz Gajda**, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP w Warszawie, podkreślając urzekającą osobowość Haliny, którą – parafrazując jej panięńskie nazwisko – nazywał „Jerzynką”.

Witold Chmielewski, profesor Akademii Ignatianum w Krakowie, przedstawił wczesny warszawski okres rozwoju naukowego prof. Taborskiej, występują-

cej jeszcze wówczas pod panieńskim nazwiskiem, która – jak określiła to Katarzyna Bzowska-Budd – *po skończeniu studiów polonistycznych „zdezzerterowała” w kierunku filozofii, poświęcając się estetyce, kierowanej wówczas przez prof. Władysława Tatarkiewicza*. W owym czasie zapadła decyzja o wyjeździe do Londynu w celu pogłębienia wiedzy o nurtach estetyki brytyjskiej, jeszcze wówczas nieznanym w Polsce. Kluczowa stała się także chęć ponownego spotkania z poznanym wcześniej w Polsce poetą Bolesławem Taborskim, który – jak się okazało – stał się wielką miłością Jej życia. Gdy zakładała rodzinę, pracowała intensywnie nad doktoratem, który obroniła w 1963 roku.

Dr hab. **Jan Wojciechowski**, profesor warszawskiej ASP, opowiadał o podróżach do Pułtuska, gdzie w Wyższej Szkole im. Aleksandra Gieysztora prof. Taborska prowadziła zajęcia z zakresu estetyki, organizując szereg interesujących wystaw. Jak wspominał, *droga samochodem z Warszawy do położonego nad Narwią miasteczka była okazją do rozmów, bliższego poznania poglądów Haliny Taborskiej na różne aspekty życia, nie tylko naukowego*. W tym samym czasie Pani Profesor nawiązała współpracę również z Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, o której opowiedziała profesor tej uczelni Ewa Lewandowska-Tarasiuk – „Halina Taborska w akademickich dialogach w Polsce”.

Przez wiele lat pasją Pani Profesor były upamiętnienia w przestrzeni otwartej miejsc śmierci ludności cywilnej. Przed kilku laty została wydana książka poświęcona mieszkańcom Warszawy *Miasto, które nie zginęło. Ludność cywilna Warszawy i pomniki jej poświęcone*. O pracy nad tymi książkami opowiedziała **Aleksandra Litorowicz**, prezes Fundacji „Puszka”, której domeną m.in. jest sztuka w przestrzeni publicznej. Pomagała w pracach terenowych na terenie Warszawy, gdy powstawała wspomniana książka, wskazując na niezwykłą skrupulatność prof. Taborskiej w prowadzeniu badań.

Wieloletni przyjaciel prof. Taborskiej i redaktor działu historycznego tygodnika „Polityka” – **Marian Turski** mówił z kolei o powstawaniu monumentalnej pracy *Sztuka w miejscach śmierci. Europejskie pomniki ofiar hitleryzmu* i wyjaśniał, dlaczego prace nad nią trwały wiele lat oraz dlaczego nie ma w niej rozdziału poświęconego pomnikom żydowskim. Do ostatnich dni życia profesor Taborska wraz z córką pracowały nad szlifowaniem angielskiego przekładu *Sztuki w miejscach śmierci*.

Kolejną część sympozjum wypełniły wspomnienia z pracy na PUNO, nazywanym przez profesor Taborską *najmniejszym z uniwersytetów*. Współpracowała z nim od lat, a także nim kierowała – jako prorektor, a później rektor uczel-

ni. Okres PUNO-wski wspominali: prof. dr hab. **Eugeniusz Kruszewski** z Danii oraz londyńczycy: prof. dr **Stefan Stańczyk** i prof. dr **Grażyna Czubińska**. Nie zabrakło też krótkich wspomnień osób, które spotkały prof. Taborską właśnie na tej uczelni: prof. dr. **Włodzimierza Mier-Jędrzejowicza**, prof. dr. hab. **Bogdana Szlachty**, dr **Justyny Gorzkowicz**, mgr **Haliny Stochniół**, mgr. **Wojciecha Klasa**, pań: **Hanny Szmalenberg** i **Krystyny Wilczyńskiej** oraz innych osób. Profesor Stańczyk, inżynier-komputerowiec, opowiadał, że lubił rozmowy z profesor Taborską mimo różnic ich zainteresowań, a choć często mieli odmienne spojrzenie na wiele spraw, umieli się porozumieć. *Tych rozmów, często filozoficznych, bardzo mi brak* – podkreślił.

I nie tylko prof. Stańczykowi brak tych rozmów. Każdy, kto zetknął się z Panią Profesor, pozostawał pod jej urokiem i był zafascynowany zarówno Jej osobowością, wiedzą, ale też mądrością i przyjaznym nastawieniem.

Symposium zakończyło wykonanie utworu Fryderyka Chopina *Walc cis-moll opus 64* – dedykowany Profesor Halinie Taborskiej – w wykonaniu prof. **Anny Marii Stańczyk**.

Była, jest i będzie w naszych sercach!

*trudno sobie lata wymarzyć
wspólny los wyryć na lotnych piaskach
jednak trzeba przeorać przekochać
lata płynące lata biegnące
powstrzymać chwycić za niesforny kark
[...]
jednak trzeba nieznane lata
przekochać jak tyle nieznanych chwil
miłości dzięki ci za przyjście*

Bolesław Taborski, *Dzięki ci za przyjście*

Symposium naukowe on-line

UŁAMEK ISTNIENIA
— dedykowane pamięci
prof. Haliny Taborskiej (1933-2021)

Londyn, 19 czerwca 2021 roku

Zapraszają: Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie
oraz Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie

PROGRAM

DANE DO LOGOWANIA NA SYMPOZJUM

19.06.2021, godz. 10:00 w Londynie (UK) / 11:00 w Warszawie (PL)

Platforma ZOOM

<https://us02web.zoom.us/j/87991274643?pwd=c0kwMUpQMlhTa05BSzFYUGduL3VSdz09>

Meeting ID: 879 9127 4643

Passcode: 887202

MODERATOR SPOTKANIA

- **Regina Wasiak-Taylor**, Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie (ZPPnO)

godz. 10:00 – 10:05 w UK / 11:00 – 11:05 w PL

OTWARCIE SYMPOZJUM

- **prof. dr Ewa Lewandowska-Tarasiuk**, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Polski Uniwersytet na Obczyźnie im. Ignacego Jana Paderewskiego w Londynie (PUNO)

godz. 10:05 – 10:25 w UK / 11:05 – 11:25 w PL

- Projekcja fragmentów filmu dokumentalnego **Anny Taborskiej: *A Fragment of Being*** poświęconego Bolesławowi Taborskiemu. Montaż dla potrzeb Symposiumu wybranych wątków eksponujących prof. Halinę Taborską w aspekcie zagadnienia, jak przeżycia i doniosłe doświadczenia z przeszłości wpływają na twórczość oraz całą drogę kreacji pisarskiej; Justyna Gorzkowicz, Jarosław Soleccki – PUNO

1.–4. Ułamek istnienia – symposium dedykowane pamięci prof. Haliny Taborskiej, Londyn, 19 czerwca 2021 r.

PANEL NAUKOWO-BADAWCZY

Profesor Halina Taborska jako badaczka i inicjatorka działań akademickich

godz. 10:25 – 10:40 w UK / 11:25 – 11:40 w PL

- **prof. dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk**, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (UJK), PUNO: *Historyk sztuki, filozof, pedagog – prof. dr hab. Halina Taborska*

godz. 10:40 – 10:55 w UK / 11:40 – 11:55 w PL

- **dr hab. Janusz Gajda**, prof. Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej (UMCS) w Lublinie i Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego (WSP ZNP) w Warszawie: *Halina Taborska – Jerzyzna: wybitna humanistka o urzekającej osobowości (wybrane wątki biograficzne)*

godz. 10:55 – 11:10 w UK / 11:55 – 12:10 w PL

- **Regina Wasiał-Taylor**, ZPPnO: „*Moje Puławy...*”

godz. 11:10 – 11:25 w UK / 12:10 – 12:25 w PL

- **dr hab. Witold Chmielewski**, prof. Akademii Ignatianum (AI) w Krakowie: *Wczesny warszawski okres rozwoju naukowego profesor Haliny Taborskiej*

godz. 11:25 – 11:40 w UK / 12:25 – 12:40 w PL

- **dr hab. Jan Wojciechowski**, prof. Akademii Sztuk Pięknych (ASP) w Warszawie: *Profesor Halina Taborska w Pułtusku – Instytut Kultury Europejskiej AH*

godz. 11:40 – 11:55 w UK / 12:40 – 12:55 w PL

- **prof. dr Ewa Lewandowska-Tarasiuk**, APS i PUNO: *Halina Taborska w akademickich dialogach w Polsce...*

godz. 11:55 – 12:10 w UK / 12:55 – 13:10 w PL

- **Marian Turski**, Redaktor Działu Historycznego „Polityki”: *Jak powstawała (książka) „Sztuka w Miejscach Śmierci”*

godz. 12:10 – 12:20 w UK / 13:10 – 13:20 w PL

- **Aleksandra Litorowicz**, Prezes Fundacji „Puszcza”: *Badania terenowe warszawskie*

godz. 12:20 – 12:30 w UK / 13:20 – 13:30 w PL

- **prof. dr hab. Eugeniusz S. Kruszewski**, PUNO, Naukowy Instytut Polsko-Skandynawski: *Kontynuatorka myśli Tadeusza Brzeskiego*

godz. 12:30 – 12:40 w UK / 13:30 – 13:40 w PL

- prof. dr Stefan Stańczyk: *Profesor Taborska, Rektor, moja przełożona – Halina, kompanion na literackich ścieżkach*

godz. 12:40 – 12:50 w UK / 13:40 – 13:50 w PL

- prof. dr Grażyna Czubińska, PUNO: *Nasze nowoczesne PUNO z prof. Haliną Taborską*

godz. 12:50 – 13:10 w UK / 13:50 – 14:10 w PL

- Chopin *Walc cis-moll opus 64* – dedykowany pani Profesor Halinie Taborskiej w wykonaniu prof. Anny Marii Stańczyk, PUNO

godz. 13:10 – 13:20 w UK / 14:10 – 14:20 w PL

PRZERWA

PANEL WSPOMNIENIOWY

Profesor Halina Taborska w oczach przyjaciół, studentów, współpracowników i pracowników PUNO

godz. 13:20 – 15:00 w UK / 14:20 – 16:00 w PL

- Otwarta dyskusja
prof. dr Włodzimierz Mier-Jędrzejowicz, prof. dr hab. Bogdan Szlachta, dr Justyna Gorzkowicz, mgr Halina Stochniol, mgr Wojciech Klas, panie: Hanna Szmalenberg, Krystyna Wilczyńska i inni

ZAKOŃCZENIE SYMPOZJUM

- *Halina Taborska zapamiętana w „ułamkach istnienia”*: krótki pokaz zdjęć z archiwum rodzinnego, prywatnych kolekcji oraz zasobów Uniwersytetu, w etudzie wykonanej przez Justynę Gorzkowicz i Jarosława Soleckiego – PUNO

ZPPnO

**ORGANIZATORZY SYMPOZJUM
UŁAMEK ISTNIENIA – DEDYKOWANE PAMIĘCI
PROFESOR HALINY TABORSKIEJ (1933-2021):**

POLSKI UNIwersYTET NA OBCZYŻNIE
IM. IGNACEGO JANA PADEREWSKIEGO W LONDYNIE (PUNO)
ZWIĄZEK PISARZY POLSKICH NA OBCZYŻNIE (ZPPNO)

KOMITET NAUKOWO-ORGANIZACYJNY:

Anna Taborska- Gość Honorowy
prof. dr Grażyna Czubińska
prof. dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk
prof. dr Ewa Lewandowska-Tarasiuk
prof. dr Michael Fleming
dr Justyna Gorzkowicz
mgr Regina Wasiak-Taylor

Sekretarz Sympozjum
prof. dr Grażyna Czubińska

PATRON MEDIALNY

londynek.net
UK Polish Community Online

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

TERESA FOLGA-NAIDOO

POLISH UNIVERSITY ABROAD, LONDON
ORCID 0000-0001-5540-5775

**REPORT ON THE 12TH INTERNATIONAL
ANNUAL APRIL CONFERENCE TITLED
„THROUGH THE CENTURIES. CHRONICLES
OF POLISH PRESENCE ON THE AFRICAN
CONTINENT. SPATIO-TEMPORAL
CHARACTERISTIC OF POLISH DIASPORA
IN AFRICA”**

**ORGANISED ON 9 APRIL 2022
BY THE AFRICA STUDIES UNIT
OF THE POLISH UNIVERSITY ABROAD
IN LONDON (PUNO)**

The Polish University Abroad in London has since 2010 been organising the annual International April Conferences, in memory of the last Polish president in exile – Ryszard Kaczorowski. The conferences aim to highlight the contributions of Poles to culture, art and science in the world. Organised on 9 April 2022, 12th International Annual April Conference explored the history of Polish presence on the African continent. The presence of the Polish diaspora on the African continent can be traced back as far as the 15th century, where the

first archival records could be found in North Africa and from the 17th century in the south of the continent. From the early 19th century, Polish scientists began to travel to the African continent to undertake research into the languages and cultures of the African indigenous people as well as conduct studies on the continent's topography. The 20th century filled the pages of Polish history in Africa very extensively – with Polish missionaries working in many African countries, as well as scientists, artists and journalists visiting selected places, becoming a part of the culture and history of the African societies.

The Second World War opened a new chapter in the history of Polish relations with, and migration to, Africa. From 1942, Polish refugees evacuated from the depths of the Soviet Union began arriving in Eastern and Southern Africa. The end of the war and the British withdrawal of recognition for the Polish government in exile on 5 July 1945 raised the question of the future of Poles in Africa. The following decades saw an increase in Polish contract workers, especially in West Africa, and the difficult 1980s contributed to another wave of emigration from Poland. Today, decisions to emigrate, although no longer dictated by dramatic political events or harsh economic conditions, are taken by young people to discover and get to know the African continent – finding out that the culturally heterogeneous and socially diverse continent has so much to offer and still remains mysterious to many Poles.

The scope of the conference covered the beginnings of the Polish diaspora settlement in African countries up to the 20th century, with particular emphasis on the history of Poles evacuated to the east and south of Africa during the Second World War, and contemporary Polish-African cultural, social and religious contacts. The conference was a unique opportunity to tell a complicated story of Polish connections with the African continent, against the background of important events in world history, interwoven with the social history of African countries, in order to make us aware of the very important role played by Africa in the modern world.

The scientific committee of the conference was formed from international academics from four countries including Germany, Poland, South Africa and UK and the language of the event was English. The conference was organised in two dimensions, online and live in the Sapphire Room of POSK Polish Centre in London-Hammersmith, where the organisers and a group of guests were joined by three speakers from Poland and the UK. The organisation of the event was overseen by the Africa Studies Unit of PUNO's Social Sciences Department.

The conference was opened by PUNO's Deputy Rector, prof. Grażyna Czubińska. The moderator of the conference panels was Dr Teresa Naidoo. There were three thematic panels divided historically, scientifically and culturally and socio-economically. Each of the panels was represented by four or five speakers. The conference hosted its honourable speakers from eight countries, including five African states.

The first panel titled „History of the First Polish Settlers in Africa until 1939” began with the presentation from prof. Arkadiusz Żukowski, of the Institute of Political Science, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland. The presentation titled „The History of Poles in Southern Africa (from the 16th century to the beginning of the 21st century)” referred to the contacts of Poles with the South African coast in the 16th century, as well as their permanent presence in the Cape as soldiers of the Dutch United East India Company and the first free citizens. It also covered the participation of Poles in successive waves of emigration to South Africa during the diamond and gold rush in the second half of the 19th century and at the turn of the 20th century. What was also discussed was the activity of Polish missionaries in the 20th century.

The next speaker was Dr Cobus Rademeyer, who is an acting head of School for Humanities at Sol Plaatje University in Kimberley, South Africa. His presentation „Retracing the History of Polish Diaspora in Africa: The South Africa/Poland History Project” focused on historical information on the Polish diaspora in Africa and the special project that is running in South Africa to preserve the history, especially the painful history of the Second World War of Polish migrants in South Africa. The project aims to preserve the memory of 500 Polish orphans, evacuated to Oudtshoorn, SA, during the Second World War. We learnt that the project runs successfully and is constantly expanding.

The third speaker of the panel was Dr David N. Tshimba, representing the Centre for African Studies, at Uganda Martyrs University in Uganda, who presented the topic titled „Jan Czekanowski and His Revelations About Swahilisation Astride a Congo-Uganda Border, 1907–1909”, making the audience aware of a great researcher Jan Czekanowski, a Polish anthropologist, who took part in the German-sponsored Mecklenburg scientific expedition to central Africa in May 1907 embarking on a 20-month cultural and anthropological fieldwork.

The last speaker of the first panel was Eric Tackie Tawiah Ankrah, who currently serves as a Junior Researcher in the Africa Studies Unit of the Polish University Abroad. Eric's speech titled „The Exploits of a Lone Polish Photojournalist on the African Continent” was a biographical presentation of Kazimierz

Nowak, Polish lone ranger who as a traveller, correspondent, reporter and photographer explored the whole continent of Africa during a five year voyage in 1930s.

After a short break, the second panel of the conference, titled „Polish Odyssey in Africa during the Second World War”, began. Five speakers took part in this panel. First, Dr Jochen Lingelbach, representing the University of Bayreuth, Germany, presented his paper, titled „On the Edges of Whiteness. Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War”. In his talk, Dr Jochen presented key findings from his book focusing on the interaction of the Polish refugees with different actors of the hosting colonial societies in East and Central Africa, despite the intention of colonial officials to isolate the Poles and minimise their interaction with members of the hosting societies. The talk addressed the question: Where did the mainly poor, female, peasant-class refugees belong in colonial societies signified by the „politics of difference”? He concluded that while they were privileged by their whiteness, they were nevertheless marginalised as refugees, women, Eastern Europeans and peasants. Consequently, they found themselves on the edges of colonial whiteness.

The next speaker, representing University of Witwatersrand in Johannesburg, South Africa and Polish Association of Siberian Deportees in Africa, Stefan Szewczuk, MA, referred the topic titled „Victims of Russian aggression – preliminary findings on a history of the Polish Children of Oudtshoorn, South Africa” that focused on the history of five hundred Polish refugee children evacuated to Oudtshoorn, South Africa in April 1943. The talk was based on the wider project led by Mr Szewczuk, that aims to document the untold lived experiences of the Oudtshoorn Children in their deportations to Siberia, their journey out of Siberia to Persia then onto Oudtshoorn and subsequently their lives in South Africa.

The third speaker of the panel was Dr Piotr Puchalski from Pedagogical University of Kraków, Poland and his paper titled „Confronting Colonialism. Poles in British Colonies in Africa as Imperial Agents, 1939–1945” focused on the on the fact, while Polish refugees posed a threat to the racial hierarchy that supported the British colonial system in Africa also during wartime, the British did not refrain from using more elite Poles to acquire the sympathy of collaborating African elites.

The next speaker of this panel was prof. Janusz Zuziak of Jan Długosz University in Częstochowa, Poland, who presented paper titled „Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in the Siege of Tobruk” focusing on one of the bat-

tles and symbols in the history of the Polish Army of the Second World War, that was the battle of Tobruk and also the participation of the Independent Carpathian Rifle Brigade commanded by Brig. Gen. Stanisław Kopański.

The last speaker of the panel, was Jennifer Grant, MA, representing Queen Mary University of London, UK, who's paper titled „The Graves of Polish Officers and Men in a Strange land: Khartoum War Cemetery and Polish Relations with the Imperial War Graves Commission” focused on the Polish military presence in Africa during the Second World War and the Khartoum War Cemetery, that contains the graves of Polish airmen killed in 1943, who served as British allies for whom remit had expanded to include a commitment to honouring the war dead of Britain's allies in the same way as the British, for the duration of the war. Due to the anomalous political situation of the Poles in the West, however, and hostility from the Anders Poles to the transfer of Polish graves overseas into Warsaw's hands, discussion about the erection of permanent headstones entered a period of administrative limbo. Long after the headstones of the other Allies had been engraved and set in place in the cemetery, the Polish graves remained with their temporary markers. The paper explored Poland's standing as a wartime ally and the status of the Polish veterans in the West alongside the sacrifice of commemoration to diplomatic disputes.

After the second panel, an exhibition featuring Polish presence on the African continent was presented. A virtual exhibition related to the historical facts that happened between the Second World War and present times. Thanks to the virtual format, it was easy to move from post-war Ugandan or South African reality to today's Kenya or Sierra Leone. The exhibition was supported by the Polish Library in London and PUNO's own multimedia database.

Third and the last panel of the conference focused on more contemporary times and shifted from the history of eastern and southern Africa to the west of the continent. It featured „Polish Scientific, Cultural and Socio-Economic Contribution to the African Continent”.

The first speaker, prof. Paweł Boski, representing the University of Social Sciences and Humanities in Warsaw, Poland, told the story of Polish presence in Africa during the time of communism regime in eastern Europe. The speech titled „Poles as Expatriates in Africa during the Last 15 years of Polish People's Republic: an Economic and Psycho-Cultural Phenomenon” was focused on Poles being sent to Algeria, Libya, Nigeria and Zaire/Congo as professional experts, and on the process that was coordinated by PHZ Polservice, a state

company of foreign trade. Motivations for the departure were predominantly economical, but with the end of 15 years long contract period, they left Africa not leaving behind any durable legacy.

Prof. Stephen Muoki from Pwani University, Kilifi, Kenya told us in his speech about „Technologies of Imaging In Communication Art And Social Sciences (TICASS) Project and Africa-Polish Partnerships”, a project that Polish University Abroad was actively participating over the years alongside five other universities from several countries.

A deeply personal speech presented by former Sierra Leone's Deputy Minister of Internal Affairs, and current author, journalist and Junior Researcher at Africa Studies Unit of Polish University Abroad, hon. Sheka Tarawalie, who referred to diplomatic contacts between Poland and Sierra Leone and his personal experience with the Poles in Africa and the UK, from fascination by Joseph Conrad Korzeniowski's literature to the personal contribution into the ASU and Floor 4 Africa project.

The last presentation of the conference came from South Africa. Representing the University of Cape Town, Dr Wanda Chunnett's speech titled „An Assessment of the Characteristics That Enabled Resource Constrained Polish Entrepreneurs to Establish Sustainable, Job Creating Businesses in Southern Africa”, addressed the discussion on the value that is created by migrant entrepreneurs in Africa. As an example Dr Chunnett referred to the group of Polish orphans that was involuntarily transported to south and southern Africa during the Second World War, and was allowed to establish a locus of power in their host country, bringing the benefits to their hosts and achieve their long term vision.

After the formal discussions ending each panel, the conference was closed. Almost immediately the organisers received a lot of positive feedback and congratulations on the success of the event. The conference was successful indeed. One of the most important topics in Polish history was brought to public attention, and was beautifully referred to by the academics and professionals from several European and African countries. Learning about that part of history brought us closer to know and understand the Polish odyssey on the African continent. The broad view of the subject however has not been explored sufficiently in one event, so it is worth taking on further challenges in the future, to preserve African history, in which Polish diaspora have played a significant role.

**Through the Centuries. Chronicles of Polish Presence on the African Continent.
*Spatio-Temporal Characteristic of Polish Diaspora in Africa.***

12th International Annual April Conference

9 April 2022, LONDON

www.puno.ac.uk

Polish University Abroad in London (PUNO) in cooperation with:

***Social Sciences Department of Sol Plaatje University, South Africa
Polish Association of Siberian Deportees in Africa***

1.-5. 12th Annual International April Conference PUNO – „Through the Centuries. Chronicles of Polish Presence on the African Continent. Spatio-Temporal Characteristic of Polish Diaspora in Africa”, Londyn, 9 kwietnia 2022 r.

PROGRAMME

9 April 2022, London

Language of the conference: English

10.00 - 10.30

OPENING REMARKS

Prof. Włodzimierz Mier-Jędrzejowicz, RECTOR, Polish University Abroad in London

MODERATOR OF CONFERENCE PANELS:

Dr Teresa Folga-Naidoo, Chairperson, Africa Studies Unit, Polish University Abroad in London

10.30 - 12.05

Panel 1. History of the First Polish Settlers in Africa until 1939

(20-minute presentation, 15-minute discussion after presentations)

- 1. Prof. Arkadiusz Żukowski, Institute of Political Science, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland: *The History of Poles in Southern Africa (from the 16th century to the beginning of the 21st century)***
- 2. Dr Cobus Rademeyer, Sol Plaatje University, Kimberley, South Africa: *Retracing the History of Polish Diaspora in Africa: The South Africa/Poland History Project***
- 3. Dr David N. Tshimba, Centre for African Studies, Uganda Martyrs University, Uganda: *Jan Czekanowski and His Revelations About Swahilisation Astride a Congo-Uganda Border, 1907-09***
- 4. Eric Tackie Tawiah Ankrah, BA, Africa Studies Unit, Polish University Abroad in London, UK: *The Exploits of a Lone Polish Photojournalist on the African Continent***

Discussion

12.05 - 14.00

Panel 2. Polish Odyssey in Africa During WW2

(20-minute presentation, 15-minute discussion after presentations)

1. **Dr Jochen Lingelbach**, *University of Bayreuth, Germany: On the Edges of Whiteness. Polish Refugees in British Colonial Africa During and After the Second World War*

2. **Stefan Szewczuk, MA**, *University of the Witwatersrand, Johannesburg, South Africa: Victims of Russian aggression - preliminary findings on a history of the Polish Children of Oudtshoorn, South Africa*

3. **Dr Piotr Puchalski**, *Pedagogical University of Kraków, Poland: Confronting Colonialism. Poles in British Colonies in Africa as Imperial Agents, 1939-1945*

4. **Prof. Janusz Zuziak**, *Jan Długosz University, Poland: Polish Independent Carpathian Rifle Brigade in the Siege of Tobruk*

5. **Jennifer Grant, MA**, *Queen Mary University of London, UK: The Graves of Polish Officers and Men in a Strange land': Khartoum War Cemetery and Polish Relations with the Imperial War Graves Commission*

Discussion

14.00 - 14.20 **Break**

14.20 - 15.55

Panel 3. Polish Scientific, Cultural and Socio-Economic Contribution to African Continent

(20-minute presentation, 15-minute discussion after presentations)

1. **Prof. dr hab. Paweł Boski**, *University of Social Sciences and Humanities, Poland: Poles as Expatriates in Africa During the Last 15*

years of Polish Peoples Republic: An Economic and Psycho-Cultural Phenomenon

2. Prof Stephen Muoki Joshua, Pwani University, Kilifi, Kenya: Technologies of Imaging In Communication Art And Social Sciences (TICASS) Project and Africa-Polish Partnerships

3. Hon. Sheka Tarawalie, Africa Studies Unit, Polish University Abroad in London, UK: Polish Presence In Sierra Leone: Minimal But Meaningful – A Personal And Intellectual Perspective

4. Dr Wanda Chunnett, School of Business, University of Cape Town, South Africa: An Assessment of the Characteristics That Enabled Resource Constrained Polish Entrepreneurs to Establish Sustainable, Job Creating Businesses in Southern Africa

Discussion

15.55 - 16.30

Conclusion, Discussion and Closure of the Conference.

MEDIA PARTNER:

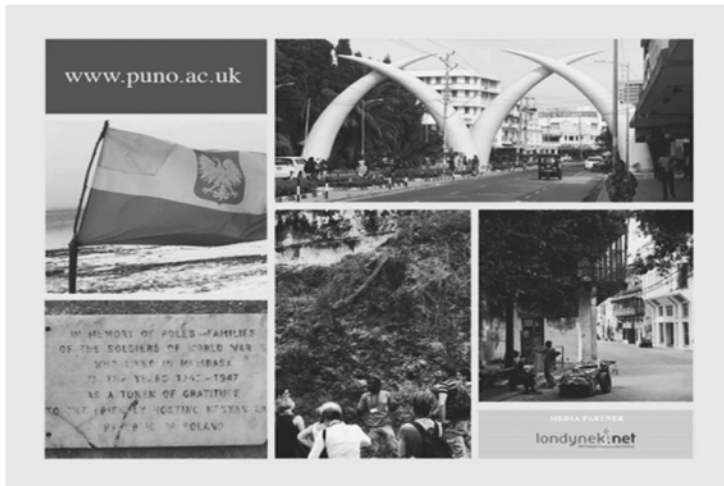

SPONSOR:

The De Brzezcie Lanckoronski Foundation

ONLINE EXHIBITION DATA SOURCES:

Polish University Abroad, Polish Library in London, Polish Association of Siberian Deportees in Africa

Scientific Committee of the Conference:

Prof. Paweł Boski, SWPS University, Warsaw (Poland)

Prof. Grażyna Czubińska, Polish University Abroad, London (UK)

Dr Teresa Folga-Naidoo, Polish University Abroad, London (UK)

Dr Jochen Lingelbach, University of Bayreuth, Bayreuth (Germany)

Dr Cobus Rademeyer, Sol Plaatje University, Kimberley (South Africa)

HONORARY MEMBERSHIP: Eugenia Maresch, London (UK)

Organising Committee of the Conference:

Dr Teresa Folga-Naidoo PUNO, London

Dr Anna Watola PUNO, London

Roman Mazur MBA, PUNO, London

Stefan Szewczuk MA, PASD, South Africa

Hon. Sheka Tarawalie, PUNO, London

Ewa Łukaszewicz MSc, PUNO, London

Eric Tackie Tawiah Ankrah BA, PUNO, London

Wojciech Klas MA, PUNO, London

Małgorzata Witkowska MBA, PUNO, London

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 10, 2022

ROMAN MAZUR

POLISH UNIVERSITY ABROAD, LONDON
ORCID 0000-0002-2609-6667

AFRICA STUDIES UNIT INVITED
TO AN INTERNATIONAL SYMPOSIUM
„SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS
CHALLENGES IN AFRICA – EIGHT YEARS
BEFORE 2030”
ON 2 JANUARY 2022

OUR RESEARCHERS WERE PLEASED TO INTRODUCE
THE FIRST 2022 INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON SDG CHALLENGES IN AFRICA

Eight years before the 2030 we started to be full of hopes about meeting the Sustainable Development Goals (SDGs) challenge created and led by the United Nations. As a London based academic institution, carrying out public health, labour and educational market research in Africa, we wanted to talk over the real-world issues concerning SDGs in Africa. We invited academics and professionals from eight European and African countries: Ghana, Germany, Kenya, Nigeria, Poland, Sierra Leone, South Africa and United Kingdom. They're focused on economic wellbeing, inclusive social innovations, safe and ethical development to boost awareness regarding efficient ways of dealing with poverty, shortage of good jobs or pandemics in Africa.

The symposium was open to all attendees, because eight years is not much time at all, and substantial discussion has to be on. The chair of the symposium was Roman Mazur MBA – Strategic Development Director for the Polish University Abroad in London. Organisational committee was formed by also: Teresa Folga-Naidoo PhD (Head of the Africa Studies Unit), and Hon. Sheka Tarawalie (Co-leader of „Floor4Africa.com” Scientific Impact Project).

After the opening remarks on the SDG challenges in 2022, that included academic and professional views expressed by the Chair (who initiated „Floor4Africa” in Kenya as the research spin-off), Prof. dr Grażyna Czubińska from the Social Sciences Department at the Polish University Abroad delivered a speech: „Soil-transmitted NTDs in SDG3 prism”. Hon. Sheka Tarawalie from the Africa Studies Unit at the Polish University Abroad delivered a speech: „Ending Poverty in Sierra Leone – 2030 Dreamland of the UN’s SDG1”. Miss Daria Kowalska from StorkSchool.EU, who is the East London Innovator 2020, delivered a presentation „SDG4 issues in Africa and Europe”.

Ewa Łukaszewicz MSc, representing From Our Side Foundation, delivered a speech on „SDG5”. Eric Tackie Tawiah Ankrah BA from the Ghana Tour-

SDG CHALLENGES IN AFRICA

8 years before 2030

INTERNATIONAL SYMPOSIUM

Sunday, 2 January 2022
4pm GMT | 7pm EAT
Exclusively on ZOOM®

LONDON FREETOWN LAGOS WARSAW DURBAN NAIROBI

FLOOR 4 AFRICA

ism Authority delivered an essential presentation „SUSTAINABLE TOURISM – a tool for economic growth (SDG8)”. Abiola Seriki BA as „Convazations” author delivered a speech on SDG9 from the perspective of Yaba tech zone in Lagos. Roman Mazur MBA as a representative of WISEAI.org delivered the presentation „SDG11 and migration from rural Africa to informal settlements in urban areas”.

Prof. Stephen Muoki from the Pwani University delivered a speech „SDG14 and the Blue Economy”. Dr Ibrahim Busolo also representing the Pwani University delivered a speech „SDG15 and wildlife preservation in Kenya”. Finally, Teresa Folga-Naidoo PhD from the Africa Studies Unit delivered a presentation „Violence against human rights and SDG16 issues in Africa”. There was also a professional view expressed by Stanisław and Michał Wojciechowski from the German Stefan Bauservice company: „Future of SDGs is here and now”. Both gentlemen are leading professionals supporting Floor4Africa.com with their construction services experience.

